

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL

A SZEMANTIKUS WEB ELMÉLETI
ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

ÉLETRE SZÓLÓ TAPASZTALAT:
FOLYAMATSZABÁLYOZÁS EGY KIS
KÖNYVTÁRBAN (ESETTANULMÁNY)

GONDOLATOK A TUDOMÁNYOK
OSZTÁLYOZÁSÁRÓL

NÉHÁNY SZÓ AZ ETO-RÓL

A NEMZETI KÖNYVTÁRAK MARKETING
IRÁNYULTSÁGA

INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG 2.0: ÁTVERÉS
VAGY LETISZTULT DISKURZUS?

A CSALÁDI OLVASÁS SZEREPE EURÓPÁBAN
ÉS EURÓPÁN KÍVÜL

FÉNY ÉS ÁRNYÉK: GYORSFÉNYKÉP
AZ OLASZ KÖNYVTÁRAKRÓL

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2010/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

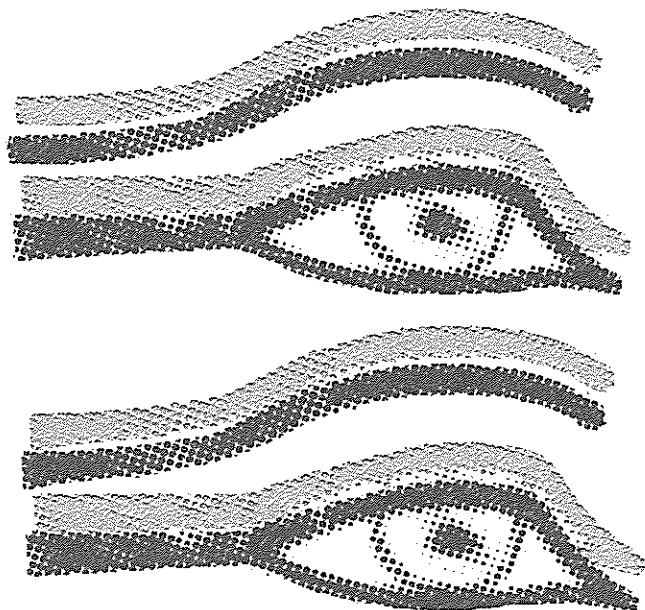
2010/2

A TARTALOMBÓL:

- ⌘ AZ ADATBÁZISOK JOGI VÉDELME AZ EURÓPAI UNIÓBAN
- ⌘ AZ ADATBÁZISOK SZERZŐI JOGI VÉDELME HAZÁNKBAN
- ⌘ TRENDEK ÉS SZERZŐI JOGI PROBLÉMÁK A DIGITÁLIS MÉDIASZOLGÁLTATÁS VILÁGÁBAN
- ⌘ KOVÁCS MÁTÉ ÉS A TEHETSÉGGONDOZÁS
- ⌘ KOVÁCS MÁTÉ ÉS A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
- ⌘ A MEGŐRZÉS VÁLTOZÓ ETIKÁJA
- ⌘ ISSN-L: ÚJ SZABVÁNY, JOBB CSATOLÁSOK
- ⌘ A HÖGLWORTHYI APÁTSÁG KÖNYVTÁRA ÉS LEVÉLTÁRA AZ 1803. ÉVI SZEKULARIZÁCIÓ IDEJÉN

**Könyvtári
Intézet**

20. (56.) ÉVFOLYAM, 2010. 2. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ Szerkesztőbizottság: dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ Borítóterv: Gerő Éva, grafikus Műszaki szerkesztő: Nagy László ⌘ Szerkesztőség: Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, Telefon: 224-3795, 224-3796, Fax: 224-3875, 3759-984, E-mail: kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ Megjelenik: negyedévenként. Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa + postaköltség. Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. Külföldi előfizetési ára: 100 euró. ⌘ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Sajó Andrea ⌘ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác Felelős vezető: Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science Abstracts (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, EBSCO)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

www.okm.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői: AMBERG Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), BÉNYEI Miklós (a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ ny. igazgató-helyettese, Debrecen), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), DÉVAI Péter (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), GÁTI Magdolna (Krúdy Gyula Gimnázium, Nyíregyháza), GYURIS György (a Szegedi Somogyi Könyvtár ny. igazgatója, Szeged), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának munkatársa, Bp.), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Központi Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (OSZK, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PATKÓSNÉ HANESZ Andrea (SZIE Juhász Gyula Főiskola Pedagógiai Kar, Felnőttképzési Intézet, Szeged), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), POGÁNY György (Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VASBÁNYAI Ferenc (OSZK, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.), VRANYECZ Tünde (Debreceni Városi Könyvtár, Debrecen).

ABSTRACTS 235

TANULMÁNYOK
VRANYECZ Tünde: Az adatbázisok jogi védelme az Európai Unióban 241

AMBERG Eszter: Az adatbázisok szerzői jogi védelme hazánkban 257

NÉMETH Márton: Trendek és szerzői jogi problémák a digitális médiaszolgáltatás világában 263

Elődeink
PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté és a tehetséggondozás 269

BÉNYEI Miklós: Kovács Máté és a Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve 277

KITEKINTÉS
COLLINS, Maria: A munkafolyamatok átalakítása: mit tartunk meg, és mit szüntessünk meg? (Töm.: Dévai Péter) 285

BERGER, Sherri: A megőrzés változó etikája: a gyakorlat és a felelősség újra fogalmazása a 21. században (Töm.: Viszocsekné Péteri Éva) 289

PESCH, Oliver: ISSN-L: új szabvány – jobb csatolások (Töm.: Viszocsekné Péteri Éva) 295

GÁTI Magdolna: A höglwörthi Ágoston-rendi apátság könyvtára és levéltára az 1803. évi szekularizáció idején 297

KÖNYVSZEMLE

Könyvtártörténet napról napra

Magyar könyvtártörténeti kronológia 997–2007.

Összeáll. Gerő Gyula. (Ism.: Pogány György) 305

Kutatási jelentés a vallásosság és az ízlés összefüggéseiről

KAMARÁS István: Vallásosság, habitus, ízlés.

(Ism.: Péterfi Rita) 312

Egy Bényei Miklós-sorozat

Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye.

Összeáll. Bényei Miklós. (Ism.: Gyuris György) 315

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) 319

Könyvtár- és információtudomány 319

Könyvtár- és tájékoztatásügy 322

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 337

Munkafolyamatok és szolgáltatások 345

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 362

Vezetés, irányítás 366

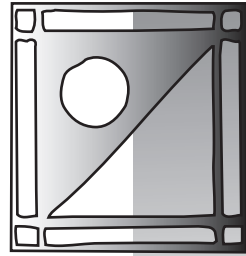
Felhasználók és használat 376

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 384

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 397

A számot szerkesztette: Feimer Ágnes, Kovács Katalin, Murányi Lajos

STUDIES

Legal protection of databases in the European Union

VRANYECZ Tünde

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 241–256.

Copyright laws protect the unique manifestation, unique formulation of an idea/information. In case of databases protection refers to the way of systematisation and/or selection, not the data themselves. The amendment to the Berne Convention dealt with the issue of the legal protection of databases, the Rome Convention extended protection to the owner of the physical manifestation of the intellectual product, while the WIPO Contract declared unanimously that computer programmes need to be protected in the same way as literary works.

A separate legal regulation for databases was justified by copyright itself not being apt for the efficient protection of collections of this type.

The copyright of databases has been harmonised at the European level by the Directive 96/9/EC, introducing the concept of *sui generis* rights. Following the so-called Infosoc Directive (2001/29 EC on databases) the harmonisation of certain aspects of copyright and neighbouring rights has started.

The author sets out the logics of database protection, the semantics of the Directive on databases (scope of reference, two-level copyright protection), and presents the practice of applying the Directive in some European countries. The analyses of individual legal cases provide assistance to the refinement of the *sui generis* protection regarding content. In concrete legal situations the deficiencies of the Directive become visible, by whose correction the content of the Directive can be made more exact. In the second part of the article the author cites real

cases from international practice, and explains the concepts of substantial investment and extraction of a substantial part.

Copyright protection of databases in Hungary

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 257–262.

The essay complements Tünde Vranycz's article about the European practice of database law (see p. 241–256.) by presenting the practice of the legal regulation of databases in Hungary.

In Hungary databases are covered by Section VII of the Copyright Law LXXVI of 1999. The general definition of a database implies the database qualified as collective work which is given *sui generis* protection. A database may consist of independent works, scientific or art works and data of other type. Databases qualified as collective works enjoy protection if the systematic arrangement of their content or its selection is unique. If a database is not an edited collection but the compilation of its content required substantial investment, it is given associated legal protection. The holder of copyright is the compiler and the producer respectively. The period of protection is 70 years.

To illustrate the main issues of database law the author quotes examples from the library-related statements of the Copyright Expert Body (e.g. on the digital archiving of serial publications from Hungary and abroad). Hungarian legal regulations provide *sui generis* protection as well for databases, in harmony with the EU Directive.

Trends and copyright issues in the world of digital media provision

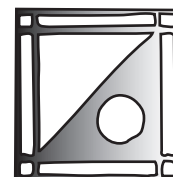
NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 263–268.

The author analyses the state of the art of surface digital programme transmission in Hungary. The changeover to digital television enables – as a result

of compression technology – a more rational frequency economy. The standardised ways of compression are ensured by DBV standards for cable, satellite and local mobile television. In Hungary the most advanced MPEG4 transmission was introduced. The new television sets possess built-in decoding equipment, but in principle the broadcasts can be received by external decoders (such as computers) as well. Because of the lobby activities of mobile providers, not paying attention to the related needs of surface transmission, the current system has been scaled to the obsolete roof antenna system, and as a result, free surface reception of the mobile type (by a laptop, portable television) is not accessible, and the opportunity for reception of television broadcasts by room antenna ceases as well. The model introduced has not taken European trends into account, and did not respect the media using habits of young people either. This situation warns libraries that they should focus their attention both on the modern technological environment and on user needs. The author presents how users can circumvent the obstacles set by international copyright regulations through combining satellite and internet programme broadcasting. The gradual digitisation of satellite television was accompanied by the spreading of the spirit of open source codes and technology. Using specialised computers it is possible to duplicate and share broadcast programmes, and consequently, content provision by satellite is expected to face serious problems because of the opportunity of file exchange, as had already been the case with film producers and musicians. In the author's view the trouble is caused by the application of nation-based copyright in individual countries. If a channel broadcasts a territorially-based product, it should be provided with a geographic coding, and a contract should be concluded with all those concerned.

The young generation, eager to share content tries, however, to disregard regulations based on authors and geographic aspects respectively. In order to avoid criminal offense sooner or later it becomes necessary to reconsider copyright and transmission rights.

FROM OUR ANCESTORS

Máté Kovács and care for talents

PATKÓSNÉ HANESZ *Andrea*

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 269–276.

During Professor Máté Kovács' (1906-1972) career and his multifaceted professional activities talent management was given a special emphasis. As a student having been on a scholarship in France, later as a leading professional of culture he could experience the importance of caring for talents (e.g. as a fellow of the Collegium Hungaricum Federation, in his relationship with Professor János Hankiss, when organising the Debrecen Summer University etc.).

Having dealt with the theory of talent management he turned his ideas into practice in a realistic and efficient manner, and the relevant results can be detected in almost all spheres of his activity. In the early years when he acted as a secondary school teacher his efforts manifested themselves in the efficient operation of self-education circles, later as state secretary of the relevant ministry – in modernising public education, in formulating unity in librarianship, in reforming education for librarianship, and as a library director – in promoting research work. His activities contributed to the equality of chances, to the cultural rise of socially disadvantaged young people among the political, technical and cultural relations of the forties-sixties.

Máté Kovács and the Yearbook of the Debrecen University Library

BÉNYEI *Miklós*

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 277–284.

Máté Kovács was director of the Debrecen University Library from 1949 to 1956. The yearbook proposed by his colleagues and implemented by him intended to record the research activities of staff members and the works and developments going on in the university library. Under his leadership seven volumes were

published, on cca. 2500 pages, with 32 essays of 14 authors. About the essays summaries were prepared in other languages (French, English, German and Russian).

Máté Kovács frequently set out his ideas as well on the pages of the yearbook, giving incentive to professional debates. His ideas about research into library science were presented in the opening study of the yearbook from 1955, when characterising the professional-scientific work of libraries. He held that research in libraries give an impetus to teaching and research at universities, and give a rank to the library within the institution. He took a stand for developing large libraries into a sort of library science research institutions dealing with the theory and history of book and library culture. In another study of his he dealt with the timely issues of national librarianship, and in another one with the tasks of university of college libraries.

The spirituality of the Debrecen yearbook awoke criticism from the conservative representatives of the profession. Máté Kovács recognised that the attack against the yearbook is just a pretext for intervention against modern library-political and library science efforts. Later, as a university head of department he advocated that library science is a separate field of science, and protected the contents and orientation of the yearbook.

FROM ABROAD

COLLINS, Maria: Evolving workflows: knowing when to hold'em, knowing when to fold'em. *The Serials Librarian*, vol. 57. 2009. no. 3. pp. 261–271. Abstract by Péter Dévai

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 285–288.

Electronic resource management (ERM) workflows in academic libraries are characterized by their complex and constantly shifting nature. This article describes four phases of effective workflow management including careful planning, development of workflow strategies, staffing and identification of resources,

and integration of ERM and communication tools. The importance of supporting effective communication strategies is emphasized throughout the article. Information obtained from informal interviews with eight academic librarians provides discussion points on workflows given up and workflows maintained as libraries transition to larger electronic resource collection. (Original abstract)

BEGER, Sherri: The evolving ethics of preservation: redefining practices and responsibilities in the 21st century. *The Serials Librarian*, vol. 57. 2009. no. 1-2. pp. 57–68. Abstract by Éva Viszocsek Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 289–294.

This article explores the ethics of preservation, both as they have been traditionally established and as they might apply to current and future digital preservation efforts. The first part of the article reviews the literature of the past two decades to see how the preservation community has defined the ethical dimensions of its work, as well as developed guidelines to support an ethical practice. The second part considers digital preservation and the ways it both extends and complicates established ethical tenets. Digital preservation challenges the library community to revisit fundamental preservation practices and responsibilities. Our ability to come to consensus on these issues will be critical for the public's continued trust in our roles as stewards of the cultural record. (Original abstract)

PESCH, Olive: ISSN-L: a new standard means better links. *The Serials Librarian*, vol. 57. 2009. no. 1-2. pp. 40–47. (Abstract by Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 295–296.

The proliferation of online systems has made the ISSN an identifier with an identity crisis. When we think of access to information we often do not care if we get access to the print form or to the online ver-

sion of an article – we expect the ISSN for the journal to identify the title regardless of format; however, when we are managing our subscriptions it is important for the ISSN to specifically identify the format we are ordering. The latest revision of the ISSN standard has achieved a major milestone by allowing the ISSN to act as both a title identifier and a medium version identifier. The linking ISSN (ISSN-L) has been introduced just for this reason and it, along with some other significant work of the ISSN standards, committee, should result in significant improvements in the quality of links to journal content. (Original abstract)

The library and archives of the Höglwörth Augustine Abbey at the time of secularisation in 1803

GÁTI Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review), 20. (56.) 2010. 2. no. p. 297–304.

Secularisation reached the Augustine Abbey in Höglwörth, Bavaria in 1817. The library and archival stock of the monastery was transported away by some church archives and some large state libraries. About the original holdings, the list of Höglwörth archivalia, and their locations no systematic review has yet been published. The library holdings must have been cca. 2500-3000 volumes, although no catalogue survived from the pre-secularisation times. The essay presents in short the fate of library holdings and describes the six catalogues compiled about it. The catalogues serve as a valuable source for research into the cultural history of the 17-18 centuries.

BOOK REVIEWS

Library history day by day

Magyar könyvtártörténeti kronológia 1996–2007. Összeáll. Gerő Gyula, közrem. Rácz Ágnes. Bp. : OSZK, 2009.

(Review by György Pogány)

A research report on the correlation of religiousness and taste

KAMARÁS István: Vallásosság és ízlés. Kutatási jelentés. Bp. : Loisir Kiadó, 2009.

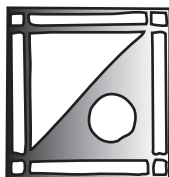
(Review by Rita Péterfi)

ABSTRACTS FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS

One local history bibliography from the Miklós Bényei-series

Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye. Összeáll. Bényei Miklós. Debrecen : Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ, 2008.

(Review by György Gyuris)

„Megbénulhat a kulturális mecénatúra” címmel (Népszabadság, 2010. jún. 24.) cikk jelent meg arról, hogy a kormány kétmilliárd forintot zárolt a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) költségvetéséből. A kétmilliárd forint majdnem negyede annak az összegnek, amelyet a mecénás szervezet kulturális pályázatokra költhet.

A több ezer beérkezett pályázatból nagyon sokat már elbíráltak, és nemcsak döntöttek a támogatásokról, hanem sok esetben a szerződéseket is megkötötték.

Statisztikai adatok a Könyvtári Intézet honlapján

Áttekinthetőbbé vált és a keresés is könnyebb lett a Könyvtári Intézet honlapján található könyvtári statisztában.

Eddig külön kellett keresni az évenként közzétett egyes adattáblázatokban, és az excel táblázati forma használata is nehézkes volt. Ennek kiküszöbölésére az excel kimutatásprogramjával kutatható adatbázisban lehet keresni a magyarországi könyvtárak 1999 és 2009 közötti statisztikai adatait „Adatbázis keresőfelülettel” néven.

Elérhetősége: http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/downloads/kimutatas99-09b.xls

(Katalist, 2010. jún. 23. Somogyi József tájékoztatásából)

Az adatbázisok jogi védelme az Európai Unióban

VRANYECZ Tünde

Bevezetés

Az információszolgáltatás jogi feltételeinek vizsgálata azon túl, hogy időszerű, a téma képlékenysége miatt igényli a tisztázó elemzést, különösen egy olyan kultúrkörben, ahol a tárgyhoz kapcsolódó bírói gyakorlat nem bír hosszú múlttal.

Az információgazdaságban két ellentétes érdekszféra játszik hangsúlyos szerepet: egyfelől a nyilvánosság részéről megfogalmazódó elvárások az információhoz való minél gyorsabb és szabadabb hozzáférésről, másfelől a kontroll megtartása azok részéről, akik gazdasági előnszerzés céljából az adatokat felügyeletük alá kívánják vonni. Szerephez jut még az a politika is, amely az újabb információs termékek előállításában az alkotók jogi védelmét ösztönző erőnek tartja. Európa közös gazdasági térséggé válásának alapfeltétele az *egységes jogkezelés megteremtése*, bár a „papírforma” alkalmazásától a gyakorlat még nem lesz egységes, különösen, ha a hagyományok erősen különböznek.

E játéktér középpontjában az információ áll. A könyvtárak – az információszolgáltatás alapintézményei – számára létfontosságú annak a keskeny

mezsgyének a megtalálása, amely kijelöli számukra a követendő utat. Működésük szempontjából előnyösebb, ha nem túlszabályozott az információhoz való hozzáférés. Mindazonáltal mivel az adatok feldolgozása, rendszerezése, kereshetősége hatékonyabbá teszi a könyvtárak működését, a könyvtárak érdekeiket is védik azok a törvények, melyek ösztönzik az adatbázisok létrehozására fordított befektetéseket.

A tanulmány központi kérdése az adatbázis-előállítók védelmének jogi szabályozása, a felhasználók lehetőségei és annak az értelmező gyakorlatnak a kényes pontjai, mely Európában éppen kialakulóban van.

Az európai szerzői jog és a vonatkozó nemzetközi egyezmények

A szerzők, patrónusok és a művek tulajdonosai évszázadok óta keresték a lehetőségét, hogyan kontrollálhatnák a művek másolatainak a használatát. Az engedély nélküli másolatkészítés megakadályozására a hozzáférés korlátozása megfelelő eszköznek bizonyult. Ugyanakkor a technika térnyerésével és az emberi jogok fejlődésével egy más irányú tendencia is megfigyelhető, mely elvezet az információs társadalom deklarált céljához, az információhoz való minél gyorsabb, egyszerűbb és korlátlan hozzáféréshez, vagyis az információ szabad áramlásához. Napjaink szerzői jogi törvénykezése ezt a feloldhatatlannak tűnő ellentétet próbálja kezelni.

A szerzői jogi törvények egy gondolat vagy információ megnyilvánulásának egyedi módját, fizikai kifejeződési formáját védik. A jogszabályok nem terjednek ki a tulajdonképpeni gondolatokra, fogalmakra, tényekre, stílusokra vagy technikákra, melyek a szerzői jog által védett művekben megtestesülnek, csak azt az egyedi megfogalmazást védik, amely az eredeti műben szerepel. Az adatbázisok esetében is a rendszerezés és/vagy válogatás módja védett, nem maguk az adatok.

A szerzői jogi szabályozás a vagyoni és szemé-

lyi viszonyokat rendezi, e tekintetben tehát a szerző vagyoni jogai alapján részesedik abban a védelemben, mely a tulajdon oltalmát biztosító rendelkezésekből következik. Személyi jogként az általános személyiségi jogokhoz tartozik, így az emberi méltóság védelmének sajátos vonzata. Egyszersmind célja az alkotás ösztönzése, feladata a köz- és magánérdek egyensúlyának megteremtése, az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és az információhoz jutás biztosítása.

Mindmáig vita folyik arról, hogy a szerzői jogot tulajdonjognak vagy morális jognak kell-e tekinteni. Sokan érvelnek úgy, hogy a copyright nem kizárólag azért van, hogy korlátozza a kívülálló felet, és hogy a „negatív jog” ellentmond a jogalkotás azon szándékának, hogy újabb művek megalkotására bátorítsa az alkotókat, és erősítse a nyilvános szférát.

Az elmúlt években a szerzői jogi gyakorlatban egyfajta hangsúlyeltolódás volt érzékelhető a szigorú szerzői tulajdoni szemlélet irányából a felhasználók jogainak nyomatékosabb érvényesítése felé.¹

A mostani értelemben vett első szerzői jogi törvényt (*Statute of Anne*) 1709-ben iktatták be Angliában. A világ első copyright jogszabálya exkluzív jogot biztosított a szerzőknek, és bevezette a nyomtatott művek felhasználóinak védelmét, biztosítva, hogy a kiadók ne szabályozhassák a felhasználást az eladás után. Anna rendelete két új fogalmat vezetett be: a szerző a *copyright* tulajdonosa, valamint rögzítette a kiadott művek *védelmének* terminusát. Ezzel a törvénnyel kezdődött el a kiadók függetlenné válása politikai szempontból.

Az ezt követő copyright törvények bevezették más típusú művek szerzői jogi védelmét is, és kiszélesítették a védelem fogalmát. A kontinentális Európa szerzői jogi hagyományának gyökerei a francia forradalomig, a szerzők és feltalálók jogainak nyilatkozatáig nyúlnak vissza.

1875-ben Angliában parlamenti vizsgálóbizottsági javaslat született a szerzői jogi törvény bővítésére, melynek tartalma a következő volt: alá kell írni egy bilaterális szerzői jogi egyezményt

Amerikával, hogy kölcsönös védelemben részesítsék az angol és amerikai szerzőket. A *Berni Egyezmény* (1886)² volt az első államközi szerzői jogi szabályozás, amely eltörölte a külföldi munkák jegyzékbe iktatásának kötelezettségét és bevezette az importálás, valamint a fordítás kizárólagos jogát. Azzal, hogy a művet rögzítették (írásban vagy más fizikai hordozón), szerzője automatikusan rendelkezett az összes kizárólagos joggal fölötté és minden származtatott munka fölött, hacsak nem mondott le (vagy ameddig nem mondott le) explicite róla, vagy ha nem járt le a szerzői jog hatálya. Az angol szerzői jogot ezáltal kiterjesztették az angol gyarmatokon készült művekre is. A Berni Egyezménynek köszönhetően minden szerződő állam elismerte a másik nemzet által létrehozott alkotás szerzői jogát, és ez minden műre érvényes volt előzetes jegyzékbe vétel nélkül.

Témánk szempontjából kiemelkedően fontos az *1971. évi módosítás*, mert az átdolgozott szöveg rendelkezik az *adatbázisok szerzői jogi védelméről*. Eme jogszabály 2. cikkének (5) bekezdése leszögezi, hogy „*az irodalmi vagy művészeti műveknek az anyag kiválasztása vagy elrendezése folytán szellemi alkotásnak minősülő gyűjteményei [...] a gyűjtemény részét alkotó egyes művek szerzőit megillető jogok sérelme nélkül a jellegüknél fogva részesülnek védelemben.*”³

Ezután még többször módosították a Berni Egyezményt, ez tehát az Európai Unió jelenlegi szerzői jogi szabályozásának alapja. Eddig 157 ország írta alá (köztük Magyarország is). Megjegyezhető, hogy a szerzői jogi védelem kapcsán merült fel először az adatbázisok önálló védelmének kérdése. Kezdetben új műtípusként a szerzői jogi törvények keretében kapott helyet, de az értelmezés nehézségei, az alkalmazás során felmerülő kérdések 1996-ban önálló irányelv megszületéséhez vezettek, melyet az európai uniós tagállamoknak 1998. január 1-jéig kellett nemzeti jogrendszerükbe illeszteni.

A WIPO (World Intellectual Property Organization = Szellemi Tulajdon Világszervezete)

tagjai által 1961. október 26-án elfogadott *Római Egyezmény (1961)*⁴ kibővítette a szerzői jogi védelem fogalmát, és először a copyright történetében nemcsak egy mű szerzőjére vonatkoztatta, hanem a szellemi termék egyedi, fizikai megjelenítésének (például egy hangkazetta vagy egy DVD) létrehozójára, tulajdonosára is. Az államok annak tudatában szövegezték meg az egyezményt, hogy az új technológia révén könnyebb és olcsóbb lett a hang- és képanyagok másolása.

A korábbi jogszabályok kizárólag a nyomtatott művekre vonatkoztak. Ez az egyezmény azonban amellet, hogy bevezetett új műfajtaikat, olyan új fogalmakat is értelmezett, mint amilyen a magánhasználat, a rövid szemelvények használata aktuális események tudósításának vonatkozásában, a kizárólag tudományos kutatás vagy oktatás céljából való használat stb., és a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek nyilvánosságához való közvetítéséért az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók javára díjigényt ismert el. Voltaképpen ez az egyezmény a szerzői joggal szomszédos jogok nemzetközi együttműködésének alapdokumentuma.

A *TRIPS* Egyezmény (1994)* a szellemi tulajdon szabályozási formáinak minimum-szabványának tekinthető a Világkereskedelmi Szervezet tagállamainak jogi rendszerein belül. A szellemi tulajdon mindkét területére kiterjed, mind a szerzői jogra, mind az iparjogvédelemre. A szellemi tulajdon védelmére vonatkozó közös, általános alapelveket fogalmaz meg.

Az információs társadalom kialakulásának egyenes következménye egy új jogszabály, a *WIPO Szerzői Jogi Szerződése (1996)*. Kritikaként fogalmazható meg, hogy mindig egy lépéssel a technológiai fejlődés mögött jár, mindig a gyakorlat kényszeríti ki továbbgondolását. Kimondja, hogy a számítógépes programokat ugyanúgy kell védeni, mint az irodalmi alkotásokat, valamint az adatbázisok elemeinek válogatottságát és rendezettségét szintén be kell kapcsolni a védelmi körbe. A szerződés értelmében a szerzők

* TRIPS = Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (kereskedelmi vonatkozású szellemi tulajdoni jogok)

rendelkeznek műveik kölcsönzési és terjesztési jogával, melyet a Berni Egyezmény nem foglalt magában. Ugyanakkor megtiltotta a műszaki intézkedések alkalmazását.

Az adatbázisok története

Az adatbázis-irányelv ismertetése előtt érdemes áttekinteni az adatbázisok történetét. Az adatbázis fogalmát először egy 1963 júniusában Amerikában tartott szimpóziumon használták, melyet a Rendszerfejlesztési Társaság szervezett *A számítógép-központú adatbázisok fejlesztése és menedzsmentje* címmel. A fogalom Európában az 1970-es évek elején terjedt el.

Az első adatbázis-menedzsment-rendszert 1960-ban dolgozták ki. A terület egyik első képviselője *Charles Bachman* volt, aki korai írásaiban az új, közvetlen elérésű tárolóeszközök hatékonyságának növelését tűzte ki céljául. Addig az adatfeldolgozás lyukszalagon (lyukkártyán) vagy mágnesszalagon (mágneskártyán) történt. A következő jelentős teoretikus lépés a funkcionális adatmodell kidolgozása volt, amely eltekintve néhány speciális területtől, mint a genetika, molekuláris biológia stb., nem keltett nagyobb visszhangot. A 90-es években a figyelem az objektum-orientált rendszerek felé fordult. Ezek olyan területeken értek el sikereket, ahol összetettebb adatokkal kellett operálni, mint amelyekkel a relációs rendszerek megbirkóztak; például a térinformatikában, a műszaki, illetőleg multimédiás adatokkal dolgozó adatbázisok esetében stb. A 2000. év legfontosabb lépése a fejlesztés terén az XML jelölő nyelv kidolgozása volt.

Az adatbázisokról szóló jogszabályok

Az adatbázisok szerzői jogi védelmét az Európai Parlament és Tanács *96/9/EK irányelve az adatbázisok jogi védelméről* hangolta össze európai

uniós szinten, és ugyanakkor bevezette a *sui generis jog* fogalmát. Ez volt az a lépés, amely megnyitotta az utat a szerzői jogi harmonizáció második generációja⁵ előtt. A 96/9/EK irányelv bevezetése előtt a kritikusok a korábbi szerzői jogi jogszabályokat elavultnak tekintették, és az információs társadalom működése hátráltatójának vélték, mivel szerintük akadályozta az információhoz és az úgynevezett tartalomhoz való szabad hozzáférést. Ezen megfontolások első következménye volt az adatbázis-irányelv elfogadása, majd elvezetett az információs társadalomban érvényesülő szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv megfogalmazásához, amelyet *Infosoc irányelv*nek is neveznek.

A *2001/29/EK irányelv (INFOSOC)* próbálta orvosolni az európai uniós jogi keretrendszer (*acquis communautaire*) hiányosságait, és kitölteni azokat a réseket, amelyek a technológia fejlődése, az új műtípusok, a gazdasági hasznosítás új formái révén keletkeztek.

A szerzői jogi szabályozásnak az a célja, hogy ösztönözze a szellemi alkotást, megbecsülje, megóvja a nemzeti, európai és az egyetemes kultúra értékeit. Ugyanakkor „*könnyen belátható, hogy a 'szellemi alkotás ösztönzése', a 'nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvása' mint a szerzői jog célja, nem kizárólag a szerző vagyoni vagy személyhez fűződő jogainak biztosításával érhetőek el. A törvény maga mondja ki, hogy egyensúlyt kell teremteni és fenntartani a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, ám arra nem utal, hogy mi az az átfogó jog, amely minden oldal érdekeit ötvöznél, vagy léteznek-e más alkotmányos jogok, amelyekből a többi érdekelt jogai is levezethetők lennének.*”⁶ A szerzői jog önmagában nem akadály a szabad versenynek, de gyakorlásának módja gátolhatja azt.

Az adatbázisok jogi védelmének logikája

Az adatbázisok önálló jogi szabályozását az a felismerés hozta létre, hogy a szerzői jog önmagában nem alkalmas az ilyen típusú gyűjtemények hatékony védelmére. Ugyanis azok az adattárak, amelyek nem tesznek eleget az eredetiség követelményének, nem érik el az alkotás minimális szintjét, így milyen értelemben védhetők? Az „orcád verítéke”-vitákra 15 éven át keresték a választ, amikor elkezdődtek az adatbázis-irányelv háttérmunkái. Végül a sui generis jog védelme alá vonta az adatbázis-készítő befektetett energiáját, pénzét, jártasságát, ennek azonban jelentősnek kellett lennie.

Az adatbázis-irányelv gyakorlatilag az ún. *Feist-ítéletben*⁷ gyökerezik, formális gyökereit pedig az Európai Bizottság 1988-as *Zöld könyv a szerzői jogról és a technológia kihívásáról* című anyagának felvetéseiben találja meg. Nem okozott meglepetést, hogy a számítógépes programok védelméről szóló fejezet örvendett a legnagyobb népszerűségnek, de az adatbázisok védelmének szentelt külön fejezet egyelőre mellőzött maradt.

Ebben az anyagban végre elméleti, általánosító formába öntötték a korábbi bírói tapasztalatokat, azaz hogy a copyright inadekvát az adatbázis-előállítók védelme szempontjából. Próbaképpen indítványozták a szerzői jog kiterjesztését olyan típusú adatbázisokra is, amelyek tartalmát nem védte a copyright. Az ötlet méltánytalanul észrevétlen maradt.

1992-ben nyújtották be az első előterjesztést, azonban viszonylag hosszú idő után, csak 1995-ben fogadták el a 96/9/EK irányelvet, melyet 1996. március 11-én iktattak be. A preambulumban szerint az egyik leghangsúlyozottabb indoka az irányelv elfogadásának, hogy a közösségen belül meg kell szüntetni az országok eltérő jogi védelméből eredő és a belső piac működésére gyakorolt negatív kihatásokat. Előljáróban azonban meg kell jegyezni, hogy az irányelv bizonyos kérdéseket nem tisztáz; ezekben az esetekben

az alkalmazó országra van bízva a döntés. Szép számmal akadnak tisztázatlanul hagyott fogalmak, általánosan körüljárt témakörök, és így a bírói gyakorlattól függ, hogy milyen irányba hajlik majd a döntés során, tehát a különbség véglegesen nem szüntethető meg. Szintén az indokok között szerepel az egyik leggyakoribb visszaélés kezelhetetlensége a copyright alapján: a digitális rögzítési technika lehetővé teszi, hogy az adatbázis teljes tartalmát elektronikus úton kimásolják, egy más elv szerint állítsák össze, így az elrendezésen fennálló szerzői jogot nem sértve csekély erőfeszítéssel védett művet hozzanak létre.

A sui generis védelem tartalmának pontosítása, a gyakorlatba ültetés megkönnyítése érdekében 2004 nyarán közösségi szinten két fejlemény történt. Az egyik az Európai Bizottság 2004. július 19-én nyilvánosságra hozott munkanyaga,⁸ amelyben megpróbálták feloldani az eddig megalkotott irányelvek közötti következetlenségeket. Tehát nem az egyes irányelvekben található bizonytalanabb mezsgyék vonalán haladtak, hanem közöttük próbáltak összhangot teremteni. Tisztázásra kerültek bizonyos fogalmi homályosságok, pontatlanságok, górcső alá vették a kivételek és a korlátozások kérdéskörét.

A másik fejlemény az adatbázis-irányelv rendelkezéseinek gyakorlatba ültetése, fogalmainak értelmezési problémái kapcsán vált szükségessé. Négy jogeset előzetes döntéshozatali eljárásának következményeit, az ezekről szóló véleményét foglalta össze az Európai Bíróság főtanácsnok egy 2004. június 8-án nyilvánosságra hozott anyagban.⁹

Ugyanebben az évben adták közre az EADP¹⁰ elemzését a szerzői és szomszédos jogok európai uniós jogrendszerekben való helyzetéről.

Maurer; M. S. szavaival elmondhatjuk, hogy néhány évtől eltekintve az adatbázisok jogi védelméhez összességében úgy viszonyultak a 20. században, mint egy olyan korcs kutyához, amelyet senki nem akar felébreszteni.¹¹

Az adatbázis-irányelv szemantikája

Vonatkozási kör

Az irányelv a „*bármilyen formában létrehozott adatbázisok jogi védelméről szól*” (1. cikk (1) bek.). Az eredeti előterjesztéstől eltérően a jogszabály nem pusztán az elektronikus adatbázisokat védi, hanem a nyomdai úton előállítottakat is, mint például a telefonkönyvek vagy a kevert adatbázisok, melyek mikrofilmet alkalmaznak. A megkülönböztetés gyakorlatilag értelmét veszítette, amikor olyan eszközök állnak rendelkezésre, melyekkel papírformájú művekből is könnyen digitális változatok állíthatók elő.

Az adatbázis fogalmának körülhatárolása az irányelv szerint: „*az önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek elemeihez elektronikus eszközökkel vagy bármely más módon egyedileg hozzá lehet férni*” (1. cikk (2) bek.). Az adatok pusztán gyűjteménye tehát nem adattár, azoknak valamilyen rendezettsége elengedhetetlen feltétel. Ilyen értelemben akár egy enciklopédia, multimédiás CD vagy egy antológia is adatbázisnak minősülhet, sőt bármilyen tartalmi elem, adat vagy információ logikailag rendezett tára lehet adatbázis. A magyarázó memorandum szerint az adatbázis tartalmi elemének az információt kell tekinteni, a fogalom legtágabb értelmében. Ezeknek az elemeknek azonban egymástól függetlennek kell lenniük.

Az elemeket valamely rendszer vagy módszer szerint rendezni kell; egy merevlemez feldolgozatlan, osztályozatlan elemei például nem képeznek ilyen rendszert. A bevezető részben azonban leszögezik, nem szükséges, hogy a tartalmi elemek fizikai tárolása szervezett módon történjék, maga a visszakeresési metódus is biztosíthatja a módszerességet, illetve a szervezettséget.

Az elemekhez való egyedi hozzáférés követelménye a visszanyerés lehetőségét jelenti, következésképpen lennie kell egy keresési algoritmusnak az adathalmaz mellett.

Kabai Eszter szerint az említett megfogalmazás mindössze kontúrozza a műtípust, „*általánosan és igen alacsony szinten jelöli ki az adatbázis fogalmi határait*”.¹² Mivel nincs semmiféle iránymutatás, melyet követni lehetne a gyakorlati alkalmazás során, amikor elengedhetetlen egyfajta szűkítő értelmezés, a következő tételekhez kell tartanunk magunkat:

- ☉ az adatbázis fogalmát a lehető legtágabb értelemben kell érteni;
- ☉ a tartalmi elem elkülöníthető, önálló tulajdonsággal bíró egység, felismerhető entitás;
- ☉ nem kritérium a tartalmi elemek nagy száma;
- ☉ alapvető kritérium a tervszerűség, tehát az esetlegesség az a határ, amely elválasztja az adatbázist az adathalmaztól;
- ☉ a hozzáférés szempontjából a visszanyerés lehetőségének a megléte az alsó határ.

Könyvtári vonatkozású a preambulum 20. pontja, amely bibliográfiai eszközök kapcsolását valósítja meg az adatbázis-joghoz: „*ezen irányelv által biztosított védelem kiterjedhet bizonyos adatbázisok működtetéséhez, illetve tartalmának megismeréséhez szükséges tartalmi elemekre is, így például a tezausztra és mutatórendszerekre (indexáló rendszerekre).*”

Szerzői jogi védelem

Az adatbázisok kétszintű védelem alatt állnak, amelyek egymástól függetlenek: egyrészt szerzői jogi, másrészt sui generis védelem alatt.

Az első, amelyet korábban is biztosított a copyright, egyszerűen annál az oknál fogva, hogy az adatok összeválogatása és elrendezése egy szerző önálló szellemi alkotása, tehát a struktúra egyedisége az adatbázis szerzői jogi védelmének szavatolója. Az eredetiség megállapításához nincs szükség különösebb eligazításra, hiszen a joggyakorlat kidolgozta ennek feltételeit.

A következő jogokat biztosítja az irányelv a szerzői jogilag védett adattárak tulajdonosának:

- többszörözés (részben vagy egészen, időlegesen vagy részlegesen, bármilyen eszközzel és bármilyen formában),

- átalakítás (lefordítás, átdolgozás, elrendezés stb.),
- terjesztés (nyilvános),
- nyilvánossághoz való közvetítés, megjelenítés, előadás.

Az irányelv alkalmazza a hagyományos szerzői jog által érvényesített engedélyhez kötött cselekmények alóli kivételeket.

A copyright valójában nagyon gyér védelmet biztosít az adatbázisoknak. Ha nem sajátítjuk ki a szerkezeti elemeket, az elrendezés elvét, az adatbázis tartalma egészének vagy részének kimásolása nem jelenti a szerzői jog megsértését. Hiszen „*a szerzői jognál (...) közvetlen kapcsolat szükséges a védett alkotás vagy teljesítmény és a védelem jogosultja között. Ez a közvetlen kapcsolat fellelhető kell, hogy legyen a teljes védett tárgy, és annak még védelemre érdemes részlete között is: a leginkább adódó példával élve: a szerző alkotó személyiségét tükröző egyéni, eredeti jelleggel kell, hogy bírjon a mű és annak védelemre érdemes részlete is.*”¹³ Az adat, az információ önmagában azonban nem hordozza magán egyetlen szerző kézjegyét sem.

A sui generis védelem

Ezzel szemben a sui generis védelem közvetlenül vagy közvetetten az adatbázisból származó adatok különböző feltételek alapján meghatározott halmazainak vagy az adatok egészének felhasználására vonatkozik, feltétele pedig az adatbázis létrehozása érdekében végzett ráfordítás mértéke.

Kezdetben mindössze a tisztességtelen verseny elleni speciális szabályként fogták fel, kifejezetten a kereskedelmi céllal és nem korrekt módon folytatott adatkinyerés ellen dolgozták ki. Később újraértelmezték, és elhagyták a korábban leghangsúlyosabb „kereskedelmi cél” megfogalmazást, és „jogosulatlan kinyerésről” beszéltek. Ennek a sajátos jognak a körét horizontálisan is kiterjesztették. Eredetileg biztonsági hálóként képzelték el, melyet a tartalom vonatkozásában alkalmaznak. Végül létrehozták a védelem egy különleges többlet-rétegét, amely hozzákap-

csolható a meglévő szellemi tulajdonjogokhoz, ugyanakkor egészen újszerű, amelyet nem lehet a szerzői jog perspektívájából kezelni.

A legfontosabb és legvitatottabb vetülete a sui generis védelemnek a *jelentős ráfordítás* kérdése. Ennek a befektetésnek minőséginek vagy mennyiséginek kell lennie. Minőségi alatt érthetünk szakmai tapasztalatot, jártasságot, gyakorlottságot, a mennyiségi ráfordítás pedig az anyagi, technikai stb. befektetés.

A preambulum 7. és 40. pontja kimondja, hogy nem csupán az anyagi befektetést, hanem az emberi, műszaki, időbeli, illetőleg energiabeli befektetéseket is ráfordításnak kell tekinteni. Gazdasági szempontból azonban mindegyik kifejezhető anyagilag, ilyen értelemben tehát csak az értelmezésben segít ez a felsorolás. A „jelentős” fogalmát azonban nem pontosították. Kabai Eszter tanulmányában a következőképpen közelíti meg a kérdést: „... a ráfordítás 'jelentőségének' megítélésében az alábbi szempontokat jelölik meg, amelyek alapján elsősorban relatív értelemben kell vizsgálni a ráfordítást:

- ☉ *a ráfordított költségek és azok megtérülésének aránya;*
- ☉ *az adatbázis léptéke, természete, tartalma és az, hogy mely (például gazdasági) ágazatba tartozik.*”¹⁴

A sui generis védelemnek következő kulcspontja a 7. cikk 1. pontjában rögzített, a tartalom megszerzésének, ellenőrzésének, valamint előállításának a kérdése. Megszerzés alatt az adatok, információk, tartalmi elemek válogatását, összegyűjtését kell érteni, míg az ellenőrzés a már meglévő elemek javítását, korszerűsítését jelenti, az előállítás pedig ezeknek a prezentálása, valójában a felhasználók irányába való kommunikáció módját és a tartalom felépítését fedi.

Kabai azt mondja, hogy a „jelentőség” kérdése mellett ez a másik kritérium, ami a védelem jogossága szempontjából döntő. Ezzel kapcsolatban két ingoványos terület adódik: hogyan biztosítható, hogy (1) ne alakuljon ki végérvényes függőség az azonos piacon lévő gazdasági szereplők között, ha az adatbázis mint forma lehetőséget ad az adatok előállítója számára, és hogy

(2) végérvényesen rendelkezése alá vonjon más forrásból esetleg be nem szerezhető adatokat. A sui generis jognak ez a vetülete azért különösen figyelmet érdemlő, mivel éppen a versenyjogi szabályok elégtelensége volt kialakításának egyik indoka.

Ugyanakkor az adatbázis előállítását gyűjtőfogalomként kell értelmezni, a fenti három cselekvés összefoglalásaként. Az adatbázis tartalommal való feltöltése ugyanúgy jelentheti a már meglévő adatok megszerzését, mint azok előállítását, tehát nincs minőségi különbség a kettő között. Ezt a dilemmát nem tárgyalja explicit módon az irányelv, azonban elmondható, hogy a kérdés kulcsfogalma a *befektetés, ráfordítás* célja: ami elsődlegesen nem lehet az adatok előállítására irányuló, ha az adatbázis előállítója igényt tart a sui generis védelemre.

A másik dilemma az ellenőrzés fogalmának körüljárásából adódik. A korszerűség problémája ugyanis egy folyamatos naprakészen tartást jelent, tehát az adatok folyamatos ellenőrzését, rendszeres frissítését. Ez azonban az adatbázisok védelmi idejének kérdését vonja maga után. Hogyan korlátozható a dinamikus adatbázisok védelmi ideje, és szükséges-e egy ilyen határ bevezetése? Azokat az adatbázisokat, melyeknek tartalmát rendszeresen kiegészítik, a benne lévő információkat folyamatosan pontosítják (aktualizálják), a 10. cikk 3. pontja szerint továbbgördülő sui generis védelem illeti meg.

A 7. cikkben használt *jelentős rész fogalma* hasonlóképpen pontatlan, mint a jelentős ráfordítás esetében. A joggyakorlatból kitűnik, hogy a jelentős nem feltétlenül mennyiségi meghatározottságú. Jelentősnek tekinthető az adatbázisnak egy nagyon kis hányada is, ha az fontos információkat tartalmaz az adattár szempontjából. A jelentéktelen rész kinyerése vagy újrahasonosítása akkor törvénybe ütköző, ha ismételten és rendszeresen megtörténik. Ez a kitétel nagyban megnehezíti a könyvtárosok helyzetét, valamint mindazokét, akik „információellátással” foglalkoznak, és rendszeresen böngésznek adatbázisokban, hogy fenntarthatassák az általuk vállalt szolgáltatásokat.

A védelmi idő

Az irányelv mindössze a sui generis védelem kapcsán állapít meg védelmi időt. (A szerzői jogi védelem alatt álló adatbázisokra a szerzői jogban meghatározott védelmi idő az érvényes, tehát a készítő halálától számított 70 év.) A sui generis adatbázis-oltalom a nyilvánosságra hozataltól, illetve az elkészítéstől számított 15 esztendeig áll fenn. Ha a védelmi idő lejárt előtt bármilyen módon nyilvánosságra hozzák az adatbázist, a védelmi idő ettől az időponttól kezdve újraindul. Azonban gyakorlatilag a legtöbb adatbázis védelmi ideje jóval hosszabb, mivel ha az adatbázis tartalmát jelentősen megváltoztatják, a számítás újra kezdődik.

Az implementáció folyamata néhány európai uniós tagországban¹⁵

A 96/9/EK irányelv kevés gyakorlati útmutatást kínál az implementáció megkönnyítése érdekében. Az elfogadott irányelvvel kapcsolatban azt kellett eldönteni az implementáció során, hogy a szerzői joghoz igazítják-e azt, vagy egy új, speciális jogkört alakítanak-e ki.

Valójában a sui generis jog szerkezetét, úgy tűnik, az úgynevezett katalógus-szabály keltette életre, ott található meg gyökerei, vagyis az Európában egyedülálló, sajátos, hagyományos skandináv jogrendszerben. A szerzői jogi törvény mind az *öt északi államban* – Dániában, Finnországban, Izlandon, Norvégiában és Svédországban – tartalmaz kifejezetten a nemeredeti adatgyűjtemények (összeállítások) védelmére vonatkozó rendelkezéseket. (Értendőek ez alatt a katalógusok, jegyzékek, táblázatok, mutatók stb., feltéve, hogy nagyszámú elemet, tételt tartalmaznak.) Jogi védelmet biztosítottak olyan alkotások létrehozóinak is, melyek az egyéni-eredeti jelleg teljes hiánya miatt szerzői jogi védelemben nem részesülhettek. Ennek következtében az adatbázis irányelv az északi országok számára csak korlátozott következményekkel járt.

Németország 1997. augusztus 1-jén elsőként ültette át a gyakorlatba az adatbázis-irányelvet; valójában a multimédia törvényben kapott helyett egy külön fejezetben, és így illeszkedett a német szerzői jogba. A németek meglehetősen lazán követték az irányelv betűjét. A szerzői jogilag védhető adatbázisokat mintegy „adatbázisműként” definiálták, a gyűjtemények bő osztályaként. Érdekes módon a német törvényhozók visszautasították, hogy szó szerint átvegyék az irányelv eredetiség-követelményét, ehelyett az adatbázisoknak ki kell állniuk a hagyományos, „individuális szellemi alkotás” próbáját. Úgy látszik, a törvénykezés ezt az utóbbi tesztet tartotta az irányelv eredetiség-követelményével ekvivalensnek. Az úgynevezett kis változtatás (*kleine Münze*) hagyományosan szerzői jogi védelemnek örvendett viszonylag rugalmas jogi környezet mellett. Az „átlagon felüliség” (*Überdurchschnittlichkeit*) sokkal szigorúbb kritériuma az átlagosnál magasabb minőségi követelményt állít a művek elé, melyet a Legfelsőbb Bíróság ültetett át a gyakorlatba (elsősorban a szoftverek vonatkozásában, illetőleg az egyéb technikai alapú információs termékekkel összefüggésben). Új fejezetként kapcsolták szerzői jogukhoz a sui generis védelmet, és szomszédos jogként határozták meg a német szerzői jogi rendszerben.

Angliában ugyanebben az évben történt meg az irányelv implementációja a szerzői jog és az adatbázis jogok szabályozása révén, melyet 1997. december 18-án (gyakorlatilag 1998. január 1-jén) fogadott el az ipari és kereskedelmi miniszter. Az adatbázisokat a szerzői művek osztályába tartozónak tekintették. Az eredetiség mértékét az adatbázisok vonatkozásában megemelték. Az irányelv révén bevezetésre kerülő adatbázisok feltételeként szereplő kritériumnak köszönhetően többé nem alkalmazták az adatbázisok vonatkozásában a hagyományos „*skill and labour*” próbát. Ugyanakkor az adatbázisnak nem minősülő gyűjtemények esetében továbbra is fennmaradt ez a gyakorlat. Ennek nyomán Angliában egy összeállítás három típusú védelemben részesülhet: adatbázis-copyright-

ban (szerzői jogi védelem), ’*skill and labour*’-copyrightban, valamint sui generis védelemben. A sui generis védelmet találóan adatbázis-jognak nevezték, és vagyoni jogként határozták meg. Ez nagymértékben megnehezíti az adatokhoz való hozzáférést, hiszen bármilyen információ vagy tényelem adatbázisba kerülése révén a jog ernityője alá kerül.

Eltérően az irányelvtől az angol szabályozás védi az „ártalmatlan törvényszegőket” azokban az esetekben, amikor nem lehetséges az előállító kilétének felderítése, és feltételezhető az adatbázis sui generis védelmi idejének lejárta.

Hollandiában 1998. február 22-én elfogadták azt a törvényjavaslat-tervezetet, amely implementálta az adatbázis-irányelvet. Eme végső formához hosszú út vezetett, mire kialakult az elfogadott szövegváltozat. Érdekes módon az első javaslat a sui generis jogot a versenyjog körébe kívánta helyezni, egy második, pontosabb értelmezés nyomán már eltávolodott ettől a megközelítéstől, s végül a szellemi tulajdonjogok körébe sorolták e sajátos védelmi rendszert.

A hagyományos holland szerzői jogi törvény védelem alá vonta az úgynevezett nem-eredeti műveket, szövegeket, adat-összeállításokat, valamint egyéb információs termékeket, melyek alfanumerikus formát tudtak magukénak, és nem állták ki az eredetiség próbáját. Ez a rendszer, a 18. századi kiadói jog maradványaként, hasonlít az adatbázis irányelv által bevezetésre került sui generis védelemhez, figyelmen kívül hagyva azonban annak ráfordításra vonatkozó kritériumát. A végső változat alapján elmondható, hogy a hagyományos megközelítés nem győzi le az új koncepciót. Az eredetiség megkívánt színvonalának követelményét beépítve a jogrendbe ezentúl nem kerülhetnek szerzői jogi védelem alá a nem-eredeti gyűjtemények. Ebben az értelemben tehát a bírói gyakorlat során nem csökkenhetett az adatbázisok szerzői jogi védelme kritériumának szintje, sőt mi több, szigorúbbá vált annak eldöntésében, hogy mit tekinthetünk a szerző önálló szellemi alkotásának, tehát mit védhet a copyright.

A holland szabályozás kapcsán kell szólnunk

az úgynevezett „spin-off” elméletről. Ennek lényege, hogy azokat az adatbázisokat, melyek más tevékenységek során jönnek létre, azaz amennyiben a jelentős ráfordítás nem az adatbázis létrehozására irányul, ne illesse meg a sui generis védelem. A kérdés tehát az, hogy a ráfordítás közvetlenül az adatbázis létrehozására irányult-e vagy sem.

Ugyancsak a holland joganyagban zárják ki expliciten a védelmi körből az állami finanszírozású adatbázisokat. Ez egyértelműen nem az adatok forrására vonatkozik, tehát kormányzati adatokból létrehozhat adatbázist egy magánvállalat is, amely egyértelműen benn marad a védelmi körben.

A gyakorlat (Esetelemzések)

A konkrét jogi esetekben felszínre kerültek az irányelv hiányosságai: például, hogy majdnem irreleváns az adatbázis fogalmának meghatározása, mivel közel minden „adat-zagyvalék” (Maurer), például egy honlaphoz tartozó oldalak vagy tematizált hirdetések egy folyóiratban eleget tudnak tenni ennek. Másrészt az irányelv nem védi azokat, akik jelentősen befektetnek olyan adatok előállításába, melyek automatikusan adatbázisba rendeződnek, tehát nehezen bizonyítható, hogy a ráfordítás az adattár megvalósítására irányult akkor, amikor egy triviális hiperlink-gyűjtemény rutinszerűen védett. (Például a belga UNMS kontra Belpharma Communication ügyben a felperes egyszerű címlistája adatbázis-védelmet élvezett.)

Az irányelv gyakorlatba ültetésének legmeglepőbb tapasztalata, hogy a keresetek legkevesebb 50%-át a társaságok azon kis hányada (nem több mint 5%) nyújtotta be, amely címtárak, telefonkönyvek, sportesemény listák, mozi műsorok, televízió- és rádióműsorok összeállításával foglalkozik. Ezen tevékenységek tárgyát „szintetikus adatoknak” (Maurer) nevezhetjük.¹⁶ Az irányelv kitételei szerint ez utóbbiak értékesebbek, védettebbek, mint az eredeti adatok.

A következőkben a keresetek során felmerült

problémák, az adatbázisok védelmét biztosító jogok megsértésének módja, az adatbázis irányelv értelmezéséből adódó bírói gyakorlat szerinti csoportosításban mutatok be eseteket.

A spin-off érvényesülése

2004. november 9-én az adatbázis-irányelv értelmezésének kérdésében jelentős döntés született négy ügyben,¹⁷ a bírói ítéletek precedensértékűek, és így iránymutatóak lehetnek hasonló esetekben a nemzeti bíróságok számára.

A négy eset hasonló: mindegyik tárgyát egy-egy sportadatbázis képezte. A legnagyobb és legkomplexebb a négy közül a British Horseracing Board által fenntartott adatbázis volt. Az alperes egy harmadik fél révén, aki hozzáfért a szóban forgó adatbázishoz, kinyerte az információkat saját fogadóirodája működtetéséhez. Az adatmennyiség, amit bármely esetben egyszerre felhasznált, meglehetősen korlátozott volt, tehát nem képezte az adattár jelentős részét. A másik három eset az angol és skót első osztályú labdarúgó-bajnokság mérkőzéseit tartalmazó adatbázist érinti. A Fixtures Marketing Limited keresetet nyújtott be Görögországban, Svédországban és Finnországban, mivel különböző fogadóirodák kinyerték adatbázisa tartalmát, vagyis a mérkőzéslisták részeit tevékenységük fenntartása, azaz a TOTO megszervezése érdekében.

Az Európai Bíróság a jelentős ráfordítás fogalmának vizsgálatánál kijelentette, hogy azokat a ráfordításokat, amelyek az adatok létrehozására irányulnak – ebbe beleértendő az adatok ellenőrzésére fordított befektetés is –, nem lehet figyelembe venni a sui generis védelem megalapozásánál, vagyis teljes mértékben független attól, hogy mekkora, azaz milyen beruházás történt az adatok előállítása, karbantartása érdekében. Vagyis a *spin-off elméletnek megfelelő logikával* jártak el a döntés során.

Az alperesek úgy érveltek, hogy az adatgenerálás érdekében történő ráfordítás, mint amilyen egy mérkőzéslista összeállítása, nem tekinthető egy adatbázis tartalma megszerzésének, illetőleg ez irányú befektetésnek. Az Európai Bíróság

kilátásba helyezte, hogy bármely beruházást, ráfordítást, amely adatok előállítására irányul, teljes egészében figyelmen kívül kell hagyni annak eldöntésekor, hogy az adatbázis előállítója jelentősen fektetett-e be vagy sem a tartalom megszerzésébe, ellenőrzésébe, illetőleg előállításába. A magyar kifejezés ráadásul még félrevezetőbb lehet, hiszen az előállítás valóban jelentheti valaminek a létrehozását. Az eredeti angol nyelvű szövegben *presenting* szerepel.

Hogyan lehet azonban különbséget tenni létrehozás és megszerzés között, ha az adatok létrehozásukat követően azonnal, azaz automatikusan bekerülnek egy adatbázisba, vagyis generálásuk pillanatában egy adatbázis tartalmát képezik? Ebben a kérdésben eltér a főügyész és az Európai Bíróság véleménye. Az előbbi szerint a tárgyalta esetekben történő tevékenység abban az esetben tekinthető megszerzésnek, ha az adatok létrehozása és feldolgozása egyazon időben történik, és a kettő elválaszthatatlan. Az Európai Bíróság szerint azonban le kell számítani azokat a befektetéseket az adatok megszerzése érdekében történő ráfordításokból, amelyek oszthatatlanul összekapcsolódnak létrehozásukkal. Csökken tehát azon tevékenységek köre, melyek sui generis védelem alá vonhatók. Olyan termékek előállítói tehát, mint egy mérkőzéslista, televízió- vagy rádióműsor, nem követelhetnek adatbázis-védelmet.

Az irányelv preambuluma 10–12. pontjában megfogalmazódik, hogy a joganyag bevezetésének célja az adatbázis-ágazatba történő befektetések elősegítése, felgyorsítása volt. Eme ösztönző szándéknak ellentmondana, ha olyan gyűjteményeknek is védelmet biztosítanának, melyek lényegében más gazdasági tevékenységek során automatikusan képződnek.

A négy esetben hozott döntés ellenére az adatok megszerzése és létrehozása közötti különbségtétel mégsem vitán felüli: bizonyos esetekben kérdéses, hogy szétválasztható-e egyáltalán a két cselekvés.

Hollandiában az irányelvet implementáló törvény hatálybalépése után az első döntés az adatbázis jogban az *El Cheapo*-ügyben született.

Közel fél évvel az implementálás után, 2000 szeptemberében a döntés a felperesek javára szólt, vagyis adatbázisnak minősítették a holland ingatlanügynökök szövetségének adattárát, amelyben az eladásra kínált ingatlanokról szóló adatokat gyűjtötték össze. A jelentős rész értelmezésének kérdésében a felhasználók oldaláról közelítettek, s a számukra értékes információt, gyakorlatilag az adatbázis teljes tartalmától függetlenül, jelentős résznek mondták. Néhány hónap múlva azonban a fellebbviteli bíróság a döntést megváltoztatta, az indoklást a spin-off-elméletre alapozva. Kimondta, hogy a gyűjtemény bár adatbázis, mégsem illeti meg sui generis szintű védelem, mert nem bizonyítható a jelentős ráfordítás ténye. A legfelsőbb bíróság azonban úgy rendelkezett, hogy sem az irányelv, sem a holland adatbázistörvény nem támogatja az elméletet. Öt évvel később azonban, az Európai Bíróság a spin-off-teóriát alkalmazva hozta meg döntését a mérkőzéslisták ügyében. Tehát nemhogy a nemzetközi bírói gyakorlat nem, de egy nemzet joggyakorlata sem egységes, az is mutat anomáliákat, különböző jogi szinteken megmutatkozó nézeteltéréseket.

A spin-off érvelés elutasítására példa a holland Wegener et al. kontra Hunter Select ügy. A fellebbezés legfőbb vitapontja az volt, vajon a felperes újságának szombati kiadásában található állásajánlatokat tartalmazó rovata adatbázist képez-e az adatbázis-törvény szerint. A Hunter Select alperesként úgy érvelt, hogy az állásajánlatokat nem rendezték szisztematikusan vagy módszeresen, elemeihez nem lehetett egyedileg hozzáférni, valamint a rovat nem tanúskodott jelentős befektetésről. A bíróság megjegyezte, hogy a felperes napilapja a közelmúltban bevezetett egy indexet, amely típusok szerint külön-külön listázta az álláshirdetéseket. Ezen felül néhány kisebb hirdetést bár nem indexelt, de áttekinthetően megszámozott. A Fellebbviteli Bíróság szerint az indexelés és/vagy számozás az adatok elégséges szisztematikus és/vagy módszeres elrendezését jelenti. Megjegyezték, hogy az adatok szisztematikus és/vagy módszeres rendezettségének követelménye nem vonja

feltétlenül maga után az adatokhoz való gyors és hatékony hozzáférés követelményét.

Tekintettel az egyedi hozzáférés követelményére a bíróság megjegyezte, hogy az adatbázis törvény magyarázó memorandumuma szerint ez azt jelenti, hogy a teljes adatbázis vonatkozásában kötelező érvényű a kereshetőség.

Végül a Hunter Select bevetette a spin-off érvelést, azt állítva, mivel az állásrovat adatbázisként az újságnak nem elsődleges, azaz fő tárgya, annak kialakításába nem fektettek be jelentős mértékben. A bíróság szerint azonban a jelentős beruházást annak fényében kell értékelni, hogy milyen a tartalmak megjelenítése. Egy nem elektronikus adatbázis tartalmának megjelenítése vonatkozhat például a nyomtatott kiadásra. A bíróság szerint a felperes bizonyította, hogy jelentős beruházást hajtott végre a szóban forgó rovat nyomtatott kiadásában. A spin-off érvelt elvetették, mondván, hogy a rovat nem csupán más tevékenység mellékterméke. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az állásrovatot az újság szombati különkiadásában adatbázisnak kell tekinteni. Tekintve, hogy a Hunter Select jelentős információkat vont ki és/vagy összegzett az adatbázisból, megsértette a Wegener et al. jogait.

Monopóliumok

Davison és Hugenholtz szerint az adatbázisok legnagyobb hiányossága, hogy nélkülözik a kényszer-engedélyezés rendszerét, amely feloldhatná a kizárólagos forrású adatbázisok versenyellenes hatásait, vagyis elejét venné az információs monopóliumok kialakulásának. Az osztrák ADV Firmenbuch vagy az izlandi 124/2002-es eset mutatja, milyen veszélyekkel járhat ez a hiányosság, még akkor is, ha vannak az egyensúly fenntartását célzó próbálkozások, mint például az 'alapvető szolgáltatások' doktrínája.

Az Európai Bíróság a korábban tárgyalt négy esetben hozott döntésével azonban megalapozta a kényszer-engedélyezés jogszabályba foglalásának hiánya ellenére annak gyakorlatát. Korlátozva az adatbázis jog kiterjesztését a már létező

adatok megszerzése révén kialakított gyűjteményekre, gyakorlatilag megtagadta a védelmet a kizárólagos forrású adatokból létrehozott adatbázisoktól, így csökkentve a kényszer-engedélyezés szükségességét.

Az irányelvben rejlő versenyellenes hozzáállás lehetőségét mutatja, hogy nem oldotta meg egyértelműen az információs monopóliumok kérdését. Annak ellenére, hogy az irányelv preambuluma 45–46. pontja kimondja, hogy a védelem nem terjed ki az adatbázisba foglalt adatokra, információkra, nincs olyan fogalmi választóvonal, amely elhatárolná az összegyűjtött, csoportosított, s így védett adatokat az individuális, védelmen kívül eső adatoktól.

Ebben a témában a legnagyobb jelentőséggel és az értelmezés szempontjából irányadó szereppel a Magill-eset bír. Ebben az ügyben az Európai Bíróság erőfölénnyel való visszaélést állapított meg a felhasználók számára megtagadott engedély kapcsán. Televíziós szervezetek nem engedélyezték, hogy egyetlen műsorújságban megjelenjenek azok a műsorfüzeteik, melyek szerzői jogi védelem alatt álltak. Gyakorlatilag kivontak a piacról bizonyos információkat, azaz megakadályozták, hogy más piaci szereplők új terméket hozzanak létre, tudniillik egy az összes műsort közlő újságot. A versenyjogi mércét a Magill-üggyel kapcsolatban alakították ki.

Kabai összefoglalása szerint az erőfölénnyel rendelkező piaci szereplő részéről az engedélyezés megtagadása még nem valósítja meg a piaci helyzettel való visszaélést; ezekben az esetekben meg kell határozni az elsődleges és a másodlagos piacot. (Elsődleges az adott termék piaca, amelyre a jogosult kizárólagos engedélyezési joga alapján monopóliummal rendelkezik; másodlagosnak nevezhető az a piac, amelyre ha egy más gazdasági szereplő be kíván lépni, elengedhetetlennek tűnik az adott termék felhasználása.) Tehát ha a jogosult megtagadja annak lehetőségét, hogy más piaci szereplők belépjenek erre a másodlagos piacra, visszaél uralmi helyzetével, hiszen kiterjeszti az elsődleges piacon lévő szerepét.

A visszaélés azonban csak akkor valósul meg,

ha fennállnak a következők: az engedélyért folyamodó fél olyan terméket kíván létrehozni, amelyre van piaci kereslet, és ilyen termékkel a jogosult nem rendelkezik; a visszautasítást objektív megfontolások nem indokolják; a visszautasítás révén a jogosult kiküszöböli a versenyt a másodlagos piacon.

A jelentős ráfordítás kérdése

Az Európai Bíróság iránymutatásában nem ad egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy a ráfordításnak valójában milyen mértékűnek kell lennie, hogy jelentősnek minősüljön, és hogyan lehet ezt megítélni.

A német 7 O 205/02-es ügyben az időtényező volt a jelentőség alapja; az információ több évi gyűjtése miatt tekintették a ráfordítást jelentékenynek. A felperes jogi szövegeket publikált nyomtatásban, CD-ROM-on és online-formában. Néhányat ezek közül engedély nélkül megjelentettek az alperes honlapján. A bíróság úgy döntött, hogy a gyűjtemény adatbázis. A jelentős beruházást a törvények, jogi szövegek több évi összegyűjtése és karbantartása jelentette. Tekintve, hogy az alperes oldalán található szövegekben fellelt nyelvtani hibák zöme megegyezett a felperes honlapján található szövegek hibáival, a bíróság úgy találta, hogy az eredeti adatbázis jelentős részét kinyerték és felhasználták, és ez a *sui generis* elv megsértését jelenti. Mindamellet, hogy a törvényeket, rendeleteket kivették a szerzői jogilag védett „művek” köréből, a bíróság nem alkalmazta ezt a kivételt, tekintettel a felperes *sui generis* adatbázis jogára, illetve az adatbázis irányelv 9. cikkére, amely csak akkor engedi meg a tagállamok számára, hogy döntsenek a szabad hozzáférés mellett, ha az oktatási, tudományos, közbiztonsági, közgazdasági vagy bírósági célt szolgál.

A szintén németországi 49 C 429/99-es eset során megfogalmazódott egy kritérium: annyiban jelentős egy adatbázis létrehozása érdekében történő befektetés, amennyiben érdemes azt az adatbázist kiaknázni, vagyis *amit érdemes lemásolni, azt érdemes védeni*. Ez azonban korántsem

tartható megoldás, hiszen a visszaélésnek meg kell történnie ahhoz, hogy a termék elnyerje a védelmet. Az ügy olyan honlap másolására összpontosít, amely kategóriák szerint rendezett linkeket tartalmaz. A bíróság gyorsan levonta a következtetést, miszerint a linkgyűjtemény elégségesen rendezett volt ahhoz, hogy adatbázist képezzen. A bíróság szerint a direktíva pontjainak megvalósításánál a szubsztancialitást alacsony szinten kellene megvalósítani, és a kis adatbázisokat is ugyanúgy védeni kellene. A vonalat a nagyon egyszerű adatbázisoknál kell meghúzni.

A jelentős rész kinyerése

Az adatbázis irányelv értelmében a jog az adatbázis jelentős részének jogtalan kinyerése, illetve újrafelhasználása ellen védi az előállítót. Hogyan lehetne felbecsülni az adatbázis jelentős részét? A megközelítés lehet kvantitatív vagy kvalitatív alapú, előállító vagy felhasználó szempontú. Az Európai Bíróság a kérdést anyagi vonatkozásúvá tette: az adatbázisnak azon része jelentős, amely jelentős gazdasági értékkel bír. Franciaországban például a Cadremploi kontra Keljob ügyben bár a kimásolt rész a teljes adatmennyiségnek mindössze 12%-át tette ki, úgy ítélték meg, hogy jelentősnek tekinthető, a legértékesebb információkról lévén szó. A Cadremploi egy sor weboldalt tartott fenn, hozzáférést biztosítva egy álláslehetőségeket egybegyűjtő adatbázishoz. A Keljob viszont egy olyan honlapot működtetett, mely ezeket az információkat indexelte és összegezte. A felhasználó itt egy linkre kattintva egy Cadremploi-honlapra érkezett. A bíróság szerint az évi 53 658 ezer frank jelentős mennyiségi befektetésnek számít, az erőfeszítés pedig, amit a Cadremploi az anyag osztályozása, szervezése és a weboldal esztétikai kialakítása érdekében tett, jelentős minőségi beruházást jelent. A kárt 600 000 frankra becsülték, és a további adatletöltést megtiltották. (A döntést a Párizsi Fellebbviteli Bíróság ellenében hozták meg 2001. szeptember 5-én.) Ez viszont a felhasználó oldaláról, azaz a kereslet szempontjából vizsgálja

a kérdést: jelentős az, még ha csekély része is az adatbázisnak, amely értékes a végfelhasználó számára. Ennek a Davison és Hugenholtz szerint hibás megközelítésnek egyenes következménye, hogy az adatbázisjog tulajdonjoggá válik az értékes információk vonatkozásában. Az előállító szempontjából az a rész lesz minőségileg jelentős, amely szignifikáns intellektuális tett eredménye. Kérdés, hogyan kell elbírálni egy olyan adat kivonását például, amelynek megszerzése jelentős ráfordítással járt, de az adatbázisnak mindössze egyetlen eleme?

A mennyiségileg jelentős rész eldöntése viszonylag problémamentes: a másolt és/vagy újrahasznosított adatok tömegét kell mindössze megvizsgálni a teljes tartalom arányában.

A *www.baukompass.at* eset mutatja, hogy születtek bírói döntések, melyek során ugyan megállapították a jelentős rész kinyerésének tényét, mégis adatbázisként ismerték el az új gyűjteményt, tehát létjogosultságot kapott a sui generis védelem. A felperes kiadott egy üzleti címjegyzéket, ún. Arany Oldalakat CD-ROM-on, az alperes pedig honlapot üzemeltetett *www.baukompass.at* címen az építőipar érdeklődésére számot tartva, melyen egy olyan keresőmotort alkalmazott, amely a CD-ROM-on található adatokat használta. A bíróság szerint az alperes a felperes adatbázisának egy jelentős részét felhasználta (az építőiparra vonatkozó adatokat), így megsértette a felperes adatbázisához fűződő jogait. A bíróság ugyanakkor megjegyezte, hogy az alperes weboldala, beleértve az adatbázisból kivont adatokat, adatbázisnak minősül, így bír az adott jogokkal, mivel jelentős beruházás árán fejlesztették ki. Ilyen bírói döntések ismeretében felmerül a kérdés: elképzelhető-e olyan helyzet, amikor a vélt gazdasági haszon olyan kecsegtető, hogy megéri törvényt szegni?

A rendszeres és módszeres adatkinyerés

A belgiumi Spot (*cinebel.be*) kontra Canal Numédia (*allucine.be*) ügyben az alperes hasonló gazdasági tevékenységet folytatott, mint

a felperes, a hasonló termék előállításához pedig rendszeresen és módszeresen adatokat vont ki a felperes adatbázisából. Mindketten filmszínházakkal kapcsolatos weboldalakat üzemeltettek, beillesztve az adatbázisba a belgiumi mozikkvetítéseit. Az alperes felbontotta a moziműsorok megvásárlásáról szóló szerződést, melyet a felperessel kötött. Azonban az a szerződésbontás után is töltött le adatokat a felperes weboldaláról. A bíróság úgy látta, hogy tekintélyes munka van az anyag heti összegyűjtésében és az adatok feldolgozásában, és fenntartotta, hogy a befektetésnek olyannyira jelentősnek kellett lennie, hogy a szerződésbontás előtt az alperes hajlandó volt fizetni a felperestől kapott információkért. Mindamelllett, hogy az alperes csak egy jelentéktelen részét használta a felperes adatbázisának, rendszeresen és módszeresen tette azt, ismételtén gyűjtötte és feldolgozta az onnan kapott információt. A bíróság értelemszerűen a felperes javára döntött az ügyben.

Záró gondolatok

Az elvi szinten megfogalmazódó jogszabályok kényes pontjai a gyakorlatba ültetés során derülnek ki, és a hasonló esetek elemzése révén oldódnak meg. A kérdés csak az, hol kell az általánosításban meghúzni a határt, hogy a gyakorlat hasznosítható tapasztalat maradjon. Az adatbázisjogi esetek vizsgálata nemcsak a jogszabályok közötti eligazodásban segít, hanem lehetővé teszi, hogy felvázoljuk az adat, az adatbázis, a hozzáférhetőség, azaz használhatóság stb. fogalmának tartalmát, mi több az információs társadalom szerkezetét a ma Európájában. Mindemelllett nyilvánvalóvá válik, hogy teljesen homogén sosem lesz ez a terület, amit végső soron nem is tűztek ki célként a jogalkotók.

Jegyzetek

1. Vö. GYENGE Anikó: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 108. évf.

2003. 5. sz. = <http://www.hpo.hu/kiadv/ipsz/200310/01-gyenge.html> (2005. 07. 25.)
2. Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény.
 3. Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezmény módosítása, Párizs. Kihirdetve: 1975. évi 4. törvény.
 4. Az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló Római Egyezmény.
 5. „A tagállamok szerzői jogi jogszabályainak harmonizációjában az első generáció az információs társadalmat megelőző korszakhoz kötődik, és alapvetően olyan jogszabályokból áll, amelyeket 1991 és 1996 között fogadtak el. Ez [...] kiterjedt a számítógépi programok jogi védelmére, a bérleti és haszonkölcsönzési jogra, valamint a főbb szomszédos jogokra, a műhold útján történő sugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre, a szerzői és szomszédos jogok védelmi idejére, továbbá az adatbázisok jogi védelmére. A szerzői jogi harmonizáció első generációjának hatodik és utolsó kezdeményezése, illetve eredménye a művészek újraeladási (követő) jogáról (az ún. 'droit de suite'-ről) rendelkező irányelv.” REINBOTHE, J.: A szerzői jog perspektívái Európában. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 107. évf. 1. sz. <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/200202/tanulmanyok.html> (2005. 07. 10.)
 6. GYENGE Anikó: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 108. évf. 2003. 5. sz. = <http://www.hpo.hu/kiadv/ipsz/200310/01-gyenge.html> (2005. 07. 25.)
 7. A Feist Publications, Inc. és a Rural Telephone Service Company közötti per (1991) volt az első Amerikában, amelyben kimondták, hogy a copyrightnak a kreatív tevékenység eredményeit kell védenie. (Itt merült fel „az alkotás minimális szintje” /minimum creative effort/ problematikája.) A fehér oldalak listájának rendezettsége mindössze betűrendbe sorolás révén jött létre, ami nem tekinthető kreatív tevékenységnek. Ugyanakkor a döntés során visszautasították azt a hagyományos szemléletet, miszerint az „orcád veritéke” elegendő a szerzői jogi védelemhez. (A „sweat of the brow”-viták 1976 óta folytak az amerikai szerzői jogi ügyekkel kapcsolatban.) Elutasították a szerzői jogi védelmet függetlenül a ráfordított idő-, energia- és költségtényezőktől, tehát valamilyen más megoldást kellett találni. Innen eredeztethető az adatbázisok sui generis védelme. Mindemellett bár sokkal nagyobb publicitást kapott, és ez az eset került be a köztudatba, nem ez volt az első ilyen ügy: Hollandiában is 1991-ben volt az első, az adatbázis védelmét tárgyaló Van Dale kontra Romme per.
 8. Commission staff working paper on the review of the EC legal framework in the field of copyright and related rights; lezárva 2004. október.
 9. Az Európai Bírósághoz benyújtott kérdéseket a Fixtures Marketing Ltd kontra OPAP ügyben a görög bíróság, a Fixtures Marketing Ltd kontra Svenska Spel AB ügyben a svéd bíróság, a Fixtures Marketing Ltd kontra Oy Veikkaus Ab ügyben a finn bíróság, a British Horseracing Board Ltd and Others kontra William Hill Organization Ltd ügyben pedig az angol bíróság tette fel.
 10. European Association of Directory and Database Publishers (Európai Címtár- és Adatbázis-Kiadók Szövetsége)
 11. MAURER, M. S. - HUGENHOLTZ, P. B. - ONSRUD, H. J.: Europe's database experiment. = Science, 26 October 2001. = <http://www.sciencemag.org> (2005. 10. 10.)
 12. Vö. KABAI Eszter: Adatbázis mint a sui generis védelem tárgya. A jogértelmezés lehetőségei. = www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogroll/adatbazis_jog.pdf (2005. 09.23.)
 13. Uo.
 14. Uo.
 15. Vö. HUGENHOLTZ, P.B.: Implementing the European Database Directive. = www.ivir.nl/publications/hughenoltz/PBH-HCJ-LIB.doc (2005. 10. 22.)
 16. A klasszikus példa egy szintetikus adatra a telefonszám.
 17. Fixtures Marketing Ltd vs. Svenska Spel AB (Svenska), C-338/02; Fixtures Marketing Ltd vs. Organismos Prognostikon Agonon Podosfairou EG (OPAP), C-444/02; Fixtures Marketing Ltd vs. Oy Veikkaus Ab (Oy Veikkaus), C-46/02; British Horseracing Board Ltd and Others vs. William Hill Organization Ltd (BHB döntés), C-203/02

Irodalom

- AMBERG Eszter: A szerzői jog és a digitális szerzői jogkezelés. = Könyvtári Figyelő, 2005. 3. sz., 503–513. p.
- DAVISON, M. J. - HUGENHOLTZ, P.B.: Football fixtures, horse races and spin-offs: the ECJ domesticates the database right. = www.ivir.nl/publications/hughenoltz/EIPR_2005_3_databaseright.pdf (2005. 10. 12.)
- Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases = <http://europa.eu.int> (2005.09. 16.)

- Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről. = <http://europa.eu.int>, (2005. 09.16.)
- FALUDI Gábor: Az adattár szerzői jogi védelme. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 106. évf. 4. sz. = <http://www.hpo.hu/kiadv/ipsz/200108/faludi.html> (2005. 09. 22.)
- GYENGE Anikó: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 108. évf. 5. sz. = <http://www.hpo.hu/kiadv/ipsz/200310/01-gyenge.html> (2005.07.25)
- HUGENHOLTZ, P.B.: Implementing the European Database Directive. = <http://www.ivir.nl/publications/hughenoltz/PBH-HCJ-LIB.doc> (2005. 10. 22.)
- HUGENHOLTZ, P.B.: The new database right : early case law from Europe. = <http://www.ivir.nl/publications/hughenoltz/fordham2001.html> (2005. 09. 30.)
- HUGENHOLTZ, P.B.: Program schedules, event data and telephone subscriber listings under the database directive. = <http://www.ivir.nl/publications/hughenoltz/spinoffordham.html> (2005. 09.23.)
- KABAI Eszter: Adatbázis mint a sui generis védelem tárgya. A jogértelmezés lehetőségei. = http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogrol/adatbazis_jog.pdf (2005. 09. 23.)
- MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884:XVI.tc). = <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html> (2005. 10. 03.)
- MAURER, M. S.– HUGENHOLTZ, P. B. – ONSRUD, H. J.: Europe's database experiment. In: Science, 26 2001. October = <http://www.sciencemag.org> (2005. 10.10.)
- MUNKÁCSI Péter: 1996 után – aktualitások az adatbázisok nemzetközi szintű védelméről. 1. rész: Az európai tagállamok joggyakorlata. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 107. évf. 2002. 4. sz. = <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/200208/1996.htm> (2005.07. 29.)
- REINBOTHE, J.: A szerzői jog perspektívái Európában. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 107. évf. 1. sz. = <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/200202/tanulmanyok.html> (2005. 07. 10.)
- Szerzői jogi törvény / [a kommentárokat írta Ficsor Mihály]. Bp. : Viva Média Holding, 1999.

A Budapesti Corvinus Egyetemen 2010 februárjában konferenciát tartottak a szerzői jog történetéről és a copyright aktuális hazai és nemzetközi kérdéseiről. Az előadók többek között a valóságos és virtuális világ és a szerzői jogi szabályozás kapcsolatáról, a kreatív tartalmak egységes európai digitális piacon való megjelenésének problémáiról, illetve a plagizálás elleni védelem lehetőségeiről szóltak.

Az OSA Archívumban 2010 április 19-e és május 19-e között lehetett megtekinteni a „Kopirájt” című interaktív kiállítást. A kiállítás apropója az volt, hogy éppen 300 évvel ezelőtt, 1710 áprilisában jelent meg Angliában az első szerzői jogi törvény, Anna törvénye (Statute of Anne). A rendezők bemutatták a szerzői jog történetét, ismertették a fejlődését és megvilágították a szomszédos jogok elméletét. A kiállítás hangsúlyossá tette, hogy a szerzői jog lényege a felhasználók és az újrafelhasználók közötti egyensúly, amely napjainkban elbillent a jogtulajdonosok felé. Az alkotói jogok tiszteletben tartása mellett nagy jelentősége van a tájékoztatói oktatási és tudományos munkához való hozzáférés biztosításának is.

(Forrás: Magyar Nemzet, 2010. május 13., ill. az OSA Archívum)

Az adatbázisok szerzői jogi védelme hazánkban

AMBERG Eszter

Vranyecz Tünde tanulmányához* kapcsolódva az alábbiakban az adatbázisok hazai jogi szabályozását szeretném ismertetni.

A szerzői jog ma már nem csupán a szerzők jogait, hanem a hozzá kapcsolódó, más csoportok (pl. az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók) és a jelentős ráfordítással létrehozott adatbázisok előállítóinak jogait is védi. A szerzői joghoz kapcsolódó jogokon belül különbséget tehetünk a szerzői joggal *szomszédos jogok* (az előadóművészek, a hangfelvételek előállítóinak, a rádió- vagy a televízió-szervezetek és a filmek előállítóinak védelme) és az adatbázisok előállítóinak védelme, azaz a *sui generis adatbázis-oltalom* között.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. (továbbiakban: Szjt.) VII. fejezetében rendelkezik az adatbázisokról. *Az adatbázis önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez – számítástechnikai eszközökkel vagy bármely más módon – egyedileg hozzá lehet férni.* A definíció

nem tartalmaz megszorítást arra nézve, hogy az adatbázisnak milyen formában kell megjelennie. Az adatbázis állhat önálló művekből, tudományos és művészeti alkotásokból éppúgy, mint más elemekből (pl. irodalmi műnek nem számító szöveges részekből, hangokból, jelekből, számokból, tényekből, adatokból), illetve mindezek összetételéből, ahogy ezt a szabályozás 2001-es indoklásában olvashatjuk. Mindazonáltal az adatbázisban szereplő adat, mű, alkotás önmagában is minősülhet önálló szerzői műnek (pl. egy vers), és ez esetben az adatbázisban való rögzítése is szerzői engedélytől függ. Az adatbázis fenti általános fogalma mind a gyűjteményes műnek minősülő, mind a sajátos (*sui generis*) védelemben részesülő adatbázisokat magában foglalja.

A védelem tárgya

Gyűjteményes műnek minősülő adatbázisok (Szjt. 61. §): Az Szjt. 7. §-a alapján szerzői jogi

VRANYECZ Tünde: Az adatbázisok jogi védelme az Európai Unióban. = Könyvtári Figyelő, 56. évf. 2010. 2. sz. 241.–256. p.

védelemben részesül a gyűjtemény, ha tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése *egyéni, eredeti jellegű*. A védelem a gyűjteményes művet megilleti akkor is, ha annak részei, tartalmi elemei nem részesülnek, illetve nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben. A gyűjteményes mű szerzői jogi védelme nem terjed ki a gyűjteményes mű tartalmi elemeire.

Kapcsolódó jogi védelemben részesülő adatbázisok: Az Szjt. VII. fejezetében rendelkezik az adatbázisokról. Az adatbázisok abban az esetben is, ha nem szerkesztett gyűjtemények, de tartalmának megszerzése, ellenőrzése, illetve megjelenítése *jelentős ráfordítást* igényelt sajátos (sui generis) védelemben részesülnek. Az adatbázisok előállítóinak védelme az Szjt. XI/A. fejezetében található.

Tehát az Szjt. csak azoknak az adatbázisoknak nyújt védelmet, amelyek:

- tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése *egyéni, eredeti jellegű* (szerzői jogi oltalom) – gyűjteményes mű,
- tartalmának megszerzése, ellenőrzése, illetve megjelenítése (minőségileg vagy mennyiségileg) *jelentős ráfordítást* igényelt (kapcsolódó jogi oltalom).

Kumuláció: Vannak olyan gyűjteményes művek is, amelyek – mivel tartalmuk megszerzése, ellenőrzése, illetve megjelenítése jelentős ráfordítást igényel – egyúttal kapcsolódó jogi oltalomban is részesülnek. (Ez esetben, mint alább látjuk, a kétféle jogi oltalom az eltérő védelmi tárgyakra nézve *párhuzamosan*, a két jogosult javára áll fent.)

A védelem jogosultja

A gyűjteményes műnek minősülő adatbázis szerzői vagyoni jogának jogosultja a *szerkesztő*. Pontosabban a gyűjteményes mű egészére a szerzői jog a szerkesztőt illeti, ez azonban nem érinti a gyűjteménybe felvett egyes művek szerzőinek és szomszédos jogi teljesítmények jogosultjainak önálló jogait.

A gyűjteményes műnek nem minősülő, de jelen-

tős ráfordítással létrehozott adatbázis külön jogi védelmének jogosultja az *előállító*.

A mindkét feltételnek megfelelő adatbázisnak ugyanakkor egyidejűleg jogosultja lehet a *szerkesztő és az előállító*.

Az adatbázisok online jogosítására is az érintett jogosultaktól kell egyenként engedélyt kérni. Az adatbázisok esetében nincs közös jogkezelés.

Az adatbázist jogszerűen felhasználó személy jogosult kimásolni és újrahaznosítani az adatbázis *jelentéktelen részét*. Ha az adatbázis valamely részének felhasználására szerzett jogot, akkor az említett hasznosítási cselekményeket is csak az adatbázis e részére kell alkalmazni. A szabad felhasználási lehetőségek meglehetősen korlátozottak, nem megengedett pl. e tartalmak meghatározott intézményekben történő archiválási célú másolása és szabad megjelenítése képernyőn, miközben művek és szomszédos jogi teljesítmények esetében adottak ezek a szabad felhasználások. A jogszerű felhasználót csupán az adatbázis „jelentéktelen részeire” illeti meg a másolás joga. De az adatbázis előállítójának hozzájárulása nélkül *ismételten és rendszeresen* nem másolható ki, illetve nem hasznosítható újra az adatbázis tartalmának jelentéktelen része sem, ha ez sérelmes az adatbázis rendes felhasználására, vagy indokolatlanul károsítja az adatbázis előállítójának jogos érdekeit.

Amennyiben az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényelt, úgy az adatbázis előállítójának hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy az adatbázis tartalmának egészét vagy jelentős részét *kimásolják* vagy *újrahaznosítsák*.

Itt szeretném felhívni a figyelmet az Európai Bíróság ítéletére négy sportadatbázis ügyében, amelyről már Vranycz Tünde tanulmányában is olvashattunk. A döntés szerint a tartalom megszerzése kapcsán felmerült költségek között nem vehetők figyelembe a tartalmi elemek létrehozatalával kapcsolatos költségek, ugyanakkor az adatbázis tartalmának ellenőrzésével kapcsolatos ráfordításnak minősülnek az adatbázisban meglévő elemek pontosságának ellenőrzésére felhasznált pénzeszközök. A határozat értelmé-

ben tehát amennyiben az adatot maga az adatbázis-előállító hozta létre, akkor nem állapítható meg, hogy az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényelt. Vagyis védelem csak abban az esetben illeti meg az adatbázist, ha bizonyítható ezenkívül a külön ráfordítás. Ezzel az Európai Bíróság megerősítette azt a holland bírói gyakorlatot, hogy a *spin-off* (melléktermék) adatbázis nem részesül védelemben.

Az Szjt. 84/A. §-ának (1) és (3) bekezdése szerint az adatbázis-előállító engedélye szükséges az adatbázis egészének vagy jelentős részének kimásolásához, újrahasznosításához, illetve jelentéktelen részének ismételt vagy rendszeres kimásolásához, újrahasznosításához. Az adatbázis *jelentős részének* fogalmát illetően az Európai Bíróság egyrészt kimondta, hogy egy adatbázis *mennyiségi* szempontból jelentős része az adatbázisnak a kimásolt és/vagy újrahasznosított adatainak mennyiségére vonatkozik, és azt az *adatbázis teljes tartalmának mennyiségéhez viszonyítva* kell értékelni. Másrészt a *minőségi* szempontból jelentős részének fogalma a kimásolási és/vagy az újrahasznosítási cselekmény tárgya tartalmának megszerzésével, ellenőrzésével, illetve előállításával kapcsolatos *ráfordítás fontosságára* vonatkozik, függetlenül attól, hogy ez a tárgy a védett adatbázis általános tartalmának mennyiségileg jelentős részét képviseli-e.

Az adatbázisok szabad felhasználása

Az adatbázis-előállítók kapcsolódó jogát illetően az Szjt. külön szabad felhasználásokat tartalmaz.

Magán célra bárki kimásolhatja az adatbázis tartalmának jelentős részét is, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E rendelkezés nem vonatkozik a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisra.

A forrás megjelölésével *iskolai oktatás vagy tu-*

dományos kutatás céljára – a célnak megfelelő módon és mértékig – az adatbázis tartalmának jelentős része is kimásolható, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.

Bírósági, továbbá államigazgatási vagy más hatósági eljárásban bizonyítás céljára az adatbázis tartalmának jelentős része is kimásolható vagy újrahasznosítható, a célnak megfelelő módon és mértékig.

A védelmi idő

Gyűjteményes művek esetében a szerzői jogok a szerző életében és a halálától számított *hetven éven át* részesülnek védelemben.

A törvény szerint az adatbázisok az első nyilvánosságra hozatalt követő év első napjától számított *tizenöt évig*, illetve az adatbázis elkészítését követő év első napjától számított tizenöt évig részesülnek védelemben, ha ezalatt nem hozták nyilvánosságra az adatbázist. Ez a *védelmi idő újra kezdődik*, ha az adatbázis tartalmát jelentősen megváltoztatják úgy, hogy annak eredményeként a megváltoztatott adatbázis önállóan is jelentős ráfordítással előállítottak számít.

Idézetek a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből

Az Szjt. 101. § (1) bekezdése értelmében a szerzői jogi jogviták rendezésében a Magyar Szabadalmi Hivatal mellett működő Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SzJSzT.) működik közre. Az alábbiakban az SzJSzT 2002-2009 közötti adatbázisokkal kapcsolatos véleményeiből idézek néhány releváns állásfoglalást, amelyek segíthetnek megvilágítani a hazai és európai adatbázis jog sarkalatos kérdéseit. A szakvélemények közül különösen szeretném a kollegák figyelmébe ajánlani az SzJSzT-nek a „*Hazai és külföldi időszaki kiadványok tartalmának digitális archiválásával összefüggő szer-*

zői jogi kérdések” ügyében hozott 29/2004. sz. állásfoglalását.

Az SzJSzT a „*Könyvtárak állománygyarapítási tanácsadójának jogi védelme; internetes felhasználási jogának gyakorlása*” kérdésében hozott 14/2002. sz. szakvéleményében kifejtette, hogy az Új Könyvek *nem éri el* a szerzői jogi védelemhez az Szjt. által megkívánt *egyéni, eredeti jelleget, nem „gyűjteményes mű”*, mivel az elrendezés, szerkesztés közismert szabályok szerint történik (betűrend, Egyetemes Tizedes Osztályozás, bibliográfiai szabályok), a feldolgozott könyveket pedig nem valamilyen elv szerint válogatják ki, hanem elvileg az összes megjelent művet ismertetik.

„Az időszaki kiadvány nyomtatásra előkészített, *elektronikusan rögzített*, tárolt példányai viszont olyan gyűjtemények, amelyekben az egyes önálló műleírásokhoz, adatokhoz mint tartalmi elemekhez számítástechnikai úton *egyedileg hozzá lehet férni, vagyis ezek az Szjt. 60/A §-a szerinti „adatbázisok”*. Az adatbázisok *előállítóit* az adatbázis létrehozatalához szükséges szervezési és anyagi befektetésre tekintettel az Szjt. XI/A fejezete a szerzői joghoz kapcsolódó „sui generis” jogi védelemben részesíti. A törvény ehhez „jelentős ráfordítást” kíván meg az adatbázis tartalmának megszerzéséhez, ellenőrzéséhez vagy megjelenítéséhez. Az Új Könyvek szerkesztése, létrehozatala, ellenőrzése és megjelenítése *jelentős ráfordítással jár*. Ez lényegében azt jelenti, hogy az adatbázis bizonyos használatához az előállító hozzájárulása szükséges, és ezért neki díjazás jár (Szjt. 84/A §).”

Az adatbázis nyomtatott változata nem részeseül „sui generis” védelemben, mert elemeihez nem lehet egyedileg hozzáférni (már nem adatbázis).

Az SzJSzT-nek a „*Hazai és külföldi időszaki kiadványok tartalmának digitális archiválásával összefüggő szerzői jogi kérdések*” ügyében hozott 29/2004. sz. állásfoglalásában megállapította, hogy „a könyvtár gyűjteményének részét képező, nyomdászati úton megjelenített művek, adatbázisok digitális formára hozása – akár szkennelés útján, akár más módon, például

irodalmi művek esetén ismételt begépeléssel – a szerzői jog fogalomrendszerében „többszörözésnek”, illetve „kimásolásnak” minősül. [...]

Gyakran előfordul, hogy a kiadó kiadja CD-ROM-on vagy közzéteszi az interneten a hosszabb időszak alatt megjelent időszaki kiadványok nagy részét (vagy összességét). Gyakran számítógépi programot is fejlesztenek az adatbázishoz, amellyel elektronikusan is kereshetővé válik az adatbázis. Ha a kiadónak ez a tevékenysége a tartalom megszerzése (egybegyűjtése), ellenőrzése vagy megjelenítése tekintetében jelentős ráfordítást igényel, az összefoglalt adatbázis tekintetében is fennáll a sui generis oltalom.

Ebben a helyzetben tehát előfordulhat az, hogy a könyvtár döntésén múlik, hogy az egyes cikkeket milyen *forrásból* digitalizálja:

vagy a nyomtatott folyóiratpéldányokból, vagy a cikkek/tanulmányok kumulált adatbázisából (gyűjteménnyé formált évfolyamából vagy nagyobb adatbázisából).”

Amennyiben a könyvtár a cikkek/tanulmányok kumulált adatbázisát használja fel forrásként, amely digitalizált adatbázis előállítása már jelentős ráfordítást igényelt a kiadó részéről, úgy ez esetben számolnia kell az adatbázis-előállító kapcsolódó jogaival. Ha viszont a könyvtár azt a megoldást választja, hogy a folyóirat egyes nyomtatott számaiból (pl. szkenneléssel) végzi az archiválást – és olyan folyóiratot másol, amelynek egy száma nem jelentős ráfordítással jött létre –, akkor nem kell ilyen kapcsolódó joggal foglalkoznia.

„Míg a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár az egyes tartalmi elemek (az újságok és folyóiratok cikkei mint irodalmi művek és vizuális alkotások) és a szerkesztői alkotótevékenység tekintetében is szabadon végezheti az archiválási célú másolatkészítéseket (pl. „beszkennelést”), az ezen elemeket sui generis védelem alatt álló adatbázisba foglaló személyek (előállítók) tekintetében felhasználási engedélyt kell kérnie, mivel tevékenységével ezen adatbázisok egészének, de legalábbis jelentős részének kimásolását végzi. [...] *Vagyis az időszaki kiadványok beszkennelése szerzői jogi szempontból szabad felhasználás, de azokban az esetekben, ahol sui*

generis oltalom alatt álló adatbázisból történik meg az átvétel, ez a cselekmény engedélykötelesnek minősülhet. [...]

Az időszaki kiadványok teljes anyagát tartalmazó, évente kiadott CD-ROM-ok esetében a kiadó alkalmazhat *olyan hatásos műszaki intézkedéseket*, amelyek technikailag meggátolják a könyvtárt abban, hogy a cikkek, tanulmányok egyébként szabad felhasználását végezze. Erre vonatkozóan az Szjt. 95/A. §-a kimondja, hogy *a könyvtár – mint a szabad felhasználás kedvezményezettje – követelheti, hogy a kiadó a műszaki intézkedések megkerülésével szemben a 95. § alapján biztosított védelem ellenére tegye lehetővé számára a szabad felhasználást, ha a technikai eszközzel védett műhöz jogszerűen férhet hozzá.*”

Ez a rendelkezés *nem alkalmazható*, ha a művet szerződés alapján teszik úgy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg. Vagyis az interneten, a jogosult engedélyével hozzáférhetővé tett művek esetében *a könyvtár nem kérheti a művek másolásának lehetővé tételét.* (Szjt. 95/A. § (2) bek.)

Az interneten szabadon elérhető művek kapcsán az SzJSzT kifejtette továbbá, hogy az újság- és folyóiratcikkeknek a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár által végzett másolatkészítése bármilyen forrásból szabad felhasználásnak minősül (Szjt. 35. § (4) bek. c.) pont). *A cikkek, tanulmányok másolása tehát az internetről is megtörténhet.* Véleményem szerint ez a cikkek-ből álló gyűjteményes művekre is igaz az Szjt. 35. § (4) bek. b.) pont alapján.

Az SzJSzT a 23/08/01. sz. szakvéleményében felhívta a figyelmet arra is, hogy „az adatbázis-előállítók kapcsolódó jogi sui generis oltalma – az Szjt.-ben meghatározott feltételek teljesülése esetén – független attól a körülménytől, hogy az adatbázis gyűjteményes műnek minősül-e, vagy sem. A szerzői és a kapcsolódó jogi oltalmi forma *párhuzamosan, de önállóan is* megilletheti az adatbázis természetes személynek minősülő szerkesztőjét, illetve természetes vagy jogi személyiségű előállítóját.”

Végezetül az SzJSzT a 19/09/1. sz. állásfoglalásában megállapította, hogy „az Szjt. 60/A. §-a szerinti adatbázis előállítóját akkor illetik meg a 84/A. § (1)-(3) bekezdései szerinti jogok, ha az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényel (ezek az ún. sui generis jogok).

Az adatbázis-előállítókat megillető sui generis védelem feltétele, hogy

- a védelem tárgya az Szjt. 60/A. §-a szerinti adatbázisnak minősüljön,
- az adatbázis jelentős ráfordítás eredményeként jöjjön létre, illetve, hogy
- a jelentős ráfordítás az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése kapcsán jelentkezzen.”

Leszögezhetjük, hogy pl. az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) az általa jelentős ráfordítással létrehozott Magyar Elektronikus Könyvtár (a továbbiakban: MEK) vonatkozásában a sui generis védelem megilleti, mivel a fenti konjunktív feltételek teljesülnek. Tulajdonképpen egy folyamatban lévő ügy kapcsán merült fel e kérdés, amely szerint egy elektronikus könyvkiadó szerzői jogi védelemben már nem részesülő e-bookokat töltött le a MEK-ből, és azt saját honlapján keresztül értékesítette, figyelmen kívül hagyva az OSZK-t, mint adatbázis-előállítót és az őt megillető sui generis jogokat. Így az OSZK jogosan léphet majd fel a jogsértővel szemben.

Világszerte rohamosan növekszik az előállított és feldolgozott adatok mennyisége, ami korszerű információkezelő rendszereket követel. Az adatbázisok az Európai Unión belüli információs társadalom és piac kiépülésében jelentős szerepet játszanak. A digitális technika egyre szélesebb körű alkalmazása annak a veszélynek teszi ki az adatbázis előállítóját, hogy adatbázisának tartalmát engedélye nélkül elektronikus úton lemásolhatják és újra összeállíthatják azzal a céllal, hogy azonos tartalmú, a szerzői jogot ugyanakkor nem sértő adatbázist hozzanak lét-

re. Ezért hazai szabályozásunk, összhangban az Európai Unió irányelvvel, nemcsak az adatbázisok szerzői jogi védelmét szabályozza, hanem ún. *sui generis* védelmet is biztosít az adatbázis-előállítók számára.

Irodalom

KABAI Eszter: Az adatbázis mint a *sui generis* védelem tárgya.
= Infokommunikáció és jog. 5. sz. 2005. február

LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter: Szellemi alkotások joga. Budapest : Eötvös József Könyvkiadó, 2006.

SZINGER András – TÓTH Péter Benjámin: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Budapest : Novissima Kiadó, 2004. 280 p.

Megállapodás az Osztrák Nemzeti Könyvtár és a Google között

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) igazgatója – elsőként az európai nemzeti könyvtárak vezetői közül – négyszázezer kötet digitalizálásáról állapodott meg a Google-lal.

A megállapodás értelmében a Google mintegy 120 millió oldalt fog digitalizálni az Osztrák Nemzeti Könyvtár 16–19. századi, szerzői jogvédelem alá nem eső történeti állományából, PPP-vállalkozásban. Az osztrák államnak ebben a formában kb. 30 millió euróval kevesebbet kell a projektre költenie. A kalkulációik szerint az egyes kötetek digitalizálása 50–100 euróba kerül.

Mivel az ÖNB történelmi gyűjteményében sok közép-és kelet-európai könyv, többek között 10 600 magyar nyelvű kötet található, várható, hogy ezek a magyar nyelvű művek is digitalizálásra kerülnek.

A projekt ütemezése szerint ebben az évben a munka előkészületeivel foglalkoznak, a szkennelés 2011-ben kezdődik és 2017-ig tart.

A digitalizált művek mindenki számára hozzáférhetőek lesznek az ÖNB honlapján (<http://onb.ac.at/austrianbooksonline>), az Európában (<http://www.europeana.eu>) és a már most kb. 12 millió kötetet tartalmazó Google Bookson (<http://books.google.com>). Karl Pall, a Google ausztriai projektvezetője szerint „tényleges profitot egyáltalán nem várnak az együttműködéstől, mivel a Google Bookson nincsenek hirdetési felületek.” Pall úgy vélte, az ÖNB-vel való együttműködés azért fontos, mert így előkerülnek olyan művek is, amelyek eddig a polcok mélyén porosodtak, és a beszkennelt műveket a korszerű keresőmotor és a szövegfelismerő rendszer segítségével bonyolultabb tudományos elemzéseknek is alá lehet majd vetni. (http://nol.hu/kult/konyv/kozos_kozep-europai_multunk_a_vilaghalon)

Bővebb információ: <http://www.onb.ac.at/austrianbooksonline>

Új ország-azonosító az ISBN-kódban

2010-től Magyarország ISBN-hez tartozó ország-azonosítója kibővült. Az eddig használt 963-as kód mellett megjelent a 615-ös országkód is. (Például: ISBN 978-963-06-1895-3, illetve most már ISBN 978-615-5003-01-1)

További tájékoztatás az ISBN iroda weblapján (www.oszk.hu/isbn) található.

Trendek és szerzői jogi problémák a digitális médiaszolgáltatás világában

NÉMETH Márton

A digitális média tartalomszolgáltatásainak kapcsán a szerző folytatja a Könyvtári Figyelő egyik előző számában elkezdett kalandozásait olyan jelenségek bemutatásával, amelyek tanulságosak lehetnek a könyvtárosok számára is. Ez alkalommal a földfelszíni műsorszórásra és az internetes és műholdas médiaszolgáltatások különféle jelenségeire tér ki.*

A felelőtlen állami szolgáltatás-menedzselés állatorvosi lova

(Illusztráció a földfelszíni digitális műsorszórás bevezetésén, illetve a NAVA sorsán keresztül)

A földfelszíni digitális műsorszórás hazai sorsa igen tanulságos történet: példa arra, hogy az elavult szakmai szemléletű politikusok zöld utat adva a rossz technikai paramétereknek, miképpen engednek tető alá hozni – az általános európai gyakorlat átvétele helyett – egy meglehetősen féloldalas szolgáltatást.

Európai uniós kötelességünk (mint ahogy a többi

tagállamnak is) a digitális földfelszíni műsorszórás megteremtése, összhangban a frekvenciaspektrum átalakulásával. Ez az átrendezés a jelenleg használt analóg frekvenciák helyén, nem mellesleg utat nyithat olyan új széles sávú internetes szolgáltatási modellnek, ami az internet és a műsorszórás előnyeit kombinálva a széles sávú internet elérhetőségét újszerű módon és tömegek számára teszi hozzáférhetővé, még a kevésbé piacképesnek talált földrajzi régiókban is. Ha az internet műsorszóró jellegű, digitális közműszerű elérhetősége megvalósul, az persze háttérbe szoríthat minden egyéb más hagyományos frekvenciaalapú médiaszolgáltatást is.

* NÉMETH Márton: Áttekintés a modern online audiovizuális szolgáltatások világáról. = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 1. sz. 29–36. p.

A digitális televíziózásra történő átállás manapság ésszerűbb frekvenciagazdálkodást jelent. Az új fejlett tömörítési eljárások lehetővé teszik egységnyi frekvenciahelyen több csatorna továbbítását. A tömörítés szabványos módját a DVB szabvány különféle változatai biztosítják. A DVB-T szabvány a földfelszíni, a DVB-C, a kábeltévés, a DVB-S a műholdas, a DVB-H pedig a mobil műsorszórás paramétereit határozza meg. A műsor mellé mindegyik szolgáltatástípus esetében plusz szolgáltatás is (pl. elektronikus műsorújság) mellékelhető. Magyarország e kérdésben helyesen a legfejlettebb MPEG 4-es szabványú tömörítési eljárás bevezetését határozta el. Ez módot ad a frekvencia ésszerű felhasználása mellett a nagyfelbontású (HD) csatornák szabványos továbbítására is. A mostanában megjelenő tv-készülékekbe már eleve be van építve az MPEG 4 dekóder. Külső dekóderekkel pedig számítógéppel, illetve bármilyen tv-készülékkel ugyancsak problémamentes lehet a vétel. Bár nálunk egyelőre nincs a számítógépekhez olyan, kereskedelmi forgalomban kapható eszköz, amely a szabadon vehető földfelszíni adásokon túl, a kódolt műsorok vételét megoldaná (a műholdas adásokhoz létezik ilyen alternatíva), de az említett előnyök is igen korlátozott mértékben érvényesülnek az elégtelen technikai szolgáltatási paraméterek miatt. Mindenhol máshol Európában ugyanis a földfelszíni digitális tévzés jól kihasználható nagy előnye a mobilitás. A csatornák vétele megfelelő céleszközzel lehetővé válik notebookon vagy hordozható tévén (pl. a vonaton vagy autóval utazók számára is), illetve a kiskertekben, házakban is bármiféle költséges beruházás nélkül is. Arra természetesen mindenhol ügyelnek, hogy az adóhálózat teljesítményét az országhatárokhoz igazítsák. Az analóg gyakorlathoz képest kisebb mértékű lesz majd a szomszédba való átsugárzás jelensége. Magyarországon a mobilszolgáltatók (akik a konkurencia ellehetetlenítése után a mobiltévét a telefonhoz kötve terjeszkednének) piaci lobbizása miatt, illetve a koordináció hiányából fakadó, a földfelszíni digitális műsorszórás igényeit ignoráló régi, elavult haditechnikai hírköz-

lési beruházások (ld. a kecskeméti légi irányítás hírközlési rendszere) folytán a rendszert tetőantennás vételre méretezik. Így az új digitális adók sugárzási teljesítménye, a nyugati gyakorlatot és műszaki invenciót megcsúfolva, a mostani analóg adók töredékére szűkül! A több mint 90%-os lefedettségi célérték a tetőantennás vételt veszi alapul. Ráadásul a főadók mellett jelen állapot szerint eltűnik a leárnycolt helyeket kiszolgáló átjátszó adók hálózata. Az új digitális világban tehát a politika rövidlátása miatt megszűnik a szobaantennás televíziós vétel lehetősége (az adók közvetlen közelében lakók kivételével), s így az ingyenes földfelszíni mobil jellegű vétel sem érhető el (pl. a laptopok, hordozható tv-készülékek segítségével). Ezek miatt e szolgáltatás súlyos versenyképtelensége az adók teljesítményének növelése nélkül szinte kódolva van. A képet némiképp árnyalja, hogy 2010. február elejétől sikerült legalább az eredetileg tervezett adóteljesítmény felére emelni a budapesti adó teljesítményét, ami a mostani analóg besugárzási körzethez képest még mindig kevés. Úgy látszik, hogy a szakmapolitikai irányítás alapvetően figyelmen kívül hagyta a jövő utánpótlását jelentő fiatalok dinamikusán változó médiafogyasztási szokásait a régi, statikusan elavult tetőantennás modell kedvéért. A számítógépek és az internet előtérbe kerülésével ugyanis az egyre inkább mobil módon is elérhető online adattartalmak válnak a televíziós tartalomszolgáltatók legnagyobb ellenfeleivé! A röghöz (azaz tetőantennához) kötött üzleti modell a fiatalok számára azonban semmilyen vonzerővel nem fog bírni. Az európai sikersztori a nem megfelelő technikai előkészítés és megvalósítás miatt nálunk látványos kudarccal fenyeget, miközben az állam konkurencia nélküli új ingyen műsorszóró piacot teremt ezzel a mobilszolgáltatóknak. Nehéz eldönteni, hogy tudatos döntések sorozata vagy szakmapolitikai dilettantizmus vezetett a most kialakult helyzethez (s hozzátehetjük még ehhez a katonai és polgári frekvenciagazdálkodás igencsak nehézkes hazai összehangolását is). Egészen abszurd, hogy régen elavult, múzeumba való katonai rendszerek korlátozzák a földfelszí-

ni digitális műsorszórás hatókörét, csak azért, mert megfelelő döntés hiányában nem voltak képesek időben kiváltani azokat!

Ez jó tanulság lehet a könyvtári világban is abból a szempontból, hogy az elektronikus tartalomszolgáltatások fejlesztésekor fokozott figyelemmel kell lenni a technikai környezetre, a felhasználók elvárásaira, a szolgáltatás imázsára. Ezen tényezők figyelmen kívül hagyása még a sikeres külföldi gyakorlatok hazai adaptálását is zátonyra futtathatja! Elég csak a NAVA-ra gondolni példaként. A szigorú szerzői jogi szabályozás a zárt hálózattal, az IP-cím szűrésének szorgalmazásával, az otthoni felhasználás kizárásával szinte eleve halálra ítélte a szolgáltatást. Közben pedig megjelent például az online videotékával bíró IPTV-modell, a televíziós csatornák videotár szolgáltatásai, s az ingyenes Indafilm piaci alapokon. Míg a szabadon online műsorszórás (streaming) formában elérhető (a könnyű letölthetőség megakadályozására ügyelő) NAVA-tartalmak népszerűsége persze szárnyal (lásd 77 Filmajándék akció, filmhíradók elérhetősége stb.). Nem kellene más itt sem, mint megfelelő szakmai, pénzügyi, szerzői jogi törvénykezési akarat olyan közszolgáltatások megteremtéséhez, melyek elérhetőek és jelentenek is valamit a széles tömegek számára. Persze, ez a játszma európai keretek közt zajlik. Az európai közszolgálati televíziók szeretnének elmozdulni abból a képtelen állapotból, hogy minden szerzői jogtulajdonossal egyenként az egyes nemzeti jogrendszerek szerint kell megállapodni az internetes médiasugárzásról. Az európai audiovizuális kulturális kommunikáció gúzsba kötve lehetetlenül el ezáltal a világhálós térben. Az EBU (az európai közszolgálati televíziók uniója) ehelyett azt kérné, hogy elég legyen egyetlen tagállamban tisztázni a szerzői jogi helyzetet, s ez vonatkozzon a többire is. Lehetővé kellene tehát tenni a származási ország elvének kiterjesztését az összes médiaplatformra (az internetre is), s a kollektív licence-kezelést, valamint a zenei licencek egyszerűsítését is platform-függetlenül kellene biztosítani. A végeredmény a nagy közszolgálati médiaarchívumok felszabadítása lenne a digitális vasfüggönnyel szabó szerzői jogi

szabályozás vasmarkából. A probléma ott van, hogy a kereskedelmi szolgáltatók exkluzív piacfelosztó közvetítési jogi érdekeik miatt örök időkre a digitális vasfüggöny sötétségében hagynák a kontinenst. Nagy kérdés, hogy az Európai Bizottság és az Európai Parlament a szavakon túl valódi tettekben is megnyilvánul-e az európai kulturális kínálat felszabadításáért.

A következőkben azt ismertetem, hogy a fejlődő technológia segítségével a műholdas és az internetes műsorszórás kombinációjának eredményeként a felhasználók már most is meg tudják kerülni a nemzeti szerzői jogi szabályozás által állított képtelen gátakat.

A műholdas műsorszórás anomáliái

A műholdas televíziózás már a 90-es évek végétől kezdve fokozatosan digitalizálódott. Az analóg dekóderek helyébe digitálisak léptek, egységnyi műholdas frekvenciahelyen (transzponderen) a korábbiakhoz képest 3–4-szer annyi csatorna átvitele vált lehetővé. Emellett fokozatosan az elektronikus műsorújság adta szolgáltatásokon túl teret hódítanak az előfizetéses pay-per-view szolgáltatások (azért a műsorért fizetsz, amit megnézel), illetve a digitális műsorrögzítés lehetősége. Egyes szolgáltatók részben már maguk töltik fel extra tartalommal a rögzítő műholdvevő merevlemezét. A műholdas szolgáltatóknál előfizetők emellett sok esetben az adott szolgáltatók webhelyein férhetnek hozzá ingyen vagy kedvezményesen online streaming tartalmakhoz. Néhány esetben még az előfizetett műsorok élő online figyelésére is lehetőség van (pl. a brit Sky szolgáltató esetében) bár ez inkább kivételes ma még. A másik megoldás, egy olyan dekóder megvétele vagy bérlete a szolgáltatótól, ami biztosítja egy távoli internetre kötött számítógép számára a vételt egy, a dekóderhez járó célszoftver segítségével. Ez így együtt jól működő üzleti modellnek tűnik, de akad néhány aggasztó pont. Ezek viszont hosszú távon akár az üzleti fenntarthatóságot is veszélyeztethetik, ha csak nem változik meg a szerzői jogi környezet.

A műholdas műsorszórásra az informatika fejlődése nem csak a fentebb említett módokon hat (digitális műsorszórás, a szolgáltató által felügyelt nagy kapacitású merevlemezzel bíró vevőkészülékek). Ide is betört ugyanis a nyílt forráskód szellemisége és technológiája. Megjelentek olyan vevőkészülékek is, amelyek feloldják a szolgáltatók által adott eszközök felhasználási korlátait. Lehetővé teszik külső merevlemez csatlakoztatását, így a műsorok szolgáltatói kontroll nélküli másolását és megosztását. Épp ebben a megosztásban áll a fő veszély a tartalomszolgáltatók számára. Ezek a műholdvevők voltaképpen Linux operációs rendszerrel működő célszámítógépek, melyek kialakításakor a szórakoztató, műsorveteli és továbbítási funkciókat tartják szem előtt. Paradox módon az első ilyen modellt eredetileg egy német kereskedelmi műholdas műsorszolgáltató kérésére alkották meg. A szolgáltatónak egyrészt nem tetszett a túl sokat tudó készülék, másrészt hibás kereskedelmi üzletpolitikája miatt rövidesen csődbe is ment. A fejlesztés így új szabadpiaci irányt vett, s összetalálkozott az internetes technológia fejlődésével is. Odáig meglehetősen drága mulatság volt megkerülni a műholdas szolgáltatók földrajzi alapú korlátait. Külföldről csak helyi közvetítők segítségével, szolgáltatói kedvezmények nélkül, többszörös felárral lehetett előfizetni. Meg kellett venni évente a kártyához tartozó műsorcsomagot, s egyszeri beruhásként a vevőkészüléket is. Az internet és a nyílt forráskódú műholdas technológia összefonódása azonban kikezdi ezt az akadályt is. Abban a pillanatban, ha akad egy olyan műholdvevő, amely szoftveresen kezeli a legtöbb dekóderhez való legális műsorszóró kártyákat, s egyben csatlakoztatható az internetre (illetve a belső házi intranetre), akkor a bejövő jel hálózati úton megoszthatóvá válik. Az egyik megosztási mód az internetes műsorszórás. A linuxos műholdvevő által dekódolt szolgáltatói jelet egy médiaszerver kiszolgáló kliens (program) átkódolja olyan formátumra, mely könnyedén terjeszthető átlagos internetes szélessávú környezetben, majd online szétsugározza azt. Persze nagy az esély,

hogy ha híre megy a linknek, akkor a rengeteg korlátozás nélküli érdeklődő előbb-utóbb a műsorszóró műholdvevő-médiaszerverét gyorsan lefagyaszthatná. Éppen ezért ez a fajta műsorszórás általában szűkebb kör felé irányul: akik valamiféle internetes autentikációs eljárás segítségével férnek hozzá a szerver által sugárzott tartalomhoz. (Léteznek olyan, a szolgáltatók által értékesített készülékek, melyeket a műholdvevő mellé csatlakoztatva házon belül, illetve egyetlen külső legális célpont felé megosztható a jel. Árban és használhatóságban azonban csupán korlátozottan versenyképesek a nyílt forráskódú szoftverezettséggel s szélesebb körű használati lehetőségekkel bíró versenytársaikkal.) Ha szélesebb kör a tovább sugárzás célközönsége, akkor igénybe lehet venni a fájlmegosztás technológiáján alapuló ingyenes műsorszóró programokat. Ha az internetes sávszélhez alakított jel egy ilyen szoftver révén kerül továbbításra a műholdvevőtől, akkor a tovább sugárzás érdemi része már a szoftverhasználók jelmegosztó hálózatában zajlik. Mindenki egyszerre vesz és továbbad, mint a fájlcserelés esetében. Ilyenkor pedig pont az az előnyös, ha minél többen nézik az adott programot, mert többfelé oszlik el, s erősebb lesz a jel tovább sugárzása is. Ha a megosztást mondjuk egy háztartáson belül csinálják, a szolgáltató által adott hozzájárulás nélküli célkészülékkel, az is illegális gyakorlat elvileg. Azonban rá lehet húzni azt az analógiát, hogy a lakásba bejövő internetkapcsolatot is megoszthatjuk többfelé egy útválasztó (router) segítségével. Ezt is eleinte szintén tiltották a szolgáltatók, mára saját háztartáson belül lényegében legálissá vált. Ha viszont valaki (különösen anyagi haszonszerzés jegyében) saját online szolgáltatást alapoz az interneten az általa vett digitális jel (tartalom) online továbbterjesztésére, az már egyértelműen súlyosan illegális tevékenység. Azonban amíg a szolgáltatók a szerzői jogi gyakorlattal összefonódva digitális vasfüggönyöket állítanak fel az EU egységes piacon belül is, legális vételi út híján saját maguk ellen hívják ki a sorsot. A vonatkozó uniós ajánlás csak annyit mond ki, hogy a tagállamok

nem tilthatják külföldi szolgáltatók adásainak vételét, de nem foglalkozik a kereskedelmi műsorszóró szolgáltatók szerzői jogi alapú, az EU-n belüli földrajzi diszkriminálásával. Amire van igény, s legálisan nem találhat kielégítésre, talál magának illegális módot. Lehetőség van egyébként arra is, különösen gyengébb processzor teljesítményű, kisebb memóriájú vevőkészülékek esetén, hogy ne magát a műsorjelet osszák meg, hanem az egyes nyílt forráskódú műholdvevők csak a műholdvevő és a vevőkártya által a műsorjel mellé kerülő dekódoló adatfolyamot küldjék tovább az interneten társaik felé, speciális program segítségével. Ez ugye, nagyságrendileg kisebb adatforgalmat jelent, mint magának a műsornak a továbbítása. Így viszont lehetővé válik egy másik internetre csatlakozó műholdvevővel, amelyen e program párja fut, hogy valós időben vegyék ezt a dekódoló jelet, s a műsorfolyam mellé csúsztatva, élőben figyelhessék a műsort. Csupán arra van szükség, hogy ez a másik vevő tudja a dekódolt jelet megosztó internetes műholdvevő IP-címét s néhány az adatátvitelhez kellő műszaki adatot (ezeket adja meg a mindkét készüléken futó, megosztásért felelős alkalmazás). Ezt az eljárást kártyamegosztásnak (card sharing) hívják. Természetesen szintén súlyosan jogsértő, a szolgáltatók által is keményen üldözött tevékenység. A szolgáltatók persze védekeznek, igyekeznek minél többször kódokat váltani, s a kódok bonyolultságát növelve, minél inkább leterhelni a dekódolást végző célkészülék memóriáját, hogy így minél kevesebb memória maradjon a dekódolt jel megosztását végző program számára, s ne lehessen valós időben továbbítani vagy venni a kódokat. Erre válaszul persze még szofisztikáltabb kártyamegosztó programok születnek, melyek kijátsszák a szolgáltatók erőfeszítéseit.

Következtetések

Nyilvánvaló tehát, hogy lassan bezárul a kör, a műholdas tartalomszolgáltatás is belefut ugyanabba a problémába, amit a film-és zeneiparnak

a fájlcseré jelent. S egyre világosabbnak tűnik az is, hogy a már említett nemzeti alapú szerzői jogok filmekre, sporteseményekre vonatkozó országokra lebontott exkluzivitása a bajok talán legfőbb forrása. Ez akadályozza meg ugyanis az egységes európai médiapiac kialakulását, a kulturális információcsere fellendülését, az idegen nyelvi tartalmak elérését. Egy csatornán ugyanis ha csak egyetlenegy olyan produkció is lemegy, amin területi alapú exkluzivitás van, azt már földrajzi korlátozással kódolni kell. A főszabály szerint – ahogy már említettem – az összes olyan közreműködővel egyenként kell megállapodni az internetes és műholdas sugárzásról, aki szerzői jogilag érintett a produkcióban. Nyilvánvaló az is, hogy az interneten és tartalommegosztáson szocializálódó legifjabb generációk egyszerűen kívül helyezik magukat a szerzői jogi paradigmákon, s a földrajzi alapú szerzői jogon alapuló piaci modelleken. S ha másként nem, akkor a demográfia farkastörvényei szerint kérelmelhetlenül eljutunk oda, hogy a társadalom jelentős többségének kriminalizálása árán lehetne csupán a mostani szerzői jogi paradigmákat fenntartani, ami persze nyilvánvalóan képtelenség. A műholdas szolgáltatók kínálatára való szabad előfizetés, a közvetítési jogok területi exkluzív rendszerének újragondolása (melynek mélyreható következményei vannak a sport és tömegkultúra finanszírozására) jelenthet kiutat a szolgáltatók és jogtulajdonosok számára az aggasztónak tűnő jövő elől. Gondolatkísérlet szintjén a szerző fejében megjelenő kiút lehet az EBU által korábban említett javaslatokon túl, a kereskedelmi szolgáltatók esetében, pl. a közvetítési jogok birtoklásának egy adott nyelvi közösség kiszolgálásához való hozzárendelése, a területi helyett nyelvi alapú exkluzivitás. (Természetesen azzal együtt, hogy az egyes szolgáltatók programjaira való előfizetéskor a felhasználó többféle közvetítési szolgáltatói produkció, így ezzel együtt többféle felirat, illetve nyelvi interpretáció közül választhat.) Európában számos nemzeti és etnikai kisebbség él, számos többnyelvű államalakulat létezik (pl. olaszországi olaszok, svájci németek, svájci olaszok, belgiumi flamandok és

vallonok hogy néhány nyilvánvaló nyugati esetet vegyük). Tehát úgy választhatnánk a szolgáltatók közül, hogy adott nyelvi célközönségnek adott európai területen csupán egyetlen csatorna sugározhatná a műsort. Szabadon választhatnánk viszont a különböző szolgáltatók eltérő nyelvű közvetítései, produkciói kínálata között. Ehhez hasonló ötletekkel talán új alapokra lehetne helyezni a szerzői jogok kezelését úgy, hogy a szellemi tulajdon élvezői, illetve a tartalomszolgáltatók ne kerüljenek kiszolgáltatott helyzetbe, ám ne legyen kiszolgáltatott a fogyasztó sem. Sajnos jelenleg a szolgáltatók és a jogtulajdonosok üzleti szempontjai a fogyasztókat végtelenül kiszolgáltatott helyzetbe hozzák. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság nemrég döntött például úgy, hogy bevételeiségtől vezéreltetve nem újítja meg az EBU-val kötött szerződést, hanem jó pénzért országonként adja el a közvetítési jogokat. A legutóbbi olimpiák esetében az EBU létrehozott már egy közös európai internetes felületet, ahol az európai IP címtartományokból internetező nézők szabadon hozzáférhettek többnyelvű kommentárral és háttéranyagokkal a kiemelkedő sportesemény részleteihez. Hamarosan ennek is vége szakad, tovább bővül az üzleti alapú digitális vasfüggöny. Amit persze mint láthattuk tömegek fognak oly módon megkerülni, hogy abból a jogtulajdonos egy fillér bevételt sem lát. Végül majd találgathatunk, hogy hány év múlva sugározzák majd az első olyan frekvenciált médiaeseményt, melyet Európában többen kísérnek figyelemmel majd illegálisnak tekintett online hálózati módszerekkel, mint legális utakon. Ma még abszurdnak tűnő a felvétel, de ha így haladunk (illetve nem haladunk) előre, valóság lehet belőle!

A NAVA-ra és a hasonló profilú szolgáltatásokra visszatérve: az interneten keresztül gombamód terjedő kis összegű befizetések kezelésére alkalmas micro-payment- rendszerek elterjedése, a sok kicsi sokra megy bölcsessége alapján, az online videoforgalmazást teheti a jelenleginél gazdaságosabbá. Alapjaiban kérdőjelezhetné meg számos tekintetben közös jogkezelő rendszerek létjogosultságát. A világhálón keresztüli

fizetési rendszerrel a licence-kezelés megújításával együtt hatékonyan érvényesíthetők az egyének szerzői jogai is, más kérdés, hogy e mellé valamilyen ellenőrzési, tájékoztató, jogtulajdonos visszakereső európai szintű adatbázisrendszert is biztosítani kell. Ebben a tekintetben maradhat meg talán a közös jogkezelés létjogosultsága, de nem az adathordozókra kirótt átalánydíjak szedésében. Ugyanezen logika alá tartozva lehetne a médiához kötődő tartalomszolgáltatók produktumai mellett kezelni a szerzői jog alá tartozó művek könyvtári tartalomszolgáltatását is. A könyvtárak a jogkezelők adatbázisaiból megkapják a jogtulajdonosok adatait, megállapodnának velük vagy képviselőjükkel (akár általános konzorciális formában is), aztán nem kellene bajlódni a zárt földrajzi körű hálózattal, mert nyílt, csupán olvasói autentikációt igénylő hálózaton lehet majd mindent szolgáltatni. A szerzői jogi költségek kiegyenlíthetők lennének különféle modellek szerint vagy adófizetői pénzből, akár döntően helyi, kistérségi önkormányzati finanszírozással (mint a dán online zenekölcsönzési szolgáltatás esetén), vagy a felhasználók által micro-payment-rendszer segítségével. Ez utóbbi esetben a nyílt olvasói hálózat azonosítási rendszeréből nyílna átjárás a biztonságos fizetési csatornába, illetve a rendelés feldolgozásának irányába. Persze diszfunkcionális közigazgatási környezetben nehéz az előrelépés. A Magyar Államkincstár például háromnapos határidővel vállalja online tranzakciók kezelését, amely abszurd példa még hazai viszonylatban is.

Végezetül még egyszer leszögezném: a digitális tartalomszolgáltatások vételi oldalán bővülő technológia, társulva a digitális konvergencia jelenségével, egyre nagyobb lehetőséget ad a felhasználóknak arra, hogy hálózatokba szerveződve kitörjenek a jelenlegi üzleti és szerzői jogi paradigmák közül. Ha nem változtatjuk meg a jelenlegi kereteket, akkor a legális és versenyképes tartalomszolgáltatások menedzselése mind nagyobb nehézségekbe ütközik majd.

Elődeink

Az MKE 2009. évi vándorgyűlésének központi témája a tehetséggondozás volt. A következő két tanulmány a Társadalomtudományi szekció és a Kovács Máté Alapítvány közös rendezvényén hangzott el 2009. július 10-én a Méliusz József Megyei Könyvtárban.

Kovács Máté és a tehetséggondozás

PATKÓSNÉ HANESZ Andrea

*„A tehetség az eredetiségből származik; ez pedig nem egyéb, mint a gondolkodás, látás, értelmezés és ítélet különleges módja.”
(Guy de Maupassant)¹*

Kovács Máté életpályája, sokoldalú szakmai tevékenysége során különös hangsúlyt kapott a tehetséggondozás kérdése. Diákként, majd szakemberként közvetlenül is átélhette a tehetség és tehetséggondozás előnyeit pl. a Collegium Hungaricum Szövetség ösztöndíjasaként, *Hankiss János* professzorral való kapcsolatában, a debreceni Nyári Egyetem szervezésekor, és ezeket megtapasztalva felismerte kiemelt jelentőségét. Ennek elméleti megfogalmazását követően mindenképpen reálisan és hatékonyan ültette át a gyakorlatba elképzeléseit.

Hazai és nemzetközi tapasztalatai hatással voltak ez irányú tevékenységének eredményeire, melyek munkásságának szinte minden területén kimutathatóak, így kezdetben a középiskolai tanárként vezetett önképzőkörök hatékony működésében is.

Kovács Máté **1931.** szeptember 1-jétől lett a Nyíregyházi Államilag Segélyezett Ágostai Hitvallású Evangélikus Kossuth Lajos Reálgimnázium helyettes tanára, ahol az első tanévben a nyíregyházi egyetemi és főiskolai hallgatók Szabolcs vezér bajtársi törzsének törzsfője volt.

Szervezett egy dísz- és egy kultúrtáborozást, ahol megnyitóbeszédet mondott, továbbá az iskola liceális előadásorozatában *Az írói egyéniség és a modern szépirodalom* címen tartott előadást.²

Az 1932/33-as tanévben, tanári feladatai ellátása mellett a VI. osztály főnöke, az ifjúsági könyvtár őre, tanárkari jegyző volt. Ekkor Kovács Máté Nyíregyháza város közönségének márciusi ünnepén beszédet mondott. A Szabolcs vármegyei Bessenyei Kör Arany-emlékünnepepedig *Arany János lelki fejlődése* című tanulmányát olvasta fel, a Bessenyei Kör liceális szakosztályában *A francia gótika remekei* című vetítettképes előadása volt. Az áprilisi szülői értekezleten *Hogyan tanuljunk?* címmel tartott szabadelőadást.³ Amint a témaválasztásokból is kitűnik, Kovács Máté már ekkor igyekezett olyan újszerű pedagógiai eszközöket bevonni munkájába, illetve hallgatóinak, tanítványainak olyan példákat felmutatni, amelyek segítségével a diákok hatékonyabban sajátíthatták el az ismereteket, könnyebben bontakoztathatták ki tehetségüket.

Az 1933/34. tanévben minden addiginál több közösségi feladatban vállalt szerepet: a nyíregyházi Rotary Club titkára, a debreceni Nyári Egyetemi tanfolyam titkára, a nyíregyházi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabolcs Vezér bajtársi törzsének törzsfője és a Szabolcsi Szemle szerkesztő bizottságának tagja volt. A felsoroltakon túl, kiemelkedik a Bessenyei Önképzőkör alapító társelnökéként 1933. szeptember 29-től végzett tevékenysége. Ekkorra már lehetővé vált, hogy a tanulók többsége egyéni hajlamainak megfelelően több körnek is a tagja legyen, és ezáltal a saját érdeklődési körének leginkább megfelelő tevékenységet végezhesen. Az önképzőköri rendezvényeken jellemzően beszédet, felolvasásokat, könyvismertetések tartottak, szavaltak, énekeltek.⁴

Átkerülve a Debreceni M. Kir. Állami Fazekas Mihály Gimnáziumba az 1935/36., majd 1936/37. tanévben tanári munkája mellett a Petőfi Önképzőkör vezetésével folytatta a tehetséges tanulók érvényesülésének támogatását. A rendes

üléseken komoly és víg szavaltatok, önálló irodalmi, zenei és természettudományi tanulmányok, eredeti versek és elbeszélések, valamint zeneszámok kerültek előadásra.

Kiadták az összesen hat számot megélt *Tavaszi* című ifjúsági folyóiratot, mely értekezéseket, elbeszéléseket, verseket, beszámolókat közölt, és sport rovata is volt. Pályatételeket írtak ki irodalmi, képzőművészeti, történelmi témákban.⁵ Az önképzőkör fejlődését mutatja, hogy a második tanévben a rendes üléseken túl nyilvános iskolai ünnepélyt is rendeztek. A mindennapokhoz kapcsolódó irodalmi, szociológiai, pedagógiai és honvédelmi kérdések hálás közönségre találtak. Különösen nagy volt az érdeklődés a nemzet sorskérdései iránt. A velük kapcsolatos tartalmas hozzászólások, viták változatossá és élénkké tették a kör életét. Továbbra is pályatételeket írtak ki, melynek tematikája a magyar irodalom, történelem, képzőművészeti témákon túl a vallásos tárgyú költeménnyel, Debrecen múltjáról szóló elbeszéléssel, német nyelvvél és fizikával is bővült.⁶

Kovács Máté és a tehetséggondozásban jelentős szerepet vállaló önképzőkörök kapcsolatának lezáró szakasza a Debreceni M. Kir. Középiszkolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában **az 1941/42.** iskolai év volt, ahol az önképzőkör ülésein a korábbi évek munkájához hasonlóan szavaltatok, szabadelőadások, felolvasások, zenei előadások, írásbeli bírálatok hangzottak el.⁷ Kovács Máté több év távlatából, 1946-ban az önképzőkörök szerepét a köznevelési reform kapcsán a tehetséggondozással összefüggésben így értékelte:

„Az önképzőkör is azért alakult, mert az iskolában csak a régi irodalmat tanították, a tanulók viszont a korszerű új magyar irodalom iránt is érdeklődtek, s ezért csináltak önképzőkört, ahol olvashattak, ahol megismerkedhettek a modern írókkal is. Magát az iskolát kell olyanná alakítani, hogy a nevelés egész feladatát vállalhassa. Olyan iskolát kell alkotnunk, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók kiválasztása elsősorban a tehetség szerint menjen végbe. A tanuló hajlama, képessége szerint lehetővé váljon az átmenet az

*iskolatípusok között. A tanulónak biztosítsa az iskola mindazt, amit a társadalom és a tanuló elvár; és ami iránt a tanuló érdeklődést mutat.*⁸

Kiemelkedő jelentőségű, hogy fentebb említett többirányú tevékenysége mellett a – később ismertető – korabeli tehetségkutatás keretében időt és energiát szánt a tehetséges gyermekek felfedezésére a falusi és tanyasi iskolákban, hogy így biztosítsa továbbtanulásuk lehetőségét közép-, illetve felsőfokon.⁹

Kovács Mátét a tehetséggondozás témaköre nem csak pedagógusi pályája alatt foglalkoztatta, további munkája során is központi kérdés maradt, s intézményes keretek között a következő, jól behatárolható időszakban jelenik meg a legkövetlenebbül, mondhatni napi szinten.

A köznevelési reformban megjelenő oktatáspolitikai elgondolásai, a középiskolai és egyetemi tanári pályája, a Nyári Egyetem főtitkársága során szerzett tapasztalatok birtokában 1943. január 1-jei hatállyal került át a debreceni tankerületi főigazgatósághoz szakelődői teendők ellátására, majd ez év július 1-jétől az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatója lett.

1945 tavaszán, amikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenből felköltözött Budapestre, és május 15-én az Országos Közoktatási Tanács működése megszűnt, Kovács Mátét gimnáziumi igazgatói minőségben osztották be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fogalmazói karába.¹⁰ Farkas László, a minisztérium jogi osztályának vezetője így emlékszik vissza erre az időszakra:

„Teleki Géza első ügybeosztása 1945. május 20-án jelent meg. 11 ügyosztály maradt, melyek közé tartozott az a nevelési osztály, amely a nevelés általános elvi kérdésével foglalkozott, továbbá az Országos Köznevelési Tanács ügyeivel, s a tehetséges gyermekek kiválasztásának irányításával, ami már Hóman idejében megindult, akkor ennek Szombatfalvy György lett a gazdája. A nemzetiségi elvi kérdések is ide tartoztak. Ennek az osztálynak Kovács Máté lett a vezetője, volt debreceni tanár, majd állami gimnáziumi igazgató. Ő nem a Teleki-féle debreceni minisztériummal jött fel, hanem már Szinyei-Merse Jenő

alatt be volt osztva az Országos Közoktatási Tanácsba. A nevelés elvi kérdéseiben nagyon otthonos, jó tanárnak és kiváló szervezőnek ismertem meg.”¹¹

Összefoglalva tehát, a III. nevelésügyi ügyosztály ekkor a következő területekért volt felelős: a nevelés és a nemzetiségi ügyek elvi kérdéseirért, a tankönyvek felülvizsgálatáért, nevelők átképzéséért, reformok előkészítéséért, az Országos Köznevelési Tanács ügyeiért, tehetséges gyerekek kiválasztásának irányításáért, a köznevelésre vonatkozó adatok gyűjtéséért.¹²

Ahhoz, hogy Kovács Máténak a tehetséggondozásban vállalt áldozatos szerepét még inkább érzékelni lehessen, röviden felvázolom a magyar tehetséggondozás történetét.

A hazai tehetségvédelem első, megalapozó szakasza 1903-ban kezdődött el, amikor Nagy László gyermekpszichológus megalapította a Gyermektanulmányi Bizottságot. Jelentős tevékenysége nyomán folyóiratok, cikkek, konferenciák, tanulmányok sora indult el a gyerekek vizsgálataival, neveléslélektani kutatásaival összefüggésben. Ezt a szakaszt Nagy László 1931-ben bekövetkezett halála zárta le. Személye azért is jelentős, mert Kovács Máté a tehetséggondozás és az 1945 előtti köznevelésről szóló áttekintésében mintaként Nagy László munkásságát emeli ki.¹³ A második szakasz 1935 és 1948 közé tehető, amikor 1935-ben a sárospataki gimnáziumban indult meg az a kezdeményezés, melynek célja az volt, hogy egy bizonyos közegeben megtörténjen a potenciális tehetségek felkutatása, a tehetség-ígéretes korszerű diagnosztikai módszerekkel történő megvizsgálása, szelektálása, a tehetségnevelő módszerek kidolgozása és alkalmazása, a szükséges anyagi alap előteremtése és kollégiumi elhelyezése. Az akkori sárospataki gimnáziumi nevelés számára jelentős ösztöndíjak álltak rendelkezésre, ám ezeket csak olyan tanulók kaphatták, akik előzőleg gimnáziumi tanulmányi eredményükkel és magatartásukkal bizonyították, hogy érdemesek a támogatásra. A falusi és tanyai szegényparasztság gyermekei azonban, ha még olyan tehetségek voltak is, nem kerülhettek be a gimnázium első osztályába,

mert ezek a családok még a viszonylag előnyös oktatási költségeket sem voltak képesek előteremteni. Csak 1934-ben tudatosult, hogy a falvak legtehetségesebb szegény sorsú gyermekei számára is meg kell teremteni a gimnáziumba jutás lehetőségét. Ennek érdekében a tanítóképző főiskola vezetősége új, speciális célú ösztöndíjalapot létesített. 1935 szeptemberében a tanári kar megtartotta az első tehetségvizsgát, s ezzel megkezdődött a hazai tehetségvédő mozgalom második szakasza, amely fokozatosan más református gimnáziumokban is megjelent, majd ebből nőtt ki 1941-ben az Országos Magyar Falusi Tehetségmentés intézménye.

Ettől fogva, 1941-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iskolapolitikájának szervező része lett a tehetségvédelem, melynek szervező alakja a már említett Szombatfalvy György, aki a *Társadalomtudomány* című folyóirat főszerkesztője, a Minisztériumhoz beosztott gimnáziumi igazgató volt. A programhoz kötődő rendelet 1941. szeptember 9-én jelent meg (57.436/1941. V. K. M.).

Ez a Hóman-féle rendelet úgy intézkedett, hogy az állami, királyi katolikus, községi, izraelita felekezeti, társulati és magánjellelű fiú- és leánygimnáziumok nyilvános és magántanulóitól a tehetséges falusi szegény tanulók gimnáziumi iskoláztatásának előmozdítására bizonyos járulékokat szedjenek, s az így begyűlt összeget az előző évben létesített Horthy Miklós-ösztöndíjalapnak fizessék be, amely ösztöndíj- és nevelési alapként szerepelt.¹⁴ Hóman a tehetségek, s ezen belül a népi tehetségek támogatására törekedett. Ugyancsak ebben az évben megtörtént az *Országos Tehetségkutató Intéző Bizottság* felállítása is. Ez évente 600 tehetséges, de szegény sorsú falusi gyermek ingyenes középiskolai beiskolázását támogatta.¹⁵

A sikeres tehetségvizsgálat után, 1942 ősztől a falusi szegény gyerekek már intézményi keretek között kerülhettek a gimnáziumba, ahol tovább tanulhattak, és internátusbeli elhelyezésükről az állam gondoskodott.¹⁶

Az 1942/43. évtől kezdve versenyvizsgálatokat

tartottak, s a területi hovatartozást figyelembe véve a minisztérium osztotta szét a vizsgát sikeresen kiállt tanulókat a nevelésükkel megbízott iskolába.¹⁷

A jellem megítélése a versenyvizsgán két szempontból volt fontos: egyrészt pszichológiai jellemként (a bevéselt lelki jegyek vizsgálata), másrészt az egyén etikai irányultságát, morális beállítódását vizsgálták.¹⁸ Ennek lépései a következők voltak:

– A kérdőív a „*Bejelentés a képességvizsgálatra*” címet viselte. Ez nagyon részletgazdag, előzetes jellemzést adott a tanulóról. A tanítók töltötték ki a jelentkezési lap személyiség leírására vonatkozó adatait, mely először az általános adatokat, családi körülményeket, a tanuló tanulmányi eredményeit tükrözte. Elemzési szempont volt a gyermek továbbtanulási szándéka, a szülők segítségének formái, az, hogy milyen pályára volna kedve, mit tesz szabad idejében. Jellemezni kellett továbbá egyéni képességét, tehetségét, olvasási szokásait, jellemző tulajdonságait: fellépését, mozgását, érintkezését, vérmérsékletét, alaphangulatát, felfogását, figyelmét, emlékezését, gondolkodását, akaratát, egyéniségének alapvető jegyeit, képzelő erejét, munkakészségét, megbízhatóságát, rendszeretét, tisztaság iránti hajlamát, kezűgyességét, rossz szokásait, fogyatékoságát. Az orvos által kitöltendő adatok a külső megjelenésre, egészségi állapotára vonatkoztak.¹⁹

– A következő lépés a tanulók írásának elemzése volt, a házi dolgozatok alapján – ami elárulja a külső rendet, a tisztaságra, helyes tagolásra való törekvést. Ez lehet ösztönös vagy szoktatott. Utalhat benső rendezettségre, világos, áttekinthető egyéniséget sejtet. A másik szempont a tartalom volt, mely lehetett, pl. a legjobb barátról, olvasmányélményről készített dolgozat.²⁰ Rajzfeladat is volt különböző témákban. Külön írásos próbákat is tartottak. Ezek után a gyerekek személyesen megjelentek, majd a szóbeli vizsgán két részből álló feladat volt, az egyik egy vers felolvasása, a másik két velős mondás megértése.²¹

A tehetségesnek látszó gyermeket – a népiskola V. vagy VI. osztályából – a tanítója terjesztette fel megfelelő bizonyítékokkal (az előbb ismertetett kérdőív alapján) a versenyvizsgára történő behívás végett a tankerületi főigazgatóhoz, aki a vizsgázókat elosztotta a vizsgáztatásra kijelölt gimnáziumok között. A vizsgára hívást a gimnáziumok tették, előzetes szűrés után. Amennyiben szükség volt rá, a behívottak útiköltségét az alap megtérítette, elhelyezésükről is gondoskodott. Sok helyen a vendéglátó iskola élelemmel látta el őket.

A vizsgáztató tanárokat külön tanfolyamokon képezték ki a vizsgálat módszereinek és az eredmények értékelésének ismeretére. A vizsga nem az elraktározott tudást állapította meg, hanem a képességeket.

„A gyermek teljesen a maga képességeire van utalva: életében először kell éreznie, hogy sorsának irányítása a saját tehetségétől függ.”²²

Kovács Máté a minisztériumban közvetlenül találkozott a tehetségek problémájával, hiszen a beérkezett kérelmek és értékelések alapján történt a támogatás odaítélése. A tehetséges gyermekek kéziratos anyagaiban jól látható, hogy azokat ő látta el kézjeggyel. Ez azt mutatja, hogy egyenként elemezhetette, gondolhatta át a különböző helyről érkező, különböző megrázó sorsú gyermekek adatait, a társadalom mély problémáit. A véleményezés során mindig kitért arra, hogy a tanuló pályájának, eredményeinek alakulásáról tájékoztassák. Ez is mutatja, hogy nem az egyedi-egyszeri eset érdekelt, hanem az emberek és életpályájuk alakulása.²³

Kovács Máté a háború utáni évek demokratikus művelődéspolitikájának és köznevelésének kialakításában is jelentős szerepet vállalt. E téren megjelenő írásai egyaránt tükrözik a tehetség helyzetével kapcsolatos megállapításait és kritikáit.

Az ebben az időszakban, 1945-ben elkészített *A magyar köznevelés korszerű kifejlesztésének tervében* is jól látszik művelődéspolitikai koncepciója. Megállapítása szerint égetővé vált a köznevelés megreformálása, melyben pedagó-

gusoknak és állami szakembereknek egyaránt részt kell vennie.²⁴

Úgy látta, hogy a magyar szellemi, társadalmi és gazdasági élet tervszerű megújulásából ez a törekvés nem maradhat ki. A köznevelés szerte elavult, korszerűtlen, melyet az előző több évtizedes iskola- és kultúrpolitikai gondolkodásmód és szemlélet következményének tartott. A fő hibák pedig, az esélyegyenlőtlenségben, a köznevelés céljában, szervezeti felépítésében, a módszerekben és taneszközökben, a tanulók közösségi életében, a tehetség kiválasztásában, érvényesülésében és a nevelőképzésben rejlettek, de hiányos volt a tanulók személyiségének alaposabb ismerete is.

Hiányolta továbbá a munkásság és parasztság intézményes és szakszerű hivatásra való nevelését a munka minőségének és mennyiségének emelése érdekében.

A felvetett problémák megoldásában két szempont vezérelte: az egyetemes magyar érdekek szolgálata és a közösségi gondolkodás előtérbe helyezése. Úgy vélte, hogy a köznevelésben erős a széttagoltság (óvoda, népiskola, alsó-középfokú szakoktatás, általánosan művelő iskolázás, főiskola, egyetem, felnőttek oktatása, nevelése), ezért ezek a kultúrát terjesztő intézmények öncélúak lettek. Nehézzé vált a tudatosuló hajlam, és képesség szerint való pályaválasztás is. Mindez a közös kulturális elszigetelődés a társadalom lelki széttagoltságához vezetett. Kovács Máté megközelítése alapján a köznevelés korszerűsítésének alapvető kritériuma az, hogy demokráciára épülhessen, valamint a kiválasztás és érvényesülés mértéke a hajlam és a képesség legyen.²⁵

1945 novemberében készített jelentésében a tehetséggondozással kapcsolatosan így összegezte a VKM nevelési ügyosztálya eddigi fontosabb munkáját: *„A tehetséges tanulók országos versenyvizsgáját az idei tanév elején is megtartottuk és a tehetségesnek mutatkozókat igyekeztünk úgy gondozásba venni, hogy tanulmányaikat eredményesen folytathassák. A kiválasztás és gondozás nagyarányú kifejlesztését neveléspolitikánk egyik alaptételévé kellene tennünk.”*

A kialakulóban levő vagy tervbe vett fontosabb munkálatok között kijelölte a tehetségkiválasztás és -gondozás továbbfejlesztését, egyrészt a kiválasztás módszereinek a magyar lelkület igényeihez való fokozottabb alkalmazásával, másrészt a megfelelő tehetségek internátusi elhelyezésével, könyv és ruhasegéllyel való támogatásával, végül a valamilyen irányban rendkívül tehetségesek különleges kiképzésével.²⁶

Köznevelési reform koncepciójában, a demokratikus nevelés híveként az iskolaszervezet átalakításának lehetőségét abban látta, ha az arra való emberek a nekik megfelelő helyre jutnak, és az egyes iskolák között átmenetek vannak. Mindenki végezhesse el a neki legmegfelelőbb iskolát, és szerezhesse meg a részére legmegfelelőbb képesítést függetlenül attól, hogy milyen társadalmi és vagyoni viszonyok között él. A mozaikszerűen egymás mellett álló iskolatípusokat egységes rendszerben kell összefogni, és a magyar lélek sajátosságainak megfelelően kell kiépíteni.

Demokratikus lesz a köznevelés – vallja –, ha meg tudja szüntetni a legnagyobb igazságtalanságot, a kultúra értékeinek igazságtalan elosztását, vagyis ha mindenkinek egyformán lehetővé teszi, hogy az emberi kultúra értékeiből annyit éljen át, annyit tegyen magáévá, amennyit tehetsége és szorgalma szerint magának meg tud belőle hódítani, illetve ha lehetővé teszi, hogy a folytonos kiválasztás, a folytonos versenyezés beiktatásával mindig az értékesebb, tehetségesebb ember jusson előre.

Hangsúlyozta, hogy az előhaladás, a kiválasztás mértéke a tehetség, vagyis az állandó versenyvizsgázás bevezetése. Ez nemcsak azért volt fontos, hogy a megfelelő magasabb műveltséget kívánó hivatásokra a szellemileg legalkalmasabbakat választhassák ki, hanem azért is, hogy a tehetséges tanulókat az eddiginél alaposabb felkészültségre, nagyobb elmélyedésre készítethessék. Szavait tovább idézve: mai iskolázásunk az átlagosak iskolája. A tehetségesek rendszerint unják az egy helyben topogást, és nem szereznek olyan felkészültséget, nem nyújtanak olyan teljesítményt, mint amelyet tehetségüknél fogva

követelnénk tőlük. Döntő fontosságú az is, hogy a tanulók már az iskolában megtanulják, átéljék, megszokják a demokrácia élet eszményeit és életgyakorlatát.²⁷

„A legelső követelmény, hogy mindenki, minden tanuló olyan képzést kapjon, amelyik lehetővé teszi, hogy az életben a maga adottságainak, képességeinek megfelelő munkahelyet betölthessen és amely azért fontos, mert az iskola egyre nagyobb szerepet vállal a nevelésben. Tudjuk, hogy régebben a társadalom végezte el a nevelés legnagyobb részét. Az iskola átvállalja a társadalom nevelő tevékenységét. A másik követelmény, hogy a tanuló az egész magyar társadalomból rekrutálódjék.”

Az iskolának a nevelés egész feladatát vállalnia kell. Tehát a tanulót minden tekintetben egész emberré kell emelnie.²⁸ A tehetség érvényesülésében fontosnak tartotta még a tehetséges írók, költők, képző- és zeneművészek anyagi biztonságának megteremtését, és javasolta a kandidátusi intézmény meghonosítását is.²⁹

A fent ismertetett időszakban kialakult gondolatvilága, munkafelfogása, szervezőképessége tükröződik a későbbi időszakokban is: gondoljunk szerepére a könyvtárügy egységének kialakításában, a könyvtárosképzés megszervezésében, a hallgatói, munkatársi kapcsolatok alakulásában, valamint a kutatói munka ösztönzésében.

Szakmailag jól felkészült, komoly hivatástudattal és művelődéspolitikai szemlélettel rendelkező könyvtárosok kerültek ki mind munkatársai közül, mind pedig a megfelelő képzési struktúra elsajátítása után, akik a magyar művelődésügy, könyvtárügy és a kulturális élet más területén álltak helyt.³⁰

Kiemelhető tevékenységei közül az, hogy egyetemi tanszékvezetőként 1963-tól már jól láthatók voltak szervezőképességének hatásai, valamint arra irányuló törekvései, hogy a tehetséges fiataloknak lehetőséget biztosítson a kibontakozásra. (Ebben az évben jelent meg többek között a Könyvtárosban a *Könyvtáros hallgatók írják* c. rovat, amely a hallgatók könyvtári gyakorlaton szerzett tapasztalatait rögzítette.)

A másik jelentős eredmény, hogy megindulnak a könyvtártudományi kutatások, amelyet a könyvtárosok egyre növekedő önállósággal végezhetnek. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács könyvtártudományi és kiadványi szakbizottsága pályatételeket jelölt ki az országos kutatási terven belül és ezekre a témákra pályázatokat írtak ki. Megerősödött ezáltal a kutatómunka igénye, amely egyetemi-akadémiai színvonalon folyt, és a legaktuálisabb eredmények kerültek be az egyetemi oktatásba is. Kovács Máté aktívan foglalkozott a tanszéken végzett hallgatók helyzetével, egyetem utáni sorsával. Rendszeresen érdeklődött a hallgatók karrierje és szakmai tapasztalatai iránt.³¹ Számon tartotta az üres könyvtárosi álláshelyeket, és mindig átgondolva, megfelelő hallgatót javasolt az állás betöltésére. Ugyanakkor a hallgatók igényeit is felmérte, feljegyezte, és támogatta őket elhelyezkedésükben. Mindezekről a professzor jegyzetei is tanúskodnak.³²

Köznevelési reformkoncepciójának középpontjában álló alap gondolat egész életpályáján meghatározó maradt. („*Ha egy élethivatásra jogot adó oklevelet adunk ki, akkor erre megfelelő felkészültséget is kell adni.*”³³) Tudatosan gondolkodott egy életpályában, annak nemcsak egy adott pillanatnyi kivetített szakaszát tekintette alapul, hanem (mai szóval élve) kész stratégiát állított fel. Ez tette őt naggyá.

Irodalom

- 1 Citatum: idézetek <<http://www.citatum.hu/kereso.php?kereses=tehets%E9g&lap=3>> [2009. 07. 01.]
- 2 A Nyíregyházi Államilag Segélyezett Ág. Hitv. Ev. Kossuth Lajos Reálgymnázium 71. évi értesítője az 1931-32. évről : Debreceni Tankerület : 1931/32. tanév. Szerk.: Zwick Vilmos. Nyíregyháza : Burger Béla Könyvnyomda, 1932. 26., 29., 31. p.
- 3 A Nyíregyházi Ág. H. Ev. Kossuth Lajos-Reálgymnázium 72. évi értesítője : Debreceni Tankerület : 1932/33. tanév. Szerk.: Zsolnai (Zwick) Vilmos. Nyíregyháza : Klafter Ignác Könyvnyomda, 1933. 12., 16., 22. p.
- 4 A Nyíregyházi Ág. H. Ev. Kossuth Lajos-Reálgymnázium 73. évi értesítője : Debreceni Tankerület : 1933/34. tanév. Szerk.: Zsolnai Vilmos. Nyíregyháza : Klafter Ignác Könyvnyomda, 1934. 22., 60–62. p.
- 5 A Debreceni M. Kir. Állami Fazekas Mihály Gimnázium Hatvanharmadik Értesítője az 1935-36. iskolai évről : Debreceni Tankerület. Közzétette: Úr Márton. Debrecen : Városi Ny., 1936. 37–38. p.
- 6 A Debreceni M. Kir. Állami Fazekas Mihály Gimnázium Hatvanegyedik Értesítője az 1936/37. iskolai évről : Debreceni Tankerület. Közzétette: Úr Márton. Debrecen : Városi Ny., 1937. 36–37. p.
- 7 A Debreceni M. Kir. Középiszkolai Tanárképzőintézet Gyakorló Gimnáziumának Évkönyve az 1941–42. iskolai évről. Közzétette: Jausz Béla. Debrecen : Intézet Igazgatósága, 1942. 44. p.
- 8 Országos Széchényi Könyvtár (később OSZK) Fond 210/22/8
- 9 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk.: Szelle Béla. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 7. p.
- 10 BÉNYEI Miklós: Kovács Máté, az államtitkár. = Könyvtári Figyelő, 52. évf. 2. sz. (2006) 279. p.
- 11 FARKAS László: Hómantól Ortutayig : történelmi évek egy magyar minisztériumban : 1934–1949. Szerk.: Varga Domokos. Budapest : OPKM, 2002. 68–69. p.
- 12 WELKER Ottó: A művelődésügyet irányító minisztériumok szervezete, ügybeosztása és vezető tisztviselői : 1945–1984. Budapest, 1984. 3. p.
- 13 OSZK Fond 210/22/45
- 14 HARSÁNYI István: Az iskolai tehetséggondozás története Magyarországon. In: Tehetséggondozás az iskolában : pedagógiai és pszichológiai tanulmányok a tehetséges tanulók felismeréséről és képzéséről. Szerk.: Ranschburg Jenő. Budapest : Tankönyvkiadó, 1989. 314–332. p.
- 15 ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest : Osiris, 1999. A Horthy-korszak, Az oktatás. 184–185. p.
- 16 Magyar Országos Levéltár, Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium iratai (később MOL) XIX-I-1-j
- 17 HARSÁNYI István: Az iskolai tehetséggondozás története Magyarországon. In: Tehetséggondozás az iskolában : pedagógiai és pszichológiai tanulmányok a tehetséges tanu-

- lók felismeréséről és képzéséről. Szerk.: Ranschburg Jenő. Budapest : Tankönyvkiadó, 1989. 332. p.
- 18 CSORBA Zoltán: A jellem megítélése a versenyvizsgán. = Társadalomtudomány, 1942. 2. sz. 259. p.
- 19 MOL XIX-I-1-j
- 20 CSORBA Zoltán: A jellem megítélése a versenyvizsgán. = Társadalomtudomány, 1942. 2. sz. 260. p.
- 21 MOL XIX-I-1-j
- 22 SZONDY György: Tehetségmentés. = Magyar Lélek, 1943. 5. sz. 195–199. p.
- 23 MOL XIX-I-1-j
- 24 HORVÁTH Márton: Kovács Máté művelődéspolitikai tevékenysége a koalíció időszakában. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk.: Szelle Béla. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 20–21. p.
- 25 KOVÁCS Máté: A magyar köznevelés korszerű újjászervezésének fő kérdései. = Köznevelés, 1945. 1-2. sz. 6–7. p.
- 26 OSZK Fond 210/11/34
- 27 OSZK Fond 210/22/6 ; OSZK Fond 210/22/7
- 28 OSZK Fond 210/22/8
- 29 BÉNYEI Miklós: Kovács Máté, az államtitkár. =Könyvtári Figyelő, 52. évf. 2. sz. (2006) 282. p
- 30 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk.: Szelle Béla. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 13. p.
- 31 SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve : az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 91–92., 96. p.
- 32 OSZK Fond 210/117/1-10
- 33 OSZK Fond 210/22/8

Az OECD ALL felmérés szerint a magyar nők képességei mindenben jók

Az OECD ALL (Adult Literacy and Lifeskill) 11 ország 16-65 év közötti lakosára irányuló felmérés, mely a megkérdezettek iskolai végzettségétől függetlenül négy kompetencia területet vizsgált: az olvasási és szövegértési készséget, a számolási készséget, az általános problémamegoldási készséget, ill. az info-kommunikációs készséget. Az eredmények feldolgozása még tart, várhatóan az év második felében jelennek meg a részletes adatok a Kanadai Statisztikai Hivatal feldolgozásában, de részadatok már tudhatók. Ezek szerint javult a magyarok problémamegoldó képessége; és a tíz évvel korábbi vizsgálathoz képest fejlődött az olvasás és szövegértés területén. Meglepetés, hogy a magyar nők minden szinten jobbak voltak a magyar férfiakkal, beleértve a számolást is.

Szép Magyar Könyv

A Szép Magyar Könyv 2009 verseny zsűrijének döntése szerint az OSZK Kossuth kiadóval közösen kiadott kötetei közül az alábbiak nyertek oklevelet:

- ismeretterjesztő kategóriában: Plihál Katalin: Magyarország legszebb térképei 1528–1895.
- tudományos művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok kategóriában: Boka László – Ferenczyné Wendelin Lídia (szerk.): Gyűjtők és gyűjtemények.
- Miniszterelnöki különdíjat nyert: Plihál Katalin: Magyarország legszebb térképei 1528-1895.

A Magyarország legszebb térképei könyv díjait a szerző, Plihál Katalin és a tervező, Kemény Zoltán, a Gyűjtők és gyűjtemények kötet díját pedig a tervező, Badics Ilona vehette át az Ünnepi Könyvhét nyitónapján, 2010. június 3-án.

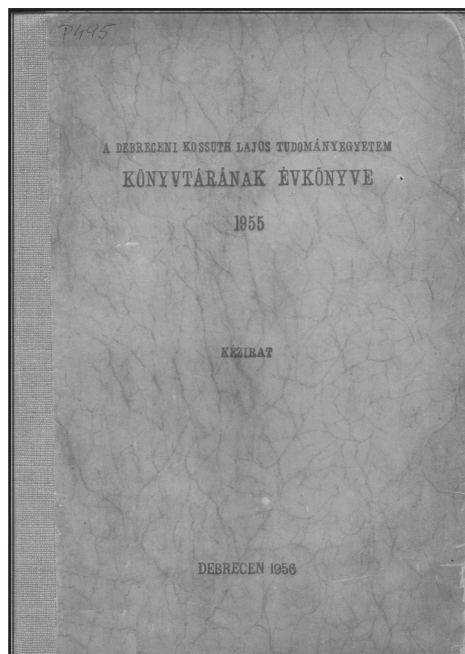
(OSZK-lista, 2010. jún. Boka László tájékoztatása alapján)

Kovács Máté és a Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve

BÉNYEI Miklós

Talán az alkalom jellege megengedi*, hogy egy személyes emlékekkel kezdjem a mondandómat. Annak idején – hű, de régen volt! –, első éves egyetemi hallgatóként az első szemináriumi dolgozatomat éppen a mostani témáról, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyvéről írtam. Szerfölött sajnálom, hogy e munkácska azóta elkallódott, holott kis híján negyvennyolc esztendő múltán ritka élmény lenne az újraolvasása, az újdonsült golya tétova tapogatózásának és az idősödő könyvtáros-történész véleményének összevetése.

Bár a könyvtári szakirodalomban jól ismert, viszonylag gyakran idézett kiadványról van szó, és Czeglédi László a „Könyv és könyvtár” című sorozat repertóriumában is feltárta¹, összefoglaló elemzés, kritikai értékelés mindeddig nem született róla. Egy rövid előadás keretében ezúttal sem lehetséges a részletes, beható átvilágítás, meg kell elégedni a legfontosabb adatok, a legjellemzőbb és általam legértékesebbnek vélt vonások felvillantásával.

Köztudott, hogy Kovács Máté a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkári posztjáról került 1949-ben a Debreceni Egyetemi Könyvtár élére.² Hét esztendő igazgatói munkásságának eredményei messze túlmutatnak az intézmény falain, kezdeményezései, a mesterien irányított kiváló munkatársak teljesítményei jelentékeny mértékben hozzájárultak a magyarországi könyvtárügy korabeli fejlődéséhez, hatásuk számos vonatkozásban máig tart.³ Az adott időszakban, a múlt század ötvenes éveinek elején, derekán merész, sokakat meghökkentő kísérletnek tetszett a most tárgyalandó évkönyv-sorozat elindítása is. Noha Csúry István szerint⁴ a gondolat Módis Lászlótól származott (aki szintén a minisztériumból érkezett ide, és teológiai-egyház-történeti képzettsége, impozáns műveltsége bázisán kitűnő könyvtáros lett belőle), az igazgató felkarolta az ötletet, és tekintélyével, teljes súlyával támogatta a kivitelezését, kijárta a pénzügyi fedezetet, és debreceni éveiben mindvégig szerkesztette a köteteket; érdeme te-

*Elhangzott 2009 júniusában az MKE XLI. Debrecenben tartott vándorgyűlésén.

hát elvitathatatlan. A hazai könyvtárkultúrában ismert műfajról volt szó, de abban a pillanatban, amikor a vállalkozást elkezdték, tehát 1954-ben, egyetlen könyvtári évkönyv sem létezett. A pártállam akkori gazdasági, politikai viszonyai nem kedveztek az ilyesminek, igazából publikációs fórum, könyvtártudományi folyóirat sem volt. Sokatmondó tény, hogy utoljára 1949-ben jelent meg ilyen munka, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadásában.⁵ Nem véletlen a kortársak élénk érdeklődése, és az első recenzens, *Bélley Pál* dicsérete: „*A könyvtáros*” 1954. évi hatodik számában melegen üdvözölte az úttörés kockázatát.⁶ Érthető az ifjú *Bereczky László* óhaja is, aki a *Magyar Könyvszemle* 1956. évi első füzetében – az 1954-es évkönyvről szólva – sóhajtott: „*A magyar könyvtárügynek hasznára válna, ha minden nagykönyvtárunk követné a debreceniek példáját...*”⁷ A „*Magyar könyvészet 1945–1960*” című bibliográfia megfelelő fejezetéből kiolvasható, hogy Kovács Máté próbálkozása tényleg zsilipet nyitott: 1955-ben és 1956-ban újabb két évkönyv (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Ráday Gyűjtemény) jelent meg, majd 1957-ben felzárkózott az Országos Széchényi Könyvtár, aztán 1958-ban a Kaposvári Megyei Könyvtár és egy jubileumi kötet a Országos Műszaki Könyvtár.⁸

A közvetlen előzményekhez tartozik, hogy Kovács Máté mindjárt igazgatósága kezdetén, pontosabban az első tájékozódást követően felmérte, felismerte: az egyetemi könyvtár nemcsak támasza, kiegészítője lehet a tudományos és oktatói tevékenységnek, hanem jól képzett, magasan kvalifikált, több esetben kutatói gyakorlattal rendelkező munkatársai révén be is kapcsolódhat a tudományos kutatásba. Sikertől elárulni, hogy először 1951-ben az éves munkatervbe is bekerüljön ez a feladat.⁹ Aztán megszervezte az évkönyv első, pontosabban első két kötetét. Hamar kiderült ugyanis, hogy a dolgozók lelkesen fogadták a kivételes esélyt (1952-ben kilenc, 1953-ban már húsz személy kapott kutatónapot¹⁰), és olyan sok anyag gyűlt össze, hogy nem lehetett egy kötetbe beleszorítani, egy nagy tanulmányt külön tettek közzé. Az utóbbi¹¹ címlap verzőján

olvasható, hogy az OSZK rotaprint üzemében készült. „*A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1953*” című kiadvány mindkét darabja 1954-ben látott napvilágot, nagyon szerény házi sokszorosításban, „Kézirat” gyanánt, akkoriban is szembeszökően szegényes köntösben. A lényeg azonban a tartalom.

Az első részben a sorozat bevezetőjét Kovács Máté írta, keltezése 1954. február 1.¹² Majd a könyvtár előző (valójában 1950–1953.) évi működéséről szóló összefoglaló jelentés¹³ után hat tanulmányt közöltek. Kovács Máté már itt, a bevezetőben és a beszámolóban is megindokolta, miért van szükség a könyvtárosok tudományos munkájára és az erről számot adó kiadványra. A hivatalos és szakmai körök – korabeli frazeológiával polgári örökségnek minősített – kétélyeivel, ellenkezésével szemben megvédte a könyvtári kutatás jogát. Némi, ám taktikai okokból megengedhető túlzással és helyénvaló büszkeséggel kijelentette: „*Ma már országszerte elfogadott elv, hogy nagy könyvtáraink éppúgy nem hanyagolhatják el a bibliográfia és a könyvtártudomány művelését, mint a könyvgyűjtést, vagy az olvasószolgálatot. A mi szerény kezdeményezésünknek kétségtelenül szerepe van abban, hogy ennek elismeréséhez eljutottunk.*”¹⁴ S megint csak divatos, sőt kötelező frázissal élve, a szovjet példa követésére utalt, amikor jelezte, hogy a könyvtártudományból főként a gyakorlati munkát közvetlenül segítő tárgyakat választották: a könyvtárpolitika, a könyvtárszervezés, a könyvtári munkaágak elméleti kérdéseit, illetve az állományhoz kapcsolódó történelmi témákat tanulmányozzák.¹⁵ Egy ponton, a tiszántúli (ezen belül az egyetemi) bibliográfia készítésével szorosán igazodtak az egyetem tudományos profiljához is.¹⁶ A könyvtártudományi témák elsősorban a helyi problémák elemzésére irányultak, de „*igyekeztünk megkísérlni a kérdések általánosságban való felvetését is*”¹⁷, azaz elvi vagy könyvtárpolitikai megközelítést alkalmazni. A fenntartók megnyugtatására frappáns és hiteles érvekkel bizonygatta, hogy a könyvtártudomány művelése, az átgondolt, megtervezett módszertani vizsgálódás mindenképpen előse-

gíti a könyvtári szolgálat minőségi fejlesztését, sőt egyik alapfeltétele annak. A beszámoló kitért arra is, hogy 1953 januárjában három fővel (Módis László irányításával) megkezdte működését a bibliográfiai és könyvtártudományi csoport, amely az egész könyvtárban összefogta ezt a tevékenységet és gondoskodott a kiadványok szerkesztéséről, illetve itt végezték a tetemesebb időt igénylő bibliográfiai referenz-kérdések kidolgozását is.¹⁸

Kovács Máté tulajdonképpen ezt az indoklást folytatta, illetve fejtette ki kellő alaposággal és részletességgel az 1955-ös évkönyv első részében, amely 1956-ban jelent meg. Az akkor úttörő kísérletnek számító, tulajdonképpen a könyvtári törvény előkészítése során született hosszabb tanulmányában – „*Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai*” címmel – a felsőoktatási könyvtárak négy alapfeladata közé emelte az „önálló könyvtártudományi kutatás”-t.¹⁹ „*A könyvtár szaktudományi munkája*” című alfejezetből kiderül, hogy elsősorban a szakbibliográfiai dokumentációra és tájékoztatásra, továbbá a könyvtárelméleti kutatásra gondolt.²⁰ Ezt egyébként egy frissen kelt jogszabály, az oktatásügyi miniszternek a felsőoktatási könyvtárak szervezeti szabályzatairól közrebocsátott 1956-ban kelt 15/1956. számú utasítása is előírta.²¹ Kovács Máté azonban ennél szélesebb körben gondolkodott. Szerinte a könyvtárakat – nem írta le, de soraiból világosan kitetszik, hogy bármely könyvtárat – a következők teszik tudományos intézetekké:

- ha feladatkörük időszerű és fontos témáit, problémáit elvi, elméleti szinten tanulmányozzák és fogalmazzák meg eredményeiket;
- ha a szakterület összefoglaló és szakbibliográfiai munkálatait tervszerűen megszervezik, a szakirodalmi dokumentációs tevékenységet időszerűen építik ki;
- „ha a működési területen és feladatkörben a könyv- és könyvtártörténet, nyomdászat- és könyvkereskedelem, valamint művelődéstörténet megfelelő részeit kidolgozzák.”²²

Az így, ilyen szellemben végzett munka tudományos értéket képvisel – hangoztatta, és meg-

ismételte az első évkönyvben más szavakkal már megfogalmazott végkövetkeztetést: „*Az ilyen irányú és színvonalú könyvtártudományi kutatómunka biztos alapot és jó segítséget nyújt a könyvtár szakmai gyakorlati munkájának megszervezésében és vitelében.*”²³ Vagyis egyfelől előmozdítja az egyetemi, főiskolai oktató, nevelő és kutató tevékenységet is, másfelől az intézményen belül súlyt biztosít a könyvtárnak. Hibának minősítené, ha a könyvtárosok csupán kisegítőként vennének részt a tanszéki, intézeti kutatásokban, azt viszont fontosnak vélte, hogy a könyvtár és az anyaintézmény tudományos kutatási területei között legyen összhang. Azt sem tartotta kizártnak, hogy egy-egy könyvtáros más szaktudomány területén végez kutatást – hiszen ez megkönnyíti a szakterületi tájékoztatást –, de ezt kivételnek tekintette. Újból kinyilvánította és máig érvényes megállapítását bővebben taglalta: a könyvtártudományi munka kellő fejlettségi szintje előnyös a könyvtári tevékenység egyéb területein is.²⁴ A dolgozat egy későbbi fejezetében még egyszer visszatért erre a kérdéskörre. A hat nyilvános közkönyvtári feladat között ötödikként említette a „tudományos tájékoztatói funkciók” sorát²⁵ (ma úgy mondanánk, a helyismereti feladatvállalást), de ennek a szakasznak a tárgyalása szétfeszítené a mostani előadás kereteit, máshol kellene erről beszélnünk.

Ennek a kiérlelt felfogásnak a jegyében szállt síkra – tőle szokatlan vehemenciával, egyéniségétől merőben idegen ingerültséggel – már a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének professzora-ként 1957-ben a *Magyar Könyvszemle* hasábjain („*Vita a Debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyve körül*” című hozzászólásában) az évkönyvet, annak koncepcióját a folyóirat részéről ért támadással szemben. Úgy vélte (nyilván tudta is), hogy az 1955-ös első kötet kapcsán a recenzens (Szabó Györgyné, a nemzeti könyvtár munkatársa)²⁶ a szerkesztőség némely (személy szerint vele is szemben álló) tagjának a szerinte elavult, konzervatív vagy kirekesztő, sőt tudománytalan nézeteit tolmácsolta, „*észrevételei, megjegyzései, elgondolásai következetesen visszahúzó jel-*

legűek, meghaladott szakmai szemléletet tükröznek”.²⁷ (Nevet, neveket nem említett; a korabeli könyvtárpolitikai és könyvtárelméleti viták történeti feltárása, a kortársak hagyatékának átvizsgálása egyszer talán elvezet odáig, hogy ezeket a szubjektív részleteket is megismerhetjük.) Határozottan állást foglalt amellett, hogy „a nagyobb könyvtárak egyre inkább sajátos könyvtártudományi kutatóintézetekké fejlődnek”²⁸, amelyek sajátos témakörrel, a könyv- és könyvtárkultúra elméleti és történeti kérdéseivel foglalkoznak. Elutasította a könyvtártudomány fogalmának a könyvtártastra (ott is a könyvtári normákra és az olvasói katalógusokra) szűkítését, az analitikus bibliográfiai feltárás szükségességének tagadását, a könyvtárossághoz elengedhetetlen magas színvonalú általános műveltség és az alkotó kutatómunka kívánalmainak összekeverését, azonosítását. Kemény szavakkal és számos példával mutatott rá, hogy bizonyos csoportok számára a debreceni évkönyv csak ürügy a korszerű könyvtárpolitikai és könyvtártudományi törekvések elleni fellépésre.²⁹ (Erre az elzárkózásra, személyi indíttatású elfogultságra panaszkodott a folyóirat következő számában is.³⁰) Kovács Máté immár tanszékvezetőként is védelmezte a könyvtártudomány tudomány voltát, illetve a debreceni évkönyv irányát, tartalmát. Mivel jól látta, hogy itt „mélyebben lappangó” zavarokról, elvi és személyi ellentétekről van szó, sürgette a problémák nyílt megvitatását a Szemle számában.³¹ Ami akkor – feltehetően éppen a belső konfliktusok miatt – elmaradt.

Visszatérve az évkönyvre: a jelzett címmel közreadott utolsó kötet, az 1956-os már Kovács Máté vitacikkének közzététele után látott napvilágot, a kolofonban olvasható dátum szerint 1957. október 31-én³², tehát több mint egy esztendővel a volt igazgató távozása után. Jó néhány forrásadat igazolja, hogy az előkészítésében, szerkesztésében még tevékeny részt vállalt, vagyis az ő szellemi termékeként vehetjük számba. Tehát összesen *hét kötet jelent meg* az irányításával, mindegyik azonos, A/4-es formátumban, rotaprint sokszorosítással, mintegy 2470 oldalon, idegen nyelvű összefoglalá-

sokkal (váltakozva németül, franciául, oroszul, ritkán angolul). Tizennégy szerző harminckét tanulmányát publikálták, továbbá hét esztendő (1950–1956) beszámoló jelentéseit (négy közleményben). Noha a jelentések elsősorban könyvtártörténeti kútfőként érdemelnek figyelmet (az egyetem alapításának centenáriuma készülve nélkülözhetetlen források lesznek), Kovács Máté elvi megállapításai tudományos hozadékkal is szolgálnak.

A harmincnál is több dolgozat színvonala – érthető módon – egyenetlen, nagyobbik hányaduk azonban kiállta az idők próbáját. Kovács Máté és vezető munkatársai eredeti szándékuknak megfelelően következetesen igyekeztek érvényesíteni, ötvözni az országos és lokális szempontokat; ezt jelzi a két tematikai fő irány is. A tudományos igényű közlemények két nagyobb csoportra tagolódtak: a könyvtártudomány (beleértve a bibliográfiaelméletet) és a helytörténet, de olykor átfedés volt közöttük. Ahogy azt Kovács Máté eltervezte és az első kötet bevezetőjében ígérte, a könyvtárelméleti kutatás elsősorban a jelen könyvtári, könyvtárügyi teendőire koncentrált. A konkrét témák kiválasztása a dolgozók személyes érdeklődésétől és munkakedvétől, no meg a kivehető kutatónapok mennyiségétől függött.

Ő maga először a hazai könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdéseit boncolgatta³³, a tervezett könyvtári törvény egyik előmunkálataként. Már közvetlenebb módon is utalt a fő célra a második évkönyvben a „*Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban*” című értekezésében.³⁴ A harmadik cikkét – mint ahogy arról korábban szó esett – az egyetemi és főiskolai könyvtárakról írta. A fiatal, harminc egy néhány éves Csúry István első, könyvméretű, háromszáz oldal meghaladó dolgozata az 1953-as évkönyv második részeként jelent meg, „*A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése*” címmel. (Egyik részletét az első kötetben is hozták.)³⁵ A szerzőt később is, szinte haláláig erősen foglalkoztatta ez a tárgykör. Akárcsak a bibliográfia- és tájékoztatáselmélet, különösen a teljesség és a válogatás viszonya, amelyről az

1954-es évkönyvben „*Kutatási szükségletek és a bibliográfia. Szempontok a tudományos bibliográfiaszerkesztés néhány kérdéséhez*” címmel publikált.³⁶ Egy esztendő múltán szintén a debreceni egyetemi könyvtár példáján, elméleti igényességgel elemezte választott, „*Tárgyi katalógusok és a szakkbibiográfia. Vizsgálódások a tudományos könyvtári tájékoztatás módszerei köréből*” című témáját.³⁷ Egyenes folytatása ezeknek az utolsó kötetben „*A könyvtár mint a bibliográfiaszerkesztés műhelye*” című tanulmánya.³⁸ Kisebb horderejű, ám az adott időszakban fontos publikációk születtek – gyakran általánosítható megfigyelésekkel, javaslatokkal – az olvasószolgálat tennivalóiról (*Maller Sándor* tollából – 1953/I.³⁹) és statisztikai adatairól (*Varga Zoltánné* – 1955/I.⁴⁰), a könyvtár szakozási rendszeréről (*Varga László* – 1954/I.⁴¹), a tudományos könyvtárak ajánló bibliográfiai kötelezettségeiről (*Ember Ernő* – 1953/I.⁴²), az akkortájt kibocsátott címleírási szabványokról (*Sarkadi Ida* – 1953/I.⁴³), a könyvtárak hazai és nemzetközi együttműködésének lehetőségeiről (megint *Maller Sándor* – 1954/I.⁴⁴). Feltétlenül kiemelendő *Hankiss János* (aki egykor Kovács Máté professzora volt) értelmező elmélkedése, módszertani alapvetése a magyar vonatkozású dokumentumok könyvtári gyűjtéséről; ez méltán tekinthető a majdani (és jelenlegi) hungarika-munkálatok egyik előfutárának (1955/I.).⁴⁵

A zenei könyvtárak munkatársai számára ma is élvezetes olvasmány lehet a jeles szerző másik dolgozata, a rengeteg példával illusztrált zeneelméleti eszme-futtatása a zeneművek címéről (1956).⁴⁶

A helytörténet igen tág tárgyköréből Kovács Máté sugalmazására a munkatársak elsősorban a könyv- és könyvtárkultúra múltját részesítették előnyben. Voltaképpen idekapcsolódott a helyismereti bibliográfiák összeállítása is. Kitűnő kutatók kapcsolódtak be e munkába, és hosszabb távú feladatokat vállaltak. Módis László nem kevesebbet akart megvalósítani, mint az egyetemi könyvtár történeti adatainak összegyűjtését. Már az első kötetben csaknem százhusz oldalnyi, adatokban rendkívül gazdag dolgoza-

tot közölt (ekkor az egyetemi és a református kollégiumi könyvtár egyesítési kísérleteiről), majd a következő számban folytatta (a létesítés körülményeiről, illetve a könyvtári bizottság tevékenységéről).⁴⁷ Ember Ernő szintén nemes, jelentőségében a város határain túlmutató célt tűzött ki maga elé: a debreceni időszaki sajtó történetét kívánta feldolgozni. Hatalmas tényhalmazt mozgatott meg, és három terjedelmes közleményében (1954/I., 1955/I., 1956) is csak az előző századfordulóig jutott el.⁴⁸ Az egyetemi és a kollégiumi könyvtár állományára támaszkodva többen is vizsgálódtak. *Bertók Lajos* ifjabb *Köleséri Sámuel* könyvhagyatékáról egy ismertetőt és egy címjegyzéket közölt (1954/I., 1955/II.)⁴⁹, közben „*Debreceni könyvkiadványok példányszáma, ára, kelendősége Tóth Ferenc provizorsága idején, 1817–1832*” címmel írt cikket (1955/I.)⁵⁰. A pályakezdő *Futala Tibor* a tizenhatodik századi magyar nyomdászat történetét tekintette át (1954/I.)⁵¹, *Ötvös János* a Kollégium egyik legjelesebb professzorának és könyvtárosának, *Maróthi Györgynek* a könyvtárát mutatta be (1955/II.)⁵², *Kiss Sándor* a kollégiumi Nagykönyvtár magyar történeti tárgyú kéziratait vette számba a tizenhatodik-tizenkilencedik századból (1956).⁵³ *Ludányi Valéria* a mindmáig alig ismert idegen nyelvű irodalomelméleti folyóirat, a *Helicon* repertóriumát állította össze és történetét is vázolta (1955/II.).⁵⁴

A debreceni egyetemi könyvtár tájbibliográfiai programjához illeszkedett, annak reménykeltő kezdete volt a bölcsészettudományi karhoz 1914–1950 között benyújtott pályamunkák, tanári szakdolgozatok és doktori értekezések jegyzéke, amely az évkönyv 1954-es kötetének második részeként került a használók kezébe.⁵⁵ Elméleti megközelítése a problémának, és példázza a két fő kutatási irány kapcsolódását Módis László elgondolkodtató tervezete a tiszántúli bibliográfiáról (1954/I.).⁵⁶ A tanulmány igénytel megírt munka a tájbibliográfia általánosabb ügyét is érintette, sőt még általánosabb bibliográfia-történeti és -elméleti kérdésekkel is foglalkozott. Az eleve vitaanyagnak szánt plánum jelentékeny és felemás visszhangot keltett (még

könyvtáron belül is). Országos értekezletet rendeztek róla; az ankét tanulságait és határozatát Módos László az 1955-ös évkönyvben nyilvánosságra is hozta.⁵⁷ Az angolszász és szovjet tapasztalatokat egyaránt összegző tervezet viszonylag hamar elfelejtették, és azok közül, akik emlegetik, interpretálják sokan még ma is túlméretezettnek ítélik. Mindazonáltal a számítógépek korában érdemes lenne újragondolni a felvetéseket, hátha most már kivitelezhetők olyan elemei is, amelyek korábban valóban megvalósíthatatlanok voltak.

Összefoglalásul megismételném a debreceni egyetemi könyvtár szóban forgó évkönyveinek néhány tanulságát, jellemző vonását. Mindenképpen első helyre kívánkozok, hogy Kovács Máténak a nehéz ötvenes években sikerült egy vidéki egyetemi könyvtárban tudományos műhelyt teremtenie.⁵⁸ Jó vezetői érzékkel és empátiával, nagy emberi jóindulattal kiválasztott munkatársai között többen is alkalmasak voltak a kutatói feladatra (vagy eleve így lettek az intézmény alkalmazottai); az idősebbek mellé a tehetséges fiatalok is felnőttek. (Nem kedvelem ugyan az aktualizálást, csendben, zárójelek között mégis megkérdezem: mi volt ez, ha nem tehetséggondozás, az ifjú kollégák elindítása vagy továbblendítése a pályán, mint például Futala Tibor, illetve Csúry István esetében.) Volt tehát kikkel műhelymunkát végezni, és az évkönyv publikációs fórumot is biztosított számukra. Megfelelő vezető nélkül azonban egyetlen szellemi műhely sem működhet, és ezt a szerepet a kiváló összeköttetésekkel és komoly szakmai tekintéllyel bíró Kovács Máté magas színvonalon töltötte be. A tudományos tevékenység az ő távozása után is folytatódott, némileg megváltozott körülmények között és egy újfajta, kifelé is nyitó, formájában is elegánsabb évkönyv, a ma is létező „*Könyv és könyvtár*” létrehozásával.⁵⁹

A másik, szintén máig ható tanulság Kovács Máté határozott kiállása a „könyvtártudomány”

léte mellett. Ezt olyannyira természetesnek vette, hogy – legalábbis az évkönyvekben – meg sem kérdőjelezte, indoklását sem tartotta szükségesnek. Viszont elég markánsan körülhatárolta e tudományterület fogalmi, tematikai körét. Még hozzá olyanformán, hogy ez a kör bármikor bővíthető volt. Így, kitágítva belefért az általa preferált bibliológia, majd a későbbi könyvtár- és tájékoztatástudomány problematikája, és napjainkban is biztonsággal értelmezhető a könyvtár- és információtudomány elődjeként. Hiszen mindaz, amit Kovács Máté erről leírt, ma sem tagadható: a könyvtár- és információtudomány magában foglalja a könyvtári tevékenység gyakorlatának elvi, elméleti vonatkozásait, és magában foglalja a könyvtárkultúra történetét, továbbá a könyvtári dokumentumok (könyvek, sajtótermékek, kéziratok) históriáját is. Mellesleg szólva az első kritikus, a már idézett Bereczky László is „*könyvtártudományi irodalmunk jelentős tényének*” nevezte az évkönyvet.⁶⁰

A harmadik dolog, amit mintegy befejezőként ki kell emelni, az a tudományos kutatás könyvtári helyére mutat. Kovács Máté könyvtárvezetői és könyvtárpolitikus munkásságának egyik fontos eleme, hogy felismerte: a könyvtárak dolgozói a modern korban is folytathatnak tudományos tevékenységet, sőt az erre alkalmas személyek folytassanak is, mégpedig munkaidőben, munkatervbe iktatva. Lehetséges, sőt szükséges ez, mert a kutató munka messzemenően hozzájárulhat, hozzájárul az egyéb könyvtári feladatok igényes megoldásához, a használói igények teljesebb kielégítéséhez. S e helyen, utolsó mondatként, a még mindig kételkedő kollégák meggyőzésére vagy legalább azért, hogy eltöprengjenek rajta, szeretném idézni ötvenöt évvel ezelőtti papírra vetett gondolatát: „*A könyvtártudományi munka, a módszertani problémákkal való rendszeres foglalkozás egyik alapfeltétele a könyvtári szolgálat színvonalbeli, minőségi fejlődésének.*”⁶¹

Jegyzetek

- 1 Könyv és könyvtár : A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve, 1953–1991 : Repertórium / szerk. Czeglédi László. – Debrecen : Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1994. – p. 9-13.
- 2 Magyar Közlöny, 1949. ápr. 16. p. 1., Kovács Máté mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója / Korompai Gáborné. In: Kovács Máté emlékének : Könyv és könyvtár XVIII. – Debrecen : 1997. – p. 55.
- 3 Kovács Máté mint a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója / Korompai Gáborné. In: Kovács Máté emlékének : Könyv és könyvtár XVIII. – Debrecen : 1997. – p. 53-5.; Kovács Máté életútja / Béneyi Miklós. In: Kovács Máté. – Budapest : Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2005. – p. 30-38.
- 4 A könyvtári kutatások debreceni műhelye / Csúry István. = Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. p. 20. (eltérő címmel: Könyvtári kutatások Debrecenben 1950–1975. In: Könyv és könyvtár XI. – Debrecen : 1977. – p. 59.)
- 5 Magyar könyvszét 1945–1960. – 1. köt. – Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 1965. – p. 52.
- 6 Egy könyvtártudományi évkönyv / Bély Pál = A Könyvtáros, 1954. 6. sz. p. 18.
- 7 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954 / Bereczky László. = Magyar Könyvszemle, 1956. 1. sz. p. 96-98. – A szimpla híradások mellett érdemi észrevételeket tartalmaz még, kiemelve a kedvező külföldi visszhangot is: Új szakmai kiadványok : A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1956 / Bóday Pál = A Könyvtáros, 1958. 3. sz. p. 189-190.
- 8 Magyar könyvszét 1945–1960. – 1. köt. – Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 1965. – p. 41., 48., 52–53., 101-104.
- 9 Bevezető / Kovács Máté. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 5-6.
- 10 Uo. p. 6.
- 11 A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése / Csúry István. – Debrecen : 1954. – 322 p. – (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. 2. rész.)
- 12 Bevezető / Kovács Máté. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 5-6.
- 13 Összefoglaló jelentés a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1953. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról / [Kovács Máté]. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 7-58.
- 14 Uo. p. 22.
- 15 Uo.
- 16 Uo. p. 8., 17.
- 17 Bevezető / Kovács Máté. In: uo. p. 6.
- 18 Összefoglaló jelentés a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1953. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról. In: uo. p. 22., 40–44.
- 19 Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai / Kovács Máté. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. – Debrecen : 1956. – p. 40. (a terjedelmes közlemény: uo. p. 29–88.)
- 20 Uo. p. 44–48.
- 21 Uo. p. 44–45.
- 22 Uo. p. 46–47. (az idézet: p. 47.)
- 23 Uo. p. 47.
- 24 Uo. p. 48.
- 25 Uo. p. 70.
- 26 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955 / Szabó Györgyné = Magyar Könyvszemle, 1957. 2. sz. p. 204–207.
- 27 Vita a debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve körül / Kovács Máté. = Magyar Könyvszemle, 1957. 3. sz. p. 297. (a vitacikk teljes szövege: uo. p. 297–301.)
- 28 Uo. p. 298.
- 29 Uo. p. 300.
- 30 A Magyar Könyvszemle új évfolyamai a korszerű igények tükrében / Kovács Máté = Magyar Könyvszemle, 1957. 4. sz. p. 399–404.
- 31 Vita a debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve körül / Kovács Máté = Magyar Könyvszemle, 1957. 3. sz. p. 301.
- 32 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1956. – Debrecen : 1957. – p. [2.]
- 33 A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései / Kovács Máté. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 59–136.
- 34 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 109–143.
- 35 A könyvtári munka tervezése / Csúry István. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 137–158.
- 36 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 35–52.
- 37 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. – Debrecen : 1956. – p. 125–154.
- 38 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1956. – Debrecen : 1957. – p. 25-50.
- 39 Olvasószolgálat az egyetemi könyvtárakban / Maller Sándor. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 159–208.

- 40 Mit olvasnak olvasóink? / Varga Zoltánné. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. – Debrecen : 1956. – p. 157–180.
- 41 Könyvtárunk szakozási rendszere a szakkatalógus tükrében / Varga László. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 189–224.
- 42 Az ajánló bibliográfia és a tudományos könyvtárak / Ember Ernő. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 209–238.
- 43 Megjegyzések a címléírasi szabványhoz / Sarkady Ida. In: uo. p. 239–256.
- 44 A könyvtárak hazai és nemzetközi együttműködése / Maller Sándor. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 145–187.
- 45 Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban / Hankiss János. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. – Debrecen : 1956. – p. 183–257.
- 46 A zenemű címe : A „kis programzene” természetrajzához / Hankiss János. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1956. – Debrecen : 1957. – p. 182–296., 25 t.
- 47 A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai : Első közlemény / Módis László. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 257–373.; A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai : II. Az egyetemi könyvtár létesítése ; III. Az egyetemi könyvtári bizottság szerepe és munkája, 1914–1944 / Módis László. In: uo. 1954. – Debrecen : 1955. – p. 239–300.
- 48 A debreceni időszaki sajtó 1849–1867 / Ember Ernő. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 301–382.; A debreceni időszaki sajtó 1867–1900 : 1. rész / Ember Ernő. In: uo. 1955. – Debrecen : 1956. – p. 261–368.; A debreceni időszaki sajtó 1867–1900 : 2. rész / Ember Ernő. In: uo. 1956. – Debrecen : 1957. – p. 77–140.
- 49 Ifjabb Köleséri Sámuel könyvhagyatékának magyar és magyar vonatkozású nyomtatványai / Bertók Lajos. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 383–438.; Ifjabb Köleséri Sámuel könyvhagyatéka / Bertók Lajos. In: uo. 1955/II. – Debrecen, 1956. – p. 5–328.
- 50 In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. – Debrecen : 1956. – p. 371–413.
- 51 A 16. századi magyar nyomdászat kérdései / Futala Tibor. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 439–468.
- 52 Maróthi György könyvtára / Ötvös János. In: uo. 1955/II. – Debrecen : 1956. – p. 331–368.
- 53 Magyar történeti tárgyú kéziratok a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában / Kiss Sándor. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1956. – Debrecen : 1957. – p. 143–179.
- 54 A „Helicon” c. irodalomelméleti folyóirat története, Debrecen, 1938–1943 : Adalék a magyarországi idegen nyelvű sajtó történetéhez / Ludányi Valéria. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955/II. – Debrecen : 1956. – p. 371–398.
- 55 A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karához benyújtott pályamunkák, tanári szakdolgozatok és doktori értekezések bibliográfiája 1914–1950 / összeáll. Módis László. – Debrecen : 1955. – p. 168
- 56 A Tiszántúli bibliográfia s általában a tájbibliográfiák kérdései : Vitaanyagul szánt tervezet / Módis László. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954. – Debrecen : 1955. – p. 53–107.
- 57 A magyarországi tájbibliográfiák ügye: A tájbibliográfiai ankét tanulságai / Módis László. In: uo. 1955. – Debrecen : 1956. – p. 91–122.
- 58 Vö. Kovács Máté, 1906–1972 / Korompai Gáborné. In: Könyv és könyvtár XIX. – Debrecen : 1997. – p. 190.
- 59 Zárószó / [Módis László]. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1956. – Debrecen : 1957. – p. 298–299.; Könyv és könyvtár : [Bevezető]. In: Könyv és könyvtár : Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények 1. : A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. – Budapest : Tankönyvkiadó, 1958. – p. 3.
- 60 A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954 / Bereczky László. = Magyar Könyvszemle, 1956. 1. sz. p. 98.
- 61 Összefoglaló jelentés a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1953. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. – Debrecen : 1954. – p. 23.

A munkafolyamatok átalakítása: mit tartsunk meg, és mit szüntessünk meg?

COLLINS, Maria

COLLINS, Maria: Evolving workflows: knowing when to hold'em, knowing when to fold'em (The Serials Librarian, 57. vol. 2009. 3. no. 261–271. p.) című tanulmányát Dévai Péter tömörítette.

Az elektronikus források térnyerése az időszaki kiadványokkal foglalkozó könyvtárosok számára számos újszerű feladattal jár. Az új munkafolyamatok összességét az elektronikus adatforrások menedzsmentjének (Electronic resource management – ERM) nevezik, mely magában foglalja a stratégiai tervezést, a hatékony munkafolyamatok kifejlesztését, valamint a szükséges személyzet létszámának és a kommunikációs eszközöknek a megtervezését.

A megfelelő tervezési módszerek kialakításához szükség van a jelenlegi helyzet alapos ismeretére. A folyóiratokkal és egyéb időszaki kiadványokkal kapcsolatos munkafolyamatokat manapság az elektronikus és a

hagyományos formában érkező dokumentumok együttes, egyidejű kezelése jellemzi. A kétféle adatforrás kiválasztása, érkeztetése, rendelkezésre bocsátása sok esetben fellazítja vagy megszünteti a könyvtári szervezeti egységek közötti határokat. Az online adatforrások életciklusának követése, az olvasók érdeklődésének megfelelő navigálás közöttük komoly feladatot ró a könyvtári dolgozókra és új szerzeményezési, feldolgozási koncepciókat kíván.

Az elektronikus folyóiratok és időszaki kiadványok kezelésének nem lineáris természete szükségessé teszi a soron következő feladatok nyilvántartásának legalább részleges megújítását. Ezen kívül az új és újonnan megszervezett munkafolyamatokat be kell illeszteni a könyvtári munkák rendszerébe, nem szabad különleges többlet munkának tekinteni őket.

A cikk szerzője nyolc könyvtárossal készített informális telefoninterjút, valamennyien jól reprezentálják az amerikai és kanadai tudományos könyvtárakat. Az interjúalanyok az elektronikus adatforrás menedzsment következő nyolc problémáját tartották a leglényegesebbeknek:

1. a nyomtatott formátumról az online előfizetésre való tömeges áttérés kezelése;
2. a folyóiratok kiadóitól, értékesítőitől érkező pontatlan adatok, továbbá a más tudásbázisok, listázó szolgáltatások által nyújtott rossz minőségű információk problémái;
3. az állandó változás menedzselése;
4. az ERM-et szakszerűen működtető személyzet és a dolgozók továbbképzésének biztosítása;
5. az állandóan változó prioritások, az egyes feladatok és folyamatok sürgősségének értékelése;
6. a munkafolyamatok rendjének megtartása, a „káosz” elkerülése az elektronikus előfizetésekre való áttérés során;
7. időt kell találni a stratégiai tervezésre a napi feladatok megoldása mellett;
8. eredményes kommunikáció kialakítása az ERM összes szereplője között. Ehhez jönnek még azok a sajátosságok, amelyek egy

adott egyetemi könyvtár esetében az egyetem szakterületéből fakadnak.

A fenti megfontolások alapján egy ERM stratégiai terv részei lehetnek például a következő munkafolyamatok:

- ⊗ a használni kívánt elektronikus adatforrások licenceinek gondozása,
- ⊗ az olvasók elektronikus dokumentumokhoz való hozzáféréseinek elősegítése,
- ⊗ a technikai folyamatok egyszerűsítése és közös felület kialakítása az elektronikus források számára.

A terv témáinak meghatározása után ki kell alakítani azok prioritási sorrendjét. Ezen kívül a stratégia szintjén meg kell határozni a megvalósításhoz szükséges kommunikációs mechanizmusokat (e-mail-üzenetek, hibabejelentő rendszer, wikik, blogok), a dolgozói létszámot és a továbbképzési tervet. Ha készen van a stratégiai terv, meg kell vizsgálni, hogy reálisan megvalósítható-e, rendelkezésre állnak-e az anyagi és egyéb eszközök a végrehajtáshoz. Mindenképpen el kell kerülni az „új és fényes szindrómát”: vagyis a megalapozatlan új szolgáltatások gyors bevezetését, illetve ezek ígéretével való kecsegtetést.

Az ERM-menedzsment második eleme a hatékony munkafolyamatok kifejlesztése. Ez azért nehéz feladat, mert valójában manapság minden könyvtáros e-forrásokkal foglalkozó könyvtárosnak tekinthető, az e-források között válogató állománygyarapítótól az olvasóknak az online adatbázisokat megtalálni segítő referenz könyvtárosig, a proxy szervert konfiguráló rendszer-könyvtárostól (informatikus-könyvtárostól) a dokumentumok elérési pontjait létrehozó feldolgozóig. Ha a könyvtár dolgozói telefont, e-mailt, vagy űrlapokat használnak az egymás közti kommunikációban, akkor ennek alapján kell megszervezni a munkafolyamatokat. Ugyancsak sok ötletet, tapasztalatot lehet gyűjteni a munkafolyamatok hatékony megszervezéséhez az adott intézmény régi és új dolgozóival való kapcsolatépítés során. A hatékony munkafolyamatok kifejlesztéséhez szükséges kommunikációról szól *Feather, Celeste: Elekt-*

ronikus források menedzsmentje: a sikeres stratégia (Electronic resources communications management: a strategy for success) című írása, mely a *Library Resources & Technical Services* 2007. 3. számában jelent meg. A szerző beszámol az Ohiói Állami Egyetem (Ohio State University) vizsgálatáról, amelyből kiderül, hogy az elektronikus erőforrásokat jelentős mértékben használó könyvtárakban a kommunikáció tekinthető a leggyengébb láncszemnek a munkafolyamatok között. Ennek vizsgálata felveti más munkafolyamatok értékelésének szükségességét is, melynek lényeges része lehet a munkafolyamatok céljának kiderítése és rangsoruk felállítása, majd pedig a fölösleges munkafolyamatok megszüntetése.

A feladat megoldásához érdemes elkészíteni a könyvtári munkák folyamatábráját, melyre jó példa a Digitális Könyvtári Szövetség (Digital Library Federation) által készített Electronic Resource Management Initiative Report (<http://www.diglib.org/pubs/dlfl02/>). Egy adott könyvtár folyamatábrájának összehasonlítása ezzel a dokumentummal elősegítheti a munkafolyamatok oly sokat emlegetett hatékonyságának növelését. A folyamatábra gondos elemzése után a könyvtár például dönthet úgy, hogy megszünteti a nyomtatott dokumentumok előfizetését és csak az online elérhető elektronikus dokumentumokra fizet elő, így jelentősen lecsökkentve/megtakarítva a dokumentumok köttetésének költségeit, akár azzal, hogy minimalizálja a bekötendő dokumentumok számát, akár úgy, hogy „házon belül” oldja meg a feladatot, ahelyett, hogy külső cégtől rendelné meg a munkát. A formai és tartalmi feltárás költségei is csökkenthetők a számítógépes katalogizáló szolgáltatások igénybevételével. Természetesen nem feltétlenül kell radikálisan szakítani a korábbi gyakorlattal, az elektronikus adatforrásokkal kapcsolatos teendőket be lehet illeszteni a hagyományos munkafolyamatokba, amint ezt a szerzőnek a nyolc könyvtárossal folytatott informális interjúja is bizonyítja. Az elektronikus „megrendelés-csomagokat” meg lehet rendelni a kiadók helyett egy előfizetési ügynökségen keresztül is, az elektronikus előfizetések és ellenőrzésük tör-

ténhet a hagyományos munkafolyamatokhoz hasonlóan.

A Georgiai Egyetem (University of Georgia) saját rendszert fejlesztett ki az előfizetések ellenőrzésére. A Seesau nevű adatbázis az egyes címeket felosztja a munkatársak között, és nyomon követi a rendelésekkel kapcsolatos problémákat. Az adatbázisról szóló ismertetés forrása: a *Serials Review* 2009. évi 2. száma, az elektronikus adatforrásokkal kapcsolatos munkafolyamatokról és a hagyományos, valamint új munkafolyamatok összehangolására alkalmas módszerekről pedig Allen, David: *Getting things done* c. nagysikerű könyvében (magyarul *Intézz el mindent!* címmel jelent meg a Bagolyvár könyvkiadónál) lehet tájékozódni.

Az elektronikus adatforrásokkal kapcsolatos munkafolyamatok megszervezését segíti elő, ha egy könyvtár az ERM-hez megfelelő munkatársakkal és egyéb erőforrásokkal rendelkezik. Kezdetben elég volt egy-két olyan dolgozó, aki rendelkezett az elektronikus adatforrásokkal kapcsolatos ismeretekkel. Minden munkát ők végeztek, mintegy „megkímélve” a régi kollégákat az újfajta tudás elsajátításától. Amint azonban az elektronikus adatforrások egyre inkább teret nyertek, egyre nagyobb szükség volt arra, hogy az említett munkatársak vezetésével minél több könyvtáros megtanulja, hogyan kell bánni az újfajta dokumentumokkal. Az ismeretek terjesztése rendszeres és rendszerezett továbbképzéseket kíván és megköveteli az újfajta munkakörök dokumentálását. Szükség lehet például a folyóiratok kiadásával kapcsolatos mélyebb ismeretekre, illetve el kell viselni azokat a bizonytalanságokat, amelyek az ERM gyakorlati megoldásaiban előfordulnak. Ehhez rugalmas munkatársakra, nyitott légkörre, közvetlen kommunikációs csatornákra van szükség, és arra, hogy az új könyvtári rendszerek integrációja minél zökkenőmentes legyen. Így lehet biztosítani, hogy az e-forrásokkal foglalkozó munkatársak kiigazodjanak az állandó változások közepette és megbirkózzanak az időnként felgyülemlett munkamennyiséggel. Gondos mérlegelés után kell eldönteni, hogy az új munkafolyamatokhoz

szükséges infrastruktúrát „saját erőből” vagy az egyetemekkel és más intézményekkel történő együttműködés során vezeti be egy könyvtár. Nem kevésbé fontos az egyes változatok finanszírozási forrásainak, lehetőségeinek pontos számbavétele.

Ugyancsak jól átgondolt előkészületeket és „testre szabott” megoldásokat kíván az ERM-hez alkalmazott kommunikációs eszközök együttese. Ilyen lehet például egy olyan alapvető tudásbázis, mely linkfeloldókat (link resolvers), különböző listázó és MARC-rekordokat nyújtó szolgáltatásokat foglal magában. Ezek hozzájárulhatnak többek között az időszaki kiadványok címjegyzékének karbantartásához, a könyvtárban készített metaadatok „kiszervezéséhez”, ahhoz, hogy a könyvtári dolgozók ne vesszenek el az elektronikus kiadványokhoz kapcsolódó munkák részleteiben és az olvasók gyorsabban elérjék az új kiadványokhoz készült rekordokat. Bár az ERM gyakorlati megoldásait korántsem nevezhetjük kiforrottaknak, de néhány figyelemre méltó rendszer már létezik. Ilyen például

a Texasi Egyetem (University of Texas) könyvtárában működő hibaelhárító rendszer, melynek segítségével a dolgozók nyomon követhetik, hol tart egy e-forrásokkal kapcsolatos probléma megoldása. A Cornell Egyetemen (Cornell University) működik egy nyitott forráskódú, web alapú hibakereső rendszer, a Mantis, mely a kiválasztástól követi az e-forrásokhoz kapcsolódó teljes munkafolyamatot. Az Alabamai Egyetem (University of Alabama) kísérleti weboldalt hozott létre az elektronikus források bemutatására. Az Észak-Karolinai Állami Egyetem (North Carolina State University) és a McMaster Egyetem (McMaster University) wikit használt a megrendelésekkel kapcsolatos licencek, illetve általában az ERM-problémák széles körű megtárgyalására. E rendszerek működése azt bizonyítja, hogy a kommunikációs eszközök fontos szerepet játszanak az elektronikus források menedzsmentjében. A jövőben nagy szükség lenne az ERM általános elvei mellett a gyakorlatban már működő megoldások részletesebb ismertetésére.

Elindult a Videotórium projekt

Az NIIF Videotórium (http://www.videotorium.hu) oktatási és tudományos tartalmú videomegosztó portál, mely a felsőoktatásban, a kutatásban és a közgyűjteményekben keletkező videofelvételek megosztását teszi lehetővé.

Mire alkalmas a Videotórium?

- felvételek és a hozzájuk tartozó időzített fóliák lejátszására;
- hang- és videofelvételek, valamint ezekhez szinkronizált fóliák felhasználó általi feltöltésére és szerkesztésére speciális felületek és támogató alkalmazások segítségével;
- rugalmas metaadatséma létrehozására, amely biztosítja a tartalmi leírás lehetőségét és ezáltal a hatékony visszakereshetőséget;
- eduID azonosításra;
- biztosítja a felvételek tárolásához szükséges központi tárhelyet,
- lehetővé teszi a felvételek beágyazhatóságát külső weboldalakra; lehetőség van kommentálásra stb.

A Videotóriumba kerülnek a Networkshop, valamint az NIIF archívumában lévő anyagok is, továbbá néhány könyvtáros vándorgyűlés és egyéb rendezvény videói. Az archívum feltöltésére a Hungarnet-intézmények munkatársai jogosultak.

(OSZK-lista, 2010. jún. 8. A Videotórium csapat és Moldován István tájékoztatásából)

A megőrzés változó etikája: a gyakorlat és a felelősség újrafogalmazása a 21. században

BERGER, Sherri

BERGER, Sherri: The evolving ethics of preservation: redefining practices and responsibilities in the 21st century című tanulmányát (The Serials Librarian, 57. vol. 2009. 1–2. no. 57–68. p.) Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

A megőrzés etikájának fejlődése

Az elmúlt évtizedekben a megőrzéssel foglalkozó szakemberek sokat foglalkoztak a szakterületüket érintő etikai kérdésekkel. Egységes meghatározás nincs, a szakemberek által használt nyelvezet nagyon változó. Egyesek odáig mennek, hogy az etikát az erkölccsal (morality) teszik egyenlővé, míg mások a felelősségre vonhatóság (accountability) szinonimájaként használják. A különböző megközelítések közül összefoglalható a

megőrzés etikájának lényege: *miért* kell védünk a rögzített kultúrát (cultural record)? *Ez kinek* a feladata? *Mit* kell kiválasztani? *Hogyan* kell a munkát elvégezni?

Több tudós is állítja, hogy a múlt megőrzése etikai tevékenység. *James H. Billington* érvelése arra az elméletre épül, hogy a kollektív emlékezet közvetlenül kapcsolódik a kulturális alkotások fizikai gondozásához. A könyvtárosok és a levéltárosok a rájuk bízott egységek megőrzésével és elérhetővé tételével döntő szerepet játszanak az emberiség fejlődésében. *Billington* az

információs szakembereket arra bátorítja, hogy a megőrzésre vonatkozó döntésük meghozatalakor vizsgálják széles körben az etikai következményeket.¹ *Abby Smith* szerint a kulturális örökség igazi közkinccs, különösen egy demokratikus társadalomban. Véleménye szerint azok a nemzetek, amelyek kulturális örökségüket nem tudják birtokolni és ellenőrzésük alatt tartani, mindenféle hazugságokkal könnyen félrevezethetők és rabságban tarthatók. Ezt 2007-ben írta, amikor az USA-ban kétségbe vonták a nemzeti örökséget, csökkent a kulturális értékeket őrző intézményeknek a közpénzekből történő támogatása, és az információs szabadság többé nem tényleges (de facto) jog². Míg ezek a szerzők azt állítják, hogy a megőrzés lényegében etikai elv, egyikük sem foglalkozik a könyvtárak felelősségével, hogy tartani tudják magukat ehhez az elvhez. Ebbe az irányba mutat *Patricia Battin* és *Maxine K. Sitts* cikke³, amelyben a szerzők a megőrzést lényegében a könyvtárak küldetésében az egyik alapfeladatnak tekintik. Véleményük szerint, ha a könyvtárak hisznek abban, hogy etikai felelősségük a jogos hozzáférés biztosítása, és a megőrzésre irányuló szabályok tovább növelik ezt a jogosultságukat, akkor a megőrzés ezeknek az intézményeknek a morális felelőssége. Más szóval, a könyvtáraknak mindaddig törekedniük kell a felhasználók számára az információ elérhetőségének biztosítására, ameddig igénylik és szükségük van rá. *Glenn Dingwall* az etika szakmai dimenzióit feszegeti; megállapításai elsősorban a levéltáros szakmát érintik, de a könyvtárosokra is alkalmazhatók. Véleménye szerint az etika közvetlenül a professzionalizmushoz kötődik⁴.

A megőrzés etikáját bonyolultabbá teszi, ha két alapigazságot veszünk tekintetbe:

- © az információs alkotások mindig az értékcsökkenés irányába mozognak, a folyamat a használatlal gyorsul;
- © nincs elegendő forrás – vagy tárolóhely – a legteljesebb mértékű megőrzéshez.

Ezekből az alapigazságokból következik, hogy a megőrzés etikája lényegében a *válogatási folyamathoz* kapcsolódik. Szigorúbb értelemben

véve a megőrzéshez történő válogatás azt jelenti, hogy meghatározzák, mely forrásokat éri meg hosszú távon őrizni. El kell dönten, mennyit ér egy egység a mai állományban és feltételezni a néhány év múlva várható értékét. Az egy egységre vonatkozó döntéskor különböző tényezőket kell figyelembe venni, mint pl. a károsodás nagysága, a használatok száma, tartalom, ritkaság, piaci érték stb. *Margaret Child* azzal egészíti ki, hogy a szellemi örökség megőrzésében fontos szerep jut az intézmények közötti együttműködésnek⁵. Minél koordináltabb erőfeszítések irányulnak a kulturális örökség részeinek különböző válogatási elvekre épülő megőrzésére, annál közelebb jutunk a teljes “állomány” megóvásához. A válogatás etikája szerepet kap a konzerválásra és megújításra (reformatting) irányuló erőfeszítésekben is. El kell dönten, hol húzzuk meg a határvonalat és mi etikusabb: a tartalom vagy a műtárgy megőrzése. Hogyan jutunk közelebb ahhoz, hogy egy dokumentumról a teljes lehetséges információt megőrizzük? A válasz természetesen erre a kérdésre is egyedi, az adott egységtől függ. A megőrzéssel foglalkozó szakemberek egy sor irányelvet és szabványt dolgoztak ki az egyedi döntések meghozatalához szükséges etikai keretek kialakításához. Amikor válogatásra és megújításra kerül sor, különböző modelleket és folyamatábrákat lehet alkalmazni, mint például az ún. Harvard munkafolyamatot. Ezek a modellek lényegében az értékek prioritásának meghatározásában segítenek, hogy a legjobb – és ennél fogva a leetikusabb – döntés szülessen egy adott intézet, és ezzel a társadalom számára. A konzerválásra vonatkozó kérdésekben a legáltalánosabban elismert szabványokat az American Institute for Conservation (AIC) dolgozta ki, az utolsó változatot 1994-ben fogadták el és tették közzé.

Nem minden szakember ért egyet az egyesületi szabványokkal, újabb dimenziót adva a megőrzési etika értelmezéséhez. Néhány restaurátor vitatja az olyan speciális etikai irányelveket, mint a visszafordíthatóság (reversibility) elve. (*Richard D. Smith* szerint a restaurátoroknak soha nem sikerült és nem is fog sikerülni elérni

a teljes visszafordíthatóságot.) Mások egyetértenek a szakmai szabványok elveivel, de sajátos értelmezési nyelvezetet és függetlenebb döntéshozatalt szeretnének. Egy, az AIC-szabványért felelős szakember számos olyan esetről tud, amikor a restaurátorok „etikusabb” döntése ténylegesen összeütközésbe kerülhet a szabvánnyal, elsősorban a költségeket érintő esetekben.

A fenti nézetek az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- ⊙ A közös múlt megőrzése fontos az ország és az egész emberiség fejlődése számára.
- ⊙ Az ország történetének és a folyamatosan változó gyűjteményeknek (ongoing collection) a megőrzése, a kurrens dokumentumok megőrzése és elérhetővé tétele összefonódik a demokratikus értékekkel.
- ⊙ A megőrzés a könyvtárak és a levéltárak alapvető feladata, mivel mindkét intézménytípus esetében ez küldetésük része, és ez teremti meg a közbizalmat.
- ⊙ A korlátozott források és az anyagok növekvő mennyisége (entropy) kikényszeríti, hogy értékítélet alapján végezzünk etikai válogatást és hozzunk a megőrzésre vonatkozó döntéseket.
- ⊙ A szabványok segítik a megőrzési etika gyakorlati alakítását, de egyes esetekben nem lehet minden etikai szempontot figyelembe venni.

Etika a digitális megőrzés korában

Először tisztázni kell a fogalmakat: a digitalizálás mint megőrzési technika és a digitális források megőrzése között az a különbség, hogy az előbbi új kihívásokat jelent ugyan a könyvtáraknak, de a feladat lényegében az analóg anyagok átformázása, ami tovább bővíti a megőrzésükkel kapcsolatos etikai kérdések körét.

A cikk a továbbiakban az archiválásból fakadó problémákkal és a digitálisan előállított forrásokkal, az analóg anyagok digitális változatainak folyamatos megőrzésével foglalkozik.

A témában megjelent publikációkat vizsgálva

Abby Smith ebben az esetben is megállapítja, hogy a kulturális digitális tartalmak megőrzése még fontosabb a demokratikus értékek fényében, és fokozza a szabadság érzéséhez szükséges etikai impulzusokat⁶. Smithnél és más szerzőknél is visszatérő téma a megőrzési etika (Smith szóhasználatában „értékek”) világos megfogalmazásának az igénye a közvélemény számára. Ha az emberek nincsenek tudatában a kulturális kincsek megőrzésére irányuló alapvető kötelességüknek, akkor nem fogják az ez irányú projekteket támogatni. Ez a nézet nem új, mindig is a megőrzés egyik kulcsfontosságú kihívása volt, mondanivalója azonban egyre sürgetőbb. Sokan azt hiszik, hogy az információ már védett csupán amiatt, hogy digitális formában tárolják; ez azonban komoly félreértés, mivel éppen ellenkezőleg, a digitális médium sokkal sérülékenyebb. Mivel nagy mennyiségű digitális információ lát napvilágot, és megőrzésük nagyon költséges, melyhez jelentős pénzügyi forrásokra van szükség. Paradox módon, míg a digitális megőrzés még szigorúbb etikai alapokat igényel, bonyolultabbá is teszi az analóg anyagok számára kidolgozott etikai kereteket. Ennek oka, hogy a digitális források alapvetően eltérnek analóg megfelelőjüktől, ezért megőrzésükhöz másra van szükség. Az alábbi felsorolás csak néhányat tartalmaz a digitális források meghatározó jellemzői közül, csak jelzi az általuk felvetett új kihívásokat:

- ⊙ *Változékonyság* (mutability): a digitális objektumok interaktívak, folyamatosan változhatnak és más digitális objektumokkal összefüggésbe hozva (például csatolva) átrendeződhetnek. Ez egyrészt műszaki kihívást jelent (hogy kell egy számítógépes játékot megőrizni), másrészt elvi döntéseket (hogyan lehet archiválni egy szerzői kézirat különböző változatait).
- ⊙ *Mennyiség*: a digitális médiumok elterjedése hatalmas tömegű anyaghoz vezetett. Mind a hagyományos könyvtári keretekben, mind az interneten óriási kulturális kincset képeznek.

- ⊙ *Sérülékenység*: a digitális tárolásra használt eszközök (format) sokkal sérülékenyebbek, mint a hagyományosak (például a papír vagy a film). Emellett függnék az alkalmazásukhoz szükséges eszközöktől és szoftvertől, vagyis gyorsan elavulnak.
- ⊙ *Igény az aktív beavatkozásra*: a stabilabb hordozókkal szemben, ha egy digitális objektum egyszer sérül, lehetetlenné válik a benne lévő információ keresése. Ez azt jelenti, hogy a megőrzés aktív, emberi beavatkozást igénylő folyamat, következésképpen drágább.
- ⊙ *Műszaki korlátok*: a digitális megőrzés jelenlegi lehetőségei (beleértve a migrációt és az emulációt is) elkerülhetetlenül az objektum információs értéke egy részének elvesztésével jár (például formátumváltás során). Ez megváltoztatja a hagyományos kezelési és megújítási módszereket, a megőrzendő információ kiválasztására vonatkozó megfontolt döntéseket.
- ⊙ *Változó tulajdonlás*: a digitális források nem kerülnek feltétlenül a könyvtárak tulajdonába, az intézmények licenc-szerződéseket kötnek a szolgáltatókkal. Ezért nem biztos, hogy a könyvtáraknak lehetőségük van intézkedni a megőrzésükről.

A felsorolásból is látható, hogy a nehézségek nagy része inkább elméleti, természetét tekintve pedig inkább etikai jellegű. A digitális megőrzés során három, az analóg források számára többé-kevésbé megoldott kérdéssel kell szembesülni:

- ⊙ Mely forrásokat kell megőrizni? (a válogatás etikája);
- ⊙ Mely jellemzőiket (aspektusait) kell megtartani? (a migráció, az újraalakítás, a kezelés etikája);
- ⊙ Ki végzi a munkát? (a felelősség etikája).

A digitális források megőrzésre való kiválasztása

A kérdés csalóka, mivel első pillantásra úgy tűnik, hogy a digitális objektumok esetében is alkalmazhatók az érték alapú válogatásra épülő, hagyományos szabályok. Ebben az esetben azonban számos sajátos körülmény van, mint például egy folyóirat nyomtatott és elektronikus változata, amelyek tartalma többé-kevésbé eltérhet egymástól. A korlátozott forrásokkal rendelkező könyvtárak melyiket fogják választani? Sokkal olcsóbb lenne a nyomtatott változat további gyűjtése és védelme. Ha az online változat tartalma meghaladja a nyomtatottét, melyiket kell hitelesnek tekinteni. Mi történik akkor, ha az olvasók az elektronikus dokumentumok elérését részesítik előnyben?

A válogatás fontos szempont a népszerű kulturális termékek megőrzésekor is. Az utóbbi harminc évben tudományosan is vizsgálják az „átlagember” hozzájárulását a társadalomhoz. Az elsődleges források iránti érdeklődés feltámadását jelenti, hogy tudományosan vizsgálják olyan szerzők műveit, akiket korábban nem vettek figyelembe vagy háttérbe szorítottak. A népszerű kultúra és a rövid életű (efemer) művek is a kutatás tárgyát képezik, mivel ezek is hozzátartoznak az ország múltjának megismeréséhez. Ha azonban a népszerű kulturális termékeket is meg akarjuk őrizni, számos új típusal találkozunk. Hogyan lehet eldönteni például, hogy egy a YouTube-on elérhető videót meg kell-e őrizni? Vagy csak a legnépszerűbbekkel kell foglalkozni? Kell-e a könyvtáraknak etikai felelősséget vállalniuk azért, ha csak a sokak által kért kevés anyagot őrzik meg, vagy védeniük kell a kevesek által használt nagy mennyiséget is? Más szóval, hogy lehet megállapítani egy nyílt hozzáférésű honlapon oldalakat kitöltő digitális tartalom jövőbeni értékét?

Az információ és az integritás fenn- tartása

Több információs szakember és sokszor a közvélemény is hajlamos a digitális információk kapcsán azt gondolni, hogy az eredeti forrás (tárgy) a továbbiakban már nem fontos, látszólag egy digitális objektum szövege vagy tartalma az egyetlen információ, amit hordoz. A valóságban azonban számos fizikai folyamat és tárgy kapcsolódik hozzá, mint a platformok, interfészek, szabványok, kódolás. Ahogy a mai tudomány számára fontos egy 17. századi könyv kötése, ugyanúgy évtizedek vagy évszázadok múlva fontos lehet, milyen interfészekon keresztül készült a szöveg digitális változata vagy került a képernyőre. Ha nem foglalkozunk ezekkel a számunkra most láthatatlannak tűnő részletekkel, nem tudjuk megfelelően megőrizni a jövő számára szükséges információt. A megőréssel foglalkozó szakembereknek ezért olyan etikai elvekre van szükségük, amelyek a kezelési kérdésekre is kitérnek.

A következő kérdés, hogy a digitális forrás melyik megjelenési formáit (aspects) kell megőrizni. A dinamikus vagy változékony digitális objektumok eredeti tartalmukhoz vagy formájukhoz képest több változáson is átmehetnek; részben az előállításuk (vagy újra-előállításuk), részben az adatátvitel vagy tömörítés során. Ezekkel a jellemzőkkel is foglalkozni kell, miközben az eredeti információ egységének és hitelességének megőrzésére törekszünk. *Peter S. Graham* bemutat néhány, főleg műszaki megoldást ahhoz, hogy az olvasó biztos lehessen, nem a változtatott szöveget kapja meg, amikor az eredetire van szüksége⁷. E szerint az elképzelés szerint a dokumentum létrehozója a felelős az összes folyamat végrehajtásáért. Következésképpen a könyvtáraknak a jövőben a dokumentumok létrehozóival kell dolgozniuk, vagy nyomást gyakorolni rájuk.

A felelősség meghatározása

A könyvtárak számára valószínűleg a legnehezebb és legbonyolultabb kérdés: ki vállalja a felelősséget a megőrzésért? A kérdés kritikus pontja, hogy nem minden digitális forrás van a gyűjtő könyvtárak tulajdonában, a szolgáltatás gyakran licenc-szerződések keretében folyik. A kiadóknak tisztában kell lenniük a megőrzésben játszott szerepükkel vagy szerződést kell kötniük a könyvtárral (vagy egy harmadik féllel), aki átvállalja a felelősséget. Ha tekintetbe vesszük, hogy a megőrzés a dokumentum létrehozásakor kezdődik, akkor a szerzőnek is szerepe van a megőrzésben. A valóságban azonban nincs lehetőség arra, hogy akár a digitális dokumentum kiadóját, akár előállítóját felelősségre vonják. Másképpen fogalmazva: lehetséges, hogy a könyvtárak etikai megőrzési irányelveket dolgozzanak ki és érvényesítsenek, amikor a felelősség már nem csak az övék?

Jelenlegi folyamatok és a jövő kihívása

A digitális megőrzés miatt felvetett etikai kérdések nem maradtak megválaszolatlanul. Több, a cikkben is idézett szerző az etikai kérdéseket a digitális megőrzésre irányuló kutatásai középpontjába helyezte. Az etikai irányelvek kidolgozására társulások, bizottságok alakultak. Ide sorolható a digitális archívum létrehozásának és kezelésének követelményeit tartalmazó ISO dokumentum, a Reference Model for an Open Archival Information System. A projektek fontos szerepet játszanak a szabványok kidolgozásában, a felelősség meghatározásában, és ezáltal a digitális megőrzés etikájának megalapozásában.

Bár számos etikai kérdést már teljesen feltártak, és megállapodás született a „bevált gyakorlatról”, a könyvtári közösség még távol van attól, hogy megegyezzen a „mit és hogyan kell megőrizni”, „ki a felelős” kérdésben. A válasz

azonban egyre fontosabb lesz, ahogy nő a digitális tartalmak mennyisége és válik esedékessé a megőrzésük.

Jegyzetek

1. BILLINGTON, James H.: The moral imperative of conservation. Chicago : The Art Institute of Chicago, 1987, 1–7. p.
2. SMITH, Abby: Valuing preservation. = Library Trends, 56. vol. 2007. 1. no. 14. p.
3. BATTING, Patricia – SITTS, Maxine K.: Institutions have moral responsibility to preserve great book collections. = Educational Record, Spring, 1989. 1. no. 54. p.
4. DINGWALL, Glenn: Trusting archivist: the role of archival ethics codes in establishing public faith. = The American Archivist, 67. vol. 2004. 1. no. 17–18. p.
5. CHILD, Margaret: Selection for preservation. = Advances in Preservation and Access, 1992. 1. no. 147. p.
6. SMITH, A.: Valuing preservation. 6. p.
7. GRAHAM, Peter S.: Intellectual preservation: electronic preservation of the third kind. Washington, DC: Commission on Preservation and Access, 1994. 1. p.

A FSZEK Szociológiai gyűjtemény digitális archívuma hírei

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Szociológiai gyűjteménye digitális formában folyamatosan adja közre a Magyar Szociológiai Irodalom bibliográfiájának a magyar szociológiatörténet feldolgozásához nélkülözhetetlen forrásértékű köteteit. Jelenleg az 1900–1919-es és az 1920–1929-es periódusból érhetőek el kötetek teljes szöveggel, melyekben a tematikus fejezeteken kívül név-és tárgymutató alapján is lehet keresni. Tervezik a FSZEK által kiadott Magyar szociológiatörténeti füzetek sorozat keretében megjelent bibliográfiák és repertóriumok teljes szövegű kiadását is (Szende Pál, Polányi Károly életrajzi bibliográfiája, a Társadalomtudomány és a Magyar Szemle repertórium). Előkészületben vannak a magyar szociológiatörténet kiemelkedő korszakában, a 20. század elején kiadott könyvsorozatok, a Szociológiai könyvtár és a Társadalomtudományi könyvtár sorozat egyes kötetek digitális változatai is.

http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/szociologiatorteneti_digitalis_archivum

(Katalist, 2010. márc. 31. Karbach Erika tájékoztatása)

Szemantikus webben is kereshető az OSZK katalógusa

Az Országos Széchényi Könyvtár elérhetővé tette törzsgyűjteményi olvasói katalógusának, valamint Digitális Könyvtárának teljes tartalmát és az ezekhez kapcsolódó besorolási adatokat Linked Open Data (LOD) formában.

Az OSZK a Svéd LIBRIS gyakorlatát vette alapul. Az 'Egyszerű tudásszervező rendszerek' (SKOS) formátumot a TELplus projekt keretein belül hozták létre.

A bibliográfiai adatok számára az RDFDC, a név besorolásokhoz a FOAF, a tárgyszavakhoz és földrajzi nevekhez a SKOS névteretet használták fel.

A megvalósítás CoolURI technológián alapul, a források elérhetőek RDF és HTML formában is. Részletek: http://nektar.oszk.hu/wiki=szemantikus_web

Central and Eastern European Academic Sources™ (CEEAS) adatbázis

Az EBSCO Central & Eastern European Academic Sources (CEEAS) c. multidiszciplináris, többnyelvű adatbázisa teljes szövegű hozzáférést kínál a Kelet-és Közép Európában publikált folyóiratokhoz, valamint a térségről szóló, de máshol megjelent kiadványokhoz.

Az adatbázis gyűjteménye több mint 375 teljes szövegű publikációt tartalmaz a közgazdaságtudomány, történelem, jog, könyvtartudomány és informatika, nyelvtudomány, irodalom, orvostudomány, politológia és szociológia területéről. (Ld.: <http://www.ebscohost.com/thisTopic.php?marketID=1&topicID=1284>)

ISSN-L: új szabvány – jobb csatolások

PESCH, Oliver

PESCH, Oliver: ISSN-L: A new standard means better links című tanulmányát (The Serials Librarian, 57. vol. 2009. 1–2. no. 40–47. p.) Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

2008 augusztusában jelent meg az átdolgozott ISSN-szabvány (ISO 3297-2007), amely jelentős részben az ISSN-nek a csatolási rendszerekben való használatára irányuló és 2004 januárjában indult munka összegzése. A probléma az volt, hogy a folytatólagos források minden egyes formátuma saját ISSN-t kap: azaz a folyóirat nyomtatott és online változatának más az ISSN-je. Ez a beszerzés során lényeges, mivel rendeléskor sokszor az ISSN-t használják azonosítóként, és meg kell különböztetni a nyomtatott és az online változatot, de a „behálózott világban” az ISSN gyakran a folyóirat egyetlen azonosítója, és az eltérő ISSN-ek gondot okoznak. Tipikus helyzet, amikor a felhasználó egy online adatbázisban keres meghatározott témában, és a találatok között akad olyan csatolás, amely a felhasználó intézményi könyvtárának katalógusára mutat. A csatolás az online adatbázisban talált ISSN-re épül, ezért a könyvtári katalógusban is ez az ISSN szerepel: megjelennek az állományadatok, a felhasználó pedig megtalálja a keresett folyóiratot. Ebben az esetben az online adatbázisban és a könyvtári katalógusban is a *nyom-*

tatott változat ISSN-je szerepel. Ellenben, ha az adatbázisban a szóban forgó folyóirat elektronikus változatának az ISSN-je volna, a könyvtári katalógusban nem lehet megtalálni a folyóiratot; a felhasználó hibáüzenetet kap.

A szabvány felülvizsgálatának a célja egy olyan („cím-szintű”) azonosító megalkotása volt, amely kiegészíti a jelenlegi ISSN-eket, és a hozzáférést megkönnyítendő lehetővé teszi a dokumentum azonosítását. A revízió során sok időt és energiát vett igénybe a megállapodás elérése. (Felmerült pl. egy teljesen új azonosító bevezetésének és az ISSN-szerkezet megváltoztatásának az ötlete is.) Végül megmaradt az ISSN jelenlegi felépítése, a címhez kapcsolódó ISSN-ek egyike pedig a „csatoló ISSN” (linking ISSN), az *ISSN-L* lett. Az összes csatolási és elérési alkalmazásban ezt fogják használni a folyóirat azonosítására. Az új megoldás elegáns, alkalmazásához azonban – mint minden új rendszer esetében – erőfeszítésekre lesz szükség. Abban az esetben, ha egy új folyóiratot kell feldolgozni, az ISSN-L az átvitt adatok része lesz. Az információs lánc hét lépése azokat a műveleti típusokat reprezentálja, amelyek előfordulnak a

mindennapos információs tevékenységekben:

1. az ISSN-L közlése – új folyóirat (vagy új formátum) megjelenésekor az ISSN központ küldi meg a kiadóknak;
2. a folyóirat felvétele az online adatbázisba – fontos, hogy a metaadatokban ne csak az ISSN-L, hanem a nyomtatott változat ISSN-je is szerepeljen;
3. katalogizálási adatok, amelyek címeztek a Kongresszusi Könyvtár vagy az OCLC – itt az ISSN-L a 022 mező „I” almezőjébe kerül (bővebben lásd a <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd022.html> címen);
4. cikk szintű metadatok küldése az online adatbázisokba, indexelő, referáló szolgáltatásokhoz, webes keresőmotorokhoz és tudásbázisokhoz;
5. a címjegyzékek és egyéb részadatok, csatolás-feloldók (link-resolver) és elektronikus forráskezelő rendszerek tudásbázisainak megküldése a szolgáltatóknak;
6. az állományadatok megküldése a könyvtáraknak;
7. a katalógusadatok beérkezése a könyvtári katalógusoktól.

Minden résztvevőnek, aki érdekelt az információk csatolásában vagy szétszórásában, a hatékonyság érdekében az ISSN-L-t el kell fogadnia és terjesztenie kell. (A tipikus csatolási feladat egy online adatbázisból, egy csatolás-feloldóból és egy könyvtári katalógusból áll. A lehetséges útvonalak: az adatbázisból közvetlenül a könyvtári katalógushoz, az online adatbázisból a csatolás-feloldóhoz, vagy a csatolás-feloldótól a könyvtári katalógushoz.) A hálózati környezet a valóságban ennél bonyolultabb. Az egyszerű modell azonban megmutatja a csatoló rendszerekkel szembeni elvárásokat. A leírt séma akkor működik, ha mindhárom résztvevő ismeri és használja az ISSN-L-t. Ez valószínűleg a közeljövőben a rendszerek nagy részénél még nem lesz így, és bár talán évekbe telik, de nem jelenti azt, hogy nem lehet már most beépíteni a rendszerbe egy megengedési szintet (level of forgiveness). Példaként szolgálhat egy olyan eset, amikor az adott folyóiratnál az online adatbázisban az elektronikus változat *eISSN*-je, a könyvtári katalógusban pedig a nyomtatott változat ISSN-je szerepel.

Ekkor a csatolás-feloldó csak a nyomtatott változat ISSN-jét ismeri, az adatbázis a csatolás-hoz URL-ként pedig az elektronikus változatot generálja. Az eredményként kapott két csatolás eltérő, nem is találkozik. A megoldás az, hogy a csatolás-feloldó tudásbázisába a nyomtatott változat ISSN-L-ként használt ISSN-jén kívül az *eISSN*-t is beviszik. A másik megoldás pedig, ha a könyvtári katalógust készítik fel erre a feladatra. Ebben az esetben a könyvtári katalógus az online adatbázisból érkező, *eISSN*-re épülő közvetlen csatolásokat és a csatolás-feloldótól az ISSN-L-t használó csatolásokat is tudja kezelni. Sokkal könnyebben meg lehet találni egy folyóiratcímét, ha valamennyi hozzátartozó ISSN-jét leírják és használják.

Az ISSN-szabvány felülvizsgálatakor kiderült, hogy a kiadóknak komoly segítségre van szükségük az induláshoz: először az ISSN-regiszterben (*ISSN Registry*) szereplő valamennyi folyóirathoz visszamenőleg meg kellett adni az ISSN-L-t, a különböző hozzáférési és csatoló-rendszerekbe történő betöltés megkönnyítésére pedig ISSN térkép-fájlok (*mapping files*) készültek. (Ezek egyszerű, könnyen kezelhető táblázatok, amelyek térítésmentesen elérhetők a <http://www.issn.org> honlapon.) A táblázatokat az online adatbázisok az ISSN-L-nek a tartalmakhoz illesztéséhez használhatják, a csatolás-feloldókat pedig arra, hogy átfogó jegyzékeket készítsenek az alternatív ISSN-ekről vagy a keresési folyamatok során való használatra, vagy hogy meghatározzák az ISSN-L-t más rendszerekhez történő csatoláskor. A könyvtári katalógusok is hasznosítani tudják ezt a jegyzéket, amikor egy folyóiratcímhez tartozó további ISSN-eket illesztnek be a bibliográfiai rekordba (022 \$I) és indexelik ezeket.

Az ISSN kritikus elem a folyóirat-tartalmak elérésében, és ebben a folyamatban az új ISSN-szabvány lényeges minőségi javulást hoz majd. Ahhoz, hogy a változás ténylegesen érzékelhető legyen, több időre van szükség. Az azonnali eredményt az új szabvány mellékterméke, a már említett ISSN-L táblázatok jelentik, mert minden szolgáltató számára biztosítják a sikert.

A höglwörthi Ágoston-rendi apátság könyvtára és levéltára az 1803. évi szekularizáció idején

GÁTI Magdolna

Az OSZK Könyvtári Intézet Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományában 2004 óta épül az Európai könyvtörténeti gyűjtemény (EKGY), melynek gyűjtőköre felöleli a tág értelemben vett könyvtörténetet, az írásbeliség és a könyves kultúra, a könyvtár- és könyvtáriügy történetét. Az egyes könyvtárak régi állományának katalógusai is szép számban megtalálhatók a gyűjteményben. A következő tanulmány, mely egy bajorországi apátsági könyvtár állományáról készült katalógusról számol be, ürügy arra, hogy e gazdag állományú könyvtörténeti gyűjteményre irányítsa a figyelmet, ahol az ilyen és ehhez hasonló tárgyú munkák állnak a kutatók rendelkezésére.

Az apátság

A bajorországi kolostorok történetéről eddig számos feldolgozás született, több az 1803-as szekularizációs folyamatokat is tárgyalta.¹ Jelen tanulmány megírását több tényező is indokolta: egyrészt a ma Anger településhez tartozó Höglwörthben működő Ágoston-rendi apátság volt csaknem az egyetlen Bajorországban, ahová a szekularizáció hullámai csak később értek el, ezért könyvtárának és levéltárának különleges sors jutott, másrészt magyarországi vonatkozásai

sem hagyhatók figyelmen kívül. *Johann Adam Weber* (1611–1686) Ágoston-rendi kanonok, I. Lipót német-római császár lelki tanácsadója, Max Gandolph salzburgi érsek lelki vezetője, tizenhét állam- és politikaelméleti munka szerzője volt az apátság egyik legnevesebb adminisztrátora.² Egyik erkölcsstani-államelméleti értekezése, a *Fejedelmi lélek* című királytükör magyarul az erdélyi udvarban jelent meg ifj. Teleki Mihály fordításában,³ aki valószínűleg apjának, id. Teleki Mihálynak a kérésére magyarította 1689-ben a művet, paratextusát Apafi Mihálynak címezve.⁴ Így nem véletlen, hogy

az Apafi-könyvtár jegyzékében szerepel Weber *Spiritus principalisa*.⁵

A höglwörthi kolostor Felső-Bajorországban, Salzburg közelében egy tó szigetén található. A kolostor történeti vonatkozásait – legfőképpen alapításának körülményeit és a szekularizációt kiváltó közvetlen okait – a német szakirodalom feldolgozta.⁶ A 19. században *Ernest Geiss* kezdett el foglalkozni a témával (1826-tól 1832-ig), de kutatómunkája csak egy bő évszázaddal később talált követőkre a könyvészeti-levéltári vonatkozások lelőhelyeinek kiaknázása révén. Harminc esztendő múlva ismét megindultak a kutatások, de ez a negyed évszázad is nyomott hagyott a *Backmund* és kutatótársai által feltérképezett iratok lelőhelyein: némelyik – főként a könyvtárak és a levéltárak rendezése, összevonása miatt – elkallódott, a jelzetek átíródtak, némelyik kimutatás eltűnt.

A kolostori könyvtár és levéltár sorsa a szekularizáció idején

A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben a höglwörthi kolostor könyvtári nyilvántartásaival főként *Paul Ruf*, a Bayerische Statsbibliothek (Bajor Állami Könyvtár, BSB) kéziratárának vezetője és *Georg Hunklinger* foglalkoztak. Kutatásaik voltak az első kezdeményezések az állomány nyilvántartásainak és történetének számbavételére, mégis meglehetősen kevés ismerettel rendelkezünk a könyvtár és a levéltár anyagáról.⁷ Az egykori höglwörthi levéltár jegyzékéről, elszállíttatásuk pontos lelőhelyeiről még mindig nem jelent meg átfogó, rendszerező tanulmány, így az apátság történetével foglalkozó kutatónak nehéz dolga van, ugyanis a szekularizáció következtében a dokumentumok több egyházi levéltárba és állami nagykönyvtárba kerültek. A könyvtári nyilvántartásról az ismert adatok főleg az 1817-es feloszlítás idejére utalnak. A szekularizáció előtti időkből nem maradt fenn használható katalógus.

Egy 1742-es vizitációs jegyzék megállapítja,

hogy a könyvtár terme túl szűk, és sok értékes könyvet (*pretiosi libri*) tartalmaz, de bővebbet nem tudni. Maradtak ugyan fenn utalások, széljegyzetek, amelyekből kiderül, hogy állományában főleg patrisztikai és egyháztörténeti művek voltak.⁸ Hunklinger megállapította, hogy a höglwörthi rendnek csupán két tagja volt, akik tudományos tevékenységet folytattak: *Johann Adam Weber* prépost (1673–1686), a kánonjog és a teológia doktora, aki a Brixen melletti Neustiftből érkezett oda és tizenhét művet hagyott hátra, valamint (Weber idejében) *Andreas Oswald Hieber [Hüber]* (1685–1687), aki főként prédikációs kötetei révén ismert. Mindkét szerző művei megvoltak az apátságban is.⁹

Az első betekintést a könyvtárba *Johann Baptist Bernhart* könyvtáros végezte 1815-ben a Hofbibliothek megbízásából. Ekkor a kolostort még nem oszlatták fel, és bajor igazgatás alatt állt. A könyvtári állomány akkor valószínűsíthetően kb. 2500–3000 kötetből állhatott.

A kolostor felszámolásakor a minisztérium megbízásából – a gyakorlat szerint – el kellett volna adni az állományt.¹⁰ A Bajor Tudományos Akadémia szándéka szerint viszont 1817-ben egy katalógus készült, amelyben 1455 művet írtak le, és amit Münchenbe küldtek; ebből a katalógusból a Királyi Tudományos Akadémia 1362 kötetet választott ki az udvari könyvtár számára. Erről jegyzék is készült,¹¹ a katalógust pedig visszaküldték a pénzügyminisztériumba, de Ruf állítása szerint ennek nyoma veszett; a jegyzék viszont fennmaradt.¹²

1818-ban Bernhart udvari könyvtárost Höglwörthbe küldték, hogy vegye át a kiválasztott példányokat. Közben a minisztérium azt a határozatot hozta, hogy a Hofbibliothek csak bizonyos köteteket szállíthat el, a kiválasztott 1362 kötetet nem. Így Bernhartnak a magával vitt jegyzékben megjelölték a kötetek végleges számát (piros tintával aláhúzva). (Végül csak 777 darabot kaphatott meg.)

Bernhart arról számolt be, hogy a kolostorból a szomszédos Vachenluegbe utazott, mivel bizonyos köteteket ott tároltak, és onnan *Nicolai Jawor (Nikolaus Jauer; 1355–1435)* Sermo

super passione D. N. Jesu Christi (1424) című kéziratát vitte magával, ami a királyi udvari könyvtár állományát gyarapította.

Megközelítőleg még 1000 kötet maradt Höglwörthben ezután. *Stöger* adminisztrátor ezért 1820-ban kérvényezte, hogy *Casimir Andre* nyugalmazott lelkész készítsen egy újabb katalógust az ott maradt könyvtári állományról, amely 1821-re el is készült.

1823-ban ebből a katalógusból 17 művet (34 kötetben) válogattak ki, és a világi anyagot Münchenbe, az Állami Könyvtárba (Staatsbibliothek) küldték. A katalógus 624 tételt tartalmazott, főként XVI–XVIII. századi teológiai, filozófiai és világi műveket. A többi kötetet „súlyra” (nach Gewicht) el kellett adni, mert nem volt kereslet irántuk, és mert latin nyelvűek voltak.¹³

1824-ben egy kormányhatározat jelent meg, mely szerint a könyveket át kell adni a müncheni Metropolitánkapitels könyvtárának, ez akkoriban éppen újjáépítés alatt állt. A teisendorfi Steinwender dékán közben kérvényezte, hogy a könyveket hozzák nagyobb költség nélkül a müncheni dóm káptalanjába. Útközben körülbelül 50 kötet tűnt el, a közvetítő 1830-ban személyesen nyolc könyvet szállított Münchenbe.

A katalógusok jelenlegi lelőhelyei és állománya

A höglwörthi dokumentumok számbavételéhez szükségesnek látszik az egykori kolostori könyvtárállomány jelenlegi katalógusairól áttekintést adni. Azonban ez sem tehető meg a teljesség igényével, ugyanis némelyik rendszerező kimutatás vagy nehezen hozzáférhető, vagy elveszett, sok esetben pedig hiányos.

1996-ban fontos kiadvány jelent meg a *BSB* történeti értékű katalógusairól.¹⁴ Ennek alapján az alábbi hat katalógust kell számon tartanunk a höglwörthi könyvtár állományának mai maradványáról:

1. *Fachkatalog der Drucke, 1638.*¹⁵

Catalogus Librorum Monasterii Höglwerthensis

A katalógus 18 szakcsoportba rendezett kéziratot tartalmaz, amelyben a szerző neve, a rövid cím, a kötetek száma, olykor a könyv formátuma is meg van adva. Körülbelül 420 kötetet számlál az inventárium. A 19 lapos kettedrét formátumú jegyzék a kolostor leltárába (*Klosterinventar*) nincs befűzve, valószínűsíthetően csak egy adaléka egy másik 1638-as inventáriumnak. A szakcsoportok között – csak néhányat megemlítve – a teológia, a jog, a peres iratok, az egyháztörténet, a szent atyák művei, a lelki könyvek, a profán történetek, a német lelki könyvek, a német világi könyvek, a filozófia, a retorika, a költészet, az olasz könyvek, a görög könyvek és az aritmetika vonatkozó kötetei fordulnak elő. Az auktorok közül nagyobb számban főként Platon, Cicero, Cyprianus, Quintilianus, Erasmus, Jacobus Pontanus, Jacobus Omphalius, Hadrianus, Calepinus, Thesaurus, Juvenalis, Horatius, Terentius művei találhatók meg.

2. *Bibliotheca Monasterii Höglwerthensis, 1671.*¹⁶

Valószínűsíthetően annak a kolostori inventáriumnak a toldaléka, amely Johann Wolfgang Zehenter prépost (1652–1671) távozása után keletkezett. A 28 lapos kéziratot jegyzék Patricius Pichler prépost pecsétjével van ellátva. Az egyes adatscsoportok rendezetlen beírásával csaknem áttekinthetetlen halmazt alkot. A jegyzék kb. 670 művet foglal magába.

3. *Alphabetischer Katalog der Drucke, 1743.*¹⁷

1^r-7^v *Catalogus Librorum*

A 14 lap terjedelmű nyomtatvány alfabetikus sorrendet követ, viszont egy betűn belül rendezetlen a regisztrálás. Körülbelül 500 kötetet számlál. A katalógusban Johann Adam Webernek, a kolostor tudós prépostjának egyik műve is megtalálható *Ars Conversandi* címmel: a mű rendkívül elterjedt volt a korabeli Magyarországon.¹⁸

A katalógus egyes adatai a szerző nevét, a rövid címet (mely gyakran el is maradhat), a kötetek számát, olykor a formátumot is megadják.

4. *BSB, A-Reg. B I Höglwörth ad Nr. 1.*¹⁹
Verzeichniß derjenigen Werke, welche sich die Königl. Hofbibliothek aus den Catalogo Bibliothecae Hoeglwerdensis gewählt hat. 1817.

Azon kötetek jegyzéke található meg e katalógusban, amelyeket a királyi udvari könyvtár a höglwörthi dokumentumok állományából választott ki 1817-ben J. B. Bernhart által. 834 művet tartalmaz 1359 kötetben. Ez a jegyzék egy kivonata a höglwörthi könyvtár főkatalógusának. Két inkunábulumra és két korai nyomtatványra van utalás a nyilvántartásban. A Hofbibliothek főként XVIII. századi kötetekből állította össze rendelését, ugyanis nagyon csekély a XVI–XVII. századból származó dokumentumok száma, bár értékes XVII. századiak is vannak köztük:

- 21 Nicolas de Bralion: *Ceremoniale Canonicorum*, Paris, 1632.
- 72 Johannes Maldonatus: *Commentarii in Prophetas IV Jeremiam, Baruch, Ezechielem et Daniele*
cum expositione psalmi 109 et epistola de collatione sedanensi cum Calvinianis, Turnoni, 1611.
- 73 Cornelius Jansenius: *Pentateuchus sive Commentarius in quinque libros Moysis*, Lugdunum, 1677.
- 200 Ignacio de Loyola: *Exercitia spiritualia*. Prag, 1680.
- 481 Hippolithi a Lapide: *Dissertatio de ratione status in imperio nostro romano-germanico*. Freistadium, 1647.

5. *BayHStA, KL Fasz. 280/46*

A Bayerisches Hauptstaatsarchiv Abteilung Kreisarchivjában a Kloster-Litalien (K. L.), Fasc. 280. Nr. 42-68. alatt a höglwörthi jegyzékben 46-os jelzetnél a Kolostori könyvtár (Bibliothek des Klosters) mutató áll. A kéziratot a 42–68-ig láttam, viszont éppen a 46-os, a kolostori könyvtár állományára vonatkozó dokumentáció hiányzik, jelenlegi lelőhelyéről nincs

tudomása a könyvtárnak.

Az 1996-ban összeállított katalógusban még mint a BayHStA-ban meglévő kéziratot említik: *Catalogus universus Omnium librorum in Bibliotheca Höglwerdae Conservatorum* (1821). A dokumentum leírása szerint folyamatosan számozott 1–624-ig. Az 1409 kötet annak az állománynak feleltethető meg, amely a Hofbibliothek 1817/18-as válogatása után még a kolostorban maradt. A jegyzéket Casimir Andre, nyugalmazott lelkész készítette.

6. *AEM, B 1386.*²⁰

Behatóbban csak ezt állt módomban tanulmányozni, ugyanis ez a leginkább hozzáférhető. Az egykori höglwörthi kolostor könyvtárának ez a része még ma is a müncheni Metropolitankapitelsben áll, és az ottani levéltárban található egy latin és egy német nyelvű katalógus, 624 folyamatos számozású tétellel. (Vö. Erzbischöfliches Ordinariatsarchiv München, Nr. 1386). A német nyelvű jegyzéket *Casimir Andre* készítette 1824-ben, a latin nyelvű másik kéztől származik.

A München-Freisingi Érsekségi Könyvtár és Levéltárban (*Erzbistums München und Freising, Archiv- und Metropolitenkapitelsbibliothek*) tehát egy latin és egy német nyelvű kézzel írott könyvkatalógus található 1386-os jelzettel. A kézirat más provenienciák könyvjegyzékeit is tartalmazza. A címlapon a következő olvasható: 1. Propst Augustin Hacklinger v. Gars, 2. Propst Herkulan Schwaiger v. Rottenbuch, 3. Stift Höglwörth. A höglwörthi anyagra vonatkozóan két jegyzék található az összefűzött kéziratban: a *Katalog des Stiftes Högelwörth* (ez a köteteket tematikus és alfabetikus rendszerezés nélkül, sorszám szerint jelöli meg) és az *Alphabetisches Register über den Högelwörthischen Bücherkatalog* (ugyan ezen regiszter alfabetikus áttekintése, 46 lapnyi kézzel írott német-latin nyelvű feljegyzés 1824-ből).

A *Casimir Andre* által feljegyzett regiszterre vonatkozóan egy rövid kéziratot megjegyzés olvasható: „*Diese Abschrift ist nach einem sehr fehlerhaft geschriebenen Original gemacht. Die*

Büchertitel konnten daher nicht überall deutlich und vollständig genug angegeben werden.” (Ez a másolat egy rendkívül hibás kéziratból készült, ezért a könyvcímeket nem tudtuk mindenütt egyértelműen és teljességgel közölni.)²¹

A sorszámozott és az alfabetikus regiszter is meglehetősen nehezen olvasható. Több esetben előfordul, hogy vagy csak a szerző neve, vagy pusztán a kötet címe szerepel a jegyzékben. A sorok bővelkednek javításokban és áthúzásokban. Hunklinger az itt szereplő köteteket főleg teológiaiak véli. (pl. a Summa theologica háromkötetes kiadását *Aquinói Szent Tamástól*, latin és német bibliakiadások, *Bourdalone* homiletikai, katechetikai munkáit, Thomas Kempis aszketikus műveit stb.).²²

Ahogy a höglwörthi könyvtár a BSB által bekebelezett katalógusa mutatja, nem jelentéktelen benne a világi tudományok részaránya. Hunklinger is felhívja a figyelmet a katalógus egyik igen értékes kötetére, Caspar Bartholini *Institutiones anathomiae* című illusztrált művére.²³

Ezen a jegyzéken Johann Adam Weber prépost műveinek is számos példánya fellelhető:

203. Speculum naturae humanae sive discursus curiosi et fructuosi de iis, quae ad naturalem hominis constitutionem pertinent. Viennae Austriae, Lackner, 1672.
225. Iter coeleste sive excursio animae devotae ad Deum, 1667.
226. Ars regia sive ars regendi se et alios, ex regulis Archonticis hoc est ex selectis et illustribus sapientiae regnatricis dictaminibus, tum ethicis, tum politicis ..., 1686.
227. Ars conversandi certis regulis comprehensa, 1675.

Ezek a kötetek a magyarországi könyvlistákon is gyakoriak, elsősorban katolikus könyvtárakban,²⁴ de megvoltak mind a királyi országrészben, mind pedig Erdélyben. (Bercsényi Miklósnak, a Rákóczi szabadságharc kuruc hadbiztosának ungvári bibliotékájában például mind a négy Weber-mű szerepel.)²⁵

A további kötetek:

73. Opera Venerabilis Beda Coloniae Agripina,

1688 – Beda Venerabilis lat. Quotquot reperiri

potuerunt omnia.- Coloniae Agrippinae, Joannes Wilhelmus Friess, 1688.

119. Disputationes Roberti Bellarmini de controversiis christianae fidei, Ingolstadii, 1588.
232. Jules Mazarin, Breviarium politicorum, 1648.
233. Beda Venerabilis, Axiomata Philosophica, 1616.
602. Joannes David: Occasio arrepta, neglecta, hujus commoda, illius incommoda. Antverpiae, Officina Plantiniana 1605.

Höglwörth levéltári anyagai

1820-ban készült egy jegyzék a kolostor levéltári anyagáról, amelyben valamennyi, az apátságban megtalálható irat szerepelt (*Urkunden, Urbarien, Nottbücher, Observanzbücher, Totenroteln, Stiftbücher, Gilt-und Grundregister*). Ez a jegyzék 1824 körül került a Münchener Állami Levéltárba (Staatsarchiv München), ahol ma is feltárára vár még. A kolostori levelek egy része a helyi, Angeri plébánia levéltárában található.

A dokumentumok rendkívül hasznosak lehetnek az apátság rend- és helytörténetének tanulmányozásához. A levélanyagról Norbert Backmund adott részletes áttekintést.²⁶ 1973-ban a müncheni Általános Állami Levéltárban (Allgemeines Staatsarchiv) dolgozták fel mikrofilmen az anyagot, majd visszaszolgáltatták a plébániának (*Pfarrarchiv*), ennek a sorsa azonban meglehetősen bizonytalan, hiszen sem a jegyzék, sem pedig a mikrofilmes feldolgozás nem található meg sem Münchenben, sem Angerben.

A München-Freisingi Érseki Levéltár bővelkedik Höglwörth történetére vonatkozó kéziratokban. *Kloster Hoegelwerd* címjegyzék alatt *Personalia I. 100. /II. 101* jelzettel terjedelmes német és latin nyelvű levélanyag található a kolostor történetéből - ebben azonban Johann Adam Webertől nem maradt fenn dokumentum. Mindezért kárpótol viszont két *Acta*, egy préposti és egy vizitációs anyag: a (1)

KL. Högelwerd, Propste I., 1541-1686, Acta: Administrationem Praepositura Höglwörtensis Dr. Johanni Adamo Weber (Sg. 98) és a (2) KL. Hoegelwerd Visitationen, 1595-1692 (Sg. 102). A vizitációs írások között Webernek címzett leveleket nem láttam, a prépostok dokumentumai között viszont több levél is olvasható Weber tollából, melyek főként a salzburgi ordinariátusnak írt vagy onnan kapott levelek.

A Münchener Állami Levéltár (Staatsarchiv München) laufeni és a salzachkreisi inventáriumában főleg olyan iratok találhatók, melyek a kolostor gazdasági (szőlő-, fa- és borászati üzleteinek) kimutatásait tartalmazzák.²⁷ Norbert Backmund 1966-os írásában (*Die kurze Geschichte des Klosters Högelwerth*) alapos áttekintést nyújt az általa feltérképezett kolostori levéltári anyag hollétéről,²⁸ de a levéltári állomány átrendezése miatt nagy valószínűséggel módosult az iratok lelőhelye az abban leírtakhoz képest.

Katalogizált „tudástár”

A kolostor történetének behatóbb tanulmányozása még várat magára. Az apátság egyháztörténeti vizsgálatán túl a könyvtári katalógusok állományának alapvetően rendszerezőbb, áttekinthetőbb feltárása vélhetően szélesebb távlatot nyithat meg a korabeli tudomány egyes diszciplínái, szakcsoportjai rendjének a megismeréséhez. A XVII. századi művelődéstörténetben a katalógusoknak elsőrendű forrásértékük van: tudományelméleti, metafizikai vonatkozásban. A könyvek rendszerbe foglalása, szakcsoportok szerinti osztályozása a kor ismeretelméleti tükré, egyfajta ontológiai paradigmát hoz létre.

A koraújkori könyvkatalógusok eszmetörténeti vizsgálata jelentősen elősegítheti a tulajdonosok eszmei irányultságának, politikai gondolkodásának megismerését. Így Johann Adam Weber prépost Erdélyben magyarra fordított államelméleti munkájának forrásaihoz ugyancsak jelentős adalékot nyújtana az 1686 előtti kolostori könyvtár köteteinek részletesebb feltárása. Ezért lenne fontos az állomány megismerésén túl kimutatni

azokat a közvetlen hatásokat, amelyek a kánok politikáról való gondolkodását befolyásolták. Weber kötete, a *Fejedelmi lélek* nem maradt hatás nélkül Apafi környezetében, és minden bizonnyal hozzájárult az erdélyi fejedelemség társadalmi alakzatainak kiforrásához a XVII. század utolsó évtizedeiben.

Jegyzetek

- 1 A témával főként Norbert BACKMUND foglalkozott: vö. Die Chorherrenorden und ihre Stifte in Bayern, Augustinerchorherren-Prämonstratenser Chorherren vom H. Geist. Antoniter (Passau, 1965), ill. Alfons Maria Scheglmann, Geschichte der Säkularisation im rechtsrheinischen Bayern (Regensburg, 1903–1908).
- 2 GEISS, Ernest: Geschichte des regulierten Augustiner-Chorherren-Stiftes Högelwerd. Nach Urkunden angefertigt. München. 1852. 427–437. p. és Max Fürst: Biographisches Lexikon für das Gebiet zwischen Inn und Salzach (München, 1901).
- 3 WEBERO, Joanne Adamo: Spiritus principalis sive dotes boni Principis aphorismis, historiis, et dissertationibus politicis, declaratae. Viennae, typ., THURMEYER, Michaelis 1671. (Signatur: 37. Mm.84.) Az ÖNB-ben mindkét kiadás megtalálható, az 1674-es salzburgi kiadás jelzete: 37.M.5. Az 1671-es példány Klosterneuburgban is fellelhető az Ágostonrendi apátság könyvtárában (jelzete L I 614). - A királytükör-ről bővebben ld. Hargittay Emil: Gloria, fama, literatura, Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben. Bp.: Universitas, 2001. 91–97. p.
- 4 Erről bővebben, ill. a fejedelmi tükrök olvasási eljárásairól ld. Gáti Magdolna: A fejedelmektükör szerepkijelölései és közösségképző hatása (Esettanulmány). In: Humanizmus, religio, identitástudat. Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről / szerk. Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, Debrecen, 2007. 215–226. p.
- 5 Erdélyi könyvesházak, III (1563–1757) / szerk. MONOK István, NÉMETH Noémi, VARGA András. Szeged, 1994. 86. p.
- 6 Eredeti feljegyzések hiányában az alapítás körülményeiről maguk a kutatók sem jutottak teljes mértékben megegyezésre. Ernest Geiß a kolostor létesítését 1140-re datálja, az újabb kutatások viszont már 1125 és 1129 közé teszik a Szent Péter és Pálnak szentelt rendház alapítását. A korabeli feljegyzés szerint 1122 körül a Plain grófok egyik sarjának,

Werigand von Plainnek a nevéhez köthető a birtokadományozás. (A Plain grófok temetkezési helye a nemzedék kihalásáig a kolostori templom volt. Az adományozásról néhány megjegyzés a sírfeliraton található.) Más dokumentumokban viszont a salzburgi I. Konrád érsek (1106–1147) tűnik fel valódi alapítóként; ebből vezetik le azt a hagyományt is, hogy a mindenkori prépostot a salzburgi dóm káptalanja vagy a salzburgi érsek nevezte ki. Höglwörthben 1129-ben Tagibert volt az első prépost, akit így választottak meg. A XII–XIII. században adományozások bővítették Werigand utódainak kolostori alapterületét. 1219-ben egy háromhajós románstílusú templomot szenteltek fel, melynek maradványai még ma is láthatóak. A gótikus templom megépítése a XIV. században kezdődött el, majd 1312-ben Werner von Lavant püspök szentelte fel az épületet. A XV. század közepén az indersdorfi reformhullámok érték el a kolostort. A högelwerthi konventből Wilhelm Steinhauß prépost (1477–1480) volt az első, akit érsekké választottak. A XVII. században 1652 és 1671 között a Baumburgból hívott Wolfgang Zehentert nevezték ki préposttá, aki az apátság átépítésében igen nagy szerepet játszott. A középkori kolostornak ugyanis egy kisebb, szűk temploma volt két gótikus toronnyal és a dormitórium is csak öt kis cellából állt. Wolfgang prépost ebből az egészségtelen szigeti fekvésből dombra akarta az épületet áthelyezni, de eszközök híján a terve meghiúsulni látszott. Így a régi helyére új apátságot építtetett föl. Zehentert követően Patritius Pichler (+1691) prépostnak köszönhetően épülhetett újjá, s a három hajós gótikus stílusú apátsági templomból, barokk épület lett, amelyet 1690-ben szenteltek fel. Habár az 1803-as kolostori feloszlások minden rendet érintettek, Höglwörth kivétel volt. A község 1803-ig a salzburgi érsekséghez tartozott, és később is osztozott annak sorsában. Toscanai III. Ferdinánd nagyherceg – aki dekrétumával garantálta a kolostor fennmaradását – uralkodása alatt, 1803 és 1805 között az apátság a nagyhercegség része volt, 1805-től 1809-ig az osztrák korona alá tartozott, majd 1809-től 1810 szeptemberéig francia igazgatás alá került. 1810-től 1816-ig megint bajor fennhatóság alá, s végül a bécsi kongresszus az egész Rupertiwinkelt végérvényesen odaítélte. Annyi bizonyos, hogy az utolsó prépost, Gilbert Grab volt (1804–1817) nem volt éppen a szorgalmas elődök példaképe, s a gazdasági viszonyok sem lehettek túlzottan rendezettek, minek következtében a prépost 1813-ban kérvényezte a szekularizációt, melyre végül 1817-ben került sor. Az újabb kutatások szerint a szekularizáció csak a salzburgi terület felosztása után ment végbe, amikor a vidéket a bajor államnak rendelték alá. A jelenleg Höglwörthtel foglalkozó tanulmányok a konkrét okot a reichenhalli sóbánya sürgető faszükségleteiben látják, mivel a sóbánya számított a höglwörthi fagazdaságra. Az apátság erdeje a szekularizációt követően állami tulajdonba került (főként a Bad Reichenhall birtokán fekvő sóbányák hasz-

nálatára). A teisorfői Philipp Wieninger sörgyáros-család vásárolta meg az apátság épületét, amely a mai napig magántulajdonban van, és még egyházi jóváhagyással sem látogatható,.

- 7 Vö. Hunklinger, Georg: Das Ende des Stiftes Höglwörth, Die Abwicklung der Säkularisation von 1817–1836 von = Das Salzfass. Heimatkundliche Zeitschrift des Historischen Vereins Rupertiwinkel, Jg. 9 (1975) 1. (Önállóan: Laufen: Historischer Verein Rupertiwinkel, 1975. 21.)
- 8 Uo. 24. p.
- 9 Uo. 8. Hunklinger eme kijelentése meglehetősen homályos, valószínűleg csak az 1670–80-as évekre vonatkozhatnak e sorok, ugyanis valószínűtlen, hogy az alapítás óta mások nem folytattak volna tudományos tevékenységet.
- 10 Ruf i.m. 27. p.
- 11 Hunklinger, i.m. 7–8. p.
- 12 Ruf uo.
- 13 Hunklinger, i.m. 8. p.
- 14 Historische Kataloge der Bayerischen Staatsbibliothek München, Münchner Hofbibliothek und andere Provenienzen / von Stephan Kellner ; Annemarie Spethmann. Wiesbaden : Harrassowitz, 1996. 224–228. p. - Rövidítések: AEM: Archiv des Erzbistums München und Freising (Ordinariatsarchiv), A-Reg: Bestand Alte Registratur (Bayerische Staatsbibliothek), BayHStA.: Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, BSB: Bayerische Staatsbibliothek.
- 15 Fachkatalog der Drucke, 1638, Archiv des Erzbistums München und Freising (röv. AEM), Signatur: AEM, Klosterakten Höglwörth 97.
- 16 Signatur: AEM, Klosterakten Höglwörth, 94.
- 17 Alphabetischer Katalog der Drucke, 1743, Signatur: AEM, Klosterakten Höglwörth 97.
- 18 Csupán néhány példa a könyv előfordulásáról: A bányavárosok olvasmányai (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya) 1533–1750 / szerk. MONOK István, Bp.–Szeged, 2003. 205. p.; BITSKEY István: Telekesy István egri püspök könyvjegyzéke 1699-ből. = Magyar Könyvszemle, 2008. 4. sz. 444. p.
- 19 Bayerische Staatsbibliothek (BSB), München, Signatur: A-Reg. B I Höglwörth ad Nr. 1. Verzeichniß derjenigen Werke, welche sich die Königl. Hofbibliothek aus den Catalogo Bibliothecae Hoeglwardensis gewählt hat. 1817.
- 20 AEM, Signatur: B 1386
- 21 uo., az első számozatlan lapon található e megjegyzés.

- 22 Hunklinger, i.m. 8.p.
- 23 A BSB-ban őrzött katalógus jegyzékének egy részét közli Hunklinger i.m. 8–11. p.
- 24 Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II (Nagyszombat) / sajtó alá rend. FARKAS Gábor Farkas. Szeged, 1997. 45., 335.; Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon. Ferences könyvtárak 1681–1750 / sajtó alá rend. ZVARA Edina. Bp. : OSZK, 2008. 168, 169, 265. p.
- 25 Magyarországi magánkönyvtárak II (1588–1721) / sajtó alá rend. FARKAS Gábor et al. Szeged, 1992, 135, 149. Erdélyi könyvesházak... 259. p.
- 26 Backmund i.m. –Vö. még HUNGKLINGER, Georg: Das Pfarrarchive Anger = Heimatblätter Beilage des „Reichenhaller Tagblattes“, 1973, Nr. 6; Einige alte Aufzeichnungen über die Archivalien des Stiftes sind im PFAA unter A I 7 vorhanden.
- 27 Laufen/CO 200/2/Staatsarchiv München, Nr. LRA 136.989; Das inkammerierte Kloster oder Stift Höglwörth 1819 – 28.; Salzachkreis, Kreisfinanzdirektion, 850. – Aufnahme des Inventars des Stiftes Höglwörth, Enthält auch: Verzeichnung der Immobilien oder Mobilien, 1815, Altsignatur: RFK 538.
- 28 BACKMUND i.m. – Ld. még: Die Chorherrenorden und ihre Stifte in Bayern (Augustinerchorherren. Prämonstratenser Chorherren vom H. Geist. Antoniter), Neue-Presse-Verlags-GMBH, Passau, 1966. 90–93. p.

Madas Edit Akadémiai-díjas

Madas Edit, az MTA doktora, az OSZK Res Libraria Hungariae kutatócsoportjának vezetője a Magyar Nyelv Éve alkalmából megnyílt *Látjátok feleim.*

Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század végéig című kiállítás rendezéséért és katalógusa szerkesztéséért kapta az elismerést.

Az indoklásból idézve: „A kiállítás és a 400 oldalas katalógus nemcsak az irodalom- és a nyelvörténet, hanem az egész magyarság-kutatás számára is újszerű tudományos teljesítmény, amely nyomon követi, bemutatja, elemzi a magyar nyelv első szórványemlékeinek kezdeti lépéseitől a középkor végi európai irodalmi diskurzusba bekapcsolódó magyar nyelvű irodalmat.”

(OSZK-lista, 2010. május 3. Boka László tájékoztatásából)

Cincinnati-ban őrizetbe vették az 52 éves Darrel Besst, akit meztelenül, késsel felfegyverkezve, több kilónyi lopott sajtjal találtak a Cincinnati-Hamilton megye nyilvános főkönyvtárában. Bess egy korábbi könyvtári lopása miatt a bíróság már kitiltotta a könyvtárból, amit azonban ő figyelmen kívül hagyott.

A rendőrök a férfi mosdóban találták meg. Amikor átvizsgálták a holmiját, a táskájában két kést, a könyvtár állományából származó CD-ket és két kiló parmezán sajtot találtak (ez utóbbit egy közeli boltból emelte el korábban).

A bírósági iratokból kiderült, hogy a hajléktalan Bess „bűnlajstromát” több doboz hering és szardínia eltulajdonítása is terheli.

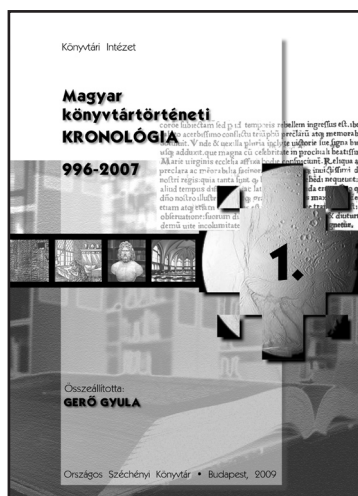
(<http://www.local12.com/mostpopular/story/Naked-Man.Arrested>)

Könyvtártörténet napról napra

„*A történelem totális*” – vallotta *Kosáry Domokos*. A közelmúltban elhunyt historikus arra utalt ezzel, hogy minden, ami bármilyen formában létezik a jelenben, holnapra múlttá, történelemmé válik, kutatható és a történész nyersanyaga lesz. Feltéve persze, hogy az egykorvolt valóságot valamilyen adat reprezentálja, vagyis marad fenn forrásanyag. Hiszen a múlt a maga konkrétságában közvetlenül nem tanulmányozható, nincs lehetőségünk időgépbe ülni és a történelmi korokban szabadon kóborolva ismereteket szerezni. Szükségszerűen csak közvetett és korlátozott tudásunk lehet a múltról, azokból a tényekből, adatokból próbálunk valamilyen következtetést levonni, amelyeket egy fennmaradt forrás megőrzött és közvetített számunkra. A történelmi tény és a történelmi forrás között szerves, lényegi a kapcsolat, de korántsem azonos a kettő. Sokkal több tény, adat (faktum) volt, van, mint amiről történelmi forrás fennmaradt, a fennmaradt forrás viszont nem biztos, hogy teljesen és pontosan jeleníti meg a múltat (vagy annak csak egy kicsiny szeletét): a forrás lehet téves, töredékes, jelrendszere miatt nehezen értelmezhető, netán szándékosan torzító. (Gondoljunk csak szakmánk 1950-es évekbeli forgalmi adataira!)

A sokszor sajnos csak esetlegesen és hiányosan ismert tények és az azokat közvetítő fennmaradt források természetesen csak építőkövei a történelmi valóságot rekonstruálni hivatott műnek, a historikusnak összetett logikai és intellektuális műveletekkel, gondos forráskritikával kell a pusztán eseménytényekből egy másfajta tény, struktúratényt alkotnia ahhoz, hogy az egykori jelent a maga megközelítő teljességében, szakmai felkészültsége

Magyar könyvtártörténeti kronológia, 1996–2007 / összeáll. Gerő Gyula ; [közrem. Rácz Ágnes] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2009. – 3 db

ISBN 978-963-200-577-5

1. köt.: 1996–1983.– 499 p.

2. köt.: 1984–2007. –
509–960. p.

3. köt.: Mutatók. – 357 p.

és a történettudomány változó paradigmái függvényében minél hitelesebben és pontosabban ábrázolni és megjeleníteni tudja. A tények, adatok tehát nem azonosak az okozati összefüggéseket is megvilágító, a fejlődést értelmező történeti összeggel, de utóbbi elképzelhetetlen előbbieket felkutatása és rendszerezése nélkül. Szakmánk egyik paradoxonja, hogy miközben szinte szerzetesi alázattal törekszünk a különféle hordozókon fennmaradt információk megőrzésére az utókornak, a saját hivatásunk forrásanyagával kevésbé törődünk, alig vannak a hazai könyv- és könyvtári kultúra forrásait egybegyűjtő kiadványok. A középkori magyarországi könyvanyagot (kódexeket és nyomtatott köteteket) bibliográfiászerűen feltáró, *Csapodi Csaba* és *Csapodiné Gárdonyi Klára* sok évtizedes kutatásait összegző *Bibliotheca Hungarica* három kötete és a korajtkori olvasmányanyag forrásait regisztráló, *Monok István* nevével fémjelezhető vállalkozás tomosain túl lényegében csak a *Kovács Máté* szerkesztette *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-ig* eljutó két kötete említhető néhány kisebb időkört és kérdést átfogó dokumentumgyűjtemény mellett. Ilyen például *Kőhalmi Bélának* az 1919-es *Tanácsköztársaság* forrásait bemutató kiadványa, *Takács József* könyvtári jogszabályokat tartalmazó gyűjteménye vagy *Szabó-András Endre* 1884–1962 közötti könyvtári adatokat összegző munkája. Nincs könyvtáros életrajzi lexikon, tudomásom szerint csak néhány meggyében (*Baranya, Békés, Győr-Moson-Sopron, Pest, Somogy*) jelent meg *Ki kicsoda*-szerű összeállítás pályatársainkról, és nincs retrospektív könyvtártörténeti bibliográfia sem. És idáig nem volt a hazai könyvtártörténet egészét reprezentáló kronológia sem. Hírek persze voltak évek, évtizedek óta, hogy *Gerő Gyula* készíti, bizonyos évkörökről a könyvtári lapokban (*Könyvtáros, Könyvtári Figyelő*) jelentek meg tőle összeállítások, neki köszönhetjük a kitüntetett könyvtárosok adattárát is, de a magisztrális munka megjelenésére ez év elejéig várnunk kellett. A *Magyar könyvtártörténeti kronológia 1996–2007* fizikai megjelenése igencsak imponáló, három nagyalakú vaskos kötetben sorakoznak két hasámban könyvtártörténetünk adatai. Korántsem merném állítani, hogy töviről hegyire ismerem a különféle szakterületek kronológiáit, de megkockáztatom a kijelentést, hogy terjedelmében, adatmennyiségében csupán a *Benda Kálmán* szerkesztette *Magyarország történeti kronológiája* kisebb formátumú, de négy tomosból álló adattára veheti fel vele a versenyt. A tárgykörében valamelyest hasonlítható – és első adatában, a 1996-ban alapított pannonhalmi bencés monostor keletkezési évének közlésében érthető módon azonos – *Mészáros István* készítette munkánál, *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 1996–1996* címűnél lényegesen terjedelmesebb, adatgazdagabb Gerő Gyula összeállítása. A terjedelem önmagában természetesen nem sokat jelent, a hasz-

nálhatóság az alapvető kérdés, az, hogy mennyire jól körülhatárolt a kötet gyűjtőköre, tartalmaz-e minden fontos, releváns információt, illetve az adatok pontossága, megbízhatósága a döntő. Az előbbi első ránézésre magától értődőnek és problémamentesnek tűnhet, hiszen egy könyvtártörténeti kronológia mi mást tartalmazhatna, mint a bibliotékákra vonatkozó és időrendbe szervezhető adatokat? A gyűjtőkör, vagyis a kronológiába kerülő információk körének kijelölése azonban nem is olyan egyszerű feladat. (Csakúgy, mint a könyvtár- és információtudomány tartalmának meghatározása.) Az egyedi, konkrét könyvtár része egy átfogó rendszernek, de maga is rendszert alkot. A klasszikus meghatározás szerint a könyvtár nem más, mint könyvek (dokumentumok), könyvtárosok és olvasók együttese. Ehhez hozzátehetjük még magát az épületet, az eszközöket és a használói igények kielégítésére kialakított szolgáltatásokat, illetve a szolgáltatásokban testet öltő szakmai tudást. Vagyis a könyvtárak a társadalomban, különféle művelődés-, tudomány-, szakma- és gazdaságpolitikai erővonalak metszéspontjában működnek, sokféle közösségi és egyéni elvárásnak próbálnak megfelelni, ebből következően különböző típusaik keletkeztek, kapcsolattrendszerük szerteágazó és az intézményeket működtető, azokban dolgozó könyvtárosok változatos szakmai életúttal, felkészültséggel, ambícióval és érdeklődéssel végzik hivatásukat egyre gyorsuló technológiai kihívások között. Gerő Gyula a kötet előszavában húsz fő szempontot említ az események, adatok regisztrálása kapcsán. Ezek az egyes, konkrét könyvtárak működésére (alapítás, névváltozás, összevonás, megszűnés, katasztrófák, bűncselekmények, az épület felavatása, felújítása, bővítése) vonatkozó információkon túl felölelik a könyvtárügy, könyvtárpolitika eseményeit, a szakmai szervezetek tevékenységét, a képzésre vonatkozó adatokat, a könyvtárak (és könyvtárosok által) megjelentetett szakkönyveket, kiadványokat, a könyvtárosok által elnyert tudományos fokozatokat, kitüntetések, a könyvtárak vezetésében bekövetkezett személyi változásokat, a jeles sze-

mélyek halálának időpontját és felvette az országos vagy regionális tanácskozásokat, a könyvtári akciók, kampányok stb. adatait is.

Az összeállító a mindenkori magyar államhatárokon belüli mintegy 16 ezer eseményről, 4700 személyről és 3050 intézményről (csak kivételes esetben lépve át az országhatárokat) tudósít munkájában. Felvethető a kérdés, nem lett volna indokolt ennek a ténynek a címben történő közlése például „*A magyarországi könyvtártörténet kronológiája*” formában, ugyanis a kronológiában olyan, a történelmi Magyarország területén megalakuló és tevékenykedő, ám nem magyar kulturális vagy tudományos célokat szolgáló intézmények, mint a *Matica slovenská* vagy a *Matica srpska* működésére vonatkozó információk is találhatóak. A kronológia tárgyát ez az alak jobban kifejezné, de természetesen nem okoz semmilyen zavart a lényegében tradicionálisnak mondható címválasztás.

A hatalmas adatmennyiség elkerülhetetlenül bizonyos belső aránytalansággal jelenik meg az adattárban. Kronológiák szerkesztésekor az anyaggyűjtő végső soron két lehetőség közül választhat. Az első esetben valamilyen formai vagy értékalapú szelektálást végez, megpróbálja mintegy elképzelni, hogy a majdani használóknak milyen releváns adatra lehet szükségük, vagyis súlyoz az általa lényegesnek és lényegtelennek vélt között; a másik esetben pedig a teljes felkutatott anyagot közrebocsátja. Gerő Gyula jól érzékelhetően – a magam részéről egyébként messzemenően helyeslem ezt a célkitűzést – minél több eseményt, adatot, tényt kívánt közölni, a nehezen felkutatott faktumokat nem szívesen mellőzte, vállalva döntésével, hogy fontos események keverednek kevésbé fontosakkal, illetve azt, hogy egyes folyamatoknak csak bizonyos epizódjai, elemei szerepelnek a kiadványban. Így és ezért került be az adattárba számtalan olyan esemény, hír stb., amelynek inkább helyi vagy legfeljebb regionális, mintsem országos jelentősége van. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy egyik nagy értéke éppen ez a munkának. Ha lennének a megyei könyvtárakra, a hálózatokra vagy az egyes települési bibliotékákra

vonatkozó és teljességre törekvő időrendi összeállítások, az országos adattár valóban megelégedhetne a könyvtárügy egészére fókuszáló tények közlésével. A helyzet azonban jelenleg ennek a fordítottja, az elmúlt néhány évben kiadott megyei könyvtártörténeti kronológiák (*Somogy, Vas, Veszprém*) ugyanis Gerő Gyula munkája alapján készültek.

A kronológiában nem utal a feldolgozott forrásokra, pontosabban – mint a kötet 2010. március 10-ei bemutatóján szóban elmondta az összeállító – helyhiány miatt teljes jegyzéküket nem lehetett közölni. Nyilván átnézte a nem nagy számban, de azért létező, egyes könyvtárakról összeállított időrendi áttekintéseket (*FSZEK, Hódmezővásárhely*), vagy az MKE 1935–1985 közötti működéséről készültet, illetve az egyes szekciók által saját tevékenységükről közreadottakat. Fontos forrása lehetett a teljes magyar könyvtári szaksajtó, feldolgozta a könyvtártörténeti monográfiákat, az életrajzokat, nekrológokat, a különböző könyvtári adat-, cím- és névtárakat, általános biográfiákat, bibliográfiákat és tőle tudom, hogy hosszú éveken, évtizedeken át levélben vagy telefonon, nem ritkán személyesen kérte a könyvtáraktól, könyvtárosoktól, az elhunytak családtagjaitól az intézményre vagy a személyre vonatkozó adatok közlését, pontosítását. Sokszor hiába; így és ezért figyelhető meg a szálak helyenkénti elvarratlansága.

Az aránytalanságok másik oka magában az anyagban, a forrásokban rejlik. Minden történeti megközelítés jellemzője, hogy minél korábbi időszakot próbál valaki vizsgálni, annál kevesebb adatot talál. A kronológia időrendi része az első két kötetben található (a harmadik a mutatókat tartalmazza) folyamatos lapszámozással 950 oldalon. A mohácsi vétség terjedő több mint 500 esztendő adatai mindössze 4 oldalon sorakoznak; az 1800-ig terjedő közel 300 év 16 lapot tesz ki. A 19. század 50 lap terjedelmű, a 20. század 1901-től 1983-ig – az első kötet addig tartalmazza az anyagot – mintegy 420 oldal. A második kötet az 509. laptól a 950. oldalig az 1984. január 1-től 2007. december 31-ig terjedő 24 év eseményeit sorakoztatja. Va-

gyis a terjedelem mintegy 90%-a az elmúlt bő évszázadra vonatkozik és az azon belüli utolsó negyedszázad áttekintése teszi ki a teljes anyagnak hozzávetőleg felét. Azt szokták mondani, hogy a világon valaha élt összes kutató, tudós túlnyomó többsége kortársunk. Kiterjeszhetjük ezt a tételt a hazai könyvtárosságra is, a magyar könyvtártörténet ezer évét tárgyaló kronológia utolsó 50 éve az egésznek csak 5%-a, viszont az adattárban felsorolt események nagyjából 70%-ának a ma élő, aktív vagy már nyugdíjas könyvtárosok jó része valamilyen mértékben formálója, részese volt.

Azonban azt hiszem, nem pusztán arról van szó, hogy Gerő Gyula a régi időkről ilyen kevés adatot tudott felkutatni. Arról is, természetesen. (A középkori anyagot legfeljebb néhány fennmaradt plébániai inventáriummal és egykori könyvtulajdonos nevével lehetett volna bővíteni.) Úgy vélem, hogy az összeállító a közelmúlt évtizedei eseményeit nemcsak kronológusként kívánta megörökíteni, hanem egy sajátos szakmatörténeti curriculum vitae-nek fogta fel kitűzött célját. Hiszen az elmúlt évtizedek hazai könyvtárügyének Gerő Gyula résztvevője, tevékeny formálója és az egyes kronológiai tételek majd' mindegyikénél érzékelhető a személyes tapasztalat és tudás fedezete. Olyan ismeretek birtokában gyűjtötte és rendszerezte az adatokat, amelyekkel rajta kívül ma már sajnos csak nagyon kevesen rendelkeznek. Például a két *Horváth Géza*, a Veszprémben és Tatabányán az 1950-es évek elején igazgató személy különbözősége csak írott források alapján nehezen lett volna tisztázható, ehhez a személyes ismeretségre is szükség volt (különösen úgy, hogy a veszpréminek későbbi társát, szintén pályatárs feleségét is azonosítja).

A monumentális kronológiának az összeállító személyes tapasztalataiból következő többlete adja valódi jelentőségét és nélkülözhetetlenségét. Hiszen a 18. század végéig, 19. század elejéig terjedő korszak forrásainak jó része – ha nem is egységes kiadványban – de azért elérhető, tanulmányozható nyomtatásban, az adatok rendelkezésre állnak és készültek összefoglaló fel-

dolgozások a hazai könyv- és könyvtári kultúra múltjáról. A nehézségek nagyjából a kiegyezés környékén kezdődnek és a 20. századnál válnak hatványozottan érzékelhetővé. Nem véletlen, hogy az 1987-ben napvilágot látott és *Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós* által jegyzett *Magyar könyvtártörténet* legproblematisabb része a *Vértesy* által írt, 1867 utáni korszakot 1985-ig összegző. A szerzőnek alig álltak rendelkezésre megbízható adattárak, legfeljebb a *Minervák* kötetei, ezeknek sorozata azonban roppant hiányos: 1900 és 1915 között öt kötete jelent meg, a hatodik 1932-ben hagyta el a sajtót, majd 1945 után mindössze két alkalommal látott napvilágot (1965-ben és 1997-ben). Gerő Gyula a legújabb kori magyar könyvtártörténet adatainak felkutatásával és közlésével megteremtette azt a forrásbázist, amit nyilván lehet majd pontosítani, kiegészíteni, finomítani, de megkerülni és mellőzni nem lehet senkinek, aki a közelmúlt könyvtárügyével kíván foglalkozni.

Korábban azt írtam, hogy az adatok felkutatása és közreadása nem maga a történeti összegzés. A jó adattár azonban azt is lehetővé teszi, hogy látszólag jelentéktelen és fölöslegesnek tűnő, elszigetelt faktum közlésével új összefüggésekre világítson rá. Egy példával kívánom a fentieket demonstrálni. *Sebestyén Géza* 1941. november 13-án a *Fővárosi Könyvtár*ból kölcsönözte, majd 1942. december 21-én tartós használatra kérte ki *Harrier Catherine Long: County Library Service* című, 1925-ben kiadott könyvét. Egy könyvkölcsönzést rögzített Gerő Gyula kronológiájában, a sok millióból egyet. Igen ám, csak hogy ebből a kötetből merítette Sebestyén a körzeti könyvtárakra vonatkozó elgondolásait, amelyeket – mint a kronológiából megtudjuk – már 1942 novemberében a *Magyar Szemlében Könyv a falun* címmel publikált. Vagyis a látszólag jelentéktelen, elszigetelt adat az 1945 utáni magyar könyvtártörténet egyik fontos fejezete genezisést segít tisztázni.

A példákat lehetne szaporítani. Gerő az egyes tételeknél utal a különböző források eltérő dátumaira, adataira, figyelmeztetve a használót az ellentmondásra és a tisztázás szükségességére.

Több esetben hivatkozik az adat közlőjére. Arra természetesen nem volt lehetősége, hogy pontos bibliográfiai tételekkel támassza alá közléseit, de ezek az utalások így is nagy segítséget jelentenek a kutatóknak.

A Gerő Gyula által közölt adatok úgy gondolom, hogy pontosak és megbízhatóak. Azért a némi bizonytalanságot tükröző megfogalmazás, mert nem volt módom és lehetőségem (kinek van?) tételesen ellenőrizni minden egyes adatot. Kijelentésemet szűrőpróbaszerű vizsgálódásra alapozom. Elsősorban azokat az országos jelentőségű eseményeket, tényeket ellenőriztem, amelyekre vonatkozóan vannak ismereteim, illetve olyanokra, amelyek messze nem tartoznak előbbi kategóriába, de valamilyen mértékben az elmúlt három évtizedben személyesen is részese voltam a dokumentált történéseknek. Az előbbieken nem találtam pontatlanságot, hiányt vagy tévedést, ezért vélem úgy, hogy Gerő Gyula megbízható kalauzt bocsátott a szakma rendelkezésére adattárával. A második esetben – vagyis korántsem országos jelentőségű faktumok regisztrálásánál – két szempont említhető. Az egyik, hogy az ember mennyire rosszul és bizonytalanul, vagy éppen sehogyan sem emlékszik eseményekre. (És most elnézést kérek az olvasótól, hogy a továbbiakban saját emlékeimet idézem fel példaként.) 1980-tól a *Zenatudományi Intézet* könyvtárában dolgoztam, *A magyar zenatudomány bibliográfiája* című, az Intézet évkönyvében megjelenő, mintegy 600–700 tételt tartalmazó kurrens könyvészetet szerkesztettem és a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral* akkoriban kötöttünk egy megállapodást évente önálló kötetben napvilágot látó, a magyar zenei szakirodalmat hiánytalanul, mintegy 2000–2500 tételben regisztráló bibliográfia közös szerkesztésére és kiadására. Erre persze emlékeztem, de hogy pontosan mikor született a megállapodás? Csak nagyon bizonytalan, ködös emlékfoslányaim voltak, vannak erről az 1980. május 26-ai dátumról. Hogy pontosan akkor volt, ezt a kronológiából tudom. A második említhető szempontra korábban már utaltam, vagyis egyes eseményeknek csak epizódjai,

bizonyos elemei találhatóak az összeállításban. Az *Országos Széchényi Könyvtár Baráti Köre* elnevezésű könyvtárbarát társadalmi szervezet 1990. március 28-án tartott alakuló ülésén e sorok íróját választotta ügyvezető titkárává. A *Kör* néhány évig folyamatosan működött, úgy 1997-től azonban kezdtek eltűnni a tagok, ritkultak a programok, szükségessé vált újjászervezése (ami egyébként nem igazán vezetett eredményre, a szervezet azóta már megszűnt). Nos, a kronológiában 2000. április 12-én az olvasható, hogy „Újjáalakult az Országos Széchényi Könyvtár Baráti Köre, s elnökévé Pogány Györgyöt választotta.” Ami azonban újjáalakult, annak értelemszerűen korábban már létezni és működni kellett – az 1990-as megalakulás ténye viszont nem található az adattárban.

Az ehhez hasonló példákat nyilván mindenki tudná szaporítani saját vagy intézménye működését felidézve. Amikor 1879-ben *Szabó Károly* megjelentette a *Régi Magyar Könyvtár* első kötetét, a régi könyvekkel foglalkozók csakhamar kiegészítések, pótlások százait tették közzé, vagyis megmozdult a szakma: a nagy mű katalizátorként hatott, volt mire alapozni a további kutatásokat és nyilvánvalóvá váltak az esetleges hiányok, elírások. Erre számítok most is, jó lenne, ha a kész kronológia arra ösztönözné az érdekelteket, hogy a saját adataikra vonatkozó észrevételeiket, pótlásaikat eljuttatják az összeállítóhoz és azok beépíthetők lennének a *Rácz Ágnes* által létrehozott számítógépes adatbázisba.

Adattárat nem nagyon szoktak folyamatosan olvasni, ez a kronológia sem arra készült. (Bár Gerő Gyula sok évtizedes szerkesztői gyakorlata nagyon is érződik az adatközlések racionális, takarékos, mégis olvasmányos és klasszikusan letisztult stílusán, így egyáltalán nem száraz és unalmas adatmennyiségben kalandozik a kötetet használó.) Az információk felkutatásában az igazi nagy segítséget a kronológia harmadik, 350 oldal terjedelmű mutatókötetete jelenti. Első egysége a *Személynevek mutatója*. Az egységesített névformát **fett** betűvel jelölte, a névváltozatokról készült utaló pedig kurrens. Elsősorban a

könyvtárosnők lánykori és asszonyneve közötti kapcsolatot van hivatva érzékeltetni a gazdag mutatórendszer. Aki készített már hasonló indexet, pontosan tudhatja, micsoda nehézséggel jár adott esetben akár több alkalommal is nevet változtató személyek azonosságát tisztázni. (Egyébként nemcsak a hölgyek változtatták családi állapotuknak megfelelően nevüket; igaz, ritkábban és nyilván más személyes okokból, de férfi pályatársaink is éltek ezzel a lehetőséggel.) Az azonos nevű személyek egymástól földrajzi értelmezők segítségével különülnek el. A mutató a pontos dátumra utal, ahol a hónapot, napot nem sikerült meghatározni, csak az év vagy hónap szerepel, azonban ezek az adatok következetesen az esztendő vagy a hónap első napja előtt található meg a kronológiai részben. A névmutató az adattárban szereplő összes személynevet tartalmazza, azonban mivel egy-egy kronológiai tételben gyakran sok név található, néhány esetben az indexből óhatatlanul hiányzik egy-két személynév.

Az indexkötet második szerkezeti egysége az *Intézmények, szervezetek, települések, földrajzi egységek mutatója*. Gerő Gyula háromféle tipográfiai jelölést használt ebben a részben, az egységesített tételként szereplő földrajzi és intézménynevek **fett** betűtípussal, az utalóként beépítettek kurrenssal olvashatók. Mivel az intézménynevek gyakran változtak, az egységesített formánál *kurzívval* szedve megtalálhatók a korábbi nevek is. A Budapesten működő könyvtárak, szervezetek stb. nevük, a fővároson kívüliek viszont a település földrajzi neve szerinti egységes betűrendben belül kereshetők vissza. A mutató szerkezetében Gerő Gyula elsősorban a praktikumra, mintsem valami elméletileg tökéletes konstrukcióra törekedett. Jól használható és a kutatót messzemenően támogató index lett a végeredmény, ugyanakkor néhány esetben következetlenségek is megfigyelhetők. Nem érzem indokoltnak, hogy a többször is nevet változtató településeknél eltérő megoldással találkozhatunk. Vagyis *Dunapentele* alatt található a település könyvtáraitra vonatkozó adatok 1949–1951 között, a *Sztálinváros* forma csak

utalóként szerepel a kötetben és *Dunaújváros* névhez rendelve sorakoznak az 1951 utáni kronológiai adatok. Viszont a *Tiszaszederkény*, *Lenninváros* és *Tiszaújváros* nevek mögött minden esetben található adatok. Talán egyszerűbb lett volna ezekben az esetekben a település intézményeire vonatkozó faktumokat egységesített földrajzi névvel, egy helyen szerepeltetni. Hasonló problémát érzek gyakran változó nevű minisztériumunk esetében is. Aki arra kíváncsi, hogy a könyvtári osztályra vonatkozó adatok hol találhatóak a kronológiában, egyenként végig kell néznie a *Kulturális Minisztérium, Könyvtárügyi osztály*; *Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Könyvtári osztály*; *Művelődési Minisztérium, Könyvtári osztály*; *Népművelési Minisztérium, Könyvtári osztály*; *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Könyvtári osztály*; *Oktatási és Kulturális Minisztérium, Könyvtári osztály* változatok mellé rendelt anyagot. Ha nem tudja, hogy 10–20 évvel ezelőtt mi volt a főhatóság pontos neve, csak némi kerülővel jut célhoz (és bár nem volt mindig könyvtári osztály, de minisztérium korábban is létezett *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* néven, ott is található az érdeklődő az állami irányításra vonatkozó, számára esetleg fontos adatokat).

Az indexrész harmadik eleme a *Tárgymutató*. Nem a kronológiai részben tárgyalt és közölt egyedi információk visszakeresése volt a cél közreadásával; átfogó témaköröket tartalmaz. Helyenként lehetett volna finomítani a rendszert, például önálló témaköri megjelölést kapott a *Kertész Gyula-díj*, a többi, könyvtárosok számára is adományozható díj, kitüntetés viszont megbújik a *Kitüntetések, jutalmazások, díjak, díjazás-*

sok megnevezés mögött. Van *Megyei könyvtárak (általában)* téma, de nincs városi vagy községi, pontosabban utóbbiak az összefoglaló *Települési könyvtárak (népkönyvtár; községi könyvtár; járási könyvtár; városi könyvtár)* kategórián belül találhatóak, a *népkönyvtár* stb. csupán utalóként szerepel. Ezek az apró észrevételek azonban érdemben nem nehezítik a használatot, a tárgymutató szerkezete rövid tanulmányozás után jól áttekinthető és jelentősen segítik a kronológia használatát. Egyik témacsoportja, az „*első*” elnevezésű pedig a kuriózumok iránti kíváncsiságot van hivatva kielégíteni. Olvasgatva ezt a részt tudtam meg, hogy hölgyről első alkalommal csupán 1997. április 18-án neveztek el bibliotékát: *Bercsényi Zsuzsanna* grófnő nevét akkor vette fel a *Budaörsi Városi Könyvtár*.

A kötet tetszetős tipográfiáját *Gerő Éva* tervezte; utolsó munkája volt az oly korán elhunyt és számos könyvtári kiadvány külalakját kigondoló tipográfusnak. A kronológia előszava és használati tájékoztatója angolul is olvasható. A rövidítések jegyzéke a 2. kötet végén található.

Gerő Gyula idén február 13-án töltötte be 85. születésnapját. A sok évszázados szokás szerint a kerek évfordulókon tisztelői ajándékozzák meg az ünnepeltet, most azonban fordítva történt, vagyis a jubiláns ajándékozta meg a szakmát e magisztrális művel. Az előszóhoz választott motóban írja: „*Ami erőmből telt, megtettem, / Amit elkezdtem, bevégeztem.*” Nem vitás, hogy sok évtizedes szakmai működésének megkoronázása a mű közreadása, de remélhetően lesz energiája és kitartása a kronológia folytatásához, valamint életrajzi, biográfiai adatai közreadásához is.

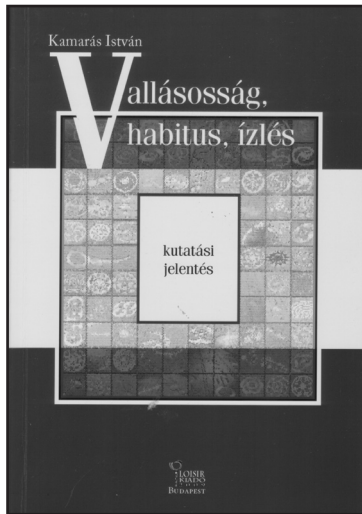
Pogány György

A Kronológia 6000 forintért megvásárolható/megrendelhető

az Országos Széchényi Könyvtárban.

Elérhetőség: Budai-Király Tímea: 224-3878

kiadvany@oszk.hu

KAMARÁS István
Vallásosság, habitus, ízlés : kutatási jelentés / Kamarás István.
– Budapest : Loisir Kiadó, 2009.
147 p.
ISBN978-963-87583-5-4

Kutatási jelentés a vallásosság és az ízlés összefüggéseiről

Kamarás István csaknem két évtizeden keresztül – a '60-as évek végétől a '80-as évek közepéig – vezette az ország első számú olvasásszociológiai műhelyét az Országos Széchényi Könyvtárban, a Könyvtártudományi és Módszertani Központban, a mai Könyvtári Intézet elődjében. Már akkor is kultúra-, művészet- és vallásszociológiával foglalkozott, és számos kötete jelent meg e témákban. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány azok közül, melyekben a mű és a befogadó viszonyát vizsgálta: az 1981-ben megjelent *Olvasó a labirintusban* című kötet, mely egy Örkény- és egy Sánta-novella befogadás-vizsgálatára vállalkozott négy nemzet olvasóinak körében*; a széles körben ismert *Utánam, Olvasó!* című kötet**, mely Bulgakov Mester és Margaritájáról és *Zónák és átlépők**** címen Tarkovszkij Stalker című filmjének befogadásáról, értékeléséről, értelmezéséről és hatásáról tudósít. Ezen nagy lélegzetvételű alkotások mellett számos olyan mű hatását vizsgálta, mint amilyen Örkény *Trillája* is volt, amelyben a kutató szűkebb és tágabb környezetének tagjai bizton találkozhattak a kérdéssel, vagyis hogy miért kell Wolfné nevét megjegyezni. S ezzel el is érkeztünk Kamarás István egyik leginkább jellemző tulajdonságához, a kíváncsisághoz. Mindig is érdekelték az összefüggések, ahogy ő fogalmaz, hogy: „mi van?”, „mitől van, ami van?” és „mi lehetne ebből?”

* FOGARASSY Miklós – KAMARÁS István: *Olvasó a labirintusban*. Olvasásszociológiai kutatás középiskolások körében. Bp. : Tankvk., 1981. 177 p.

** KAMARÁS István: *Utánam, olvasó! A Mester és Margarita fogadtatása, értelmezése és hatása Magyarországon*. [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. : Múzsák ; OSZK KMK, 1986. 262 p.

*** KAMARÁS István: *Zónák és átlépők. A Stalker és különböző világnézetű befogadói*. [kiad. a Művelődéskutató Intézet], [Bp.] : Vita Kft. [1990]. 152 p.

Jelen kötete, mely a Vallásosság, habitus, ízlés címet viseli, egy korábban megkezdett munka folytatása, ugyanis már a *Krisnások Magyarországon* című kötetben is találunk olyan fejezetet, amelyben az említett felekezethez tartozók műalkotásokkal kapcsolatos véleményéről, attitűdjeiről és adott művek befogadásáról olvashatunk.

A KMK olvasáskutatási műhelyében dolgozó kollégái közül *Gereben Ferenc* és *Nagy Attila* voltak azok, akik a kilencvenes évek elejétől publikáltak olyan országos reprezentatív kutatásokból származó adatokat*, melyek a felekezeti hovatartozás és az olvasás összefüggéseit vizsgálták.

Kamarás István most megjelent kötetében tizenhárom vallási csoport művészetekhez való viszonyulását térképezi fel. A nagy történelmi egyházak mellett megtalálhatók a különböző protestáns felekezetek (mint pl. a baptisták, adventisták, metodisták, pünkösdiel és Jehova tanúi) csakúgy, mint a nem keresztény vallások (pl. a buddhisták, muszlimok, zsidók és a Krisna-hívők két különböző csoportja) képviselői. A vizsgálatba bevont csoportok létszáma 20–80 fő között mozgott, s a tagok többsége a fiatalabb korosztályhoz tartozott: 21–35 éves, felsőfokú végzettséggel rendelkező vagy tanulmányait éppen folytató fiatal hívő volt. Hogy az eredményeket ne önmagukban lássuk, ezért három kontrollcsoport vizsgálatára is sor került.

A kutatás kiindulópontját *Andrew Greeley* a katolikusok és a protestánsok képzeletvilágát összehasonlító és jól körülírható különbségének tézise képezi. Greeleyt csaknem 20 milliós példányszámban eladott könyvei miatt a világ legolvasottabb regényíró papjaként tartják számon. Sajátos helyzetéből, felkészültségeiből – római katolikus pap, szociológus, publicista és bestsellerszerző – adódóan számos olyan témát

vetett fel, melyekre korábban nem irányult figyelem; neki köszönhető, hogy mára már ezek a témák az egyházon belül is diskurzusok tárgyát képezik.

Greeley hipotézise szerint a katolikusok képzeletvilága a protestánsokéhoz képest jelentősen gazdagabb képekben, illusztrációkban, történetekben, szertartásokban. Greeley reprezentatív mintákon bizonyítja, hogy a katolikus képzeletvilág sajátos katolikus életstílussal jár együtt. S ez nemcsak azt jelenti, hogy a katolikusok aktívabb kulturális életet élnek, de gyakrabban töltik szabadidejüket barátaikkal, szomszédaikkal, s optimistábban szemlélik a világot. Greeley elképzeléseit némiképp árnyalja a tény, mely szerint míg az amerikai protestánsok zömében fehérek és angolszászok, addig a katolikusok jelentős része a Karib-tenger vidékéről származó színes bőrű, illetve ír, olasz, lengyel vagy magyar bevándorlók leszármazottai. A kérdés tehát az, hogy a különböző felekezetekhez tartozók életstílusában és ízlésében jelen lévő és megmutatózó különbségek mennyiben tulajdoníthatók a vallási és mennyiben az etnikai különbségeknek, s hogy milyen mértékig hat a vallásosság az életstílusra, és az életstílus a vallásra.

Írásom a kötetnek azt a fejezetét igyekszik bemutatni, amely az olvasás, a befogadás és a vallásosság viszonyát tárgyalja. De nem mehetünk el említés nélkül azon részek mellett sem, melyek a vallásosság jellegének kérdésével, a „szent dolgok” megítélésével, a kérdezettekben élő Istenképpel és a nők vallási-egyházi szerepének megítélésével foglalkozik. A könyv címében szereplő habitus kérdését külön fejezetben tárgyalja: szó esik a világhoz való viszonyulás optimista-pesszimista voltáról, az értékrendről, a szexualitás és a szerelem megítéléséről, a humor fontosságáról. Ebben a fejezetben olvashatunk a megkérdezettek tevékenység-szerkezetéről, a

* GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség : a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtár-szociológiai adatok tükrében. [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. Bp.: OSZK, 1998. 228 p.

GEREBEN Ferenc – NAGY Attila: Korábbi és újabb tapasztalatok Magyarország olvasás-és értékterképéhez. In: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Szerk. Ábrahám Barna, Gereben Ferenc, Stekovic Rita. Piliscsaba : PPKE BTK, 2003. 548 p.

NAGY Attila: Olvasás és értékrend. = Könyvtári Figyelő, 53. évf. 2007. 1. sz. 9–27. p.

szabadidős tevékenységek volumenéről és minőségéről.

Hogy képet alkothassunk arról, hogy miféle hasonlóságok és különbségek mutatkoznak meg a különféle felekezetekhez tartozók körében az említett területeken, lássuk a legjellemzőbbeket!

A kulturális nyitottság szempontjából regisztrálhatók a legjelentősebb eltérések: vagyis legnyitottabbnak a zsidók, a buddhisták, a maguk módján vallásosak és az evangélikusok bizonyultak, míg a Jehova tanúk és az ISKCON krisnások a legzárkózottabbak.

A közismert alkotások fogadtatás-értékelését vizsgáló 36 művet tartalmazó lista meglepő eredményekkel szolgált. Ugyanis vannak olyan alkotások, amelyek a felekezeti hovatartozástól függetlenül nagyjából egyforma olvasottságról (nézettségéről) tanúskodnak. Hogy melyek ezek a művek? Dosztojevszkijtől a Bűn és bűnhődés, Hugótól A nyomorultak, József Attila költeményei, Kosztolányitól az Esti Kornél, Lázár Ertvintől a Hétfejű tündér, Milne-től a Micimackó és Örkenytől az Egyperces novellák. De a kedvelt művek között jelen voltak Nagy László és Pilinszky költeményei, Ottlik Iskola a határon c. regénye, valamint Wenders Berlin fölött az ég c. filmje. Pilinszky az a katolikus szerző, aki mind a krisnások, mind a buddhisták, és még a nem vallásos fiatalok között is csaknem annyira kedvelt, mint a hívő fiatalok körében. Az egyes csoportok esetében ennek más és más oka van: míg a nem vallásos fiatalok esetében ez a magas iskolázottsággal és a mű irodalmi kánonba való tartozásával magyarázható, addig a vallásos fiatalok esetében a transztendencia iránti nyitottsággal hozható összefüggésbe.

Nagyobb, jelentősebb megosztottság tapasztalható a művészeti kódok ismerete (vagyis a különböző irodalmi nyelvek és stílusok ismertsége és kedveltsége) mint az irodalmi ízlés terén. Vagyis szignifikáns különbség van egyfelől a többféle irodalmi nyelvet ismerő modern keresztények és a szekularizáltak, másfelől a mérsékelt és az erősen konzervatívok között.

A Kamarás István által választott és olvastatott irodalmi alkotások közül jó néhány ún. vallásos vagy istenes mű. Ezen műalkotások esetében jól mérhető, hogy mennyiben, mily' mértékben befolyásolja a világnézet, az istenkép a befogadást, hogy például egy versnek – József Attila Bukj föl az árból vagy Pilinszky Mielőtt című költeményének – milyen szintjei, értelmezési lehetőségei tárulnak fel az olvasó előtt.

Lássuk tehát, hogy a Greeley-féle hipotézist, mely a katolikusok és protestánsok habitusbéli különbségére vonatkozik, és szokás úgy is emlegetni, mint a hipotézist, mely szerint „a katolikus nap szebben ragyog”, alátámasztják-e a magyarországi adatok. A szerző által felvett minta tanúsága szerint a katolikusok és a magyarországi protestánsok között csak néhány, de mégis kulcsfontosságú változó esetében tapasztalható szignifikáns eltérés. Ezek a következők: a katolikusok világlátása derűsebb, a szent jelenségek körét szélesebben értelmezik. Viszont a katolikusok és az újprotestánsok, akikre vonatkozóan Greeley valójában felállította hipotézisét, jelentősebb különbségek mutatkoznak. Ez esetben a katolikusok vallásossága érzelmegazdagabbnak mutatkozik, ám kevesebb közösségi elemet visel magán, habitusuk optimistább, derűsebb, nyitottabb és rugalmasabb, valamint kevésbé konzervatív. A művészetekhez való viszonyulásuk szempontjából elmondható, hogy az pozitívabb és életükben fontosabb, nagyobb jelentőséggel bír.

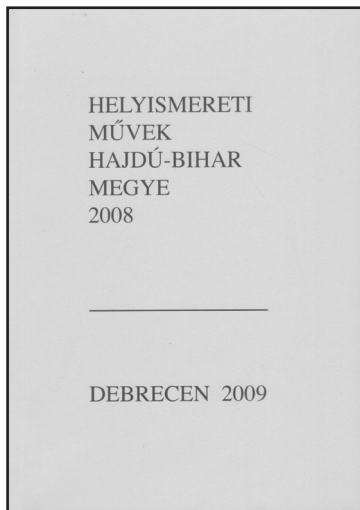
Kamarás István kötetét élvezettel forgathatják azok a téma iránt érdeklődők, akik a részletekre is kíváncsiak, akik szeretnék a jelenségek mögé látni, akiket érdekelnek az összefüggések. Azon túl, hogy a kapott adatokat számos táblázat által megismerheti az olvasó, betekintést nyerhet az egyes felekezetek ízlésébe, viselkedésébe. A kötet végén a mellékletek között megtalálható a kutatás során használt kérdőív, mely egyrészt a hittel, vallással kapcsolatos kérdéseket, a Rokeach – értékválasztó – tesztet, a szabadidő eltöltésével kapcsolatos, illetve több mint hatvan műalkotás olvasottságára/nézettségére vo-

natkozó kérdést tartalmazza. Ezen kérdőív mellett a szerző közli azt a kérdőívet is, melyben a két Örkény-novellához, a két József Attila- és egy Pilinszky-vershez fűződő kérdések kaptak helyet. A kötetnek külön erényét képezik ezek a kérdőívek.

Kamarás István munkásságában, műveiben az olvasás- és vallás-szociológia kérdései koherens egységben jelennek meg, befogadás-vizsgálataival egyedülálló módon közelít az irodalomhoz.

A most megjelent kötet is meggyőzi az olvasót *Franz-Xaver Kaufmann* állításának igazáról: vagyis hogy a művészet – ha a befogadó is úgy akarja vagy legalábbis nem akadályozza – segít leküzdeni a szorongást, a félelmet, képes összehozni közösségeket, kiemel a hétköznapi világából, vagyis segíti a káoszt értelmes kozmosszá alakítani.

Péterfi Rita

Helyismereti művek : Hajdú-Bihar megye / [összeáll. Bényei Miklós] ; [közread. a] Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ. – 2007. – Békéscsaba : Pegazus ; Debrecen : Méliusz Juhász Péter M. Kvt. és Műv. Kp., 2008 [2009]. – 147 p. ; 21 cm
ISBN 978-963-88035-3-5

Egy Bényei Miklós-sorozat

A szerző történelem-könyvtár szakos diplomásként lett tájékozott könyvtáros,¹ de a kiadványokban megtettesülő tájékozott munkában sem tagadta meg soha végzettségét. Első jelentős publikációja az 1970. év negyedszázados évfordulójához kapcsolódott,² de közben Eötvös József olvasmányait kutatta.³ Mindkét téma mind történelmi, mind könyvtárosi – mondhatnám inkább: bibliográfusi – érdeklődését foglalkoztatta. Következő dokumentumkötetében *Petőfi Sándor és Debrecen* kapcsolatát tárta föl, miközben olyan jelentős tapasztalatot gyűjtött a könyvtárosi munkában, hogy megírta és 1974-ben megjelentette a könyvtáros szakma számára akkor elemi fontosságú *Helyismereti munka a „B” típusú könyvtárakban* című módszertani útmutatóját, ami húsz év múltán teljesebben ki.⁴

E tematikus⁵ és oktatási témák mellett azonban a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtárban a helyismereti gyűjtés és közzététel minden területével foglalkoznia kellett. Ekkorra a helyismereti/helytörténeti tevékenység olyannyira megerősödött, hogy lehetővé vált az eddig megjelentek összegzése⁶ és a kurrensen kiadott művek regisztrá-

lásának szükségessége. A jelen írásban szereplő *Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye* című sorozat első füzetét a megyei könyvtár 1976-ban adta ki 1975. tárgyévvel. E kiadvány a bevezetőjében így indokolja megjelenését: „Könyvtárunk 1975-ben adta ki a »Helyismereti művek. Ajánló jegyzék Hajdú-Bihar megye könyvtárai számára« c. bibliográfiát, amely a Hajdú-Bihar megyéről szóló fontosabb műveket sorolja fel földrajzi csoportosításban. Ennek megjelenése után vetődött fel a gondolat, hogy a továbbiakban célszerű lenne a kiadványt évről-évre kiegészíteni az újonnan megjelent helyismereti művek jegyzékével.” Így is lett. Az első bibliográfia még rotaprintes házi sokszorosítással készült, 56 oldal terjedelemben 107 tételt közölve. Ám a földolgozott anyag, s így a terjedelem is egyre nőtt; az 1988. évi bibliográfia már a helyi kiadványok jegyzékét is közölte; fejlődött a sokszorosítási technika, a kiadványok külleme; 2002-től, bár a kiadó maradt, a név megváltozott: Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár lett a kiadvány gazdája, míg a mostani kötetet a „megyei könyvtár és művelődési központ” megbízásából a Pegazus Kiadó jelentette meg, és az Alföldi Nyomdában készült 2009-ben.

A mai magyar viszonyok között nemcsak az a valóban meglepő, hogy a jelen bibliográfia „a sorozat 34. kiadványa”, hanem az is, hogy a jegyzékek néhány évtől eltekintve a tárgyévét követő esztendőben már napvilágot láttak.

A bibliográfiák tartalma, szerkezete annyira bevált, hogy még a bevezető is azonos 1975-től, csak annyi változás történt, hogy 1988-tól helyet kaptak a kötetben a debreceni, később a hajdúbihari kiadók könyvei külön csoportosításban. Béneyi Miklós, a bibliográfiai sorozat minden darabjában a helyismereti tartalmú (ideértve a helyi személyiségekre vonatkozókat is), terjesztésre szánt könyveket és füzeteket gyűjtötte/gyűjti egybe a teljesség igényével, függetlenül a megjelenés helyétől, szükség szerint analizálva is tartalmukat. A helyi szerzők munkái közül a szépirodalom és az irodalomtudomány is a gyűjtőkörbe tartozik.

Az MSZ 3424/1-78. sz. leirási szabvány alap-

ján gondosan elkészített bibliográfiai tételeket e kiadvány is „tartalmi-logikai rendben” csoportosítva közli. A kilenc fő fejezet (Általános munkák; Történelem; Néprajz; Vallás, egyházak; Politika, publicisztika; Gazdasági élet, környezetvédelem; Egészségügy, sport; Művelődés; Irodalom, nyelv) szükség szerint további alfejezetekre oszlik, így biztosítva, hogy áttekinthető (10–20–25 tétel) maradjon egy-egy egységen belül. (E kötetben a 427 tétel 25 részben került fölsorolásra: ez átlagosan 17.) Egy-egy fejezetben belül a tételek alfabetikus egymásutánjában sorjáznak. A *Hajdú-bihari kiadók könyvei* című fejezet viszont a kiadók nevének betűrendjében, ezen belül, pedig a könyvek címének betűrendjében közli a több száz (esetünkben 586) tételes listát.

Az alapvető tárgyi föltárás mellett négy mutató segíti a tájékozódást: szerzői név-, földrajzi, kiadói és tárgymutató. A földrajzi mutató nemcsak a megye településneveit, hanem a bibliográfiában előforduló összes földrajzi nevet tartalmazza, még a kiadói könyvjegyzék címeiben (pl. Horváth Róbert: *Indiai feljegyzések*; Benedek Elek: *Kolozsvári bíró*) előfordulókat is. A könnyebb használhatóság végett talán a „Debrecen” címszó tételszámait lehetett volna a tárgyi fejezetek címei szerint tagolni.

A szerző nagyon alapos közreadói mutatót készített, mert mint a bevezetőben is írta: „különös gondot fordítottunk a kiadó szerv, intézmény stb. feltüntetésére, hogy ezáltal is segítséget nyújtsunk az utólagos megrendeléshez.” Hasonlóan alapos a tárgymutató is, mely tárgyszavak, személy- és intézménynevek segítségével teszi hozzáférhetővé a közölt dokumentumok tartalmi vonatkozásait.

A *Helyismereti bibliográfia, Hajdú-Bihar megye, 2007.* című kiadvány kiérlelt munka, a sorozat Béneyi Miklós életművének egyik jelentős része. Főhajtást érdemel az a szívósság, amellyel a Bibliográfiai Szekció 1990 és 1998 közötti elnöke negyedik évtizede szolgálja Hajdú-Bihar megye helyismereti-helytörténeti tájékoztatását, általánosságban pedig a bibliográfia és a helyismereti munka elméletét.

A szerző azonban nem lett hűtlen történelmi hivatásához sem: 2008-ban *Kossuth Lajos és Debrecen* című könyvéért akadémiai doktori címet kapott, akinek további eredményes oktatói, bibliográfusi és történelmi munkálkodást kívánunk, és várjuk az újabb köteteket.

Gyuris György

Jegyzetek

1. BÉNYEI Miklós: Könyvtári tájékoztatás 2. Társadalomtudomány. Budapest : Tankvk., 1975. 345 p.
2. Magyar újjászületés. Hajdú-Bihar és Debrecen 1944. október – 1945. április. Adatok, dokumentumok, bibliográfia. Debrecen, 1970. 169 p.
3. BÉNYEI Miklós: Eötvös József könyvtára. = Magyar Könyvszemle, 1970. 182–192. p., majd Eötvös József olvasmányai. Budapest, Akadémiai K., 1972. 231 p.
E kutatásai teljesebben ki az Eötvös József könyvei és eszméi. Tanulmányok, esszék. Debrecen, Csokonai K., 1996. 215 p. (Csokonai történelmi könyvek) c. kötetében.
4. BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Nyíregyháza : Bessenyei György K., 1994. 232 p.
5. Debrecen 1848–1849. Események, dokumentumok, bibliográfia. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, 1974. 215 p.
6. Könyvek Hajdú-Bihar megyéről 1945–1974. Ajánló bibliográfia. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, 1975. 138 p.

Monostori Imre: Könyvtárosként és egyébként

A tatabányai József Attila Megyeri Könyvtár kiadásában nemrégiben jelent meg Monostori Imre: Könyvtárosként és egyébként. Munkarajzok című könyve. Monostori Imre, 1990-től 2009-ig állt a megyei könyvtár élén. Nyugdíjba vonulásakor munkásságát Szinyei József-díjjal ismerte a szakma. Személyét nemcsak könyvtárosként, hanem az Új Forrás c. irodalmi folyóirat főszerkesztőjeként, irodalomkritikusként és irodalomtörténészként (a Németh László életmű jeles kutatójaként) is ismerhetjük. Könyvének májusi bemutatójára készült meghívóból idézzük a szerző szavait a könyvnek cím- és témaválasztásáról: „1999-ben – a folyóirat 30 éves jubileumára – jelent meg Az Új Forrás vonzásában című könyvem, melynek lapjain a címben jelzett témát a folyóirattörténet-írás, illetőleg a 'dokumentum-memoár' eszközeivel igyekeztem kibontani. Mostani kötetem bizonyos értelemben folytatás: könyvtárosi, könyvtárigazgatói pályafutásom időszakából gyűjt egybe (különböző műfajú és hangnemű) 'munkarajzokat', hozzászólásokat egy főleg magammal folytatott – képzelt diskurzus kereteiben. A könyv címében az 'egyébként' kitérő azt jelenti, hogy az utóbbi két évtizedben nemcsak megyei könyvtár-igazgatóként volt szerencsém működni, de egyéb 'közfeladatokat' is elláttam. Ezekhez – mindegyikhez éppoly megfelelési kényszerrel kötődtem, mint kenyéradó szakmámhoz, a könyvtárossághoz.”

(Lapunk következő számában ismertetjük a kötetet. – A szerk.)

Könyvtár- és információtudomány

Történet

82/2010

ČEČIKOVA, Ůliã Sergeevna: Finskie biblioteki : so vremen Agrikoly do naših dneŷ. – Bibliogr. 6 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2009) 6., p. 80-85.

Finn könyvtárak Agricola korától napjainkig

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Finnország mai területe a 13. századtól Svédországhoz tartozott, az 1800-as évek elején autonóm nagyhercegségként Oroszországhoz csatolták. Az önálló Finn Köztársaságot 1917-ben kiáltották ki.

A finn írásbeliség megteremtése Mikael Agricola, aboi (ma Turku) püspök nevéhez fűződik; első könyvében a betűkészlet mellett különböző egyházi szövegek is helyet kaptak. A templomi szertatásokhoz szükséges könyvek finn fordításai az 1550-es években jelentek meg. Agricola halálának napja a *Finn nyelv napja* lett. Az első könyvek megjelenésétől az elemi oktatás nemzeti nyelven folyt, az állam hivatalos, a közép- és felsőfokú oktatás, a tudományos és szépirodalom nyelve továbbra is a svéd volt. A finn hosszú ideig az alsó rétegek nyelvének számított. Az Oroszországhoz csatolás a nemzeti ébredést hozta, ezzel az irodalom anyanyelven történő közreadását. Sorra nyíltak a finn nyelvű könyveket gyűjtő népkönyvtárak. A finn

nyelvet azonban csak az 1860-as években nyilvánították hivatalos államnyelvvé.

Az első tudományos könyvtár a turkui székesegyház alapításához köthető (14. sz.). A közkönyvtárakat az *Olvasást szeretők társasága* (1794) hozta létre. Kezdetben csak a tagokat és résztulajdonosokat szolgálták ki, később térítés ellenében mindenki számára elérhetővé vált. Az első hivatalos közkönyvtár 1819-ben létesült Helsinkiben. A népkönyvtár fogalmát a 19. században a közoktatás bevezetésekor kezdték széles körben használni. A népkönyvtárak a szegény rétegeket szolgálták, alapítóik egyházi személyek, diákok, jótékonsági tevékenységet folytató, magas beosztású emberek voltak. Az egymástól függetlenül, ösztönösen működő népkönyvtárak száma gyorsan nőtt. Irányításukat az 1874-ben alakult Népművelési Társaság vette kézbe. 1856-ban kezdődött a járási könyvtárak megalakítása. A községekről (közösségekről, obscsina) 1865-ben kiadott rendelet értelmében a könyvtárak az egyházaktól a községek felügyelete alá kerültek, a népiskolák mellett megalakult a községi könyvtárak hálózata. Szervezetüket tekintve a finn könyvtárak az amerikai példát követték, 1912-ben nyílt Turkuban az első amerikai típusú városi közkönyvtár.

Az önálló állam a közkönyvtárakat 1921-től támogatja. 1928-ban jelent meg az első könyvtári törvény, alapját az információhoz való egyenlő hozzáférés elve képezte. Az 1962-ben elfogadott második könyvtári törvény növelte a könyvtárak finanszírozását, segítette a könyvtári rendszer fejlődését. 1998-ban fogalmazták meg a közkönyvtárak céljait az új információs társadalomban. 2001-ben fogadták el a finn könyvtárak politikai programját, amely pontosan rögzítette a közkönyvtárak feladatait.

A Finn Nemzeti Könyvtár története az Aboban 1640-ben alapított első állami egyetemhez kötődik. Állománya kezdetben magánszemélyek adományaiból gyarapodott, egy 1707. évi királyi rendelet szerint egyetemi könyvtárként kötelezpéldányból részesült. H. G. Porthan igazgató vetette fel, hogy legyen az egyetemi könyvtár egyúttal nemzeti könyvtár is. Finn-

ország Oroszországhoz csatolásával a könyvtár orosz nyelvű kötelezpéldányokat is kapott. 1827-ben a könyvtár a turkui tűzvész áldozata lett, a negyvenezres állományból mindössze 800 kötetet sikerült megmenteni. Ezután került át az egyetem és könyvtára Helsinkibe. Új épületét 1845-ben adták át. A könyvtár állománygyarapításának finanszírozására pénzgyűjtést szerveztek a lakosság körében. Újságban kérték, hogy a magántulajdonban lévő régi és ritka könyveket adják át a könyvtárnak. Nagylelkű ajándékok érkeztek a cári családtól, a cári tudományos akadémiától, híres tudósok magángyűjteményeiket adták oda.

Ma a Finn Nemzeti Könyvtárban világszerte ismert és az UNESCO által védett gyűjtemények találhatóak. A könyvtár 2006-tól csak nemzeti könyvtárként működik. Feladatkörébe tartozik országos szolgáltatások kifejlesztése a különböző típusú könyvtárak számára, valamint a finn kulturális örökség megőrzése. Állománya több mint 5 millió nyomtatott egység, az alkalmazottak száma 200 állandó és 50 ideiglenes munkatárs. Nő az elektronikus szolgáltatások népszerűsége, a FinELib elektronikus könyvtár használata.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 91, 104, 109, 179

Kutatás

83/2010

FEATHER, John: LIS research in the United Kingdom : reflections and prospects. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 41. (2009) 3., p. 173-181.

A könyvtár- és információtudományi kutatások helyzete az Egyesült Királyságban

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás

A cikk a könyvtár- és információtudományi kutatások fejlődését elemzi a brit felsőoktatási

intézményekben és a kutatások céljait. A kutatásoknak hagyományosan számos alkotóelemük van, elméleti és empirikus jellegűek egyaránt, s ez gyakran feszültséget és nézeteltérést okoz a kutatók és a gyakorló szakemberek között. E tény fényében vizsgálta a szerző a Kutatások Értékelésének Gyakorlatát (Research Assessment Exercises, RAE) 1988 óta, különös tekintettel a 2008. évi RAE eredményekre. Tárgyalja a finanszírozás forrásait és a különböző érdekelt intézmények szerepét a kutatási folyamatban. Arra a következtetésre jut, hogy az Egyesült Királyságban a könyvtár- és információtudományi kutatások a felsőoktatási kutatások részévé váltak, de még mindig olyan eredményeket szolgáltatnak, amelyeket át kell ültetni a szakmai gyakorlatba.

(Autoref.)

84/2010

HOUGHTON, John W.: Economic implications of alternative publishing models : self-archiving and repositories In: LIBER quarterly. – 19. (2009) 3/4.

A tudományos publikálás alternatív modelljeinek gazdasági hatásai

Felmérés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudásgazdaságot (knowledge economy) úgy határozzák meg, mint amiben a tudás előállítás és felhasználása játssza a főszerepet a vagyoni létrehozásában. Nem egyszerűen a tudás határainak kiszélesítéséről van szó, hanem a tudás minden fajtájának sokkal hatékonyabb használatáról és felhasználásáról a gazdasági élet minden területén. Kulcskérdés, vajon vannak-e új lehetőségek és új modellek a tudományos publikálás számára, melyek jobban szolgálják a kutatókat, és hatékonyabban mutatják be és terjesztik a kutatási eredményeket. Egy korábbi munkára támaszkodva a cikk a tudományos publikálás alternatív modelljeinek költségeit és lehetséges előnyeit vizsgálja egy a JISC számára készített

kutatás módszereinek és eredményeinek bemutatásával Nagy-Britanniában. Arra a következtetésre jut, hogy a különböző publikálási modellek jelentős különbségeket eredményezhetnek a tudományos kommunikáció költségeiben és hasznosulásában. Úgy tűnik, a nyílt hozzáférés lényegesen nagyobb haszonnal jár.

(Autoref.)

Lásd még 85, 137

Tudománymetria, bibliometria

85/2010

CRONIN, Blaise – MEHO, Lokman I.: Receiving the French : a bibliometric snapshot of the impact of “French theory” on information studies. – Bibliogr. 19 tétel In: Journal of information science. – 35. (2009) 4., p. 398-413.

A „French theory” hatása az információtudományra

Bibliometria; Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtártudományi szakirodalom

A tanulmány azt vizsgálja, milyen mértékben hatottak a francia strukturalisták (Bourdieu, Derrida, Foucault stb.) az információtudományi szakirodalomra. Bibliometriai elemzés segítségével feltárja, mely gondolkodókra és mely művekre hivatkoztak a leginkább az utóbbi négy évtizedben. A cikk felsorolja azokat az információtudományi szakfolyóiratokat és szerzőket, akik a legtöbbször hivatkoztak a francia strukturalistákra.

(Autoref.)

Információszerzés (information management)

86/2010

UNSWORTH, Kristene: Ethical concerns of information policy and organization in national security. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 47. (2009) 7., p. 642-656.

Az információpolitika etikai szempontjai és a nemzetbiztonság

Információszerzés; Osztályozás; Tájékoztatás szabadsága; Tájékoztatási politika

Az információszerzésre hatással van az ideo-

lógia, legyen az személyes meggyőződés, szervezeti gyakorlat, vagy nemzeti ideológia. Az osztályozás szerepe kettős. A könyvtár- és információtudomány területén a cél az egyértelműség, míg a nemzetbiztonság területén ez a szerep sokkal árnyaltabb. A cikk megpróbál különbséget tenni e két terület között, annak érdekében, hogy jobban érthető legyen a rendszerezési folyamat etikai vonatkozása három, a nemzetbiztonságra vonatkozó példán keresztül: (1) egy, a kelet-német Állambiztonsági Minisztérium számára készült szótár, (2) az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság szervezeti és működési szabályzata (3) jelenlegi állami felhívások a „gyanús tevékenységek jelentésére”.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

87/2010

HARNAD, Stevan: Probuždenie “spâșego giganta” : universitetskie mandaty na Otkrytyj dostup. – Bibliogr. 25 tétel In: *Naučnye i tehničeskije biblioteki*. – (2009) 10., p. 62-71.

Res. angol nyelven

Az „alvó óriás” felébresztése. Egyetemi rendelkezésekkel kell segíteni a nyílt hozzáférést

Felsőoktatási intézmény; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A nyílt hozzáférés a világ 25 ezer lektorált (peer-reviewed) tudományos folyóiratában évente megjelenő 2,5 millió tudományos cikk,

a szerzők által rendelkezésre bocsátott tudományos könyvek és adatok, szoftverek, audio- és videoanyagok online elérhetőségét jelenti. A szerzők érdeke, hogy kutatási eredményeiket minél többen megismerjék, az anyagiak kevésbé fontosak számukra. A „papíralapú informatika” korában a potenciális olvasók a cikkmásolatokat postán vagy faxon kapták. Elektronikus postával már sokaknak el lehetett küldeni a dokumentumok elektronikus változatát. Még optimálisabb megoldás ezek nyílt elérésének lehetővé tétele az interneten. Ez a technológia a nyílt hozzáférés lényege: a lektorált tudományos folyóiratokban megjelent cikkek ingyenes, operatív, állandó és globális elérhetősége.

Egy szerző számára két lehetőség van, hogy cikkeit elérhetővé tegye: az *arany út*, amikor a cikk egy nyilvánosan elérhető folyóiratban jelenik meg, és a *zöld út*, amikor a cikket egy előfizetéses folyóiratban publikálják, a szerző pedig

hozzáférhető változatban archiválja a honlapon. A tudományos folyóiratok valószínűleg az arany utat fogják választani, a 25 ezer folyóirat közül ma mindössze – nem a legfontosabb – négyezernek van ingyenesen elérhető változata. Ezért egyelőre gyorsabb és olcsóbb megoldás a zöld út, amikor a szerzőnek csak néhány órát kell az archiválásra fordítania.

Az önarchiválás (self-archiving) ötlete először 1994-ben vetődött fel, ha ezt akkor megfogadják, akkor ma teljes lenne az archívum. 34 pszichológiai jellegű ok van, amelyre hivatkozva (Zénon paradoxonjai) a szerzők elutasítják az önarchiválást. Bár bebizonyosodott, hogy a nyílt archívumban található cikkeket sokkal többen keresik és idézik, a szerzők 85%-a egyelőre nem tesz lépéseket. A megoldás az lehet, ha a kutatást támogató szervezetek és szponzorok az önarchiválást politikájuk részévé teszik, és munkatársaiktól el is várják. A jogi szabályozáshoz az első javaslatok még 2000-ben jelentek meg, kezdetben az intézményi repozitóriumba való bevitelről. A 2002. évi Budapesti Felhívás ezt az irányt deklarálja. Az első komolyabb lépést a Southamptoni Egyetem tette, amikor hivatalos utasításban írta elő a tudósok és a hallgatók számára az önarchiválást. 2003 óta tízezer folyóirat 97%-a hivatalosan is támogatja az önarchiválást, 63%-uk preprintet is elfogad. A tudósok körében végzett kutatások ennek ellenére azt mutatják, hogy bár elvben egyetértenek az önarchiválással, gyakorlatban csak akkor fogják megtenni, ha egyetemük vagy finanszírozójuk megbízza őket ezzel. A szerzők 95%-a hajlandó átadni publikációit, 80%-uk csak a megfelelő rendelkezés meglétekor. Egy másik felmérés szerint utasítás hiányában az intézményi archívumokban az önarchiválás szintje a szerzőknek csak a 15%-át jelenti. 2009-ben a világon 70 rendelkezés volt érvényben, és 14 előkészületben. Közülük néhány több szervezetet érint, ezeket a tudományos kutatásokat finanszírozó szervezetek adták. Kollektív szabályozásra két komoly javaslat van: az egyikben 46 ország 791 egyeteme vesz részt, a másikban pedig az összes brazil egyetem és tudományos kutatóintézet.

Az egyetemek valójában nem az online információk korában született „alvó óriások”. Feladatuk ma, hogy megértessék a professzorokkal és a vezetéssel, hogy saját érdekükben az összes tudományos eredményt archiválni kell, és az archívum mások számára történő elérhetővé tétele megnyitja az utat más egyetemek archívumainak eléréséhez.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

88/2010

TONTA, Yasar: Preservation of scientific and cultural heritage in Balkan countries. – Bibliogr. In: Program. – 43. (2009) 4., p. 419-429.

A tudományos és kulturális örökség megőrzése a balkáni országokban

Együttműködés -nemzetközi; Háborús károk; Megőrzés; Számítógép-hálózat

A „balkán” szó törökül erdővel borított hegyláncot jelent. A szót eleinte a Bulgárián végighúzódo hegységre használták, majd kiterjesztették az Adriai-tenger, Földközi-tenger és Fekete-tenger által határolt félszigetre, amely hosszú évszázadokon keresztül az Oszmán Birodalom fennhatósága alá esett. A különböző etnikumú, nyelvű, vallási hovatartozású népcsoportok függetlenségi harcai rengeteg emberéletet követeltek még a huszadik században is, a két világháború során, majd a hidegháborút követően, és a „nemzetépítés” folyamata továbbra is lezáratlan e régióban. Mindezek folyamánya, hogy a „balkán” szó mára pejoratív jelentéssel telítődött, és a félsziget egyes országai jobb szeretik délkelet-európaiként vagy közép-európaiként definiálni magukat.

A térség összlakossága 75 millió. Ha hozzáveszünk ehhez Törökországnak az Anatóliai-félszigeten elterülő részét, 142 millió lakossal számolhatunk, amely az európai népesség 17,7 százalékát teszi ki. Az életminőség az európai uniós átlagnál alacsonyabb, amely megmutatkozik az internethasználatban is: a teljes lakosság 36,8

százaléka rendelkezik internet-hozzáféréssel, míg az Unióban a népesség 61,4 százaléka. Törökország a hatodik az európai országok között az internethasználók számát tekintve. A balkáni országok részét képezik a GÉANT2 elnevezésű összeurópai kutatási és oktatási hálózatnak, bár – Horvátország, Szlovénia és Görögország kivételével – a többiekénél szerényebb sáv szélességkapacitással bírnak. Az ún. hálózati felkészültségi mutató (*Networked Readiness Index*) azt vizsgálja, hogy az egyes országok mennyire készültek fel az infokommunikációban rejlő lehetőségek kiaknázására. A 127 országot rangsoroló listát Dánia, Svédország, Svájc és az Egyesült Államok vezeti. A balkáni országok nem a legelőkelőbb helyeket foglalják el: Szlovénia a 30., Horvátország a 49., a többiek ennél alacsonyabb helyezést kaptak. Nem sokkal jobb a helyzet a tudományos publikációk megjelentetése terén. A Thomson *ISI Web of Knowledge* hivatkozási indexe alapján Törökország és Görögország kivételével a Balkán államaiban kevés kiadvány lát napvilágot. Az említett két országban több mint 100 ezer tudományos cikk jelenik meg évente, ez a szám Romániában 53 269, Szlovéniában 25 033, Horvátországban 24 116, Szerbiában 9 910. A sor végén Albánia, Montenegró és Koszovó kullog évenkénti átlag 780, 317, ill. 51 tanulmánnyal.

Jóllehet kevés olyan cikk jelenik meg, amely a balkáni országok tudósainak együttműködéséről tanúskodik, a térség kulturális örökségét a közös történelmi múlt, a népek közötti kulturális kölcsönhatások formálták. E kulturális örökség egy jelentős része azonban megsemmisült a háborúk és a nemtörődömség következtében, amely utóbbi háttérben a nemzetépítés folyamata áll. Az egyes országok nem a közös állampolgári jogok és kötelezettségek alapján határozzák meg, kit tartanak állampolgáraiknak, hanem nyelvi, vallási és etnikai alapon. A nemzetállam építése a többségi nemzethez nem tartozók negligálását vonja maga után, amely felfogás kedvezőtlenül befolyásolja a közös kulturális örökség megővését. Jó példa erre a Bosznia és Hercegovina Nemzeti és Egyetemi Könyvtára, amelyet 1992

augusztusában ért bombatámadás. Ennek során 1,5 millió könyv pusztult el, köztük 4000 ritka könyv és kézirat. Az intézmény a Bosznia és Hercegovina által lakott összes népcsoport: muszlimok, szerbek, horvátok, zsidók stb. kulturális örökségének egy részét is őrizte. E példa mutatja, hogy a másik kultúra megsemmisítése adott esetben egyfajta kulturális öngyilkossággént is felfogható, hiszen a kultúrák nem különállva, egymástól elszigetelten léteznek.

Jóllehet a megsemmisült értékek újratertésére nemigen kínálkozik lehetőség, több olyan kezdeményezésnek lehettünk a tanúi az elmúlt évtizedben, amely a kulturális kincsek digitális formában történő megőrzését és a kulturális örökséghez való széles körű hozzáférés biztosítását célozta. Ezekben a programokban, projektekben (pl. Europeana, The European Library) a balkáni államok egyelőre alulreprezentáltak, ugyanakkor a nemzetközi együttműködésekben való részvétel jó alapot jelent a telekommunikációs infrastruktúra – esetlegesen külső forrásokból történő – korszerűsítésére.

(*Dancs Szabolcs*)

Nemzeti könyvtárügy

89/2010

KLAUSER, Hella: Picknick in der Bibliothek, selbstbewusste Nutzer und steigende Gehälter : Neues aus dem Musterland Dänemark : Austausch wird verstärkt In: BuB. – 60. (2008) 7/8., p. 576-579.
Res. angol és francia nyelven

Újdonságok Dánia ideális könyvtári világából

Könyvtárügy; Tanulmányút

Dánia szerencsés ország. Minden elemi iskolában működik könyvtár, az 580 közkönyvtárból az 5,4 milliós lakosság átlagosan 14 dokumentumot kölcsönöz évente, és a felnőtt lakosság egyharmad része rendszeres könyvtárhasználó.

A bibliotek.dk-val (központi katalógus a használók számára), a videók letöltését lehetővé tevő bibcasttal és a net-musikkal, amely zene letöltésére szolgál a közkönyvtárakban (a licenrdíjat a dán könyvtári hatóság fizeti), megtette az első lépéseket a digitális kor és az elektronikus információközvetítés világába.

Dániában, ahol nincs munkanélküliség, a könyvtárosok fizetését nemrég emelték 12,5%-kal. Mindaz, amiért Németországban hosszú ideje folytatnak kampányt a könyvtárosok, az északi szomszédnál már általános gyakorlat: önkormányzati felelősségvállalás arra, hogy mindenki szabadon hozzáférhessen az információhoz, könyvtári törvény, és központi, az állam által fenntartott könyvtári hatóság a könyvtári-információs szektor munkájának koordinálására, az infrastruktúra fejlesztésére és működtetésére, valamint az innováció ösztönzésére.

Tizenöt német könyvtáros nemrégiben tanulmányutat tett Dániában, e modellértékű könyvtári világban szerzett tapasztalataikat és benyomásaikat összegzi a szerző.

(Autoref.)

Lásd még 82, 86

Központi szolgáltatások

Lásd 115

Együttműködés

90/2010

HEUSSE, Marie-Dominique: L'organisation en réseau : ou comment passer d'une logique interuniversitaire à une logique de site au SICD de l'université de Toulouse In: Bulletin des bibliothèques de France. – 54. (2009) 6., p. 24-27.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Szervezés a hálózat segítségével, azaz lehet-e az egyetemek közötti rendszereket egy egységes dokumentációs rendszerrel összefogni – a Toulouse-i Egyetem példája

Együttműködés -helyi; Elektronikus dokumentum; Felsőoktatási intézmény; Kutatás információellátása; Számítógép-hálózat

Toulouse az egyike annak a mindössze két (Bordeaux a másik) felsőfokú egyetemi kutatóhelynek (PRES), amelyek saját hálózati rendszerrel rendelkeznek a dokumentációs politikájuk megvalósításához. Mindkét esetben a SICD-et, az intézmények közötti dokumentációs együttműködés formáját alkalmazzák. Az eredeti forma megmaradt a Toulouse-i Egyetemen, mint az egyetem könyvtárainak kiszolgálója, Bordeauxban pedig átalakult a PRES Dokumentációs Tanszékévé.

Az „Université de Toulouse” kutatóközpont összefoglaló név, azt a hat egyetemi intézetet és egy nyitott tudományos kooperációs központot (EPCS) takarja, amelyek 2007-ben alakultak meg. A SICD rendszerek főként az 1980-1990-es években váltak divattá, mert ekkor volt a könyvtári integrált rendszerek felfutása is. A kettő együtt jó tartalmi és szerkezeti lehetőséget adott az információszerzési-keresési és kutatómunkákhoz. Időközben számos rendelet, szabályozás, új szoftverek bevezetése, egyéb dokumentációs kutatóközpontok másféle informatikai rendszerei stb. különféle nehézséget okoztak, amelyekkel meg kellett birkóznuk. A hálózaton közösen használt szoftver viszont azal az előnnyel járt, hogy sokféle munka egységes struktúrába szerveződött: az Archipel nevű katalógus, a beiratkozott olvasók és a dokumentumok bárholnan és bármikor történő hálózati elérhetősége, a különféle gyűjteményekben szétszórt bármilyen dokumentum elérhetősége és kölcsönzése voltak az első nagy eredmények. Ezt követte a kölcsönzési szokások vizsgálata alapján a felhasználói magatartásmódok elemzése, majd a szakmai személyzet azon kívánsága, hogy a rendszert egyre tökéletesebbé és gördü-

lékenyebbé tegyék a hálózat segítségével. Közös katalógusok, beszámolók, az európai normákhoz való illeszkedés, projektek menedzselése, a katalógusok interfészének további fejlesztései és számos más tevékenység tartozik ide.

A különféle intézetek által használt egyéb informatikai rendszerek, a hivatalos törvényi szabályozás, – amely más a dokumentációs központok, más az egyetemek, más a könyvtárak, más a kutatóközpontok számára – sok érdekellentétet és nehézséget okoz mind a mai napig. A PRES rendszere teljesen inkompatibilis a törvénnyel (LRU), amely az autonóm egyetemek szabályozója, amelyek egyébként is a végsőkig védik a saját egyéni érdekeiket a közös érdekek ellenében. Így a PRES sok esetben tehetetlen: nem tudja a campus egész szervezetét vezérelni, nincsenek anyagi forrásai, nincs elég külső személyzete. A szakemberek és a rendszerben részt vevők csak remélni merik, hogy hamarosan eljön az az idő, amikor e nehéz helyzetben a kölcsönös párbeszéd segítségével valamilyen szinten változtatni tudnak.

(Pajor Enikő)

Lásd még 88, 105, 118, 135

Jogi szabályozás

91/2010

ČUVIL'SKAĀ, O.A.: Zakonodatel'stvo o bibliotečnom dele : evolúciã i sovremennoe sostoãnie. – Bibliogr. 8 tétel In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2009) 9., p. 17-27.

A törvényalkotás kialakulása és jelenlegi helyzete a könyvtárügyben Oroszországban

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy története

A könyvtári tevékenységhez szükséges jogi alapokat Oroszországban a 20. század végén teremtették meg. Ezek: az alkotmány (1993), a

Polgári Törvénykönyv (1994–2008), a kulturális törvények (1992), a könyvtári törvény (1994) és a kötelezpéldány-szolgáltatásról szóló törvény (1994). A jogi szabályozás állami szinten történik, továbbá természetes és jogi személyek, és maguk a könyvtárak által.

Az orosz könyvtári törvényhozás kezdetei a 11-12. századra vezethetők vissza, a kijevi állam létrejötte éppen egybeesett a kolostorok melletti első könyvtárak megalakulásával. A következő időszak Nagy Péter cár kora, amikor állami rendeletek írták elő egyes intézményi könyvtárak (Tudományos Akadémia, a Moszkvai Egyetem) létesítését. Ugyancsak I. Péter alapította a moszkvai nyomda melletti könyvtárat (1706) és a szentpétervári Művészeti Kamarát és könyvtárat (1714). Ő rendelte el, hogy az egyházmegyéből és a kolostorokból a régi kéziratos krónikákat és hasonló könyveket másolásra Moszkvába a szinódusba kell küldeni. A Moszkvai Egyetem és Tudományos Könyvtára alapításáról Erzsébet cárnő írt alá rendeletet (1754), az 1783. évi kormányrendelet pedig minden nyomda számára kötelezővé tette egy-egy példány eljuttatását a Szentpétervári Tudományos Akadémia Könyvtárába. II. Katalin cárnő 1795-ben rendelte el a szentpétervári Cári Közkönyvtár alapítását (ma Oroszországi Nemzeti Könyvtár).

A 19. században a normatív-jogi szabályozás a közkönyvtárak alapításának rendjére, tevékenységük adminisztratív és cenzúra-felügyeletére irányult. I. Miklós cár az 1830. évi törvényében a kormányzósági városokban 52 közkönyvtár megnyitását írta elő (egy részük ma is működik). A 19. század második felében fokozódott a közkönyvtárak ellenőrzése, a könyvtárakkal foglalkozó jogszabályokat beillesztették a cenzúráról szóló törvénybe. Közkönyvtárak nyitására a belügyminisztertől vagy a kormányzótól kellett engedélyt kérni. A cár vagy a belügyminiszter különböző rendeletekben szabályozta, mely könyvek nem lehetnek a könyvtárakban, ki nyithat nyomdát, könyvtárat. A század végén könyv- és folyóirat-katalógusokban adták közre a könyvtárakban olvasható, illetve tiltott művek jegyzékét. A fejlődő polgárság igényelte

a közkönyvtárakat, a cári kormány ezért engedményekre kényszerült: eltörölték az előzetes cenzúrát, de bevezették a hatalomnak nem tetsző művek beszerzése miatti felelősségre vonást. A sok tilalom és felügyelet ellenére a könyvtári jogszabályok az olvasók érdekeinek védelmét, a szabad könyvtárhasználatot szolgálták. Az 1. oroszországi könyvtári kongresszuson (1911-ben) felvetődött a könyvtári törvény szükségessége, kidolgozását azonban a forradalmi események meggátolták. A forradalom előtti Oroszországban minden törvényt cári (állami) keretek között dolgoztak ki. Ezzel magyarázhatók a könyvtári szféra állami irányításának sajátosságai. A cári rendeletek mindegyike hangsúlyozta az intézmények állami jellegét, tevékenységük fontosságát az állam, a tudomány fejlődése, az oktatás és a kultúra számára.

Az Októberi Forradalom után 1918-ban fogadták el a könyvtárügyről és a közkönyvtárak védelméről szóló dekrétumokat, majd 1921-ben a külföldi irodalom beszerzéséről és terjesztéséről, 1928-ban pedig a kötelezpéldány-szolgáltatásról szólót. A Szovjetunió könyvtárügyéről c. párhuzartározat (1934) új irányítási rendszert vezetett be. 1936-ban fogadták el az iskolai könyvtári hálózatról szóló határozatot, a háború után pedig a körzeti és falusi könyvtárakról szólót.

A könyvtári törvényhozás ma szövetségi, nemzetközi és regionális irányba fejlődik. Az új szakasz a szuverén Oroszországi Föderáció megalakulásával kezdődött. Az 1992. évi kulturális törvény hatálya a könyvkiadásra és a könyvtárügyre is kiterjed. Jelentősége, hogy a kulturális tevékenységeket először vonja ki az ideológiai és a politikai szférából.

(Viszocsekné Péteri Éva)

92/2010

FINEBERG, Tobi: Copyright and course management systems : educational use of copyrighted materials in the United States and the United Kingdom. – Bibliogr. In: Libri. – 59. (2009) 4., p. 238-247.

Szerzői jogilag védett anyagok használata az amerikai és a brit felsőoktatásban

Felsőoktatási intézmény; Szerzői jog; Tankönyv

Az elektronikus tananyagok és a *kurzuskezelő rendszerek* (más néven: *virtuális tanulási környezet*) lehetővé tették az egyetemi hallgatók számára, hogy bármikor bármilyen tananyaghoz hozzáférjenek. Az elektronikus elérés azonban újabb lehetőséget teremt a szerzői jogi szabályok megsértésére. A cikk áttekinti az 1970-es évek óta érvényben lévő irányelveket a szerzői jogilag védett anyagok tisztességes felhasználásáról (*fair use*), és számba veszi, hogy a nagyobb amerikai és brit egyetemek hogyan kezelik a kérdést. Egyesek szerint nem biztos, hogy új irányelvekre van szükség, és kérdéses, hogy az adatbázis-hozzáférési engedélyek (licencek) vonatkoznak-e az anyagok kurzuskezelő rendszerben való felhasználására is.

Nézzük a gyakorlatot! Az egyesült államokbeli jogi szabályozás 1995 óta változatlan, az pedig egy 1976-ban született dokumentumon alapul. Az eredeti jogszabály csupán a fizikai duplikációra vonatkozott, később felismerték, hogy az elektronikus másolat más (*Digital Millennium Copyright Act*, 1998), de ekkor még jórészt csak a szoftverekkel foglalkoztak. A *Technology, Education and Copyright Harmonization Act* (2002), a digitalizált anyagok távoktatásban való felhasználását bizonyos esetekben engedélyezi, de nem tér ki a kiegészítő olvasmányokra. A *fair use* fogalmát – jogszabály hiányában – eltérően értelmezik az egyes könyvtárak a szerzői jogilag védett elektronikus dokumentumok használata során.

Tisztább viszonyokat teremtett az Egyesült Királyságban a *Copyright, Designs and Patents Act* (1988). 2003-ban oktatási és kutatási célra engedélyezték az elektronikus másolatot, de ez csak a kötelezpéldányként kapott dokumentumok helybeli használatára vonatkozik. A CDPA *fair dealing*-ről beszél, de elfelejti meghatározni, mi is az, egyébként pedig a tananyagként használt szerzői jogilag védett dokumentumokról

nem rendelkezik. Összegzésként elmondható, hogy a mai gyakorlat elavult jogszabályi háttérből, szakmai szervezetek ajánlásaiból, az egyes intézmények szükségleteiből és lehetőségeiből áll össze.

Ugyanakkor mindenki tisztában van vele, hogy ma már csak a 24 órás elérésű anyagok versenyképesek. Egy felsőoktatási intézményben az elektronikus rendszer kezelése a kurzus vezetőjének a feladata, de szüksége van szabályzatra, amit a kar jóváhagy, és amiről a diáknak is tudnia kell. Egyre több egyetem honlapja informatív ebből a szempontból. A *University of Texas* „Kérdezd meg a jogászt!” linken ad lehetőséget a villámkérdésekre, míg a *Stanfordon* egyértelműen megkülönböztetik az elektronikus tankönyv-állományt a kurzuskezelő rendszerek anyagától. A *London School of Economics* honlapján útmutató található a szerzői jogi szabályok egyetemi alkalmazásáról és a *Copyright Licensing Agency* (CLA) szerepéről. A *University of York* szintén közlétesz ilyet, valamint a szerzői jogról szóló informatív weboldalakat is felsorolja. Összességében tehát úgy tűnik, hogy az angol gyakorlat jobban odafigyel a problémára.

Megoldásnak tekintik sok helyen a licenceket, amelyekkel egy-egy kiadó (vagy kiadói csoport) kiadványaihoz lehet hozzáférni. Az Egyesült Államokban a *Copyright Clearance Center* (CCC) ún. *blanket license*-e már előzetes engedélyt tartalmaz. Az egyetemeknek arra kell ilyenkor figyelni, vajon ezek a megállapodások valamennyi szükséges dokumentumot felölelnek-e, illetve, hogy az intézmény egyéb szerződéseivel mennyire fedik át egymást. Háttérkérdés ennek a típusnak, hogy előírja a használok monitorizálását, ez pedig a sértheti a könyvtárhasználó jogait. Húsba vágó mindenesetre, hogy egy fizetős szolgáltatás megléte esetén vajon újra kell-e fizetni a kurzusbeli elérésért. A válaszok szerződésenként különböznek.

A szerző áttekintésének tanulsága, hogy amennyiben a könyvtárak gondosan járnak el a szerződéskötéskor, általában automatikusan megkapják a dokumentumok használatának jogát a kurzusok céljára. Ezzel együtt szükség lenne egy

átfogó felmérésre, amely stabilizálná a jelenlegi képlékeny állapotot. Ez kiterjedne az egyetemek által e téren követett gyakorlatra; áttekintené a múltban lefolytatott jogi eljárásokat; összevetné (a későbbiekben egységesíthetné) a kérdésre vonatkozó irányelveket, ami egyet jelentene az érintett intézmények jogértelmezésének összehasonító elemzésével. De foglalkozni kell a licencek gyakorlatával is. Az optimális konstrukció kiválasztásához érdemes a CCC és a CLA mellett a *University Readers* véleményét is meghallgatni.

(Vasbányai Ferenc)

93/2010

LORENZO-ESCOLAR, Nieves: La ley de propiedad intelectual y su repercusión en la actividad de las bibliotecas. – Bibliogr. 22 tétel In: Revista española de documentación científica. – 32. (2009) 4., p. 34-45.

Res. angol nyelven

A szellemi tulajdon joga és hatása a könyvtárak tevékenységére

Elektronikus dokumentum; Jogszabály -más területről; Másolatszolgáltatás; Szerzői jog

Noha a plágiumot már a görög antikvitás is elítélte, a szerzői jogok egyetemes elismerésére először az 1886-os berni egyezményrel került sor. Ma gyakorlatilag két rendszer biztosítja a szellemi tulajdonjogot: a berni egyezmény (amelyet 1996-ban egészítettek ki az új technológiák vonatkozásában) és az 1952-es genfi szerzői jogi egyezmény (melynek revíziójára 1971-ben Párizsban került sor).

Spanyolországban a szellemi tulajdon szabályozása egy 1879-es törvénnyel kezdődött, melyet több mint száz év után váltott fel az 1987-es törvény. Ez mondja ki, hogy az írott mű szerzőjéhez tartozik, ő a szellemi alkotáshoz fűződő morális jellegű (a szerzőség és a mű integritásának elismerése) és gazdasági jellegű (a sokszorosítás, terjesztés, nyilvános közlés, átalakítás stb.

joga) javak jogosultja. A szerző magánjogával szemben a közösség jogait az információhoz és a kultúrához való hozzáférést garantáló kulcsintézmény, a könyvtár biztosítja, bizonyos kezek között.

Az információtechnológia és a kommunikációs hálózatok fejlődése (a terjesztéstől a reprodukció és a hozzáférés új lehetőségein át az új hordozókra való másolásig) olyan új helyzetet teremtett, amelyhez a szerzői jog védelmét hozzá kell igazítani, illetve meg kell vizsgálni, hogy a hagyományos rendszer ad-e megfelelő választ az új körülmények között. Spanyolországban ez a folyamat egy 1996-os királyi dekrétummal kezdődött és jelenleg a 2006-os, a szellemi tulajdonról szóló törvényben valósult meg.

A törvény nem állít akadályt a kultúrához való hozzáférés elé a könyvtárakban, és engedi mind a kutatási célú másolást, mind a kölcsönzést. Ugyanakkor problémát jelent a különböző érdekek közötti egyensúly megtalálása; a magáncélú és a kalózmásolás megkülönböztetése. Gondot okoz az állandó technológiai fejlődés, amely egyrészt az ellenőrzés mechanizmusait erősíti, másrészt egyre könnyebben egyre jobb minőségű másolatok készítését teszi lehetővé. (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a technológia a másolatkészítés megakadályozását is lehetővé teszi.) Az EU 2005-ben elindított *i2010: digitális könyvtárak* projektje az európai kulturális, audiovizuális és tudományos örökség mindenki számára hozzáférhetővé tételét célozza digitális formában. Ehhez szükséges az egyes országok digitalizálással kapcsolatos jogszabályainak egységesítése, és a nem teljes nyilvánosságra szánt dokumentumok digitalizálásának szabályozása is.

A könyvtárak szükségét érzik, hogy

- megszabaduljanak a folyóiratárak állandó növekedése okozta nyomástól;
- a jogokat tiszteletben tartó digitális gyűjteményeket alakítsanak ki;
- az oktatást segítő, szabadon hozzáférhető forrásokat biztosítsanak;
- garantálják anyaintézményeik kutatási eredményeinek hosszú távú megőrzését.

Mindezek a törekvések a nyílt hozzáférés, és a repozitóriumok kialakítása irányába mutatnak. Megoldandó feladat ezzel kapcsolatban az egyetemeken születő művek szerzői jogainak kezelése. Az egyetemi könyvtárak ezzel kapcsolatos feladatai: az oktatók segítése műveik és jogaik megőrzésében, az önarchiválásban; a hallgatók megismertetése a magánmásolat fogalmával, a hivatkozás módjaival, saját munkájuk védelmének lehetőségeivel.

(Mohor Jenő)

94/2010

SCHLEIHAGEN, Barbara: Bibliotheksgesetze in Europa : Mittel politischer Steuerung und Gestaltung. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bücherei Perspektiven. – (2009) 2., p. 14-22.

Könyvtári törvények Európában

Jogszabály -könyvtárügyi

A könyvtári törvény szükségességét már 1994-ben megfogalmazta a nyilvános könyvtárakról közrebocsátott *UNESCO/IFLA manifesztum*, majd még behatóbban foglalkozott a kérdéssel a nyilvános könyvtárak szolgáltatásainak továbbfejlesztéséről 2001-ben kiadott *Irányelvek*. Ez utóbbi már a finanszírozás szabályozását is a könyvtári törvény feladatai közé sorolta. Az Európa Tanács az EBLIDA-val közösen 2000-ben fejtette ki állásfoglalását az „*Irányelvek az európai könyvtári törvényekhez és könyvtárpolitikához*” c. dokumentumában, felszólítva a tagállamokat az irányelveknek megfelelő törvények kiadására illetve az érvényben lévő törvények ebben a szellemben történő megújítására. Az Irányelvek négy kulcsfontosságú témakört jelöltek meg: 1. Vélemény- és információszabadság. 2. A könyvtárak mint a nemzeti könyv- és információpolitika részei. 3. A könyvtárak és a tudásipar. 4. A könyvtári örökség védelme. Jelenleg az Európai Unió 27 tagállamának kétharmadában van érvényben lévő könyvtári törvény. Nincs és korábban sem volt ilyen törvény

Ausztriában, Bulgáriában, Cipruson, Franciaországban, Luxemburgban, Máltán és Portugáliában. Ugyancsak nincs érvényben levő törvény Írországban, itt azonban sajátos a helyzet: az igen régi tradíciókkal rendelkező könyvtárügyet már 1855-ben törvény szabályozta, a *Public Library (Ireland) Act*, jelenleg pedig a *Local Government Act* (2001) foglalkozik a nyilvános könyvtárak szolgáltatásaival, és még számos más stratégiai dokumentum is biztosítja a szükséges állami támogatást. Hollandiában szintén érvényét veszítette az 1975-ben életbe léptetett könyvtári törvény, ugyanis a kormányzás általános decentralizálása során a *Social Welfare Law* a nyilvános könyvtárak fenntartásának felelősségét nagyrészt tartományi illetve települési szintre helyezte át. Ugyanakkor viszont e könyvtárak minőségéért és koordinációjáért az állam vállalt felelősséget. Az 1994-es művelődéspolitikai törvény két fejezetben foglalkozott a nyilvános könyvtárakkal, a könyvtáros egyesület pedig 1990-ben chartát adott ki róluk, de mindez csak kis részben pótolja a könyvtári törvény hiányát Hollandiában.

Németország e téren sajátos helyzetben van. Az NDK-ban 1968-ban a Művelődési Minisztérium kiadott egy könyvtári törvényt, amely azonban a két állam újraegyesítésekor (1990) érvényét veszítette, az NSZK-ban viszont nem védte jogi szabályozás a könyvtárakat. Csak 2009-ben született meg az első tartományi könyvtári törvény Tübingiában, amit rövidesen Szász-Anhalt tartomány törvénye követett. (Aligha véletlen, hogy korábban mindkét tartomány az NDK-hoz tartozott.) A tübingiai törvénynek van egy szépséghibája: nem kötelez, csak ajánl. Ez kétségessé teszi hasznosságát.

A volt szocialista tábor minden EU-tagállammá vált országa felújította és az új jogi struktúrához igazította régi könyvtári törvényét. A nyugati országokban a felújítást az információs társadalom új jelenségeihez való igazodást tette szükségessé. Egyedül Nagy-Britannia könyvtárai támaszkodnak 1990 előtti könyvtári törvényre.

Spanyolországban és Olaszországban az ország föderális rendszere sajátos megoldásokat ered-

ményezett. Spanyolországban 1989-ben a kommunális kormányzatok alaptörvénye tartalmazott kötelező előírásokat: az 5000 főnél nagyobb lélekszámú településeket könyvtár fenntartására kötelezte. A 17 autonóm régió többsége saját keretein belül szabályozta a könyvtárak ügyét, némelyik törvényerejű rendelettel. 2007-ben jelent meg az országos érvényű törvény, az olvasásról, a könyvről és a könyvtárakról. Olaszországban ugyancsak a régiók felelősek a könyvtárak jogi szabályozásáért. Az első regionális könyvtári törvény Lombardiában jelent meg, ezt a nyolcvanas években más régiók is követték. A jogszabályoknak a modern igényekhez igazodó korszerű felújítása viszont az olasz régiók többségében nem történt meg.

Svédországnak sokáig nem volt könyvtári törvénye. Amikor a kilencvenes években a könyvtárak gazdasági helyzete kritikussá vált, a svéd könyvtárosok is érzékelték, hogy a finn és a dán könyvtárak részére bizonyos védelmet nyújt a törvényi szabályozás. Az 1997-ben életbe lépő svéd jogszabály azonban csak kerettörvény volt, csekély kényszerítő erővel.

Tanulságos három, a könyvtári világban példaképnek tekintett ország törvényének számbavétele. Nagy-Britanniában máig is érvényben van az 1964-es *Public Library and Museums Act*, amely mint kerettörvény kötelezi a helyhatóságokat „átfogó és elégséges könyvtári szolgáltatások nyújtására mindenki számára, aki annak használatát igényli”, kielégítve „mind az általános, mind a speciális igényeket”. Ennek az általános meghatározásnak azonban az előnye mellett hátrányai is voltak: nagy teret engedett a szabad értelmezésnek. A könyvtárak lobbijának köszönhetően 2001-ben országos standardok láttak napvilágot. Bár ezek csak irányelvek voltak kötelező érvény nélkül, mégis egyértelművé tették az „elégséges könyvtári szolgáltatás” fogalmát.

A minden könyvtártípusra kiterjedő dán könyvtári törvény az angollal ellentétben nem keretjellegű, hanem részletesen leírja a helyhatóságok és az állam feladatait is. 1920 és 1964 után 2000-ben jelent meg a harmadik, máig érvényes

könyvtári törvény, amely részletesen foglalkozik az együttműködő könyvtárak rendszerével, a „hibrid könyvtárakkal”, a használat, az általános tanácsadás és a kölcsönzés ingyenességével, a könyvtárak infrastruktúrájával.

Finnországban 1928-ban jelent meg először könyvtári törvény, ma az 1998-as van érvényben. Ennek sajátossága, hogy nem a könyvtárnak mint fizikai intézménynek a fenntartását írja elő, hanem a könyvtári szolgáltatásokra helyezi a hangsúlyt. A könyvtári törvények közül először ez írja elő kötelező feladatként a szolgáltatások értékelését, mégpedig három szinten: helyileg, a régiókban és országosan. A modern szellemű finn könyvtári törvény vitathatatlanul hozzájárult a finn könyvtárügy sikereihez.

(Katsányi Sándor)

95/2010

THUR, Victoria L.: War, law, and the librarian : the creation, precedence, and passage of the USA PATRIOT Act and its effects on libraries. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 6. (2009) 4., p. 437-445.

Háborúk, törvények és a könyvtárosok. Az USA PATRIOT Act nevű törvényének hatása a könyvtárakra

Adatvédelem; Jogsabály -más területről; Könyvtárosatika; Tájékoztató szabadsága

Benjamin Franklin mondása – *Aki feladja alapvető szabadságát az átmeneti biztonságért, az nem érdemel se szabadságot, se biztonságot* – 2001. szeptember 11-e óta újra időszerű – állítja a szerző, a *Florida Atlantic University S. E. Wimberly* könyvtárának munkatársa, aki tanulmányát a szellemi szabadság korlátozása történetének és könyvtári vonatkozásainak szenteli. Az Egyesült Államok kormánya az első világháborútól kezdve törekedett arra, hogy háborús időkben korlátozza állampolgárainak a jogait. Ezek gyakran olyan törvényekben öltöttek testet, melyek alkotmányellenesek voltak, sértették az

állampolgári jogokat. (Titokban is születtek, a választók nem sejtették, hogy képviselőik fosztják meg őket a jogaiktól.)

A félelem, a háború, a terrorizmus és a nemzetbiztonság jelszavai új megvilágításba helyezték az alkotmányos jogokat; szeptember 11-e óta vita folyik az Egyesült Államokban a nemzetbiztonságról és a szellemi szabadságról: a kormány szigorúbb törvényekkel akarja megvédeni polgárait, a könyvtárosok, egyetemi tanárok és a politikai aktivisták pedig tiltakoznak az állam beavatkozása miatt. Ezek a törvények vezettek el végül (2001-ben) a terrorizmus elleni törvény megszületéséhez (*Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act*=USA PATRIOT Act).

Eredetileg a szövetségi nyomozóiroda, az FBI számított a könyvtárosok segítségére a közreadott információk korlátozásában és ellenőrzésében, miközben megpróbált információkat is gyűjteni olvasóikról. Az első világháborútól kezdve a könyvtárak engedtek a kormány kéréseinek. 1917-1918-ban a kongresszus két törvényt is alkotott az információk korlátozásáról (*Enemy Act, Sedition Act*). A második világháború alatt a könyvtárak fontos szerepet játszottak a társadalomban óvóhelyként, lakossági összejövetelek helyszínéül, hazafias kiállítások színtereként. 1942-ben a hadügyminiszter felszólította az ALA-t, hogy távolítsa el a könyvtárakból minden robbanóanyagokról, lőszerrekről vagy a rejtjelezésről szóló könyvet, a könyvtárosok pedig jelentsék a gyanús olvasókat az FBI-nak.

A második világháború vége felé az ALA kiadta *etikai kódexét*, majd három évre rá a könyvtári jogok nyilatkozatát (*Library Bill of Rights*): ezek eligazították a könyvtárosokat, mi a dolguk a szellemi szabadság védelmében és a tudás kezelésében.

A terrorizmus elleni törvény tehát nem új keletű: hasonló volt az 1940. évi, a külföldiek regisztrálásáról szóló törvény (*Alien Registration Act*), amely lehetővé tette az illető lakásának és javainak átkutatását, lefoglalását. Az 1950-es

96/2010

BIRDI, Briony – WILSON, Kerry – TSO, Hin Man: The nature and role of empathy in public librarianship. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 41. (2009) 2., p. 81-89.

Az empátia szerepe a közkönyvtárakban

Felmérés; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár

Az empátia alapvetően fontos tulajdonság vagy képesség mindazok számára, akik munkájuk során másoknak segítenek, így a (köz)könyvtárak munkatársai számára is. Angliában egy kétéves, országos vizsgálatot végeztek az empátia szerepéről a közkönyvtárakban (2006 őszén kérdőíves felméréssel gyűjtöttek mennyiségi adatokat, 2007 tavaszán-nyarán a kvalitatív adatokat gyűjtő terepmunka zajlott), és közben valaki disszertációt készített az empátia szerepéről egy helyi etnikai kisebbség (a sheffieldi kínai közösség) könyvtárhasználóinak ellátásában.

Az etnikum és az empátia szakirodalmából fontos kiemelni, hogy a jó kommunikációs készség és az empátia (lévén belső folyamat) egészen más, és nem összetévesztendő. Ugyanakkor létezik kommunikatív empátia, azaz az empatikus érzések és gondolatok kifejezésének képessége, ahogy van intellektuális empátia, azaz a más etnikumú ember gondolkodása, vagy érzései megértésének képessége. A kulturális empátia harmadik lehetséges összetevője az empatikus emóció, amely abban mutatkozik meg, hogy azonos figyelemmel fordulunk mindenki felé, függetlenül etnikai háttérétől. Ezek segítik elő a kultúrák közti kommunikációt. Mindazonáltal kutatások arra is rámutatnak, hogy etnikai kisebbséghez tartozó ügyfél nagy valószínűséggel jobban jár, ha kétnyelvű, vagy azonos etnikumhoz tartozó szolgáltatóval találkozik. A könyvtári szakiro-

belbiztonsági törvény (*Internal Security Act*) már nehezebb dió volt a könyvtárosok számára, hiszen minden olyan ismeret népszerűsítése, amely árthatott az Egyesült Államoknak vagy más országot segített, tíz év börtönnel és 10 ezer dollár pénzbüntetéssel járt. Törvényen kívülinek számítottak azok az információk is, amelyek a hadsereget bírálták; harmincéves könyvtárosi szolgálat után bocsájtották el *Ruth Brown* aktivista tevékenységéért, és mert hitt a fehérek és a feketék egyenlőségében. (A törvényt csak 1990-ben helyezték hatályon kívül.)

Az ötvenes években, a hidegháború korai éveiben is sérült a szellemi szabadság (McCarthy szenátor jóvoltából). 1953-ban az ALA kiadta az olvasás szabadságáról szóló nyilatkozatát (*Freedom to Read*), mely kimondta, „a kiadók és a könyvtárosok kötelessége az olvasás szabadságának a védelme, a cenzúra elutasítása és az eltérő nézetek megismerésének biztosítása”; azt is hangsúlyozta, hogy a demokratikus társadalomban a népek morális kötelessége megálljt parancsolni a kormány beavatkozásának, és megőrizni a szellemi szabadság értékeit.

Ilyen előzményei voltak tehát a PATRIOT törvénynek, amely gyakorlatilag jóval nagyobb mértékben avatkozik be az állampolgárok magánéletejébe, mint a korábbi jogszabályok.

A tanulmány szerzője ezután részletesen ismerteti a törvényt és a következményeket elemző tanulmányokat, majd szól a későbbi törvényekről, a MATRIX-ről (*Multistate Anti-Terrorism Information eXchange*) és a VICTORY-ről (*Vital Interdiction of Criminal Terrorist Organisations*), amelyek még jobban fenyegetik a szellemi szabadságot.

Jelenleg az amerikai könyvtárosok a társadalom egyik legnagyobb csoportja, amely kiáll a fentiek védelmében, hiszen az információk szabad áramlása elválaszthatatlan feltétele a demokratikus társadalom túlélésének.

(Murányi Lajos)

dalomban az empátia meglehetősen új és ritka téma, ám a LibQUAL+ minőségdiagnosztikai eszköz kérdései közt kétségtelenül vannak, amelyek voltaképpen az empátiát „méri”.

A két vizsgálat közös megállapításai szerint a legtöbb könyvtáros empatikus az olvasókkal való kapcsolata során. Igen sokan (könyvtárosok és olvasók is) hiszik, hogy a kulturális profil irreleváns az empátia szempontjából, egy kisebb csoport viszont úgy véli, hogy a „tradicionálisan hátrányos helyzetű” csoportok nagyobb bizalommal vannak azokkal szemben, akiket ismernek, vagy „magukfajtanak” gondolnak. A kvantitatív adatfelvétel szerint a könyvtárosok legtöbbször természetesnek tartja, hogy társadalmilag kirekesztett csoportokkal (is) foglalkozzon, azonban a kvalitatív adatok szerint sok könyvtárosnak vannak erős ellenérzései a kulturális változás, egyes kirekesztett csoportok, sőt, az egész „társadalmi befogadás” ellen. A kulturális kérdésektől függetlenül viszont megállapítható, hogy ha a könyvtáros meg akarja érteni az olvasó szükségleteit és kívánságait, biztos, hogy empatikus képességei is vannak.

Felmerül a kérdés, hogy az empátia született képesség, vagy gyakorlással fejleszthető jártás-e. A pszichológia általában megkülönbözteti a kognitív, az intuitív és a mindkét elemet tartalmazó empátiát, és egyesek a kognitív (intellektuális) természetét hangsúlyozzák, mások szerint viszont az empátia inkább akaratlan válaszreakció. Az előbbit figyelembe véve a professzionális empátia megfelelő tréninggel fejleszthető. Egy újabb, az orvos-beteg viszonyt elemző tanulmány szerint a gondosan megtervezett tréning program növelheti a kognitív megértést, a kommunikációs készséget és a motiváció szintjét. A könyvtárosok mindkét vizsgálatban fontosnak tartották a tréninget, azonban úgy tűnik, annak nem az empátiára, inkább a kulturális tudatosságra kell összpontosítania. Egy ilyen tréning célja, hogy növelje a résztvevők felfogó és megértő képességét az övéktől eltérő kultúra iránt.

Végző tanulságként levonható, hogy empátiát tanítani, és a könyvtárosokat arra trenírozni,

hogy ne olyan emocionális válaszokat adjanak, amelyeket személyiségük, hitrendszerük és más egyéni jellemvonásaik befolyásolnak, igen nehéz lenne. Ugyanakkor bizonyos empatikus készségek fejleszthetők, ha a könyvtárosokat helyes ismeretekkel és a körülményekről szóló információkkal látják el, bevonják őket a döntéshozatal folyamataiba, és elősegítik a megfelelő készségek fejlesztését.

(Mohor Jenő)

97/2010

JULIEN, Heidi – GENUIS, Shelagh K.: Emotional labour in librarians' instructional work. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 65. (2009) 6., p. 926-937.

Az oktatást végző könyvtárosok érzelmi terhelése

Felmérés; Használók képzése; Könyvtárosi hivatás; Munkapszichológia

A kutatás célja annak kiderítése volt, hogy a könyvtárosok hogyan viszonyulnak az oktatási szerepükhöz (a könyvtárhasználati ismeretek és az információs műveltség oktatása során).

Különböző kanadai felsőoktatási és közkönyvtárakban először 56 mélyinterjú készült, majd ezek alanyaiból 14 könyvtáros 3 hónapon keresztül naplót is vezetett a benyomásairól. A kutatás harmadik fázisa egy országos felmérés lesz.

A szerző nagy mennyiségű idézettel illusztrálja, hogy az oktatást végző könyvtárosokat mennyi stressz éri, a sikerek vagy kudarcok hogyan hatnak az önbecsülésükre.

Sokan örülnek, hogy segíthetnek, de sokan nem tudják kezelni a hallgatók érdektelenségét, fegyelmetlen magatartását, illetve azt, hogy nincs módjuk felmérni az oktatás tényleges hatását. Az érzelmek és az oktató szerep gyakran kerülnek ellentmondásba, amit nehéz kezelni.

Az érzelmi terhelést enyhítheti a pedagógiai képzés, az oktatói munkára való nagyobb felkészülés. A könyvtárak több alkalmat adhatnának a könyvtárosoknak, hogy szabadon kifejezzék

frusztrációjukat, kedvetlenségüket és feszültségüket. A könyvtárosképzésben is több figyelmet kellene szentelni az érzelmek megértésének és annak, hogy ezek hogyan hatnak az oktatói tevékenységre.

(Mándy Gábor)

Lásd még 86, 95, 138

Oktatás és továbbképzés

98/2010

DEL BOSQUE, Darcy – LAMPERT, Cory: A chance of storms : new librarians navigating technology tempests. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 26. (2009) 4., p. 261-286.

A pályakezdő könyvtárosok gyakorlati ismeretei

Felmérés; Gyakorlati képzés; Képesítés; Munkakör; Pályakezdő könyvtáros

A jelenlegi kutatások szerint szakadék tapasztalható a könyvtárosképző intézményekben elsajátított tudás és a munkahelyeken elvárt gyakorlati készségek között, mind a munkáltatók mind a pályakezdők szerint. A hallgatók azt gondolják, hogy a mesterfokozat felkészíti őket a munkavállalásra, és elbizonytalanodnak, amikor váratlan elvárások elé állítja őket a munkaadó, míg a munkaadók azzal szembesülnek, hogy mennyi tréninget kell tartaniuk az új munkavállalók számára, hogy munkájukat sikeresen el tudják látni. A cikk a pályakezdők szemszögéből vizsgálja a szakadék okait, mit gondolnak arról, hogy a könyvtárosképző intézmény mennyire készíti fel őket a pályájukra, és milyen gyakorlati készségeket várhat el tőlük a leendő munkáltató. Ajánlásokat fogalmaz meg a pályakezdő könyvtárosok számára, hogyan sajátíthatják el azokat a készségeket, melyek a sikeres munkavégzéshez szükségesek.

(Autoref.)

99/2010

SNYDER, Jaime – HECKMAN, Robert – SCIALDONE, Michael J.: Information studios : integrating arts-based learning into the education of information professionals. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 60. (2009) 9., p. [1923]-1932.

A művészeti ismeretek szerepe az információs szakemberek képzésében

Könyvtárosképzés -felsőfokú

A sikeres szakembereknek a műszaki tudományok területén a műszaki ismereteken kívül egyéb képességekre is szükségük van, hogy komplex és félreérthető helyzeteket kezeljenek, együttműködjenek más területek szakértőivel, és konstruktívan értékeljék saját és mások munkáját. A cikkben a szerzők azt bizonyítják, hogy a művészi tapasztalatok és vonatkozások komoly szerepet játszhatnak a más területen dolgozók, így az információs szakemberek képzésében is, és hogy ezek hasznos és szükséges kiegészítői a hozzájuk közelebb álló racionális, tudományos modellnek, amely jelenleg jellemzi ezeknek a szakembereknek a képzését. Bemutatják a tanulás művészeti megközelítésének alapelveit, és hogy miben hasonlít az információs szakemberek munkája a képző- és előadóművészekéhez, vagy a tervező szakmákhoz. Végül három példában szemléltetik a művészi alkotásmódokon alapuló kiegészítő tanulási lehetőségeket.

(Autoref.)

100/2010

SOKOLOV, A. V.: Annigilaciã bibliotecnoj skoly In: Nauçnye i tehniçeskie biblioteki. – (2009) 9., p. 60-68.

Res. angol nyelven

A könyvtári iskola megsemmisülése

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A szerző viszonzválasza a korábban a könyvtári iskola fejlődéséről írt cikkére érkezett reakciókra (lásd KF 2008/1. sz. 08/167, ill. 2009/4. sz. 230/2009 tételszámú referátumokat) és a témában megjelent publikációkra. Ez utóbbiak közül főleg *T. Á. Kuznecova Könyvtári szakemberek ma és holnap: a „mindent eldöntő” személyzeti problémák megoldási módjai* c. cikkét kritizálja, amely az „új formátumú könyvtáros” elbűvölő szakmai életútját írja le.

A korszerű könyvtáros nem csak a dokumentumokban rögzített kulturális örökség őrzője, a könyv szolgája, nevelő, hanem elemező-szintetizáló szakember, információs navigátor és közvetítő, az információs kultúra elsajátításának oktatója, a társadalmi-kommunikációs technológiák szakembere is. Lehet, hogy néhány könyvtárban már vannak ilyen munkatársak, ugyanakkor van olyan régió is, ahol a könyvtárosok 70%-a nyugdíjasként dolgozik. Tehát az új életpályamodell csak a következő nemzedéket érintheti, őket azonban a mai könyvtáros iskolákban kell képezni. A harmadik generációs szövetségi képzési szabványban (egyelőre még tervezet) a 071200 irányú alapképzés a könyvtári-információs tevékenység. Az alapképzésben részt vevőknek 15 általános kulturális kompetenciát és 41 szakmai kompetenciát kell elsajátítaniuk. A szabvány azonban a könyvtári-információs képzés hagyományos tantárgyait írja elő, azzal a különbséggel, hogy a kulturológia helyett az irodalomelmélet és -történet kerül vissza. A leendő szakemberek öt szakirány közül választhatnak: az információhasználók könyvtári-információs ellátása, könyvtári-információs munka gyere-

kekkel és fiatalokkal, a könyvtári-információs tevékenység menedzselése, információs elemző tevékenység, az automatizált könyvtári-információs rendszerek technológiája.

A tervek valóra váltását három tényező gátolja: a jelenlegi oroszországi hatalom nem érdekelt a könyvtári rendszer fejlesztésében és jól képzett szakemberekkel történő ellátásában; a kulturális és művészeti főiskolák végképp megsemmisítik a korábban integrált felsőfokú könyvtári iskolákat; sem a pedagógusok, sem a hallgatók nincsenek felkészülve a szabványban előírtak megvalósítására. Még jelentősebb és gyakorlatilag helyrehozhatatlan sérelmeket okoz a nappali tagozatos hallgatóknak előírt gyakorlat, amelynek során fizikailag kimerítik, és erkölcsileg deformálják őket.

A könyvtárosképzésben oktatók meglepő módon nem tiltakoznak a könyvtári iskolák megsemmisítése miatt. Régen megérett a helyzet a közép- és felsőfokú könyvtári iskolákban dolgozó pedagógusok össz-szövetségi gyűlésének összehívására. A konferencia felhívna a társadalom figyelmét a könyvtárügyben bekövetkezett válság objektív és szubjektív okaira, esetleg megoldást is talál ezek kiküszöbölésére.

Sokkal nehezebb kivédeni az orosz társadalomban objektíven működő, a könyvkultúrát fenyegető veszélyeket. Az internetkávézók sikeresen kiszorítják a könyvtárakat. Az olvasás és a könyvkultúra elértéktelenedése világjárvány lett, elérte az oroszországi iskolákat és egyetemeket is. Pedig, aki kiskorában nem járt iskolai könyvtárba, nem fog a tudományos könyvtárba sem beiratkozni. Meg tud-e maradni a könyvtári iskola a globalizáció és az elembertelenedés időszakában? Milyen változásokon kell keresztülmennie? Ezeket a kérdéseket kell a könyvtáros oktatók össz-oroszországi konferenciáján megvitatni.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Szabványok, normatívák

101/2010

CALVITTI, Tiziana – VITI, Elisabetta: Da ISO 2788 ai nuovi standard per la costruzione e l'interoperabilità dei vocabolari controllati : un'analisi comparativa. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 3., p. 307-322.

Res. angol nyelven

Az ISO 2788-tól az ellenőrzött szótárak létrehozásával és együttműködő képességükkel kapcsolatos új szabványokig: összehasonlító elemzés

Szabvány -könyvtári; Tézaurusz

A 2005-ös amerikai, és a 2005-2008-as brit szabvány elkészülte bizonyítja az indexelés iránti folyamatos és megújuló érdeklődést. A strukturált szójegyzékek – még a web által kínált modern keresési lehetőségek fényében is – olyan kiváló eszközök, melyek egyrészt az indexelő tevékenység, másrészt a felhasználói keresés szabályozásának, formalizálásának az infrastruktúráját, alapját és gerincét alkotják.

Az 1986-os ISO 2788-hoz képest az ANSI/NISO Z39.19-2005 és a BS 8723:2005-2008 legfőbb újdonsága a figyelembe vett szójegyzéktípusok megnövekedett mennyisége: tezauruszok, listák, szinonimajegyzékek, taxonómiák, besorolásiadat-jegyzékek és osztályozási táblázatok egyaránt vizsgálat tárgyát képezték. Újdonság a *displaying*, azaz az adatformák megjelenítésével való foglalkozás, különös tekintettel a webtechnológiák és a hipertextek okozta átalakulásokra.

A két újabb szabvány különös hangsúlyt fektet az átjárhatóság, az együttműködési képesség kérdéseire. A NISO szabvány a különböző szintű átjárhatóság szükségességét húzza alá akár az egyes felhasználóról, az indexelőről, a tartalom-előállítókról és szolgáltatókról van szó, akár a különböző ellenőrzött szójegyzékek egyesítésének igényéről vagy a többnyelvű

hozzáférhetőség követelményéről. A BS szabvány az átjárhatóság érdekében három modellt javasol: az egyik az azonos (közös) struktúrán (*structural unity*), a másik a különböző struktúrájú, de azonos szintű jegyzékek közötti összeköttetéseken (*non-equivalent pairs*) alapul, a harmadik szerint két vagy több szójegyzék összeállítása során egyikük struktúrája legyen a vonatkozási pont (*backbone structure*). A brit szabvány ötödik, még provizórikus része a cse-reformátumokkal foglalkozik és elsősorban az XML használatát ajánlja.

2007-ben született javaslat a régi ISO szabvány felülvizsgálatára, és a WG8 elnevezésű munkacsoport tevékenysége nyomán 2008 végén megjelent az új ISO 25964 első részének javaslata. A brit szabványt alapul vevő ISO tervezet két részből áll: az első az információkereső tezauruszokkal, a második a más szójegyzékekkel való együttműködési képességekkel foglalkozik (*Thesauri for information retrieval*, illetve *Interoperability with other vocabularies*).

(Mohor Jenő)

102/2010

MOTTA, Marta – TIBERI, Melissa: Riflessi dello standard britannico BS 8723 nel Thesaurus del Nuovo soggettario. – Bibliogr. 34 tétel In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 3., p. 325-342.

Res. angol nyelven

A BS 8723 brit szabvány és az olasz tárgyszójegyzék tézaurusza

Szabvány -könyvtári; Tárgyszójegyzék

Három évvel az új olasz tárgyszójegyzék (*Nuovo soggettario*) és tézaurusza prototípusának megjelenése után a jegyzék egyre elterjedtebben használt indexelő rendszerré vált. Az utolsó húsz évben végbement infokommunikációs fejlődés szinte minden vonása tükröződik a 2005-2008 között megjelent, az ellenőrzött szójegyzékekről intézkedő BS 8723 jelű brit szabványban. (És hasonlóképpen az amerikai ANSI/NISO Z39.19-2005 szabványban is.)

Mindazok az új vonások (az átjárhatóság témája, a teauruszok mellett a más típusú szójegyzékek szerepeltetése, a többnyelvűség, a fazettás elemzés kritériumai stb.), amelyek a brit szabványt jellemzik, a webes környezetben való információkeresés javítását szolgálják. Így különösen érdekes lehet annak vizsgálata, hogy az új tárgyszójegyzékben mennyire jelennek meg a brit szabványban látható nemzetközi fejlemények és törekvések.

A jegyzék a Firenzei Nemzeti Könyvtár egy projektjének eredménye, nem csak saját, hanem valamennyi olasz könyvtár használatára. Eredete az 1956-ban megjelent tárgyszójegyzék az olasz könyvtárak katalógusai számára, amely az idő múlásával teljesen elöregedett, és már kiegészítéseivel sem volt igazán használható. Az el-

készült új tárgyszójegyzék felépítése már teljes makrorendszerként értékelhető: kalauza tartalmazza mind a szemantikai, mind a szintaktikai területre vonatkozó szabályokat; teaurusza adja a terminológiai összetevőt, a szemantikai indexeléskor használandó szavak táráit; a szintaktikai jegyzetek pedig az indexelőt segítik a helyes és következetes használatban. A félévente frissülő, mintegy 31 ezer kifejezést tartalmazó általános (de inkább multidiszciplináris) teaurusz készítésekor alapvetően az 1986-os ISO 2788 előírásából indultak ki. Ennek ellenére az újabb brit (és amerikai) szabványokkal való összevetésből láthatóan számos modernebb vonása és tulajdonsága van, amely a nemzetközi gyakorlattal azonos színvonalra helyezi.

(Mohor Jenő)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

103/2010

BISWAS, Subhas C.: The National Library of India must act fast. – Bibliogr. In: *Annals of library and information studies*. – 56. (2009) 3., p. 169-174.

India nemzeti könyvtárának gyorsan kell cselekednie

Feladatkör; Működési feltételek; Nemzeti könyvtár

A Kolkatában (Kalkutta) működő nemzeti könyvtár rendkívül zilált állapotban van. Bár sokan keresik fel minden nap (helyiek, tanárok, más városokban élő tudósok), az intézmény hatvan éve hanyatlak: nincs, aki kézbe venné a gyeplőt, megfelelő lendületet adna, irányt szabna a könyvtárnak, hogy végre a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások és rendszerek vezetője

lehesse. Ennek számos oka van. Igazságtalan lenne csak a kulturális minisztériumot okolni a következetlensége, lassúsága miatt. A könyvtár vezetése is felelős ezért, nem is szólva a szakmai szervezetekről és használói csoportokról, akik jobban odafigyelhettek volna, és az ügy érdekében erkölcsi nyomást is gyakorolhattak volna (a sajtó támogatásával). Míg a fejlett országokban a nemzeti könyvtár a tudásvagyon megőrzésének elismert intézménye és a szakma K+F tevékenységének irányítója, Indiában a könyvtári rendszer leggyengébb láncszeme.

Az indiai könyvtárügyről vallott legújabb nézeteket a *Nemzeti Tudás Bizottság* ajánlásai fogalmazták meg 2006-ban, akcióterve pedig 2020-ig határozta meg a fontos célokat, de könyvtári munkacsoportja szót sem ejtett könyvtárhálózatfejlesztési javaslatában a nemzeti könyvtárról. A nemzeti könyvtár és más intézmények már több országos és nemzetközi konferenciát, szemináriumot rendeztek ezekről a kérdésekről, nyilatkozatokat és ajánlásokat tettek közzé. 2006-ban

került sor a nemzeti könyvtárról rendezett konferenciára, melynek előadásai vaskos kötetben láttak napvilágot; az elhangzottakból és a már említett munkacsoport ajánlásaiból kiolvasható a könyvtáros szakma véleménye. A nemzeti könyvtárnak és a szakmának össze kell fognia, hogy a döntéshozók az ajánlások zömét belátható időn belül meg is valósítsák.

2004-ben új épületegyüttessel bővült ugyan a nemzeti könyvtár, de aztán megtorpantak a modernizálási törekvések: az állások fele betöltetlen, egy éve nincs igazgatója a könyvtárnak. A problémák nem keltettek visszhangot sem az írott, sem az elektronikus sajtóban. Nem szabad azonban említés nélkül hagyni India második legnagyobb könyvtárának, az Új-Delhiben működő *Központi Titkársági Könyvtár*nak kritikus helyzetét sem.

A kulturális minisztérium 2009-ben értekezletet hívott össze, hogy megfogalmazzák a könyvtárak nemzeti küldetését. (A határozatokat még nem hozták nyilvánosságra.)

A nemzeti könyvtár előtt számos feladat áll: kell új igazgató, fel kell mérni a használói csoportokat (szokásait, igényeit, elvárásait), tervezetnek kell készíteni a szabályozás és tervezés új módjairól (és széles körben meg is kell vitatni ezeket). A stratégia kialakításához jó például szolgál a British Library gyakorlata. A nemzeti könyvtárnak világosan meg kell fogalmaznia szerepét és a megvalósítás módját. Gyors és jelentős változások zajlottak a szakmában: az információs források gyarapításában, az olvasószolgálatban, valamint a menedzsment és marketing terén: aktív szerepet kell vállalnia mindhárom területen. A technológiai lehetőségek adottak, még ha lassú is a fejlődés.

A brit gyakorlat részletes bemutatása után a szerző ismerteti a körvonalazódó országos akciótervet, a kulturális minisztérium szerepét. Végül a legfontosabb teendőket sorolja fel:

1. a kurrens online nemzeti bibliográfia (INB) létrehozása (legalább a címet és a szerzőt helyi nyelven is, angolul pedig a többi adatcsoportot közölve);

2. a rekordok letöltésének biztosítása a könyvtárak számára (éves előfizetéssel);
3. a felszabaduló munkaerő révén többletszolgáltatások az olvasók számára;
4. konzorcium keretében nemzeti digitális könyvtár létrehozása, amelynek munkáját a nemzeti könyvtár koordinálná.

(Murányi Lajos)

104/2010

GABEL, Gernot U.: Die "Bibliothèque Royale de Belgique" in Brüssel In: Bibliotheksdienst. – 43. (2009) 10., p. 963-966.

A belga nemzeti könyvtár

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A belga parlament 1837-ben hozott határozatot nemzeti könyvtár létesítéséről. Alapul a Van Hulthem gyűjtemény szolgált 70 ezer kötetével, székhelyül pedig az „Ipar Palotájának” egyik szárnyépületét jelölték ki, valamint a lotaringiai hercegi palota bővítményét. Az új könyvtár 1839-ben nyitotta meg kapuit, a kéziratok a palotában kaptak helyet, a modern könyvek és olvasótermeik az Iparpalotában. A hely azonban már néhány év múlva szűknek bizonyult, elsősorban azért, mert az új könyvtár Brüsszel városától 1843-ban egy 48 ezer kötetes gyűjteményt kapott. (Ez a történeti értékű, számos kéziratot tartalmazó gyűjtemény eredetileg a burgundiai hercegé volt, a francia forradalom után került a város tulajdonába.)

Kötelempéldányban csak nagyon későn, 1966-tól részesült a nemzeti könyvtár, jóllehet a belga parlamentben már 1920-ban, majd 1926-ban és 1945-ben napirendre került ez a kérdés, de a könyvkiadók ellenállása mindig erősebbnek bizonyult. A nemzeti bibliográfia sorsát is ez befolyásolta: 1874-ben magánkezdeményezésre indult egy kiadó vállalkozásaként, az állam csak anyagi támogatással járult hozzá. A megjelent

jegyzékek azonban rendkívül hiányosak voltak, ezért a nemzeti könyvtár 1912-ben átvette a szerkesztést. Amde a kötelempéldány jogának megszerzéséig a könyvtár kiadványai is hiányosak maradtak, csak 1966-tól tudtak teljességre törekedni az előbb hagyományos formában, majd 1977-től kizárólagosan elektronikusan megjelenő jegyzékek.

Az egyre nyomasztóbb helyiséggondok megoldására III. Leopold király tett javaslatot 1934-ben, amelyet a kormány elfogadott, és 1935-ben már együtt volt az új épülethez szükséges alaptőke. De akadályok merültek fel, s a háború kitörése minden építési tervnek véget vetett. Csak 1949-ben született ismét határozat az új könyvtárépületről, és újabb ötévi huzavona után 1954-ben tette le Baudouin király az épület alapkövét. A munkálatok a szükséges házbontások miatt lassan haladtak, és időközben a koncepció is lényegesen módosult. (Az ötvenes évek végén Amerika modern könyvtárépítészeti elvei az európai könyvtárosok szemléletét is átformálták.) Így csak 1969-ben nyílt meg ünnepélyesen a „Bibliothèque Royale Albert I-er” (III. Leopold kérésére apjáról I. Albertről nevezték el.)

A brüsszeli Albertina a „Művészetek hegyén” a múzeum negyedben fekszik, pár lépésnyire az óvárostól. A több épületből álló együttes hasznos alapterülete 67 ezer négyzetméter, 17 emeletes raktárában 5 millió könyvtári egységet őriznek, ebből 4 700 ősnymtatvány, 35 ezer kézirat, 21 ezer kurrens folyóirat. A különgyűjtemények viszonylag korán kialakultak: 1875-ben éremgyűjtemény jött létre, ezt követték a metszettek, térképek, zeneművek, stb. Jelenleg hat különgyűjtemény működik.

A belga nemzeti könyvtárnak sajátos gondot okoz a flamandok és a vallonok közötti egyre élesedő feszültség. A két ország politikai hangadói mindinkább a központi állami intézmények rovására akarják saját régióikat fejleszteni. Ez érzékenyen érinti a nemzeti könyvtárat is, amely mindent megtesz, hogy kétirányú pártatlan elkötelezettségét bizonyítsa: állománygyarapításában, kiállításában, szolgáltatásaiban a lakosság mindkét csoportját szem előtt tartja, kiadványai

kétnyelvűek. A nemzet könyvtára tudatosan törekszik a belga nemzeti egység szolgálatára.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 82, 113, 149

Felsőoktatási könyvtárak

105/2010

BENITZ, Susanne – NEUBAUER, Wolfram: Die Hochschulbibliotheken in der Schweiz : Ideen, Projekte und Ausrichtung. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bibliothek. – 33. (2009) 3., p. 315-327.
Res. angol és francia nyelven

Felsőoktatási könyvtárak Svájcban

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Megőrzés; Portál

Svájc jóléte lényegében innovációs készségének köszönhető. Fontos szerepet játszik a kutatás, az oktatás és a tudomány: a nemzeti jövedelem 2,6%-a a kutatás-fejlesztést szolgálja. Az évek során számos kutatóintézet jött létre, amelyekben a munka világszínvonalú. Az egyetemi és általános politikai környezet fontos szerepet játszik a tudományos könyvtárak alapításában, felszereltségében és fejlődésében.

Noha a fontos oktatáspolitikai döntések elsősorban a kantonokban születnek, a bolognai rendszer és a tudomány globális versenye miatt fontos az egységes nemzeti megközelítés; ez a könyvtáraktól országos szinten együttműködést, közös programokat és szolgáltatásokat kíván.

A svájci felsőoktatás rendszerének ismertetése után a tanulmány a tudományos könyvtárakat mutatja be röviden. A felsőoktatási könyvtárak mellett a kantonkönyvtárak és a szakkönyvtárak, egyházi és hatósági könyvtárak különböző típusai is ebbe a kategóriába tartoznak. Sajátos szereppel bír a zürichi műszaki főiskola (ETH) könyvtára, amely egyben országos tudományos

és műszaki információs központ is. A nemzeti könyvtár, amelyhez a nemzeti irodalmi archívum és a Dürrenmatt-központ is tartozik, fontos helyet foglal el az ország könyvtárügyében: feladata a központi könyv- és folyóirat-katalógus, valamint a digitális kulturális örökség (e-Helvetica) gondozása (2001-től), emellett részt vesz két nemzetközi információs szolgáltatásban is (SWISSINFODESK és Si@de).

A felsőoktatási könyvtáraknak nincs központi irányító vagy koordináló szerve, de vannak olyan testületek, egyesületek, amelyek szakmai kérdésekkel foglalkoznak. Fontos döntéshozatali és koordináló szerepe van a *Svájci Egyetemi Konferenciának* (SUK), amely dönt az országos projektek, így pl. a *Svájci Elektronikus Könyvtár* (E-lib.ch) finanszírozásáról. A felsőoktatási könyvtárak koordináló testülete a *Svájci Egyetemi Könyvtárak Konferenciája* (KUB), melynek ülésein fontos szakmai kérdéseket tűznek napirendre (hosszú távú archiválás, szerzői jogi problémák stb.), noha döntéseik nem kötelező érvényűek. Fontos megemlíteni két könyvtári hálózatot is, a *Német-Svájc Információs Hálózatát* (IDS), mely az egyetemi könyvtárak virtuális katalógusát gondozza, és a könyvtárközi kölcsönzéseket is bonyolítja, valamint a *Nyugat-Svájci Könyvtárhálózatot* (RERO), mely hat kanton 215 könyvtárát fogja össze. A *Svájci Egyetemi Könyvtárak Konzorciuma* 2000-től működik, az elektronikus folyóiratok országos licencének kezelésére szerveződött. Kétszer négy évig állami támogatást kapott, most a tagkönyvtárak finanszírozásában működik.

A felsőoktatási könyvtárakról elmondható, hogy sok országgal ellentétben az elmúlt években nem kellett költségvetési megszorításokkal szembeülniük, és így jó színvonalon tudják szolgálni az oktatást és kutatást. Jelentős mérföldkő az említett *elektronikus könyvtár program* (E-lib.ch) beindítása, amely a konzorciumban szerzett tapasztalatokra építve 2007-ben indult, hogy országos portálként a tudományos információforrásokat biztosítsa. A portálon értéknövelt szolgáltatások, szakterületi információk, professzionálisan feltárt tartalmak és közvetlen hoz-

záférési és megrendelési lehetőségek érhetők el integrált módon.

Az országos projekteken kívül több helyi program is fut, melyek mindegyike a könyvtári munka korszerű jövőjével foglalkozik (pl. a nyílt hozzáféréssel, az intézményi dokumentumok archiválásával, a fontosabb nyomtatványok, kéziratok digitalizálásával, a primer kutatási adatok hosszú távú megőrzésével). Fontos tényező a könyvtárosok szakértelme is: a nemrég létesített szakfőiskolák alap- és mesterszintű képzést biztosítanak, de doktori iskolák is vannak. Az eredmények érdekében a felsőoktatási könyvtáraknak még sok feladattal kell megbirkóznuk – zárul a tanulmány, melynek jegyzetei még további forrásokhoz irányítják az érdeklődőt.

(Murányi Lajos)

106/2010

DOURLENS, Sabrina: La mutation numérique des bibliothèques européennes In: Bulletin des bibliothèques de France. – 54. (2009) 6., p. 48-51.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Milyen változásokat hozott a digitális kor az európai egyetemi könyvtárakban?

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Használók képzése -felsőoktatásban; Hozzáférhetőség; Információtechnológia

Az utóbbi időben, főleg a bolognai folyamat indulása óta a könyvtárak számos változáson esnek át. Az új típusú tanulók új tanulási módszereket és lehetőségeket várnak nem csak az egyetemektől, hanem az őket kiszolgáló könyvtáraktól is.

A legszembetűnőbb a csend megszűnése: csoportosan tanuló hallgatók, videót néző felhasználók, iPodot használó olvasók mindenütt – korábban csak a folyosón, ma már a könyvtárakban a számukra felszabadított tanulási teremben, a *learning centerekben*, vagy ahogyan a *University College Londonban* (UCL) nevezik, az ún. tanulási laboratóriumokban (*learning*

laboratory), amely ez esetben az egész egyetemi könyvtár földszintjét jelenti.

A könyvtárak fejlődése automatikusan másféle olvasó-könyvtáros viszonyt kíván és feltételez, mint amint az évszázadokon át megszokott volt. Mindegy, hogy egyetemista vagy kutató a felhasználó, a könyvtárosoknak együttműködőnek kell lenniük. A belgiumi *Université Libre de Bruxelles* (ULB) könyvtára ennek érdekében blogot nyitott, hogy jobban megismerjék felhasználóik igényeit, és hogy folyamatosan tájékoztathassák őket az újdonságokról. Az említett londoni intézmény a vizsgaidőszakot megelőző két hónapban 24 órás nyitva tartással áll olvasói, hallgatói rendelkezésére. Az ULB-ben nagy figyelmet fordítanak a használóképzésre: mindenkit megpróbálnak megtanítani a helyes információkeresésre. Ezért indították el 2003-ban az ún. Sherpa 2003 projektjüket, noha a fakultatív képzés nem nagy vonzerővel bírt a hallgatók körében. Hogy motiváltabbak legyenek, a könyvtárosok összefogtak a tanárokkal, akik olyan feladatot adtak az egyetemistáknak, amelyhez szükség volt információkeresésre. Az eredmény: a beiratkozott egyetemisták 18%-át lehetett így tanítani a hatékony információkeresésre.

A németországi Göttingen egyetemi könyvtárában (*Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek*) a kutatókat is továbbképzik, hiszen számos olyan informatikai eszköz létezik, amely annyira tárgyspecifikus, hogy csak az adott szakterület szakembereit érdekelheti, de nem ismerik a használatát. A közös munkához fejlesztették ki a *TextGrinde* rendszert. A németek szerint ez a feladat egyre súlyosabb az egyetemi könyvtárak számára, hiszen a speciális informatikai rendszerek, alkalmazások nagyon költségesek, és áruk egyre növekszik. Ugyanígy a dokumentumok papír- és elektronikus változatának megszerzése is gondot okoz.

A belga ULB-ben a kutatók egyéves szerződést köthetnek egy-egy nagyobb céggel, amely finanszírozza számukra az adott dokumentum előfizetését. A legjobb megoldásnak azonban az kínálkozik, ha az egyetemi könyvtárak központi pénzből, egységes irányelvek alapján és közös

megegyezéssel szerzik be nemzeti szinten a szükséges szakirodalmat úgy, hogy azonnal digitalizálják is, és egy belső hálózaton elérhetővé teszik azt a felhasználók számára.

Az ideális módszer az „*open access*”, a nyílt hozzáférés, amely a dokumentumok ingyenes elérését, megosztását teszi lehetővé bárki számára. A londoni UCL könyvtára ezt is magasabb szintre emelte már, nem csak nemzeti, hanem nemzetközi szinten gondolkozik: az egyetem tudományos eredményeihez megnyitotta a hozzáférést bármely ország számára. Kiváló marketingeszköznek tartják, ha a világ megismeri tudósai munkáját. Az EU szintén jónak látja az elgondolást, és felhívásaiban arra ösztönzi a tagállamok kutatóit, hogy tegyék elérhetővé tudományos munkásságukat a nyílt hozzáférésű projektekből.

(Pajor Enikő)

Lásd még 112, 115, 126, 152, 158, 160, 172

Közművelődési könyvtárak

107/2010

ANTELL, Ann-Christine: Halikon kirjastossa nauru raikaa In: Kirjastolehti. – (2008) 4., p. 24-25.

Élet és munka egy „jókedvű” finn könyvtárban, Halikkoban

Munkahelyi légkör; Városi könyvtár

A finn könyvtárak munkahelyi klímáját egy vidéki könyvtár, jelesül a halikkoi könyvtár mindennapi gyakorlatában mutatja be a cikk szerzője.

Halikko délnyugaton található, Salo városához közeli település, 9600 lelket számlál. A település könyvtárában jelenleg 6 állandó munkatárs dolgozik, esetenként kisegítőket is foglalkoztatnak. A halikkoiak szeretnek olvasni, egy lakosra évi 27 kölcsönzés esik, ez meghaladja az országos átlagot.

Az igazgatónő szerint a könyvtárban tapasztalható jó munkahelyi légkör elsősorban a kollégák megbízhatóságának, nem utolsósorban a jó kedélynek, sőt a humornak is köszönhető. A helyzet most valóban jónak mondható, mivel minden munkatárs véglegesítve van, és mindenki megtalálta a helyét a könyvtárban. Itt még szokimondónak is lehet lenni, mert a nap végén úgymint együtt derülnek a problémás szituációkon, furcsaságokon.

A munkarendet a kölcsönösség jellemzi. Bár szabadság vagy betegállomány miatt gyakran van munkaerőhiány a könyvtárban, mégsem kell emiatt senkinek 6 napot egyfolytában dolgoznia. Ekkor a kölcsönzőrészt átmenetileg zárva tartják, ha nem találnak kiegészítő munkatársat. Itt bevett szokás, hogy egymás segítségét kéri a kollégák. Az indokokat pedig nem szükséges előadni. Szerintük egymás kérdésését nem szabad alábecsülni, a rosszkedvet pedig illik otthon hagyni. A könyvtárvezető mindenben igyekszik támogatni a beosztott kollégákat. Segít akkor is, ha olvasói panaszokat kell orvosolni. Egyikük szerint az is hasznára van a csapatszellemben, hogy mindenki hasonló gondolkodású, nyugodt típus, de adott esetben őszinte egyenesség jellemző rájuk.

A könyvtárban szükség esetén nemcsak a vezető hozhat döntéseket, hanem a beosztott is, ha történetesen a vezető szabadságát tölti. Itt nem tesznek különbséget az irodai és a könyvtárosi végzettségű munkatársak között. Ha valaki beteg vagy szabadságon van, mindenki el tudja látni a különböző munkafolyamatokat elejétől végig. A legfontosabb az, hogy ebből ne érezzen meg semmit az olvasó. Egyik munkatársnak kisgyermekai vannak, neki például rugalmas munkarendje van. Otthon is tud maradni, ahol saját időbeosztással dolgozhat, eközben beteg kisgyermekére is tud vigyázni. Természetesen vannak tapasztalataik rossz munkahelyi légkorról is korábbi munkahelyekről. Ennek gyakran a megkülönböztetés az oka a magasabban iskolázott és a kevésbé kvalifikált munkaerők között. Az igazgatónő szerint a vezetőnek akkor kell feltétlen közbelépnie, ha valamilyen munkahelyi

konfliktust észlel.

Az egyik kolléga néhány tipikus munkahelyi konfliktust okozó alaphelyzetet említ, amely oka lehet a munkahelyi rossz légkörnek. Mégis amellet érvel, hogy bár lehet a dolgozó időlegesen elégedetlen munkájával, beosztásával, de ha a munkahelyi légkör jó, nem ajánlott változtatni a munkahelyen. Az a munkahely, ahol a munkahelyi közérzet valóban jó, szerinte még az aranynál is többet ér.

Végezetül álljon itt az a lista, amelyet a halikoi könyvtárosok szem előtt tartanak:

- Rugalmasság, kölcsönösség!
- Légy egyenes, s akkor ezt másoktól is elvárhatod!
- Ne mérgelődj a hibák miatt!
- Tudj alkalmazkodni!
- Humor, móka nem káros!
- Tudd, hogy senki sem tökéletes!
- Ne mondj rosszat a kollégádról a háta mögött!
- Légy lojális a munkaadóhoz, a kollégáidhoz a munkahelyen kívül is!

(Krántz Lászlóné)

108/2010

BAER, Titta: Kirjastotoimenjohtaja Kari Pohjola : Kirjasto on aito yhteisö In: Kirjastolehti. – (2008) 6., p. 6-8.

A könyvtár az együttműködés helye. A finn települési integráció, a könyvtári összevonások tanulságai Salo megyében

Könyvtári hálózat; Összevonás -könyvtáraké; Városi könyvtár

Több mint egy éve nevezték ki Kari Pohjolát „Nagy-Salo”, vagyis a települési integráció következtében 55 ezer lakosúvá nőtt Salo (Dél-nyugat-Finnország) város integrált könyvtári intézetének ügyvezető igazgatójává. Érdemes megemlíteni, hogy a településszövetség neve Salo maradt, de címeréül a régészeti jelentős Halikko települését választotta a város.

A közigazgatási reform következtében 10 település egyesült Saloval, köztük a nagyobb lélekszámú Halikko, Perniö és a környék kisebb települései.

A reform következtében a helyzet váratlan gyorsasággal következett be az előre látható menetrendhez képest is. Senki nem tudta, mit kell tenni és főleg milyen irányban, akadtak ésszerűtlenségek is az átállást illetően, az igen gyors integrációra nem lehetett felkészülni.

Az egyesülési procedúra a könyvtárak részéről igen kedvezően zajlott le, mivel a települések könyvtáraiban megvolt a készség az integrációra. Salo és környéke könyvtárai már korábban is közös gyűjteményi adatbázist működtettek, a könyvtárak valójában egy könyvtári hálózathoz tartoztak informatikailag. A könyvtári olvasójegyet, belépőkártyát például a megye minden könyvtárában egységesen lehetett használni. Salo városa tehát időben lépett és előrelátónak bizonyult a várható stratégiai lépéseket illetően.

Már a 2002-es stratégiai tervekben is szó esett arról, hogy Salo és vidéke könyvtárai egységes irányítás alá kerülnek majd. Az egyesített, új könyvtári rendszer eddig Salo városának mintegy 3 millió euró megtakarítást hozott. De milyen további kihatásai vannak az integrált könyvtári intézménynek?

A települési szövetség szerződésben vállalta, hogy a szolgáltatások színvonalát a korábbi szinten megőrzi. (Ezek színvonala a korábbihoz képest még javult is.) Nagy újítás a gyűjtemények szállítása, mozgatása a könyvtárak között. A nagyobb gyűjtemények és szolgáltatások így optimálisan kisebbek lettek ugyan, de a mobilizált gyűjtemények által a különbségek is kiegyenlítődték. A nyitvatartási idő hosszabb lett az új rendszerben. A korábbi önálló települési könyvtárak tagkönyvtárként ugyanúgy működnek tovább, mint az átszervezés előtt.

Az adminisztratív irányítás Salóban összpontosul, de a tagkönyvtárakként működő könyvtárak szakszemélyzete a működést és a teendőket önállóan határozza meg saját felelősséggel járó jogkörrel. Így például a gyűjteményfejlesztés

és a katalogizálás is megmarad a tagkönyvtárak hatáskörében.

Az együttműködésnek nem előfeltétele, hogy a tevékenységi körök is összeolvadjanak. A legfontosabb ebben a rendszerben a hálózati szolgáltatások közös, egységes fejlesztése. A könyvtári együttműködés, a közös munka fontos eleme továbbra is a kölcsönzési szolgáltatás azokon a településeken, ahol ott van helyben a jól működő könyvtár. A finn könyvtárak hajlandók a komoly együttműködésre, aminek alapja lehet a tájékoztatás és könyvtári szolgáltatások mindenkori jó színvonala.

(Kránitcz Lászlóné)

Lásd még 127, 134, 144, 151, 178, 180

Tudományos és szakkönyvtárak

109/2010

HARITONOVA, Lûdmila Sergeevna: Politehničeskaâ biblioteka (k 145-letiû osnovaniâ). – Bibliogr. 19 tétel
In: Bibliotekovedenie. – (2009) 6., p. 102-106.

145 éves a Műszaki Könyvtár (Politehničeskaâ biblioteka)

Könyvtártörténet -nemzeti; Országos szakkönyvtár -műszaki

2009-ben ünnepelte fennállásának 145. évfordulóját a *Műszaki Könyvtár* (Politehničeskaâ biblioteka). Elődje a Moszkvai Egyetem mellett létrejött *Természettudományi, Antropológiai és Néprajzi Baráti Társaság* (a továbbiakban Társaság) könyvtára volt. A tudósok kiszolgálása mellett a könyvtár segített mindazoknak, akik a tudománnyal foglalkoztak, beleértve a diákokat és az amatőr természettudósokat. Az állomány kezdetben a tagok és ismert személyiségek adományából gyarapodott. Később a tagok feladata lett a legfontosabb folyóiratok és könyvek jegyzékeinek az összeállítása. A jegyzékek nyelv-

szeti, természettudományi irodalmat, általános jellegű írásokat és tájékoztató-bibliográfiai segédleteket tartalmaztak. A könyvtárat világhírű orosz tudósok használták, akik dedikált műveikből, magángyűjteményükből is adtak ajándékba. Sok társadalmi szervezettől, tudományos társaságtól, tanintézettől érkeztek nyomtatott kiadványok ajándékba, folyt a nemzetközi kiadványcsere.

Az 1872-ben Moszkvában tartott műszaki kiállítás anyaga jelentette az Alkalmazott Tudományok Múzeumának, a későbbi *Műszaki Múzeumnak* az alapjait. Alapításakor könyvtára az egyetem állattudományi múzeumában kapott helyet, 1877-ben költözött a Műszaki Múzeum épületébe. Az 1890-es évek végén az állomány mintegy 130 ezer kötetet számlált, az igények nyomán külön újságállományt hoztak létre. A forradalom után az állomány jelentősen gyarapodott a tudományos társaságok felszámolásának és államosításának, valamint az értékes magángyűjteményeknek köszönhetően.

A hatékonyabb munka érdekében az 1920-as években összevonták a Társaság és a Múzeum könyvtárát. Az első ötéves tervek idején nagymértékben nőtt a műszaki főiskolák száma, és ezzel a műszaki könyvtárak iránti igény. A könyvtár aktívan részt vett a Műszaki Múzeum kiállításain. A tudományos-műszaki eredményeket tükröző, nagy népszerűségnek örvendő irodalmi kiállítások új irányt jelentettek a tudományos könyvtárak tevékenységében. 1921-ben a Társaság könyvtára bekerült az állami tudományos könyvtárak hálózatába, állami alapokra került az állomány alakítása is, a könyvtár a természettudományos és műszaki könyvek ingyenes kötelezpéldány-gyűjtő helye lett. Az 1930-as években először állami közkönyvtár lett, majd Állami Tudományos-Műszaki Könyvtár. Állománya 1941-re majdnem elérte az egymilliót. A nagy honvédő háború idején visszaesett a gyarapodás, a gyűjtőkörben a katonai téma került az első helyre. Az állomány legértékesebb részét evakuálták, majd a háború után visszaköltöztették. Ezekben a nehéz időkben is folyamatos volt az olvasók, elsősorban a

katonai és termelési szakemberek kiszolgálása. A háború után nagy erővel folytatódott a tudományos-műszaki kiadványok gyűjtése, 1947-től a kötelezpéldány térítéses lett. Ebben az évben a könyvtár a *Znanie* Össz-szövetségi Társaság felügyelete alá került, neve Központi Műszaki Könyvtár lett. A tudományos-műszaki ismeretek terjesztése mellett a *Znanie*-kiadványok letéti helye lett. Tevékenységi köre olyan új irányokkal gyarapodott, mint a technikatörténet és az ajánló bibliográfiák.

1992-ben a könyvtár az Állami Műszaki Múzeumba került, gyűjtőköre a múzeumi munka irányaival bővült. 1994-ben a Múzeum fiókintézménye lett, majd 2003-tól a Múzeum Tudományos Könyvtára. Nevét 2008-ban *Műszaki Könyvtár–Információs Központ. Műszaki örökség és innovációk* elnevezésre bővítették. Állománya 2009-ben 3,5 millió példány. Az új szerzemények elektronikus katalógusa 2004 óta épül. A számítógépteremben az olvasók használhatják a 36 ezer normatív-műszaki dokumentumot tartalmazó *Tehnormatív* információs hálózatot. A könyvtár évente több mint ötszáz kiállításon népszerűsíti a tudományos és műszaki eredményeket. Kiadványai a *Tudománytörténet* retrospektív tudományos bibliográfiai mutató, a természet- és műszaki tudományok jeles napjait rögzítő naptár, a *Tudomány- és technikatörténet* c. kartontár.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 111

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 153

Iskolai könyvtárak

110/2010

HOFMANN, Helga – VON JORDAN-BONIN, Eva: Schulbibliothekar in verleihen! : der Vor-Ort-Service der Schulbibliothekarischen Arbeitsstelle in Frankfurt am Main kommt gut an In: BuB. – 60. (2008) 11/12., p. 822-824.

Res. angol és francia nyelven

„Kölcsönözhető” iskolai könyvtáros. A Frankfurt am Main-i Iskolai Könyvtári Központ szolgáltatása

Iskolai könyvtár; Módszertani központ; Személyzet

A német iskolai könyvtárakban ritka a szakképzett könyvtáros. Azokban az esetekben, amikor a helyi közkönyvtár vállalja a könyvtári munkát az iskolában, az idő és a szakértelem sokszor korlátozott. A pedagógiai tantervek változásával, az egész napos iskolák elterjedésével és azzal, hogy tanárok és a szülők nagyobb figyelmet fordítanak az olvasásra nevelésre, egyre növekednek az elvárások az iskolai könyvtárakkal szemben. Ez a kihívás nagy lehetőségeket rejt a közkönyvtárak számára is.

A Frankfurt am Main-i Iskolai Könyvtári Központban egy évvel ezelőtt új munkakört hoztak létre, amely helyi szolgáltatást is tartalmaz az iskolai könyvtárak számára. Az iskolák térítés nélkül 4 vagy 6 hetes időtartamra „kölcsönözhetnek” könyvtáros szakembert.

Minden megbízásban közös az a kikötés, hogy a munkatárs hetente néhány napot tölt az iskolában, de legalább egy napon a központban kell dolgoznia. Ez azért fontos, hogy legyen idő a tervezett intézkedések előkészítésére és koordinálására. A legnagyobb kihívást az állománygyarapítás jelenti, mivel az iskolai könyvtárak gyakran igen elavultak, és az állomány elemzését és értékelését is el kell végezni. Az új beszerzések feldolgozása központilag történik, az általános munkafolyamat szerves részeként.

A program lehetőséget teremtett a közkönyvtári szolgáltatásokkal való egyeztetésre is. Egyik feladata, hogy erősítse az iskolák és a közkönyvtárak kapcsolatát többek között az iskolai könyvtár és a szomszédos fiókkönyvtár közös, moduláris projektjei révén. Egyéb területeken, például a könyvtárképről folyó vitában vagy az iskolai könyvtárnak az iskolai programokban való részvételével kapcsolatban minden fél számára kielégítő megoldásokat próbálnak keresni.

(Autoref.)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

111/2010

LORENZ, Katja – MANGEI, Johannes: Ersatzbeschaffung für Brandverluste der Herzogin Anna Amalia Bibliothek : Routinebetrieb und innovative Verfahren In: Bibliotheksdienst. – 43. (2009) 10., p. 978-989.

A tűzben megsemmisült állományrészek pótlása a

weimari Herzogin Anna Amalia Könyvtárban

Állománygyarapítás; Általános tudományos könyvtár; Tűzeset

2004. szeptember 2-án leégett a világ kulturális örökségének részét képező weimari Herzogin Anna Amalia Könyvtár. 50 ezer kötet megsemmisült a tűzvészben, 62 ezer kötet súlyosan megrongálódott, ezek közül 28 ezer a különös értékeket őrző és teljesen elpusztult Második Galériáról való.

Az első feladat a pontos veszteséglista összeál-

lítása volt. Ezt a munkát nehezítette, hogy csak az elektronikus formában nyilvántartott művekről maradt áttekintés, a cédulakatalógusban szereplő illetve a katalogizálatlan művekről nem. A hiány viszonylag teljes megállapítását az államszövetségi központi katalógus segítségével sikerült megoldani.

A következő lépés a helyreállítás koncepciójának kidolgozása volt. A kiindulási pont egyrészt az Anna Amalia Könyvtárnak mint tudományos könyvtárnak sajátos feladata volt, másrészt különféle intézmények ajánlásai, mindenekelőtt a Tudományos Tanács állásfoglalása. Az az álláspont alakult ki, hogy az elpusztult állományt lehetőleg az eredeti művek másik példányának beszerzésével kell pótolni, másodsorban a mű másik kiadásával, másolattal, filmen vagy digitalizált formában. A koncepció szerint beszerezhető a könyvtár eredeti állományában nem szereplő, de a könyvtár történetileg kialakult gyűjteményébe beillő művek illetve kisebb gyűjtemények is. Az állomány pótlása (beleértve a dokumentumok restaurálását is) kb. 67 millió eurót venne igénybe, ebből 35 millió áll rendelkezésre. A beszerzésnél elsőbbséget élveznek az 1850 előtti nyomtatványok, a könyvtár fő gyűjtőkörébe (német irodalom a felvilágosodástól a kései romantikáig) tartozó művek, a legfontosabb különgyűjtemények (a Zenei és a Faust gyűjtemény stb.) anyaga, a Tübingiával, elsősorban Weimarral kapcsolatos művek.

A tűzvész óta eltelt öt év alatt 25 ezer kötetet sikerült a gyűjteménybe beszerezni, ebből több mint 16 ezer mű 1850 előtti. A Weimari Gyűjtemény elégett könyvei közül 6700-at tudtak pótolni, ebből 5500 mű az elveszettel azonos kiadás, további 1200 az elveszett mű másik, korai kiadása. A gyarapodás módja 14 ezer mű esetében vétel volt, 11 ezer művet a könyvtár ajándékba kapott.

A beszerzés fontos forrásai voltak az antikváriumok. A könyvtár eljuttatta hozzájuk az elveszett művek jegyzékét, de gazdagabb eredményt hozó módszernek bizonyult a németországi és a külföldi aukciók számontartása. Sok olyan könyv is bekerült a könyvtárba, melyek eredetileg nem voltak meg a gyűjteményben, de jellegüknél

és témájuknál fogva jól beleillenek. Ilyen pl. a hannoveri Herrenhaus Kerti Könyvtára vagy a Goethe idejéből származó szórakoztató irodalmi gyűjtemény. Az állomány újratevésében fontos szerepet játszottak az ajándékok. Több ezer magánember, egyesület, intézmény járult hozzá az akcióhoz, 1600 kötet a könyvtárak ajándéka volt. Az ajándékok nem annyira az eredeti művek közvetlen pótlását szolgálták (ez 850 esetben valósult meg), hanem az elpusztult történeti gyűjtemény retrospektív kiegészítését. A 11 ezer ajándék könyvből 4 500 kötet jól beilleszthető volt az 1850 előtti művek gyűjteményébe.

A rekonstrukció eredeti célkitűzése az volt, hogy harminc évre tervezett munkával az elpusztult könyvek 70%-át pótolják. Az elmúlt öt év eredményei azt mutatják, hogy a kitűzött cél elérése nem lehetetlen.

(Katsányi Sándor)

112/2010

PERRONE, Agnese: Electronic book collection development in Italy : a case study. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 35. (2009) 4., p. 305-312.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Az elektronikus könyvek gyűjteményének fejlesztése Olaszországban: esettanulmány

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés

A cikk egy kutatás eredményeiről számol be, amely azt vizsgálta, hogyan integrálják az e-könyveket gyűjteményeikbe a felsőoktatási könyvtárak, különös tekintettel a kiválasztási és a gyűjteményfejlesztési szempontokra. A vizsgálathoz az olasz elektronikus e-könyvkiadók kínálata, valamint a felsőoktatási könyvtárak szolgálták mintául, amelyek nemrég kapcsolódtak be az e-könyvek gyűjteményfejlesztési projektjeibe.

(Autoref.)

Lásd még 115, 166

Állományvédelem

113/2010

SHIOZAKI, Ryo – EISENSCHITZ, Tamara: Role and justification of web archiving by national libraries : a questionnaire survey. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 41. (2009) 2., p. 90-107.

A nemzeti könyvtárak webarchiválási tevékenységének szerepe: kérdőíves felmérés

Felmérés; Gazdaságosság -könyvtárban; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

A cikk arról a kérdőíves felmérésről számol be, amelynek során 16 nemzeti könyvtár próbálja igazolni webarchiválási tevékenységét. Az eredmények szerint a nemzeti könyvtárak úgy vélik a) a kezdeményezéseik haszna több, mint az összes ráfordított költség, b) a könyvtárak költségei nagyobbak, mint az érdekelteké, és c) mindannyian különböző módon erőfeszítéseket tesznek a jogi kockázatok kiküszöbölésére (pl. törvényi szabályozás, szerződéskötési és információ-felhasználási szabályok), bár vannak az üzleti szempontokon túli tényezők, pl. tárgyalási költségek, a hozzáférés mértéke, a webarchívum mérete és tartalma. A cikk azzal is foglalkozik, hogy a webarchiválási tevékenység jogossága érvényes-e a költség-haszon egyensúlyban tartásának szempontjából. Ezenkívül arra is rávilágít, mi motiválja a nemzeti könyvtárakat mint közintézményeket a web archiválására (magánszervezetek és egyéni webhely-tulajdonosok nem garantálják a hosszú távú megőrzést).

(Autoref. alapján)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

114/2010

HALLER, Annette: Fünzig Jahre Germania Judaica : Bibliothek zur Geschichte des deutschen Judentums : eine wissenschaftliche Spezialbibliothek in der StadtBibliothek Köln In: BuB. – 61. (2009) 3., p. 199-202.

Res. angol és francia nyelven

Judaika gyűjtemény; Városi könyvtár

Ötven évvel ezelőtt lelkes állampolgárok egy csoportja „Német Judaika: kölni könyvtár a német zsidóság történetéért” néven új intézményt hozott létre. Az alapítással olyan tudományos könyvtár megteremtése volt a cél, amely az antiszemitizmus, a zsidókkal szembeni előítéletek, tudatlanság és téveszmék elleni harc hatékony eszközévé válik.

Az intézmény sürgős létrehozását az is indokolta, hogy az 1950-es években nem volt olyan könyvtár, amely egy helyen gyűjtötte volna a németországi zsidók történetéről szóló, már meglévő és újonnan publikált anyagokat. Ezt a feladatot felvállalva 1959-ben kezdte munkáját a könyvtár, amelyet tagsági díjakból, magán- és intézményi adományokból támogattak. A hetvenes évek közepén Észak-Rajna–Vesztfália tartomány és Köln városa vállalta át a fenntartási költségek nagy részét.

1979-ben a Német Judaika a város központi könyvtárának a Neumarkt téren épült új épületébe költözhetett. A város központjába kerülve teljesült az alapítók vágya, hogy a gyűjtemény a városi könyvtár szomszédságában mindenki számára akadálymentesen elérhetővé váljon.

Ma a Német Judaika mintegy 90 ezer kötetes állománnyal rendelkezik, valamint közel 500 címből álló német zsidó hírlapok eredeti vagy mikroformátumú gyűjteményével. Az olvasók nyomom követhetik az aktuális politikai témákkal vagy a Németországban vagy más országban

élő zsidó közösségek helyzetével foglalkozó legfrissebb kutatások eredményeit. A gyűjtemény alapját a zsidóság történetéről, kultúrájáról és vallásáról szóló alapművek képezik.

(Autoref.)

Raktározás

115/2010

GENONI, Paul – VARGA, Eva: Assessing the potential for a national print repository : results of an Australian overlap study. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 70. (2009) 6., p. 555-567.

Terv nyomtatott dokumentumok országos tárolóhelyének kialakítására Ausztráliában: a gyűjteményi átfedések vizsgálata

Állományelemzés; Átfedés; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Tároló könyvtár; Tervezés

A cikk egy olyan kutatásról számol be, amely a lehetséges helytakarékoság mértékét vizsgálja abban az esetben, ha az ausztrál felsőoktatási könyvtárak országos tárolóhelyet hoznának létre nyomtatott gyűjteményeik számára. A CAVAL Levéltári és Kutatási Dokumentumok (CARM) Központ tagjainak gyűjteményi átfedéseit vizsgáló tanulmány alapján igyekszik felmérni egy széles körű országos tárolókönyvtár létrehozásának a hatását. Számításokat végeztek a felszabaduló polcokat és tereket illetően, amelyeket a könyvtárak más célokra hasznosíthatnának.

(Autoref.)

Feldolgozó munka

116/2010

CALHOUN, Karen – REGISTER, Renee: Next gen-

eration cataloging In: Journal of library administration. – 49. (2009) 6., p. 651-656.

Új generációs katalogizálás - az OCLC projektje

Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Kapcsolat intézményekkel; Közös katalogizálás; Központi katalógus -online; Letöltés

2008 novemberében a bibliográfiai ellenőrzés jövőjéről munkaértekezletet tartottak, amelynek összegző jelentésében („*On the Record*”) szerepelt a bibliográfiai adatok mielőbbi megszerzésére vonatkozó javaslat. Az OCLC örömmel fogadta a javaslatot, hiszen 2008 januárjában maguk is elindítottak egy hasonló célú projektet, amelyre a kiadók is kedvezően reagáltak. Az általuk indított projekt céljai: magasabb szintre emelni a kiadói és a könyvtári adatok közötti átjárhatóságot (interoperability), illetve felhasználhatóvá tenni a kiadók ismereteit (a szerzőkről, a művek kiadói előzményeiről, a terjesztési feltételekről, a szerzői jogokról, a kritikákról, díjakról stb.).

A könyvtárak nagyban profitálnának ebből: a *WorldCat*be feltöltött adatokat felhasználhatnák a könyvválogatásban, beszerzésben és feldolgozásban, hozzáférhetnének a kezdeti MARC-rekordokhoz, automatikussá válna a rekordok javítása, csökkenne a munkaerő-szükséglet, a duplikáció és az egyéb költségek. A kiadók számára: jobban értesülne a világ a kiadványaikról, egyszerűsödne a partnereiknek történő adatszolgáltatás, a tervezett kiadványok kezdeti MARC-rekordjai eljutnának a könyvtárak piacára, a könyvtári rendszerek révén javulna az adatok használhatósága.

A munkamenet a következő lenne: Az OCLC ONIX formátumban megkapja a metaadatokat a kiadói ellátó lánctól, ezt MARC formátumra konvertálja, és behasonlítja a *WorldCat*ben. Ha van ilyen rekord, azt a megfelelő adatokkal kiegészíti (pl. a közreműködők életrajzi adatai, ismertetések, annotációk, BISAC-tárgyszavak), továbbá visszakeresi az FRBR-munkatételt, és azzal is gazdagítja a rekordot. Ennek során az eredeti *WorldCat*-rekord további tárgyszavakkal

és osztályozási jelzetekkel bővíthet. Új adatok keletkezhetnek az egyes adatelemek leképezéséből is (pl. Dewey-ből BISAC-tárgyszóba és viszont). A kiegészített rekordokat visszakonvertálják ONIX-ba, s ezt megkapják a kiadói partnerek. Ha nincs ilyen WorldCat-rekord, akkor az ONIX-adatok alapján új rekordot visznek be a WorldCatbe, és megkísérik létrehozni az FRBR-verziót. Ha az új rekord egy létező FRBR-munkatétel részévé válik, az abban található rekordok révén egészítik ki az újonnan létrehozott rekordot.

Az OCLC tervezi, hogy a fenti eljárásokat már a tesztelési időszak befejezése előtt a gyakorlatban is megvalósítja. A *Kongresszusi Könyvtárral* és az NLM-mel (*National Library of Medicine*) együtt tesztelik a rendszert, különös tekintettel a CIP-rekordok előállítására. Ezenkívül szoros együttműködés van az *Editeurrel* és a könyvkiadók részéről a *Book Industry Study Group*pal. A további együttműködés javítására az OCLC elindítja az *Expert Community Experimentet*, amelynek keretében az OCLC-tagkönyvtárak teljes jogot kapnak a WorldCat master rekordjainak javítására, frissítésére. Ez egyúttal a katalogizálási szakértők összehozását is szolgálja („*social cataloging*”).

A további tervek között szerepel a kiadói frissítések beépítése a metaadatokba, hogy a mű egész életciklusában követni lehessen a publikáció utáni történéseket is (kritikák, díjak stb.). Az OCLC azt tervezi, hogy a WorldCatben megjelenő metaadatokat közvetlenül a kiadói ellátó láncról veszi át.

(Mándy Gábor)

117/2010

HOFFMAN, Gretchen L.: Meeting users' needs in cataloging : what is the right thing to do?. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 47. (2009) 7., p. 631-641.

A használói igények figyelembevétele a katalogizálásban: mi a helyes út?

Dokumentumleírás; Használó; Igény

A könyvtár- és információtudomány elméletben és gyakorlatban is használóközpontúvá válik. Az etikai dokumentumokban, például az ALA etikai kódexében is, a használók segítése a vezérelv. Ezzel szemben a feldolgozás területén a használó-központúság nem érzékelhető sem a kutatásban, sem a katalogizálási szabályzatok fejlesztésében. Ehelyett a használók szempontjai iránti felelősség a gyakorló katalogizálókra hárul, akiktől elvárják, hogy a könyvtárhasználók igényeinek figyelembevételével szabják testre a bibliográfiai rekordokat.

Korábbi vizsgálatok kimutatták, hogy a feldolgozóknak szűkösek a lehetőségeik a rekordok átalakítását illetően, mert nem ismerik sem a használókat, sem azok igényeit. Ráadásul a könyvtárvezetők is korlátozzák e lehetőségeket a gyorsabb és hatékonyabb feldolgozás érdekében. Ha a katalogizálók nem szabhatják testre a bibliográfiai rekordokat, hogyan lehet a helyi használók igényeinek megfelelni? Ki a felelős a használói igények figyelembevételéért a feldolgozásban? Mit kell tenniük a feldolgozóknak, hogy segítsék a használókat, ugyanakkor megfelelő hozzáférést tudjanak biztosítani a dokumentumokhoz? A cikk ezekre a kérdésekre keres választ, és lehetséges irányt mutat a katalogizálók számára, hogyan koncentrálhatnak jobban a használókra, és követhetnek ezáltal egy etikusabb feldolgozási gyakorlatot.

(Autoref.)

118/2010

SOMMER, Dorothea: Persistent identifiers : the 'URN Granular' project of the German National Library and the University and State Library Halle In: *LIBER quarterly*. – 19. (2009) 3/4.

Állandó azonosítók: a Német Nemzeti Könyvtár és a Hallei Egyetemi és Tartományi Könyvtár közös „URN Granular” projektje

Digitalizálás; Dokumentumazonosítás; Egyetemi

könyvtár; Együtműködés -belföldi; Elektronikus dokumentum; Nemzeti könyvtár

A cikk a Deutsche Bibliothek, a Hallei Egyetemi és Tartományi Könyvtár, valamint az aacheni Semantics GmbH projektjét mutatja be, melynek célja, hogy kidolgozzák a webes publikációk hosszú távú azonosításához szükséges eljárásokat. Ez lehetővé tenné a megbízható és tartósan fennmaradó hivatkozást a tudományos közösség számára. A program előzménye egy régebbi kísérleti projekt, amelynek célja megközelítőleg 10 ezer 17. századi német nyomtatvány, azaz mintegy 600 ezer oldal digitalizálása volt két év alatt. A „Ponickau-gyűjtemény” anyagát feldolgozták a 17. századi nyomtatványok német nemzeti bibliográfiájában (VD17), amelyet kiegészítettek a digitalizált szövegekkel és betöltötték egy virtuális könyvtárba. A cikk vizsgálja a digitalizált nyomtatványok használhatóságát célzó megjelenítési és indexelési megoldásokat. Beszámol a részt vevő partnerek közötti munkafolyamatok elosztásáról. A cikk kiemeli a Visual Library alkalmazást, amely különböző eszközöket tartalmaz a metaadatok automatikus elkészítésére, az állandó azonosítók (URN) létrehozására és katalógustételeknek a regionális katalógizálási együttműködés, a Gemeinsamer Bibliotheksverbund (GBV) által való automatikus kiegészítésére. Külön hangsúlyt fektetnek a minőségmenedzsmenttel kapcsolatos kérdésekre, a minőséget az automatizált eszközök és a humán ellenőrzés kombinációja garantálja a digitalizálási folyamat különböző fázisaiban.

(Autoref.)

Lásd még 101, 102

Katalógusok

119/2010

EMANUEL, Jenny: Next generation catalogs : what do they do and why should we care? In: Reference &

user services quarterly. – 49. (2009) 2., p. 117-120.

Új generációs katalógusok. Mire valók és miért kell velük vigyáznunk?

Felmérés; Gépi információkeresés; Online katalógus

Az elmúlt években számos technológiai újítással korszerűsödtek a könyvtári szolgáltatások, ám az online katalógus sokáig szinte teljesen változatlan maradt. Mindaddig, míg nyilvánvalóvá vált, hogy a használók már sokkal jobban kedvelnek más keresőeszközöket, például a Google-t és az Amazont.

A statikus katalógusok modernizálásában a monopolisztikus helyzetet élvező, integrált rendszereket forgalmazó cégek nem voltak különösebben motiváltak. Az új, külső szereplők megjelenése azonban versenyre készítette őket – így jöttek létre az eddiginél jóval rugalmasabb és a használók igényeinek sokkal megfelelőbb katalógus interfészek: az Enterprise (SirsiDynix), a Primo (Ex Libris), az Encore (Innovative Interfaces), a Visualizer (VTLS) az Aquabrowser (Serials Solutions) valamint a nyílt forráskódú VuFind, Scriblio, Blacklight és eXtensible Catalog Project. Az OCLC is továbbfejlesztette a WorldCatet, létrehozva a WorldCatLocalt.

Az új generációs katalógusok egyik fontos jellemzője a külső forrásokból – például az Amazonból – származó adatok beemelése lehetősége. A nagy online könyvtárak szerencsére engedélyezik adataik felhasználását, így a katalógusokban megjelenhetnek az általuk közzétett könyvismertetések, tartalomjegyzékek, összefoglalók, melyek alapján a vevő illetve könyvtárhasználó eldöntheti, érdemes-e megvennie, illetve kikölcsönöznie az adott könyvet.

Az új katalógusok további jellegzetessége az ikonok használata, melyek például a keresett mű formátumát, a találati rangsort, a kölcsönzési státuszt, vagy a mű értékelését jelölik.

Az új katalógusok elsősorban nem egy bizonyos dokumentum lelőhelyének megtalálását szolgálják, hanem inkább a böngészést, felfe-

dezást. Míg a könyvtárosok gyakran összetett, Boole-műveletekkel operáló keresési stratégiát alkalmaznak a minél pontosabb találat érdekében, a használók általában egy-egy kulcsszóra keresnek, és a kapott eredményt szűkítik tovább. Az új katalógusok ezt a fajta keresést segítik elő, amikor a kulcsszavas keresés eredményének megjelenésekor további választható kategóriákat – formátum, tárgy, dátum, szerző vagy cím – kínálnak fel a találatok szűkítésére.

Az új katalógusok további sajátossága, hogy megadják a közösségi élményt, az együttműködés lehetőségét azzal, hogy engedélyezik, sőt ösztönzik a használókat a címkézésre, a könyvismertetés elhelyezésére, a keresési eredményhez hasonló művek belinkelésére, a megosztható listák készítésére.

A VuFind és a WorldCatLocal katalógusokat 50 felkért önkéntessel – könyvtárosokkal, egyetemi hallgatókkal és tanulóyaikat már befejezőkkel – tesztelve mindössze ketten mondták, hogy továbbra is szívesebben használnák a régi katalógust. A hallgatókat, akik a legkevésbé hajlandók összetett kereséseket végezni vagy több oldalnyi találatalmazt végigböngészni, elbűvölték az új, egyszerűen használható katalógusok.

Az új funkciók közül a legközkedveltebbnek a listák készítése és megosztása, valamint a találatként kapott műhöz hasonló dokumentumok böngészésének lehetősége bizonyult. A címkézés mibenlétét csak a résztvevők fele fedezte fel, és ítélte hasznosnak, de ők sem tartották valószínűnek, hogy a jövőben használnák. Hasonlóképpen viszonyultak a könyvismertetés írásához is.

Pillanatnyilag az új katalógusok még nem rendelkeznek olyan fejlett keresési algoritmussal, mint a profi keresőeszközök. Kérdés, hogy a könyvtáraknak lesz-e elegendő forrásuk a további kutatás-fejlesztéshez, és a könyvtárosok eléggé fel vannak-e készülve az újabb kihívásokra. A jelenlegi új generációs rendszerek ugyanis valószínűleg csak kezdetét jelentik további, nagyszabású változásoknak. Ezt jelzi az OCLC bejelentése, amely szerint a WorldCatLocal sarokköve lesz egy új, integrált könyvtári rendszernek, valamint az eXtensible Catalog Project,

mely a digitális könyvtári források közös felületen való hozzáférhetővé tételét és a dokumentumszolgáltató rendszerbe történő integrálását tűzte ki célul.

(Fazakas Eszter)

120/2010

HAUER, Manfred – DIEDRICHS, Reiner: Vom Katalog zur Bibliothek : Zwischenschritt und Zwischenstand „Kataloganreicherung“ In: Bibliotheksdienst. – 43. (2009) 10., p. 1031-1038.

A katalógustól a könyvtárig: a „katalógusbővítés” jelenlegi helyzete

Fejlesztési terv; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi könyvtári hálózat; Köponti katalógus -online

A könyvtárak szervezett gyűjtemények, kezdetektől fogva a szükséges dokumentumok megtalálása volt a gyűjtés célja. A gyűjtemény szervezettsége határozza meg nagymértékben információs minőségét és a kapható válaszok mennyiségét is. A hetvenes években, amikor a mai könyvtári rendszereket kifejlesztették, szinte valamennyi cég alaptechnológiaként a másutt már bevált relációs adatbázis-kezelést választotta. A digitalizálás, a tároló rendszerek, a virtualizálás és az adatbázis-kezelő rendszerek továbbfejlesztései ma már azt is lehetővé teszik, hogy a katalógus és a dokumentum (médiium) gyakorlatilag egybeesnek.

Napjainkban a katalógusbővítés a modern információkeresési technológia könyvtárakban történő alkalmazásának technikai feltétele; a könyvtári hálózatokban már megjelent, az egyes könyvtárak még csak a jóval nagyobb adatgyűjtemények virtuális rétegét jelentik.

A gépi indexelés az információkereső rendszerek sajátja, ezek eredményei az OPAC-rendszerekben is közvetlenül felhasználhatók, és ott is szélesebb terminológiai alapon lehet keresni. Ez a katalógusbővítés került előtérbe a Voralbergi Tartományi Könyvtárban már 2002-ben (elsőként), még a tartalomjegyzékek kataló-

gusbeli megjelenése előtt. Valamennyi *dandelon.com tagkönyvtár* – Bregenz (2), Dornbirn, Liechtenstein, St. Gallen, Frankfurt, Darmstadt, Mainz, Giessen, Gelsenkirchen, Göttingen, Hannover, Braunschweig, Hamburg (2), Kiel, Berlin (2), Greifswald, Trondheim – a gépi indexelést átvette katalógusába 2004 óta. A Német Nemzeti Könyvtár (DNB) 2009-ben a gépi indexelést, osztályozást, metaadat-előállítást és további adatok beemelését programként hirdette meg; ezek átvétele a katalógusba jelentős mérföldkönek számít, hiszen a DNB-ben ezáltal a könyvtárosi helyett a végfelhasználói szemlélet érvényesül. 2003-tól több német regionális hálózat (BSZ, HBZ, BVB, ÖBV), a zürichi műszaki főiskola (ETH) és három szkennereket forgalmazó cég saját megoldásokat fejlesztettek ki a tartalomjegyzékek digitalizálására és szövegfelismerésre (OCR). 2007-ben a német hálózatok megegyeztek a PDF-formátum szabványában, és 2008-2009 óta adatokat cserélnek egymás között. Az Egyesült Államokban a Bowker ISBN-ügynökség a kiadóktól bekéri az újdonságok tartalomjegyzékeit (ezek a Kongresszusi Könyvtár és még néhány könyvtár katalógusában elérhetők).

A katalógusbővítés alapján véve mindaz, ami többet nyújt, mint az eddigi katalógusok és „cédulák”, és a használók keresését, navigálását és informálását szolgálja. (Nem csak tartalomjegyzékeket jelent tehát, noha ezek fontosak mind a három funkció szempontjából.)

Három forrásból származhatnak nagyjából a katalógust bővítő elemek: (1) az *eredeti adatok* integrálásából (borító, fülszöveg, tartalomjegyzék, teljes szövegek, ezekre mutató csatolások stb.), (2) *katalogizálási adatokból*: ember készítette és gépi úton nyert deskriptorok; (3) *kiegészítő adatokból*: tezaurusz-elemek, szófelhők és a „crosslinking” nagy csoportja (recenzió, szerzői profil, teljesszöveg-szerverekre, kiadói szerverekre mutató csatolások stb.).

A tanulmány második fele a bővítések adatmennyiségét (1,2 – 1,3 millió) és használatát elemzi, kitér az adatok költségeire (1,50 euró tételenként), majd érinti az egyedi gyűjtemények

és dokumentumtípusok problémakörét is. A tanulmányt kétoldalas táblázat is kíséri, amelyben a regionális hálózatok és két szolgáltató által nyújtott többlettartalmak szerepelnek.

(Murányi Lajos)

121/2010

WEBB, Paula L. – NERO, Muriel D.: OPACs in the clouds In: Computers in libraries. – 29. (2009) 9., p. 18-22.

Az OPAC-ok és a Web 2.0

Ember-gép kapcsolat; Használó; Információtechnológia; Online katalógus; Számítógép-hálózat

Az utóbbi 5 évben a könyvtárak egyre többször használják a Web 2.0-s megoldásokat, hogy az olvasók számára vonzó szolgáltatásokat kínáljanak, illetve, hogy bemutassák azokat. A Web 2.0-s megoldásokkal az OPAC is barátságosabb lett, a hagyományos katalógusokat ugyanis interaktív felületekkel látták el. A folkszonómiák és a használók által adott címkék – ezek egyfajta minikatalógussá állnak össze – révén eredményesebb lett a keresés.

A cikk szerzői négy használói interfészt (*LibraryThing, PennTags, Encore, AquaBrowser*) vizsgáltak négy nagy könyvtár katalógusát szemügyre véve (<http://opac.sfsu.edu>, www.franklin.library.upenn.edu, www.stlawu.edu/library, <http://discovercs.hul.harvard.edu>) Jakob Nielsen értékelési rendszere alapján, amelynek szempontjai a következők:

1. a rendszer státuszának láthatósága;
2. a rendszer és a való világ közötti megfelelés (pl. helyesírás-ellenőrzés);
3. a használó ellenőrzése és szabadsága (ki lépési lehetőség, könyvtárközi kölcsönzés stb.);
4. következetesség és szabványok (használóbarát szoftver);
5. hibamegelőzés;
6. jól látható vagy könnyen elővehető instrukciók;

7. rugalmas és hatékony használat az új és tapasztalt használók számára egyaránt;
8. esztétikus és minimalista dizájn (tömörség);
9. egyszerű hibaüzenetek;
10. súgó és dokumentáció.

(A cikk 2009-ben íródott, ezért az ismertetés a katalógusok akkori fejlettségi állapotát tükrözi. – A ref.)

A *LibraryThing*et 140 könyvtár alkalmazza. Amíg egy katalógustételhez el nem ér a használó, nem is találkozik vele – akkor jelenik meg egy, az előfordulások gyakoriságát is kifejező szófelhő (*LibraryThingTag*). A *LibraryThing* különösen jól működik együtt a *Voyager* szoftverrel. Használata gyorsan elsajátítható, egyszerű. Kulcsszavas keresésnél Boole-algebrával és kifejezésekkel egyaránt dolgozik.

A *PennTags* a University of Pennsylvania saját fejlesztésű webware-je. A könyvtár katalógusától függetlenül használják. Nem egyszerű észrevenni a könyvtár nyitóoldalán, és a használóknak szánt információkat sem könnyű megtalálni. Úgy tűnik, inkább a tapasztalt keresőket tartották szem előtt a tervezésekor.

Az *Encore* platformot először 2006-ban ismertették. Ez az új generációs interfész együttműködik a könyvtári katalógusokkal, de nem váltja ki azokat. A hagyományos katalógus mellett keresődobozban jelenik meg az *Encore* keresési lehetőség, majd az alapos használati instrukciók. A kiindulásképpen relevancia szerint rendezett találatokhoz a képernyő jobb oldalán szófelhő csatlakozik, amely egyéb tárgyszavakat és kifejezéseket ajánl az adott kereséshez. A képernyő bal oldalán a keresés finomításához különböző fazetták (formátum, lelőhely, nyelv, kiadási idő) jelölhetőek be. A témára vonatkozó új beszerzések is megjelennek a képernyő egy részén. Az *Encore* a katalógusban való keresést segíti, az adatbázisok használatához be kell jelentkezni. Számos lehetőség nyílik a használók számára, ezek egyike a címkék hozzáadása. Ha nincs találat, tippet lehet kapni a további kereséshez, és megjelenik az „Erre gondolt?”-üzenet is. Aki a régi katalógust részesíti előnyben, természetesen

a keresési folyamat vagy a találatok kezelésének bármelyik szakaszában választhatja azt.

Az *AquaBrowser* első megvalósítása 2005-ben történt. A Harvard Egyetem 2009-ben teszteli új könyvtári katalógusa interfészének közösségi hálózati szolgáltatásait. A könyvtári katalógust elérve a „Kipróbálta már a Hollis [a hagyományos katalógus] új változatát?” kérdésre kell kattintani. Az *AquaBrowser* megnevezést nem is említik. A használók nem tudják közvetlenül címkézni a rekordokat, hanem a „My Discoveries” (felfedezéseim) funkció szolgál a könyvtári dokumentumok címkézésére, ismertetésére és osztályozására. Az *AquaBrowser* egy keresőboxszal rendelkezik, szófelhő segít megtalálni a legjobb keresőkifejezést. Kiválasztható, hogy mely könyvtári egység állományából szeretne a használó találatokat kapni. Elérhetőek más könyvtári szolgáltatások, pl. a cikkek keresése, a rekordok exportálása hivatkozásokat kezelő alkalmazásba (*EndNote*, *Refworks*). Az *AquaBrowser* megjelenése nem vonzó, ezért funkcionalitása kárpótol: használóbarát, könnyen navigálható. Rendelkezik „Erre gondolt?”-üzenettel és szófelhővel. Egyszerűen át lehet kapcsolni egy hagyományos keresésre (*Hollis Classic*).

A könyvtár 2.0-s katalógusa segít növelni az OPAC értékét és használatát. Hogy a címkézés egy népszerű lehetőség marad, vagy bevált megoldás lesz belőle, azt majd az idő dönti el.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 123, 129

122/2010

LEE, Hyuk-Jin – MURESAN, Gheorghe: Mediated Web information retrieval for a complex searching task. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 60. (2009) 7., p. [1372]-1391.

Közvetített információkeresés komplex keresési feladatokhoz

Ember-gép kapcsolat; Felmérés; Gépi információkeresés; Használó; Hatékonyság

A tanulmány célja annak vizsgálata volt, hogy egy közbenső, a problémakört és annak szerkezetét feltáró keresés beiktatása mennyire támogatja a használók webes keresési feladatait, különös tekintettel a sokrétű témákkal kapcsolatos komplikált feladatokra, és hogy a keresési feladatok sorrendje vagy a rendszer használata befolyásolja-e a sikeres teljesítést. A cikk két tényező, az interakció módjának és a képernyő megjelenítésének hatását elemzi három, a használó webes keresését mérő módszerre: a hatékonyságra, eredményességre és használhatóságra. Az interakció kétféle módját hasonlítja össze, a szakterületi dokumentumgyűjteményből való közvetítő keresést a nem közvetítő kereséssel, és kétfajta képernyő-megjelenítést, a böngészővel támogatott hierarchikus, rangsorolt keresési eredményekkel kombinált megjelenítést a keresési eredmények egyszerű listájával. Az eredményeket a feladatok sorrendje és a rendszer használatának rendje szerint elemezték. A vizsgálat tapasztalatai hozzájárulnak annak megértéséhez, mennyire támogatja a közvetítő rendszer és/vagy a kombinált képernyő-megjelenítés a webhasználatot.

(Autoref.)

123/2010

LEWANDOWSKI, Dirk: Ranking library materials. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 27. (2009) 4., p. 584-593.

A „könyvtári anyagok” rangsorolása

Gépi információkeresési rendszer; Online információkeresés; Online katalógus; Relevancia; Számítógép-hálózat

Mindenki, aki már végzett keresőmotoros keresést, és könyvtári rendszerben is kutakodott, tapasztalhatta, hogy az utóbbival gyakran alacsonyabb határfokkal tud dolgozni, mint az előzőekkel. Nem lényegtelen ugyanakkor a jövő szempontjából, hogy egy intézmény megfelelő találati eredményeket tud-e produkálni. A szerző arra keresi a választ, hogyan működnek a nagy keresőmotorok, és hogyan lehetne a rangsorolási elveket a könyvtári katalógusokra alkalmazni. „Könyvtári anyagnak” a szerző azt nevezi, amely egyazon könyvtári rendszeren belül vagy által érhető el – tehát nem csupán a könyvtár által ellenőrzött forrásokat (katalógus, digitális repozitórium, kurzuskezelő rendszer és intézményi weboldal), hanem a távoli elérésű adatbázisokat, e-folyóirat-gyűjteményeket, tematikus portálokat stb. is. Végző soron azokat a faktorokat keresi, amelyeket alkalmazni lehetne a könyvtárban elérhető különböző anyagok rangsorolásánál.

Mik a legfőbb gondok egy könyvtári katalógussal a szakma mai véleménye alapján? Először is, hogy nem teljes. Például nem tartalmazza a folyóiratcikkeket, vagy ha találunk is ilyen, nem derül ki, hogy milyen mély a merítés. Azontúl a keresési módszerek sem változtak érdemben, a régi beidegződés (legyen olyan, mint egy cédulakatalógus) él tovább, miközben a felhasználók szokásai gyökeresen módosultak. Ugyanilyen fontos lenne, hogy az ismert adatokra való keresés mellett az adott rendszer témakörök közötti választást is felkínáljon. Számos olyan vélemény hallható, amelyek szerint a metaadatok előállításánál és a besorolásnál a felhasználókra is

támaszkodni kellene, illetve, hogy az egyes rekordokat ismertetésekkel, tartalomjegyzék-közléssel lehetne gazdagítani. A keresés funkcióját továbbá nem haszontalan vegyíteni a böngészéssel, a könyvtárból elérhető egyéb adatbázisokban lefolytatott közös kereséssel.

A szerző megvizsgálta a webes keresőmotorok rangsorolási algoritmusait, és négy alapvető faktort talált: a szövegegyezést, a népszerűséget, a dokumentum újszerűségét, illetve a felhasználóhoz való közelséget. Majd ezeknek a faktoroknak az alkalmazhatóságát tesztelte az általa könyvtári anyagoknak nevezett dokumentumokon. Sőt, ki is egészítette a csoportokat, attól függően, hogy a dokumentumok típusa, formátuma, a felhasználók célközönsége élvez-e elsőbbséget. Ami a szerző szerint a legfontosabb: a faktorok variációjának meghatározása nagymértékben függ a gyűjteménytől és a használat eseteitől.

Más problémákat tartogat a könyvtári rendszereken kívülről érkező találatok halmaza. A nagy keresőmotorok esetében is létezik ez a jelenség (*universal search*), és abból a szempontból valóban hasznos, hogy a felhasználó szembesül a találatok sokféleségével. Ráadásul egy általános fogalomra való keresésnél vegyes anyagokat találunk, míg egyre specifikusabb kifejezéseknél nagy valószínűséggel szakmai dokumentumokra fogunk bukkanni.

A német szakember meggyőződése, hogy a jövőben a könyvtári katalógusok egyre jobban fognak közelíteni a keresőmotorok működési elveihez. Következtetése megfontolandó: a találati eredmények minőségének javítása kell, hogy legyen a könyvtári munka elsődleges célja. Ez pedig csakis az említett faktorok vegyítésével érhető el.

(*Vasbányai Ferenc*)

124/2010

OTTER, Mary Edmunds – WHITTAKER, Sarah – SPRIGGS, Sue: Using wikis and peer evaluation to teach medical students how to find and assess evi-

dence based resources : a pilot study. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 15. (2009) 2., p. 187-205.

Orvostanhallgatók képzése wikik és szakmai értékelés segítségével, hogyan találják meg a bizonyítékon alapuló információforrásokat

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár -orvostudományi; Használók képzése -felsőoktatásban; Információkeresés; Információtechnológia; Tájékoztató orvostudományi

A Leicester Medical School hallgatói a képzés első két évében két beteget vizsgálnak meg, és egy 10 ezer szavas beszámolót készítenek a beteg fizikai állapotáról, kezeléséről és szociális helyzetéről. A beszámoló elkészítéséhez segítséget nyújtanak a University of Leicester tájékoztató könyvtárosai, akik a második félév során megtanítják a hallgatóknak a bizonyító erejű orvosi információ keresését, egy sor online adatbázis és egyéb információforrás használatán keresztül.

A wikik olyan Web 2.0-s eszközök, melyek segítik a csoportmunkát, az információ megosztását és a közös gondolkodást. A tájékoztató könyvtárosok kísérletképpen egy wikit és a szakmai értékelés módszerét használták arra, hogy bevonják a hallgatókat a tanulási folyamatba. A cikk bemutatja, hogyan készítették el a wikit, és milyen kérdések merültek fel eközben. Kitér a hallgatók részfeladatára, valamint arra, hogyan integrálták a szakmai értékelés módszerét a képzési folyamatba.

Az eredményeket összevetették egy másik hallgatói csoporttal, akik ugyanazt tanulták wiki és szaklektorálás nélkül. A cikk rámutat a tanulási módszer sikeres elemeire, azokra a pontokra, ahol változtatni érdemes a jövőben, és a hallgatói visszajelzéseket is elemzi.

(*Autoref.*)

Lásd még 154

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

125/2010

BECKER, Tom: Kollegiales Feedback im Auskunfts-
dienst : Qualitätsstandards als Instrument der koope-
rativen Qualitätssicherung. – Bibliogr. jegyzetekben
In: Bibliothek. – 33. (2009) 3., p. 346-358.
Res. angol és francia nyelven

Minőségbiztosítás a tájékoztató munkában: a Mün- cheni Városi Könyvtár módszere

Hatékonyág; Referenz; Városi könyvtár

A tájékoztató szolgálat munkájának fejlesztése és minőségének biztosítása már régóta téma a Münchener Városi Könyvtár központjában (Münchner Stadtbibliothek Am Gasteig). Az ún. „folyamat-orientált részvételi értékelés” módszer segítségével vizsgálták a tájékoztató szolgálat minőségét. Ennek során elsősorban a munkatársaknak a referenz kérdések kezelésével kapcsolatos készségeire és a referenzre vonatkozó minőségi előírások betartására koncentráltak.

Különböző módszereket használtak az új eszköz, az ún. „kollegiális visszajelzés” kialakítására, amelynek során lehetővé vált a tanácsadó (tájékoztató) szerepkör értékelése intézményi keretek között. Ennek az eszköznek az alkalmazásával új lehetőségek nyíltak a magasabb szintű és tartós minőségbiztosításra.

(Autoref.)

126/2010

DAVIDSON, Sara – MIKKELSEN, Susan: Desk
bound no more : reference services at a new re-
search university library. – Bibliogr. In: The reference
librarian. – 50. (2009) 4., p. 346-355.

Tájékoztatópult nélküli referenz szolgálat egy új

egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Referenz

Kalifornia legújabb egyetemének, a *Mercednek* 2005-ben nyílt könyvtára eltér a megszokottól. A vezetés felismerte, hogy lehetőség nyílt egy korszerű, 21. századi intézmény létrehozására. A Kolligian könyvtár hamar népszerű lett a hallgatók körében kölcsönözhető laptop programja és tágas tanulóterei miatt. Az oktatók számos órát itt tartottak az első félévben, mivel az egyetemi szárny átadása késett.

A könyvtár vezetése már a nyitás előtt kidolgozta a használók igényeit figyelembe vevő tájékoztatói stratégiáját. Nincsenek ugyan tájékoztatópultok, de a főbb szolgáltatási pontokon könyvtár szakos hallgatók tartanak ügyeletet. 25 alsóéves diákot tanítottak be, akik két helyen segítenek a használóknak: a kölcsönzés mellett tájékoztatják a használókat az alapvető kérdésekről, míg fogósabb kérdések esetén a könyvtárosokhoz irányítják őket. Később szöveges üzenetek fogadását is lehetővé tették, majd az őszi szemeszterben a diákok csoportos könyvtárhasználati oktatására is sor került. Ezek az új megoldások ma már nem szokatlanok a tájékoztatás változó világában.

A Tudományos Könyvtárak Szövetségének (ARL) adatai szerint az elmúlt évtizedben a tájékoztatói kérdések száma csökkent a legjobban (51%-kal). A felmérések szerint a diákok késő este a legaktívabbak, amikor a szakképzett könyvtárosok már nincsenek szolgálatban, sokszor pedig hiába várnak a szaktájékoztatóra. Gondot jelent az is, hogy sokan nem merik megközelíteni a tájékoztatópultot. A minőségi tájékoztatást pontosság, használhatóság és a használó elégedettsége jellemzi: egyik sem igényli azonban a személyes kontaktust. (A mercedi diákok ezt nem is igénylik.) A fentiek alapján az a döntés született, hogy nem ültetnek tájékoztató könyvtárost a referenzpult mögé. Ezt négy ténnyel magyarázzák:

– a személyes tájékoztatás számít kivételesnek, ebből az következik, hogy a könyvtári doku-

- mentumok láthatósága, áttekinthetősége és hozzáférhetősége az elsődleges cél;
- előnyben részesítik a kommunikáció aszinkron, többfelhasználós formáit, de lehetőséget biztosítanak a folyamatos kérdésre is (24/7 chat);
 - előnyben részesítik azokat a szolgáltatásokat, amelyek megfelelnek a jelenlegi információs és műszaki környezetnek és a használók sokféleségének (nagy digitális gyűjtemény: húsz-ezer online folyóirat, 300 adatbázis, 540 ezer online és 70 ezer nyomtatott könyv);
 - a könyvtárost olyan menedzserként értékelik, aki sokrétűen és hatékonyan sáfarkodik szakértelmével.

Referenzpult nélkül minőségi tájékoztatást végezni nem könnyű, de számítanak a diákasszisztensekre; betanításuk és folyamatos továbbképzésük a rendszer fontos eleme. Emellett a tájékoztatópult hiánya nem azt jelenti, hogy lemondtak volna a tájékoztatásról. Aki segítségre szorul, telefonon, e-mailben vagy szöveges üzenetben kapcsolatba léphet a könyvtárosokkal, illetve a honlapon található űrlap kitöltésével kérhet személyes konzultációt, esetleg a kereshető „gyakori kérdések” (GYIK) menüpontban tájékozódhat az alapvető tudnivalókról (pl. hosszabbítás, könyvtárközi kölcsönzés). Nemrég csatlakoztak a *Question Point 24/7* tájékoztatószolgáltatáshoz is, amely éjjel-nappal rendelkezésre áll. Természetesen a tájékoztatók és a használóképzések sem hiányoznak fegyvertárukból. A tervezett egyszemélyes konzultációk előtt a könyvtárosok fel tudnak készülni az adott témából, így eredményesebben végezhetik a munkájukat. Eszköztáruk nemrég a chat (instant messaging) és a „vándor-tájékoztató” (roving reference) alkalmazásával is bővült.

A Kolligian könyvtárban bevezetett megoldások elméletileg átgondoltak és gyakorlatiasak: nem az újítás kedvéért újítottak. Mindössze nyolc könyvtárossal rendelkeznek, s csak öttől várható el tájékoztató munka. A tájékoztatás magasabb szintre emelésével többletértéket hoztak létre. Arra tanítják használóikat, hogy az információ fontos termék. Az a véleményük, ha megköny-

nyítik a szolgáltatások és a dokumentumok használatát, valamikor nem is lesz már megválaszolható kérdés.

(Murányi Lajos)

Kölcsönzés

127/2010

INGWERSEN, Bernd: 95 Prozent der Verbuchungen erledigen die Kunden : positive Erfahrungen mit RFID bei den Bücherhallen Hamburg In: BuB. – 61. (2009) 1., p. 59-62.

Res. angol és francia nyelven

A kölcsönzések 95%-át a használók intézik. A Hamburgi Bücherhalle pozitív tapasztalatai az RFID-ről

Kölcsönzés -önkiszolgáló; Rádiófrekvenciás azonosítás; Városi könyvtár

Az 1,75 millió lakosú Hamburg városi könyvtára, az ún. „Bücherhalle” és annak 500 alkalmazottja elkezdte önkiszolgáló RFID kölcsönző terminálok bevezetését a hálózatába tartozó 35 könyvtárban. Ez mintegy 4,7 millió eurós beruházást jelent. A cikkben a koordinációs osztály vezetője számol be a nagyszabású technológiai programról.

A használók igen pozitívan fogadták az önkiszolgáló kölcsönzési rendszert. A személyzet nagy része is elégedett az új eljárással. Az összes kölcsönzés 95%-át a használók végzik. Az RFID technológia megbízhatóan működik, egyszerű és magától értetődő. A kölcsönző egység automatikusan ellenőrzi, hogy a dokumentum teljes-e, és a használónak visszavételi igazolást ad.

Nehéz megítélni, mennyi munkaidő szabadult fel az RFID technológiának köszönhetően, és különbözőképpen értelmezhető. A könyvtárvezetés és az üzemi tanács most dolgoz ki olyan kritériumokat, amelyek segítségével objektív eredmények mutathatók ki.

A szerző szerint egyrészt nyilvánvaló, hogy

bizonyos idő felszabadul, amikor a használók olyan feladatokat vesznek át, amelyeket korábban a könyvtárosok végeztek. Másrészt viszont a dokumentumok előkészítése az RFID-re időrabló munka, ami minden könyvtárban kézi beavatkozást jelent, csökkentve ezzel az időnyeréséget.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

128/2010

BUCHANAN, Sherry: Interlibrary loan is the new reference : reducing barriers, providing access and refining services In: Interlending & document supply. – 37. (2009) 4., p. 168-170.

A könyvtárközi kölcsönzés új szerepe: hozzáférést nyújtani

Elektronikus publikáció; Gépi információkeresés; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk áttekinti azokat az új tájékoztatási eszközöket, amelyek megkönnyítik a könyvtárközi kölcsönzés dolgát, és egyben új szerepet adnak neki.

A *Book Burro* lehetővé teszi, hogy az ISBN alapján egyszerre keressünk a könyvtárak, könyvkiadók adatbázisaiban és az interneten. A *GoGetter!* listát ad azokról a forrásokról, amelyekből vásárolni vagy kölcsönözni lehet. A *Synergy* több mint 40 adatbázisban keres. Az OCLC tervezi a *WorldCat Local Meta Search* eszközt, amely a cikkek szintjén teszi kereshetővé más kereskedelmi csatornák (pl. MLA, Wilson, EBSCO) anyagát. Ezek a szolgáltatások részben csökkentik a könyvtárközi kölcsönzés munkáját, ugyanakkor növelik a kérési igényeket.

A 2009 augusztusára ígért *ALIAS* (Article

Licensing Information Availability Service) az OCLC-keresés során megvizsgálja a mű elektronikus hozzáférhetőségét.

A *GIST* (Getting It System Toolkit) rögtön a kölcsönzési formanyomtatványba tudja beépíteni a vásárlásra, a teljes szövegű hozzáférésre vonatkozó információkat, az Amazon-recenziókat, valamint kapcsolódhat majd az olyan előfizetéses szolgáltatásokhoz, mint a NetLibrary és a Safari, ill. az ingyenes forrásokhoz (Gutenberg-projekt, Google Books, Archiv.org). A *Summons* szolgáltatást a Google tudományos megfelelőjeként reklámozzák. A *Hathi Trust* megosztott digitális repozitóriumában máris 20-nál több amerikai egyetemi könyvtár több mint 3,4 millió digitalizált kötete található meg.

A *Theses Canada Portal* digitalizált kanadai disszertációkhoz nyújt hozzáférést. A British Library által kifejlesztett *ETHOS* (Electronic Theses Online Service) online hozzáférést biztosít brit disszertációkhoz, igény szerinti kinyomtatással, ha a művet még nem digitalizálták.

A *Book Glutton* lehetővé teszi a könyvek (több mint 1300 mű) online olvasását és az olvasottak másokkal való megvitatását.

A szabadalmak nagy része is hozzáférhető, pl. az USA-ban (USPTO), Kanadában (Canadian Patents Database), és sok európai szabadalom elérhető az *esp@cenet* adatbázisából. Az egyes tudományágakon belül megemlíthető még *rePEc* közgazdaságtudományi, az *arXiv.org* természettudományi adatbázis, valamint vegyes tartalommal a *DOAJ* (Directory of Open Access Journals) vagy az *OpenDOAR* (Directory of Open Access Repositories).

Miután a könyvtárakon kívül más intézményeknek (könyvkereskedőknek, tartalom-szolgáltatóknak) is lehet már OCLC-kódjuk (*OCLC symbol*), ezért több teljes szöveghez lehet hozzáférni. Ezáltal a könyvtárközis munkatársak gyorsabban elvezethetik a használókat a keresett dokumentumokhoz. A Portlandi Állami Egyetemen rendszeresen szereznek be cikkeket közvetlenül a kiadótól (ha ez kisebb költséggel jár, mint a copyright-díj), sőt, könyveket is vásárolnak az Amazontól könyvtárközi kölcsönzési

célra. Jelenleg az *ILLiad* és a *GOBI* szoftverek összekapcsolásának lehetőségét tanulmányozzák. Miután az *Amazon Price Grabber* révén látják az árakat, ésszerűbben tudnak dönteni a vásárlásról.

(Mándy Gábor)

129/2010

DEARDORFF, Thomas – NANCE, Heidi: WorldCat Local implementation : the impact on interlibrary loan In: *Interlending & document supply*. – 37. (2009) 4., p. 177-180.

A WorldCat Local bevezetése és hatása a könyvtárközi kölcsönzésre

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus -online

Az 1861-ben alapított Washington Egyetem Seattle-ben található, és a nyugati part egyik legrégebb államilag finanszírozott felsőoktatási intézménye; 47 ezer diákjának 4100 egyetemi oktatóval 150 tanszéken nyújt képzést. A könyvtár hasonló nagyságrendű 7,14 millió kötettel, 61 ezer folyóirat előfizetésével. A helyi könyvtári konzorciumnak (*Orbis Cascade Alliance*) is tagja, mely 35 felsőoktatási könyvtárat fog össze Washington és Oregon államban. A konzorcium tagjai díjtalanul kölcsönözhetnek hálózaton belül a közös katalógusuk (Summit) segítségével.

Az egyetemen három könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó részleg működik, a cikk azonban csak a jogi és orvostudományi kar kivételével valamennyi tanszéket ellátó központi könyvtárközi kölcsönzési részleg tevékenységével foglalkozik. A részleg az alsóévesektől a oktatókig szinte minden tudományterületen (lásd mint fenn) kielégíti az igényeket. 1998-tól a *WorldCat Local* bevezetéséig viszonylag egyenletes munkát végeztek: a 2006-2007-es tanévben 12 039 kérést elégitettek ki (641 küldő könyvtár segítségével, melyek 91%-a amerikai volt); a kérések 63%-a másolat, 37%-a eredeti dokumentum volt.

Két főállású könyvtárossal és 1,26 diákkisegítővel látták el az érdemi és az adminisztrációs teendőket.

A *WorldCat Local* (WCL) – amint neve is jelzi – a több mint százmillió rekordot tartalmazó *Worldcat.org* helyi változata, mely hierarchikus: a Washington Egyetem könyvtárának az anyagát jeleníti meg először, majd a helyi konzorciumét, végül a többiét; emellett öt cikkadatbázisban is végez keresést (PubMed, ERIC, GPO, ArticleFirst, British Library Serials), mintegy ötvenmillió rekord között. A WCL az ezekből a katalógusokból és adatbázisokból nyert adatokat integrálja helyi szállítási lehetőségekkel. Bevezetése előtt a használnak több lépésben (külön-külön) kellett keresnie; közvetlenül lehetett könyvtárközi kölcsönzést kérni a helyi vagy a Summit katalógusból, de külön űrlapot kellett kitölteniük az olvasóknak, ha ezekben nem szerepelt a keresett mű. (A cikkadatbázisokban megint külön kellett keresni.) A bevezetés után már sokkal egyszerűbb minden: ha a keresett mű vagy cikk nem szerepel a helyi vagy a Summit katalógusban, a „request” [kérés] gombbal az olvasó eljut a könyvtár *ILLiad* rendszerébe, és onnan már egyszerű a dolga.

A *WorldCat Local* bevezetése után jelentősen növekedett a szolgáltatás igénybevétele mind mennyiségét, mind típusait tekintve. Az első évben szinte megkétszereződött a kérések száma (23 053 tétel, +92%): az eredeti dokumentumoké 150%-kal, a másolatoké 41%-kal. A kéréseket 970 könyvtár, illetve szállító elégitette ki (+51%). A többletmunka miatt még egy könyvtárost állítottak be, és diákkisegítőket is alkalmaztak (1,17); finomítottak a munkafolyamatokon is. (Érdekes módon a növekedés ellenére javult a teljesített kérések mennyisége is.) További érdekes tendencia az alsóévesek részéről tapasztalt fokozott érdeklődés, illetve a dokumentumtípusok sokfélesége. A tanulmányokkal kapcsolatos kölcsönzések térítésmentesek, a „személyes érdeklődésre” kért anyagokért azonban 15 dollárt kell fizetni.

A második évben is folytatódott a növekedés, de már kisebb mértékben: 36 443 kérést kaptak

(ez +58% az előző évhez képest); emiatt újabb egy főt kellett beállítani a munkára (és 0,5 diák-kisegítőt). A tanulmány kitér még a konzorciumon belüli kölcsönzések adatainak elemzésére, majd két nagy egyetemi könyvtár (Ohio State University Libraries, University of Delaware Libraries) hasonló eredményeit ismerteti, befejezésül pedig a sikeres szolgáltatás legfontosabb feltételeit sorolja fel.

(Murányi Lajos)

130/2010

LEYKAM, Andrew: Collateral damage : interlibrary loan lending denials In: Journal of access services. – 6. (2009) 4., p. 446-458.

Teljesítetlen könyvtárközi kérések

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kielégítetlen kérés; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk célja, hogy bemutassa a teljesítetlen kérésekre vonatkozó könyvtárközi adatok jelentőségét a könyvtárközi szolgáltatás javítása érdekében, miközben kitér egyes intézményi szabályzatokra, amelyek negatívan befolyásolják a teljesített kérések arányát. Áttekinti az elutasítás okait és az elutasított kérések típusait. A szerző a megtagadott kölcsönzéseket dokumentumok és tranzakciók szintjén vizsgálja, hogy megállapítsa az elutasítás gyakoriságát. Úgy véli, hogy az elutasítás gyakorisága hasznos eszköz lehet azon intézményi eljárások azonosítására, amelyek gátolják a könyvtárközi kölcsönzés teljesítését, célzott választ fogalmaz meg az intézmény által elutasított kölcsönzésekkel kapcsolatban.

(Autoref.)

131/2010

SCHÖPFEL, Joachim – PROST, Hélène: Document supply of grey literature and open access : an update. – Bibliogr. In: Interlending & document supply. – 37. (2009) 4., p. 181-191.

A szürke irodalom szolgáltatása és a nyílt hozzáférés

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés; Hozzáférhetőség; Országos szakkönyvtár -műszaki; Szürke irodalom

A cikk a nyílt archívum kezdeményezés (OAI) hatását vizsgálja a szürke irodalomból történő dokumentumszolgáltatásra. Összehasonlító tanulmányt közöl öt jelentős tudományos és műszaki információs központról: British Library (Nagy-Britannia), CISTI (Kanada), INIST-CNRS (Franciaország), KISTI (Dél-Korea), TIB Hannover (Németország). Mindegyik főbb dokumentumszolgáltató komoly szerepet vállal a nyílt archívum mozgalomban, ami egyértelmű hatással van a szürke irodalom beszerzési, archiválási és szolgáltatási politikájára (disszertációk, jelentések, konferenciák, stb.) A cikk egy 2006-ban publikált felmérés követéses vizsgálata.

(Autoref.)

Tájékoztatói eszközök

132/2010

LIBURDI, Annarita – RUSSO, Ada: Filosofia e open access : l'archivio digitale Lessici filosofici dell'età moderna In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 3., p. 343-354.

Res. angol nyelven

A filozófia és a nyílt hozzáférés. Az újkori filozófiai lexikonok digitális archívuma

Elektronikus könyvtár; Enciklopédia, lexikon; Hozzáférhetőség; Szakirodalom -filozófiai

A 2001-ben alapított olasz európai eszmetörténeti intézet (ILIESI) mint közpénzből fenntartott intézmény természetesnek tartja, hogy működésének minden eredményét a tudományos közösség számára szabadon hozzáférhetővé tegye. Ennek egyik fontos lépése, hogy a 16–18. században latin nyelven publikált filozófiai lexiko-

nok belső használatra szánt digitalizált változatát nyílt hozzáférésű adatbázissá tegyék. (Az ILIESI egyik kutatási területe ugyanis az európai filozófiai lexikonok feldolgozása a humanizmustól a 20. századig).

A „*Lessici filosofici dell'età moderna*” projekt célja egyrészt a filozófiai lexikonok online, „*open source*” módon tanulmányozható archívumának létrehozása. Az archívum a kiválasztott lexikonok címszavainak megjelentetésén kívül a művek bibliográfiai, szerzőik biográfiai adatait, valamint egy külön szekcióban a közzétett művekről szóló szakirodalmat is tartalmazná. A távolabbi tervek pedig a különböző európai nyelveken megjelent hasonló művekkel való kibővítést célozzák. A projekt másik célja pedig egy a különböző lexikonok közötti kapcsolatot biztosító teaurusz létrehozása.

A kiválasztott húsz mű terjedelme 13 400 oldal, a címszavak száma több mint 45 ezer. A digitalizálendő szövegek különféle hordozókon (nyomtatott formában, mikrofilmen, másolatban) állnak rendelkezésre, illetve van már digitalizált, más online gyűjteményből származó anyag is. A teljes archívum „mesterkópiája” TIFF formátumban lesz, ám (mivel a webkeresők ezt nem támogatják), a hozzáférhető fájlok JPEG illetve GIF formátumúak.

(Mohor Jenő)

133/2010

WISSEN, Dirk: Bibliografie 2.0 : Mediografie und Wikigrafie als Modelle für die Bibliografie der Zukunft : Ergebnisse einer Expertenbefragung. – Bibliogr. In: BuB. – 60. (2008) 9., p. 664-669.

Bibliográfia 2.0: a mediográfia és a wikigráfia mint a jövő bibliográfiájának modelljei. Egy felmérés eredményei

Bibliográfia; Felmérés; Információtechnológia; Prognózis

A jövő bibliográfiája akár egy olyan internetes irodalomjegyzék is lehetne, amely portálként

mindenki számára egyéni hozzáférést biztosít egy olyan információs térhez, mely aztán funkcionálisan teljesen megfelel a használó igényeinek és óhajainak, emellett teljes hozzáférést nyújtana a művekhez tartalmi utalási funkciók révén. A *jövő bibliográfiája* kifejezés azonban nem igazán találó, hiszen már léteznek ilyen megoldások. A technológiai lehetőségek miatt viszont foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy a bibliográfiákat a könyvtárak, levéltárak és használóik esetében mind tartalmilag, mind funkcionálisan kibővítsük, és újra definiáljuk a bibliográfia fogalmát, és inkább *bibliográfia-portálról* vagy a *bibliográfia 2.0-ról* beszéljünk.

A szakmát jelenleg olyan kérdések foglalkoztatják, mint a digitális média, az elektronikus publikálás és az elektronikus információs hálózatok. Az online technológia – a szemantikus web, a Web 2.0 vagy a virtuális világok – mind a szolgáltatók, mind a felhasználók számára proaktív alkalmazási lehetőségeket kínálnak. A bibliográfiai szolgálatok is fejlődnek: a könyvtáraknak, levéltáraknak el kell dönteniük, mire vállalkoznak a jövőben. A bibliográfia területén ezért ma az a kérdés: (1) milyen szükségletet elégít ki ma a bibliográfia az információs társadalomban és a szakma számára, és (2) ebből eredően milyen problémákat kell napirendjére tűzni a szakmai viták során. A kérdésfeltevés során kitűnt, hogy a szakemberek hajlamosak nyomtatott bibliográfia-kötetekre, nem pedig internetes információs terekre gondolni. Azt is figyelembe kell venni, hogy már az online adatbázisokban, online enciklopédiákban talált internetes bibliográfiai adatok is fontosak lettek. Nem véletlen tehát, hogy egyre több szakmai rendezvény foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, és a könyvtárak és levéltárak új pozíciókat keresnek, koncepciókat és stratégiákat dolgoznak ki. Előtte tisztázni kell azonban, hogyan jelennek meg majd ezek a bibliográfiák, és milyen formáknak lesz létjogosultsága.

A szerző ezután a Web 2.0 sajátosságait és az ezek alkalmazható elemeit veszi sorra, majd a „Bibliográfia jövője – a jövő bibliográfiája” témában 2005-ben és 2006-ban lefolytatott négy-

fordulós felmérésének az eredményeit ismerteti. (Negyven fontos poszton tevékenykedő könyvtáros és levéltáros véleményét kérdezte meg Ausztriában, Németországban és Svájcban, az eredményeket 2007-ben Delphi-módszerrel értékelte, majd 2008-ban egy vaskos kötetben publikálta.)

A kapott eredmények röviden úgy foglalhatók össze: a jövőben a bibliográfiákból szakirodalmi portálok lesznek, a nyomtatott változatok eltűnnek (2015-re megvalósítható), nyílt információs terek jönnek létre, *mediográfiai szakirodalmi portálok –mediográfia vagy wikiográfia* formában. A mediográfia online és interaktív bibliográfia, amelyben minden dokumentumtípus megtalálható, vagyis a bibliográfia, diszkográfia, filmográfia stb. kombinációja, de lehetnek benne térképek, fotók is. A *wikiográfia* csak abban különbözik a mediográfiától, hogy egy nyitott felhasználói terület formájában kibővített virtu-

ális síkkal is rendelkezik, amelyben a felhasználók értékeléseket, kommentárokat írhatnak, és tartalmakat helyezhetnek el. Fontos a funkciók bővítése is, pl. kommunikációs szolgálat, a tájékoztatási szolgálat, kutatás-támogatás, katalógusbővítés, e-learning, teljes szövegű hozzáférés biztosítása stb. A fenti célok csak kooperációval, koordinációval és folyamatos fejlesztéssel érhetőek el. A szerző reméli, tanulmányát nemcsak érdekességként olvassák, hanem a könyvtárakat, levéltárakat is orientálja majd, mire érdemes vállalkozniuk.

(Murányi Lajos)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 160

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

134/2010

SCHREIBER, Maximilian: Zwischen Philanthropie und Produktwerbung : das Für und Wider des US Library Program der Bill and Melinda Gates Foundation In: BuB. – 61. (2009) 5., p. 378-386.

Res. angol és francia nyelven

Filantrópia vagy termékreklám? A Bill és Melinda Gates Alapítvány Könyvtári Programjáról pro és kontra

Alapítvány; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

Bill Gates ismét a világ leggazdagabb embere. A Microsoft alapítója vagyonának jelentős részét a Bill és Melinda Gates Alapítványba fektette. Az alapítvány egyik fontos tevékenységi területe az amerikai és a nemzetközi könyvtári világ támogatása számítógépes hardver és internet-hozzáférés biztosításával.

Manapság sok helyen az internet az egyedüli lehetőség az információszerzésre. A nyilvánosan térítésmentesen használható számítógépek rendelkezésre bocsátásában a közkönyvtárak kiemelkedő szerepet játszanak. 1996-ban azonban az Egyesült Államok közkönyvtárainak mindössze 44%-ában volt internet-hozzáférés.

E helyzet kialakulásában az is szerepet játszott, hogy a könyvtárak vonakodtak plusz költségek vállalásától, és hiányzott a képzett személyzet. Ebben tudott az alapítvány segíteni. Célja az

volt, hogy az USA minden lakosa számára biztosítsa az internet elérését. A közkönyvtárakat hardverrel, szoftverrel és ingyenes internet-hozzáféréssel látták el. Az USA Könyvtári Programjának másik fő jellemzője, hogy az alapítvány munkatársai képzésben részesítették a könyvtári dolgozókat. A programot öt évre tervezték, és 2003 végére már meggyőző eredményeket értek el.

A kritikusok a programot olyan marketingstratégiának tekintik, amelynek célja új ügyfelek megnyerése, különös tekintettel arra, hogy mindez egybeesett az ún. „böngészőszoftverek háborújának” csúcspontjával. Gates soha nem volt képes teljesen eloszlatni ezeket a vádakat.

Az utóbbi években egyre világosabbá vált, hogy az USA közkönyvtárai nincsenek abban a helyzetben, hogy nyilvánosan elérhető számítógépes szolgáltatásokat működtessenek és fejlesszenek. Ezért az alapítvány elhatározta, hogy megújítja támogatási programját. A program újjáalakított változata, tehát az a koncepció, hogy középtávon az állam támogassa a közkönyvtárak számítógépes fejlesztéseit, nem vált be. A közkönyvtárak nagymértékben függenek az alapítványtól, a Microsoft-termékektől. A mindig saját érdekeit szem előtt tartó alapítvány tulajdonképpen olyan feladatot teljesít, amelyet valójában állami költségvetésből kellene finanszírozni.

(Autoref. alapján)

Lásd még 90, 153

Könyvtártudományi tájékoztatás

135/2010

DE ROBBIO, Antonella – KATZMAYR, Michael: Management eines internationalen Open Access-Archivs : das Beispiel E-LIS. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 60. (2009) 5., p. 285-290.

Res. angol nyelven

Nemzetközi, nyílt hozzáférésű könyvtár- és információtudományi repozitórium, az E-LIS működtetése

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvtártudományi szakirodalom

Az E-LIS a legnagyobb nyílt hozzáférésű repozitórium a könyvtár- és információtudomány terén, amelyet könyvtárosok és információs szakemberek önkéntes nemzetközi csapata működtet. 2009 júniusában 90 országból származó 5600 szerző 37 nyelven publikált 9200 teljes szövegű művét tartalmazta. A szakterület szerzőinek és egyesületeinek nyújtott szolgáltatásokon kívül a repozitórium kezelői a szabályzat és irányelvek kidolgozásával foglalkoznak. Ennek érdekében az E-LIS többek között végrehajtotta irányelvei auditálását, és azt tervezi, hogy szabályzatát szabványos formában megfogalmazza és közreadja.

(Autoref.)

136/2010

POSPÍŠILOVÁ, Jindřiška: Portály informačních zdrojů a knihovnických služeb v ČR (budované knihovnamí). – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihnica. – 10. (2009) 11/12., p. 7-12. : ill.

Res. angol nyelven

Információforrások és könyvtári szolgáltatások portáljai Csehországban (könyvtárak által építettek)

Elektronikus könyvtár; Könyvtártudományi tájékoztatás; Portál

A könyvtárak igyekeznek megőrizni saját helyüket az információs piacon az ICT versenyközegében. A 90-es években arra törekedtek, hogy hozzáférhetővé tegyék katalógusukat, OPAC-jukat a weben. Az új évezred küszöbén a források konzorciumi keretekben történő elérése jellemző, megjelennek a közös keresőfelületek, cseh környezetben 2002 óta a *MetaLib* (metaadat-gyűjtő protokoll, OAI-PMH és SFX szolgáltatások alkalmazásával) szolgáltatás.

Csehországban a könyvtárak által épített, horizontális portálok valamennyi felhasználó számára készülnek, ilyenek:

- Knihovny.cz (könyvtárak.cz)
- EZB – folyóiratok elektronikus könyvtára, konzorciumi keretekben
- JIB – Egységes Információs Kapu

A *knihovny.cz* portál 2004-ben keletkezett, célja a széles közönség informálása a könyvtárakról és szolgáltatásaikról. A szolgáltatást tartalmilag 2009-ben megújították, a Joomla nyílt forráskódú szoftver alkalmazásával.

Az *EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek)* az elektronikus folyóiratokhoz egységes és könnyen hozzáférhető elérést biztosít egy adott intézményből. A Regensburgi Egyetemi Könyvtár projektje, amelyben 490 egyetemi és szakkönyvtár vesz részt, főként német nyelvterületről. A részt vevő könyvtárakban teljes szövegű hozzáférést biztosítanak több mint 44 ezer folyóirathoz, amelyből 21 ezer nyílt hozzáférésű.

Az *Egységes Információs Kapu* a cseh nemzeti könyvtár és a Károly Egyetem Számítástechnikai Intézetének közös, 2003 óta nemzeti projektje. Célja, hogy egységes felhasználói környezetben különböző információforrásokat (cseh és külföldi, nyílt és licencs) biztosítson. Jelenleg több mint 120 forrás áll a használok rendelkezésére. Ezen a portálon működik újdonságként a „borító és annotáció” szolgáltatás, ahol a dokumentumcímekhez kapcsolódó borítólapok és tartalmi ismertető nézhetőek meg. A portálon az életrajzi adatok mellett teljes szövegű szolgáltatás és SFX alapú hivatkozási link is működik (CitationLinker), amelyhez bárki csatlakozhat, ajánlást fűzhet a dokumentumokhoz.

2004-ben kezdték a könyvtárak a szakportálok kialakítását. Elsőként a nemzeti könyvtár könyvtár- és információtudományi (KIV) szakportálja jött létre, ezt a zenei szakportál (MUS – Musica) követte. Az ART szakmai kapu a művészetek és építészet cseh és külföldi forrásainak szakterületét, a TECH a technikát, műszaki tudományokat öleli föl. Ezeket a szakmai információs kapukat (szakportálokat) a nemzeti könyvtár és a Károly Egyetem együttműködésében, egységes projektben koordinálják.

A projekten kívüli, de könyvtári építésű a MEDVIK, amelyet az országos orvosi szakkönyvtár épít, az ECONLIB szakportál, amely közgazdaságtudományi témájú. A cikkben nem érintett területeken is működnek és folyamatosan épülnek szakportálok.

(Prókai Margit)

Kutatás és termelés információellátása

137/2010

LIPP, Anne: An integrated digital research environment : DFG perspectives In: Library hi tech. – 27. (2009) 4., p. 496-504.

Integrált elektronikus kutatási környezet a DFG támogatásával

Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Számítógép-hálózat; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos kutatás

A digitális világban minden kutatónak hozzá kell jutnia minden, a tudományos munkájához szükséges információhoz a munkahelyéről, bármi legyen is az. Ez magában foglalja a tudományos publikációkat, az elsődleges kutatási adatokat, és a virtuális kutatási és munkakörnyezet új kommunikációs formáit. Ez a vízió vezérli a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG) finanszírozási programjait a digitális információellátás területén. Megjegyzendő, hogy ez csak egyik (bár rendkívül fontos) prioritása a DFG széles körű finanszírozási tevékenységének. A DFG könyvtárakat és más információs központokat is támogat, hogy a legfontosabb tudományos irodalmat hagyományos formájában beszerezhesék a szakterületi központok rendszerében, hogy országosan a kutatók rendelkezésére állhasson.

A tudományos információs infrastruktúra területén a stratégiai döntések szerint nem egyes

intézményeket, inkább kooperációt igénylő projekteket támogat négy fő területen: 1. Országos könyvtári szolgáltatások; 2. Indexelés és digitalizálás; 3. Elektronikus publikációk; 4. Információmenedzsment. A stratégiai döntéseket a Tudományos Könyvtári Szolgáltatások és Információs Rendszerek Bizottsága (AWBI) hozza. A központi alapból a következő területek részesülnek:

Nemzeti licencek

Első ízben 2004-ben vásároltak egész országra kiterjedően licenceket, ami akkor új terület volt a tartalomszolgáltató kiadók, a licencjogosult könyvtárak és a finanszírozó DFG számára egyaránt. Azóta (egyedi adatbázisoktól periodika-archívumokig) 124 terméket vásárolt a DFG, mintegy 68 millió euróért. (2011-től tervezik megszüntetni ezek 100%-os finanszírozását, bevonva az érintett intézményeket.) Ezeket Németország minden felsőoktatási és tudományos intézményében szabadon lehet használni, néhányat – regisztrációhoz kötötten – egyének is ingyen használhatnak. 2008-2010 között kísérleti projekt zajlik kurrens elektronikus folyóiratok egyes finanszírozású előfizetésére. A kurrens számok csak az előfizetésben részt vevő intézmények számára hozzáférhetők, csak az archívumok válnak országosan elérhetővé. A licencelés harmadik variációja a nemzetközi tendereztetés, amelyben a DFG mellett a brit JISC, a dán DEFF és a holland SURF vesznek részt.

Nyílt hozzáférés

A felsőoktatási kutatási eredményeknek digitális formában is hozzáférhetőnek kell lenniük, ideális esetben pénzügyi, technikai és jogi korlátok nélkül. Ennek érdekében a DFG támogatja a repozitóriumokban, illetve nyílt hozzáférésű e-folyóiratokban való megjelenést, illetve tematikus és intézményi repozitóriumok létrehozását.

Digitalizálás

Az eredetileg is digitális anyagok beszerzésével, kezelésével, hozzáférésük biztosításával legalább azonos méretű kihívás a már meglévő tudásbázis nagy részének digitális formába transzferálása. Hatalmas a digitalizálandó mennyiség,

és szinte az egész huszadik századi tudományos termés szerzői jogi szempontból is tisztázandó. A nehézségek harmadik összetevője pedig a digitalizálás további technikai fejlesztésének szükségessége (tekintettel pl. a háromdimenziós tárgyak digitalizálására). A DFG jelenlegi fő prioritása a szerzői jogi kérdésektől nem érintett, 16-18. századi kéziratos és nyomtatott anyagok digitalizálása a digitális előtti kor legfontosabb irodalmát tartalmazó elektronikus könyvtár gyors felállítása érdekében.

Kutatási adatok

A kutatások digitális környezetében nem csak a publikált ismeretanyag, hanem az azt megalapozó primér kutatási adatoknak is hozzáférhetőnek kell lenniük. Ide tartoznak a mérési adatok éppúgy, mint az archeológiai leletek, a természettudományi gyűjtemények darabjai és a régi építészeti tervek stb. A DFG jelenleg több diszciplináris adatforgalmazó kezdeményezést támogat, távlati célja pedig a szélesebb kört felölelő infrastruktúra kialakítása lehet, mely kihívással a kutatói közösségek és a támogató, finanszírozó szervezetek világszerte most szembesülnek.

Virtuális kutatási környezet

Az új kommunikációs technológiák megváltoztatják az információs infrastruktúra rendszerét, és ezzel nem csak a publikálás, hanem a kommunikáció és a kutatási együttműködés formái is változnak. Olyan kérdésekre kell választ találni, hogy milyen platformokat kell tervezni a hálózati alapú kutatási együttműködés támogatására, hogyan lehet a tudományos kutatást, kommunikációt és publikálást még könnyebbé tenni.

Nemzeti hosting stratégia

Minden – bármilyen eredetű – digitális tartalommal foglalkozó tudományos intézmény szembe-sül a digitális anyagok permanens hozzáférése biztosításának problémájával. Mind gazdasági, mind technikai és szervezeti hatékonysági szempontból nyilvánvaló, hogy a német tudományos szervezetek szövetségével (*Allianz der deutschen Wissenschaftsorganisationen*) közös stratégia kidolgozására van szükség. Egy nemzeti hosting stratégia kidolgozása biztosíthatja

a hatékony infrastruktúrát a digitális szövegek tárolásához, garantálja a megfelelő hozzáférést a megvásárolt publikációkhoz és a digitalizált állományokhoz. Ennek a rendszernek a magja egy olyan tárhely lehet, amely biztosítja az adatok megbízható tárolását, és háttértárként működik

majd. Az ezzel kapcsolatos döntés-előkészítő munkálatok 2009-ben indulnak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 90

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

138/2010

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzenia - mentoring i coaching w praktyce bibliotecznej In: Bibliotekarz. – (2009) 10., p. 5-8.

Széljegyzet a vezetésről - mentoring és coaching a könyvtári gyakorlatban

Munkaszervezés; Személyzet; Vezetés

A cikksorozat szerzője a vállalatirányításban használatos egyes kulcsfogalmak mentén fogalmazza meg a könyvtári menedzsmentre vonatkozó észrevételeit, „széljegyzeteit”.

Sorozatindító írásában a *mentorálás* és a *coaching* fogalmainak tisztázásával, illetve e két tevékenység könyvtári megvalósulásával foglalkozik. A mentor afféle mester, nevelő, vezető, tanácsadó. Az üzleti életben és a politika világában egy egyénre szabott, a tanító-tanítvány kapcsolaton alapuló nevelési-oktatási technikát jelent. A mentor általában egy tapasztalt munkatárs, aki egy általában hosszú távú, nem egyéni érdekek által vezérelt, voltaképpen önkéntes tevékenység során beavatja a fiatalabb munkatársat a vállalati munkafolyamatokba, átadva neki felhalmozott tudását, tapasztalatait. A coaching (amely egyébiránt a magyar Kocs település nevéből ered) célja nem annyira az oktatás, hanem inkább a megoldások megtalálására való rávezetés. A coaching során az ún. tréner (vagy coach, esetleg tanács-

adó), aki egyébként gyakorta a szervezeten kívülről érkezik, a munkatárs készségeire (képzeletére, értékítéletére stb.) igyekszik hatni. A két tevékenység hasonló formákban mutatkozik meg (tanácsadás, konzultáció), ugyanakkor abban is különbség van közöttük, hogy a coaching általában egy meghatározott probléma megoldására irányul, szemben a mentorálással, amely inkább tapasztalatátadást, betanítást jelent.

A szerző szerint könyvtári környezetben általában inkább mentorálással találkozunk, jóllehet ez legtöbbször nem tudatos, illetve nem „névén nevezett” tevékenység. Konkrét lengyelországi példákat sorol a „mester és tanítványa viszony” illusztrálására. A mentorálás és okítás egyik példajaként említi a bibliográfiai leírások javítását, revízióját. Hangsúlyozza, hogy nincs az az instrukció, iránymutatás, amely pótolhatná a mentorokat ezen a területen. Példaként hozza a Bibliografia polska 1901-1939 című retrospektív bibliográfiát, amelynek elkészítése elképzelhetetlen a tapasztalt, idősebb kollégák közreműködése nélkül. Jelentős probléma, hogy a könyvtárak mintha előszeretettel szabadulnának meg idős, tapasztalt munkatársaiktól, akiknek a mentori munkálkodása azért sem nyer méltó elismerést, mert ez esetben nem egy számban, statisztikákban mérhető tevékenységről van szó. Sőt, adott esetben a statisztikák szerint e munkatársak kevesebbet teljesítenek, lévén munkaidejük jelentős részét a fiatalok oktatására fordítják.

(Dancs Szabolcs)

139/2010

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzania – uczestnictwo w zarządzaniu biblioteką In: Bibliotekarz. – (2009) 11., p. 2-5.

Széljegyzet a vezetésről - részvétel a könyvtár vezetésében

Részvétel vezetésben; Vezetés

A cikksorozat második részében a szerző egy a vezetéstudományban tért nyert újszerű szemléletmód, a teljes részvételi menedzsment (*Total Participation Management, TPM*) könyvtári megvalósulását vizsgálja.

A TPM a szervezeti kultúra és stratégia függvényében négyféle formát ölthet:

1. információs részvételi menedzsmentről beszélünk, ha a vezetés kikéri a munkatársak véleményét, de magába a döntéshozatalba nem vonja be a dolgozókat;
2. konzultációs TPM esetén a munkatársak tapasztalatainak, véleményeinek begyűjtésén túl a döntést is megvitatja az alkalmazottakkal, jóllehet a döntéshozatal felelősségét nem osztja meg velük;
3. „döntésszerű” részvételi menedzsmentről akkor van szó, ha a vezető a döntéshozatalt és az azzal járó felelősséget átruházza a beosztottjaira;
4. finansziális TPM esetén a dolgozók a cég részvényeseiként lehetnek befolyással a vállalatirányításra.

Ez utóbbtól eltekintve a másik három forma, voltaképpen vezetési stílus jellemezheti a könyvtárakat is, elsősorban attól függően, hogy egy alapján autokrata vagy demokratikus szemléletű vezetőről van-e szó. A szerző tapasztalatai szerint könyvtári területen a vezetői ülések gyakorta nem jelentenek mást, mint egyoldalú tájékoztatást az igazgatóság és egyetértő bólogatást az értekezlet résztvevői részéről, lévén az eltérő vélemény megfogalmazása könnyen „indexre kerülést” eredményezhet.

Ahhoz, hogy megvalósuljon a hatékony részvétel, és a munkatársak képesek legyenek azo-

nosulni az intézménnyel, mindenekelőtt bizalomra van szükség mindkét oldalon: a munkatársaknak hinniük kell abban, hogy a vezető a legjobbat akarja az intézménynek, a vezetőnek pedig bíznia kell a munkatársak szaktudásában. Ezzel szemben a könyvtárvezető gyakran vagy kész döntések elé állítja a beosztottakat, vagy manipulatív módon próbál hatni rájuk, együgyűen nem véve tudomást arról, hogy az alkalmazottak egymással való beszélgetései folytán a módszerek hamar lelepleződnek. A vezető és a beosztottak közötti dialógus hiánya végül komoly feszültségekhez vezethet.

A jó vezető példaként a szerző Władysław Bienkowski, a Lengyel Nemzeti Könyvtár egykori igazgatóját említi, aki egyfelől bizalommal volt a munkatársak iránt, irtózott a bürokratizmustól, a kommunikációban közvetlen volt, és kifejezetten érdekelte a munkatársak véleménye. Mindezzel a könyvtár fejlődését pozitívan befolyásoló légkört tudott teremteni. A szerző úgy látja, hogy a könyvtárak vezetői jelenleg hajlamosak az „oszd meg és uralkodj” elvét alkalmazni, nem egyszer erkölcsileg kifogásolható helyzetbe kényszerítve beosztottaikat, akik minderre konformizmussal, konfrontációkerüléssel, a passzivitásba való visszavonulással válaszolnak, amely attitűd a szolidaritás teljes hiányából, a közösségi érdek megtagadásából, az egyéni érdek mindenek elé helyezéséből táplálkozik.

A TPM egy hosszú távú folyamat, amely a „stratégiai dialógusra” épül. A könyvtár küldetésének megfogalmazásába a hozzáértő, megfelelő ismeretekkel (SWOT-elemzés, vállalati stratégia fogalma stb.) felvértezett alkalmazottakat is szükséges bevonni. Ily módon a teljes részvételi menedzsment észrevétlenül, természetes módon válik a vezetői stratégia részévé, kiiktatva a nem csupán nem hatékony, de egyben embertelen autokráciát, kedvező közeget teremtve az önmegvalósításhoz és a kreativitás kiéléséhez.

(Dancs Szabolcs)

140/2010

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzenia – motywacja pozapłacowa In: Bibliotekarz. – (2009) 12., p. 9-12.

Széljegyzet a vezetésről - nem bér jellegű motiváció

Felmérés; Munkahelyi légkör; Vezetés

A cikksorozat következő része a *béren kívüli motiváció* kérdésével foglalkozik. A szerző szerint a motiváltság nagyrészt karakter kérdése, közelebbről, hogy az illető mennyire nyitott másokra, milyen viszonyt táplál környezetével, mennyire aktív, szorgalmas, vannak-e ambíciói. Egy másik tényező a környezeti: milyen a munkahelyi légkör, kikkel kényszerülünk együtt dolgozni, ki a főnökünk, milyen a munka szervezettsége, milyen a családi állapotunk, iskolázottságunk stb. A cikkíró meggyőződése, hogy nem a munkabér a legfontosabb motiváló tényező. Egy, a kielcei egyetem könyvtárában készült felmérés alapján felsorol 22 béren kívüli motivációs tényezőt, ezek közül, a könyvtárosok által hatékonysági fok szerint értékelve a következő tíz áll az élen:

1. a munka megbecsülése, kellő módon való értékelése;
2. jó munkahelyi légkör;
3. világosan meghatározott célok és feladatok;
4. biztos állás;
5. olyan pozíció, amely lehetőséget biztosít az ismeretek alkalmazására;
6. kevés stresszhatás;
7. az előrelépés világosan megfogalmazott feltételei;
8. jól felszerelt munkahely;
9. rugalmas munkaidő;
10. továbbképzési lehetőségek.

A szerző szerint kétséges, hogy a könyvtárvezetők kellő figyelmet fordítanak a béren kívüli motivációs eszközök alkalmazására. Gyakran úgy vélekednek, a munkatárs megkapja a bérét, cserébe teljesítsen, ahogy tud. Még rosszabb

eset, amikor a vezető úgy próbálja motiválni beosztottjait, hogy fenyegető légkört teremtve félelemben és bizonytalanságban tartja őket.

(Dancs Szabolcs)

141/2010

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzenia – satysfakcja, czyli zadowolenie z pracy In: Bibliotekarz. – (2010) 1., p. 9-12.

Széljegyzet a vezetésről - a munkával való elégedettség

Munkahelyi légkör; Munkakör; Vezetés

A cikksorozat negyedik részében a *munkával való elégedettséget* vizsgálja a szerző könyvtári viszonylatban. Ez a faktor nagyban összefügg a motivációval, és vizsgálható az elvégzendő feladat, a munkaközösség, avagy a gazdasági tényezők szempontjából.

Ami az első aspektust illeti: fontos, hogy a munka mennyire összetett, mennyire ítélik fontosnak a könyvtár egésze szempontjából, milyen autonómiát élvez a munkavállaló az elvégzésében. A közösségi szempont a szervezeti kultúrára, a közösségi kapcsolatok és normák, értékrendek alakulására vonatkozik, míg a gazdasági elsősorban a bérezést jelenti. Mindezen tényezők nagyban befolyásolják a munkával való elégedettséget, amely gyakorta összefügg egy hosszú távú projekt megvalósulásával, valamilyen, az egész közösség számára jelentőséggel bíró, látványosan testet öltő eredménnyel. A szerző a lengyel bibliográfiai munka területéről hoz erre példákat, többek között megemlítve, mekkora meglepedésre adott okot a különböző lengyelországi retrospektív bibliográfiák elektronikus formában való megjelentetése, amely alapos munkát, jelentős energia-befektetést igényelt a projektekben részt vevőktől.

Ami a munkavállalók munkájukkal való elégedettségét illeti, sok múlik a vezetőn. Azon, hogy a helyén értékeli az alárendeltjei munkáját, megfelelő bizalommal legyen a beosztottai

íránt, és beavatkozzon, ha felismeri, hogy nem elégedettek munkájukkal.

(*Dancs Szabolcs*)

142/2010

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzania – kariera w bibliotece In: Bibliotekarz. – (2010) 2., p. 2-5.

Széljegyzet a vezetésről - karrier a könyvtárban

Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Vezetés

A cikksorozat ötödik részében a *könyvtárosi karrierlehetőségekről* esik szó. Az előrejutás három tényezőn múlik: 1. magán a könyvtároson; 2. a vezetőjén; 3. a környezetben.

Ami az első tényezőt illeti: az ambíció szükséges, ugyanakkor nem egyedüli feltétele az előrelépésnek. Megfelelő tehetséggel, szaktudással, tapasztalattal kell párosulnia. Az ambíció ugyanakkor az, ami aktivitásra, az intézmény érdekében való cselekvésre ösztönöz. Háromféle karrierlehetőség kínálkozik a könyvtáros számára: szakmai, tudományos és vezetői. Ezek általában nem különülnek el tisztán egymástól. A szerző szerint sok múlik az autoritáson: a karrierhez megfelelő szakmai tekintélyre van szükség, még ha sok példa utal is arra, hogy a könyvtári vezetők egy részének kinevezésében a szakmai érvek helyett az ismeretség, az „udvarhoz való tartozás” a döntő.

Kérdés, hogy a szakmai kiteljesedésben, a konferenciákon, továbbképzésekben való részvétel támogatásában mennyire számíthatunk a vezetőinkre, akik sok esetben féltik a pozíciójukat a lelkes és tevékeny, törekvő fiataloktól. Mennyire képesek legyőzve a komplexusaikat észrevenni a fiatalokban rejlő lehetőségeket? Engedik-e, hogy a tehetségesek munkaidejükben tanuljanak, kussassanak, konferenciázzanak, vagy utóbbiaknak (ahogy sok esetben megesik) a szabadidejüket kell beáldozniuk a szakmai előmenetelért?

További kérdés a környezet befolyásoló ereje a karrierépítésben. A tapasztalat azt mutatja, hogy

Lengyelországban a könyvtári karriert befolyásoló környezet elsősorban az ismeretségi hálót, a pártokhoz való kötődést, az önkormányzatokhoz fűződő viszonyt jelenti. Gyakorta kerülnek ugyanis a könyvtárak élére olyan emberek, akiknek nincsen köztük a szakmához, akiknek valamiféle kulcspozícióra van szükségük, hogy átveszeljék a számukra nem kedvező időket: hogy valahogy kihúzzák, amíg nem kerül valami jobb. Ha mégis ragaszkodnak valami szakmai múlt-hoz, akkor a pályázati kiírások tanúsága szerint ez 2-3 év (vagy kevesebb) könyvtári tapasztalatot jelent, és egészen mellékes, hogy az illető e 2-3 év alatt valóban fölvértéződött valamiféle szaktudással, vagy csak lézengett a könyvtárban. Tanulságos ugyancsak, hogy a lengyel könyvtárosok egyesülete véleményezheti a vezetői pályázatokat, de a véleményét legtöbbször nem veszik figyelembe.

(*Dancs Szabolcs*)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

143/2010

EARNEY, Sally – MARTINS, Ana: Job rotation at Cardiff University Library Service : a pilot study. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 41. (2009) 4., p. 213-226.

Munkaköri cserék a Cardiff Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtáros -középfokú, alapfokú; Munkahelyi légkör; Munkaszervezés

2004-ben összeolvadt a Cardiff University és a University of Wales College of Medicine. Az új-jászervezett egyetemi könyvtár 250 fős személyzete 25 ezer olvasót szolgál ki 18 tagkönyvtárral, két campuson, továbbá három külső helyszínen. A változások feszültségeket szültek az eredeti egyetemi könyvtár asszisztenseinek körében, mivel az újak gyakran magasabb besorolásba

kerültek, pedig ugyanazokat a feladatokat látták el. 2005-ben revideálták a besorolásokat, és elhatározták, hogy csökkentik a szolgálati helyek számát.

A cikk arról a kísérletről számol be, amelynek során az önként jelentkezők közül 6 könyvtár-asszisztens 6 hétre páronként munkakört cserélt. Előtte és utána (félíg strukturált interjú formájában) kikérdezték őket: mit tartanak lelkesítőnek, illetve mit lehangolóknak a munkájukban, ezenkívül az új munkakörben naplót is kellett vezetniük arról, hogy mit tanultak, és a tanulatokat hogyan tudnák felhasználni, amikor visszatérnek a régi helyükre. A kísérlet alatt a kutató (Sally Earney, aki a vizsgálatot a mesteri fokozat disszertációjához használta fel) mentorként végiglátogatta és bátorította őket.

Az eredményekből kiderült, hogy a jelentkezéshez a fő motivációt a jelenlegi munka monotonitása, a személyes felelősség szűk jellege, illetve a tanulás, továbbképzés ígérete adta. A munkaköri cserék alatt sok, elsősorban technikai jellegű ismeretet szereztek (számítógép-kezelés, adatbázis-keresés, a katalogizálási és a kölcsönzési munkafolyamatok elsajátítása stb.), szelesebb átlátásuk lett az intézmény működésére, új kollégákat ismertek meg, és az új munkahelyen a régi munkafolyamatokra is más szemmel néztek, úgy érezték, az új tapasztalataikat ott is érdemes lenne hasznosítani. Ugyanakkor néhányan aggódtak amiatt, hogy távollétükben az eredeti munkakörükben olyan változások mennek végbe, amelyekhez később nehéz lesz alkalmazkodniuk. A munkahelyi vezetők pozitív hozzáállása kulcsfontosságú tényezőnek bizonyult. Mindent összevetve a vizsgálatban részt vevő könyvtáros-asszisztensek nem bánták meg a részvételt, és ezt másoknak is ajánlanák.

(A tanulmány nagy részét a munkaköri rotációk szakirodalmának részletes ismertetése teszi ki.)

(Mándy Gábor)

Lásd még 125, 126

Pénzügyi és gazdasági kérdések

144/2010

KERESZTURY, Tina: The library crisis in New Jersey : a statewide strategy for survival In: The bottom line. – 22. (2009) 4., p. 101-105.

Könyvtárak túlélési stratégiája New Jersey-ben

Érdekvédelem; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A múlt esztendő válságos év volt a New Jersey-i közkönyvtárak számára. Több oldalról is fenyegetés érte a szolgáltatásokat: helyi szinten fiókbezárások, elbocsájtások, a keretek és a munkaidő csökkentése, állami szinten pedig a városi (1884 óta bevált) könyvtártámogatási rendszer módosítása, és egy olyan törvényjavaslat előkészítése, amely megfelezné a közkönyvtárak fenntartását szolgáló pénzalapokat. A New Jersey-i Állami Könyvtár (NJSL) 2010. évi költségvetésének 4,2 millió dolláros megkurtításával is számolhat, melynek egyik oka a forráshiány. Az elmúlt években csekély mértékben emelkedett ugyan az NJSL kerete, de nem olyan mértékben, mint más ágazatokban. 2009-ben már befagyasztották az alkalmazottak bérét, és sor került kényszerszabadságolásokra is. New Jersey gazdasága is mélyrepülésbe kezdett a többi államhoz hasonlóan, de a könyvtárak egyre népszerűbbek lettek, 2007-ben több mint 46 millió látogatójuk volt.

2009 elején felmérés is készült; a 2008. év utolsó negyedének adataival vetették össze az előző évit. Lenyűgöző eredményt kaptak: a könyvtárak 85%-ában a kölcsönzött kötetek száma 12%-kal nőtt, 60%-ában a látogatások száma pedig 16%-kal emelkedett. A könyvtárak 28%-ánál csökkent, 15%-ánál emelkedett a büdzsé, míg néhány esetben a fenntartó visszakérte a támogatás egy részét. (Mindössze egyetlen könyvtár kényszerült bezárni a fiókjait, de másokra is ez a sors vár.)

Ebben a helyzetben az NJSL és az NJLA (az állam könyvtáros egyesülete), melyek már sikeresen működtek együtt állami szintű érdekvédelmi kérdésekben, úgy döntött, megint összefognak. A könyvtáros egyesület fórumokat szervezett, amelyek a könyvtár-finanszírozás jogi szabályozásának történetével, illetve az Állami Könyvtár elmúlt húsz évének finanszírozásával foglalkoztak. A fórumok a tájékoztatás és tájékozódás mellett azt is biztosították, hogy a szakmai közvélemény egységes legyen a kérdésekben. Létrehoztak egy munkacsoportot *Libraries Transforms Lives (A könyvtárak megváltoztatják az emberek életét)* néven, amelyben minden könyvtártípus képviselője helyet kapott. A munkacsoport 2009 januárjától rendszeresen ülésezett, és az aktuális szakmai kérdések megvitatása mellett *érdekérvényesítési stratégiát* is kidolgozott: valamennyi potenciális és tekintélyes érdekcsoportot (sportolókat, szervezeteket, üzletembereket, kereskedelmi kamarákat és jótékonyági klubokat) mozgósítottak, hogy lépjenek fel a könyvtárak érdekében (a kormányzó hivatalának és a helyi újságnak írt levelekkel és telefonhívásokkal), a költségvetés lefaragása ellen. A munkacsoport tagjai színeseket és zenészeket is felkértek, hogy álljanak ki a könyvtárak mellett; a könyvtárbarátok szervezeteit pedig arra kérték, hívják fel telefonon a kormányzót. Ennek eredményeként a már említett törvényjavaslatot visszavonták, és lemondtak a könyvtári költségvetések megnyirbálásáról.

A veszély azonban nem múlt el: 2009 tavaszán a szenátus másik törvényhozója nyújtott be javaslatot a könyvtártámogatás megfélemezésére. A szakmai közösség ismét akcióba lendült: 2200 tiltakozó e-mailt küldött a kormányzói hivatalba és a törvényhozásba.

A munkacsoport néhány remek ötlettel is előállt azt bizonyítandó, mennyire fontosak a könyvtárak a lakosság számára, és milyen sokan használják; emellett az NJSL és az NJLA közösen támogatta a Helyzetkép: egy nap New Jersey könyvtáraiban programot, melyre 2009. február 19-én került sor 250 könyvtár részvételével.

A kormányzó költségvetési javaslata 2009 már-

ciusában vált ismertté: az Állami Könyvtártól 1,9 milliót von el (ez kevesebb a korábbi 4,2 milliónál), de erősen kihat szolgáltatásaira. (Az összeg májusra már 3,5 millióra nőtt.) Mivel a közkönyvtárak egy főre eső állami támogatása is további 10%-kal csökkent, az Állami Könyvtár és a könyvtáros egyesület képviselői találkozottak a törvényhozás illetékeseivel.

A következőkben további erőfeszítéseket tettek a törvények adta lehetőségek kiaknázására, az állásukat veszített könyvtárosok képzésére (állami segítséggel), nem feledkezve meg a könyvtárak olvasóinak a segítségéről sem. Az elért eredmények ellenére az Állami Könyvtár nemcsak résen áll, hanem új kezdeményezésekkel is előrukkol: bűnözéssel foglalkozó fórumokat, kisgyerekeknek olvasási versenyt rendeznek.

Azt vallják, hogy a nehéz gazdasági helyzetben is nagyszerű partnerek lehetnek a könyvtárak a közösség számára.

(Murányi Lajos)

Lásd még 113, 134, 137

Személyzet

145/2010

BÜCHTER, Anke – SCHMIDT, Nadine: Wo sind sie geblieben? : Verbleibstudie der HAW Hamburg : die meisten bibliothekarischen Absolventen landen nicht in Bibliotheken **In:** BuB. – 60. (2008) 7/8., p. 580-581.

Res. angol és francia nyelven

Hol találunk munkát a a diplomás könyvtárosok?

Felmérés; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás

Hol találunk munkát a könyvtárosképző intézményekben végzett hallgatók, és visszatekintve hogyan értékelik tanulmányaikat? A Hamburgi Alkalmazott Tudományok Főiskolájának in-

formációtudományi tanszékén végzett kutatás érdekes eredményeket hozott. Meglepő módon a könyvtár- és információmenedzsment szakon végzett 107 válaszadó többsége nem könyvtárban dolgozik, hanem a változatos rokon területek valamelyikén. Legtöbbször a vállalati információszolgáltatások területén, utána pedig az internetes és információtechnológiai cégeknél nyertek alkalmazást. Ezenkívül levéltárakban, marketing-, sajtó- és médiaügynökségeknél vagy tanácsadó szervezeteknél találtak sokan munkát. További felsorolt munkaadók: személyi szolgáltatásokkal foglalkozó vállalatok, folyóirat-kiadók, hitelintézetek, egyetem, nagykereskedelem, felnőttoktatás, egyetemi kutatási projekt, dokumentációs részleg, könyvesbolt, e-mail-es gyógyszerkereskedés és az orvosokat ellátó speciális szolgáltatás.

Összegzésként elmondható, hogy a jövő információszakemberek elhelyezkedési lehetőségei nem rosszak. Azok, akik a további szakosodás lehetőségét is kihasználják, jó eséllyel indulnak a munkaerőpiacon.

(Autoref.)

146/2010

LANGBROEK, Dick: Staff planning at the National Library of the Netherlands In: LIBER quarterly. – 19. (2009) 3/4.

A személyzet tervezése a holland nemzeti könyvtárban

Nemzeti könyvtár; Személyzet

A holland nemzeti könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) stratégiai programot dolgozott ki a személyzeti problémák megoldására. A következő kihívásokkal szembesültek. 1. Az átlagéletkor igen magas mind a holland átlaghoz, mind pedig a hasonló szektorban dolgozókhöz képest. 2. A nemzeti könyvtár nem vonzó munkáltató a pénzügyi és az IT szektorban, így problémákat okozott az ilyen munkakörök betöltése. 3. Megszorítások várhatók, így elbocsátásokra fog kényszerülni az intézmény.

A projektterv elkészítése és megvalósítása előtt felmérték a személyzet jelenlegi helyzetét, meghatározták, hogy a következő 2 illetve 5 évben milyen szakemberekre lesz szükség, majd elemezték a kettő közötti eltéréseket. Ehhez az osztályvezetőknek meg kellett válaszolniuk, hogy ki az, akit tudnának nélkülözni; ki az, aki tehetséges és miben; ki nem eléggé produktív; van-e elég munkaerő az egyes munkákra; megfelelő-e a munkatársak szakképzettsége; és milyen változások várhatóak a munka természetében a következő években.

Az eredmények szerint a személyzet életkora magas, kevés fiatal munkatárs kerül be; hiány van a tehetséges vezetők közül; sokan saját maguk helyett a vezetőjüket tartják felelősnek a karrierjükért; nincs elég szakértelem a digitális könyvtár működtetésére. A fiatalokban nincs ambíció, hogy képezzék magukat a vezetői vagy speciálisabb munkakörökre. Sok munkatárs nem a megfelelő munkakörben dolgozik.

A problémákra való válaszként 1. elindítottak egy *képzési programot*, 2. egyénre szabott *karrier-tanácsadást* és 3. egy *karrierközpontot* a könyvtáron belül.

A képzésre az osztályvezetőkkel konzultálva választották ki a munkatársakat előre meghatározott kritériumrendszer alapján. A képzésben részt vevőkkel megismertették a könyvtár stratégiáját, a működését meghatározó alapelveket, illetve tágabb kontextusban szóltak információszolgáltatásról, illetve olyan speciálisabb témákról mint gyűjteményszervezés, tudásmenedzsment vagy projektmenedzsment. Hangsúlyt fektettek olyan személyes készségek fejlesztésére is, mint a kommunikáció és a vezetés. A képzésben azok a fiatalok kaptak különös figyelmet, akik már több mint öt éve dolgoznak a könyvtárban, és vezetőkké nőhetik ki magukat.

Az egyénre szabott karrier-tanácsadás keretében azokat a munkatársakat segítették, akiknek a munkáját szükségtelennek ítélték a vezetőik. Nekik igyekeztek házon belül, vagy azon kívül új pozíciót találni. A karrierközpont azoknak nyújtott segítséget, akik gyökeres változásokat éltek meg a szűkebb szakterületükön. Ezek a vál-

tozások gyakran vannak kapcsolatban a digitális könyvtár megjelenésével. (Például a katalogizálóknak el kell kezdeni automatikusan generált metaadatokkal dolgozniuk.) A központ időben megfelelő átképzést kínál ezeknek a munkatársaknak, hogy produktívak maradhassanak vagy házon belül, vagy azon kívül.

Az első eredmények biztatóak. Az átlagéletkor elkezdett csökkenni. A képzési program résztvevői megmaradtak az intézménynél, sőt többen közülük vezetői kinevezést kaptak. Tizenketten elhagyták a könyvtárat. A szervezeti kultúra pedig lassan, de felismerhetően elkezdett változni.

(Tóth Máté)

147/2010

WALTER, Virginia A.: Sowing the seeds of praxis : incorporating youth development principles in a library teen employment program. – Bibliogr. In: Library trends. – 58. (2009) 1., p. 63-81.

Ifjúságfejlesztési elvek és egy könyvtár tizenévesek alkalmazásával kapcsolatos programja

Ifjúsági olvasó; Közművelődési könyvtár; Munkabér, alkalmazás

A tizenévesekkel való foglalkozás az amerikai közkönyvtárakban az 1920-as években kezdődött (bár az első könyv e témában csak 1950-ben jelent meg). Noha a fiatalokkal foglalkozó könyvtárosok közül sokan felismerték, hogy a fiatalok érzelmi és pszichológiai igényeivel, a közösséghez való viszonyuk felfedezésének segítségével is foglalkozniuk kell(ene), tevékenységük középpontjában az olvasás, olvasztatás maradt.

A huszadik század vége felé jutott be a könyvtári szakirodalomba az ifjúságfejlesztés nyelvezete és gondolatvilága. A személy fejlődésének második évtizedéről van szó, a gyermekorból a felnőtt létbe való átmenetről, és ennek a kornak olyan megközelítéséről, amely nem megoldandó problémákat, hanem fejlesztendő erőforrásokat lát.

Sok amerikai könyvtár alkalmaz részmunkaidőben fiatalokat, ám többnyire unalmas rutinmunkát (pl. a könyvek visszaosztását a polcokra) kapnak. A fiatalok foglalkoztatása és az ifjúságfejlesztés összekapcsolása a „*könyvtár mint partner az ifjúságfejlesztésben*” program keretében Philadelphia könyvtárában sokkal komolyabb feladatot jelent a fiataloknak, akik a gyermekek könyvtári segítői. Ennek eredményeként a fiatalok hozzájárulnak a közösség működéséhez (és ezt érzik is); biztonságban érzik magukat a környezetükben; jelentőségteljes kapcsolatba kerülnek a felnőttekkel; többet tanulnak, mintha más munkahelyen dolgoznának; piacképes jártasságokat sajátítanak el, személyiségük fejlődik, szociális készségekre tesznek szert.

(Mohor Jenő)

Lásd még 98, 138, 139, 140, 141, 142, 143

Marketing, közönségkapcsolatok

148/2010

MATVEEV, M. Ű.: Izučenie imidza bibliotek i bibliotekarej v presse : otečestvennyj opyt. – Bibliogr. 27 tétel In: Naučnye i tehničskie biblioteki. – (2009) 10., p. 12-27.

A könyvtárakról és a könyvtárosokról a sajtóban alkotott kép vizsgálata: hazai és külföldi tapasztalatok

Könyvtárkép; Szakirodalmi szemle (forma)

A könyvtárak és a könyvtárosok imázsáról szóló publikációkat több csoportba lehet sorolni:

- *Néhány évet áttekintő szemletanulmányok.* Ilyenek Oroszországban és külföldön is ritkán fordulnak elő, hiányuk hátráltatja, hogy a könyvtárosoknak megértsék saját intézményük imázsát.
- Egy szakfolyóirat *állandó rovatában* vagy az interneten a könyvtárosok által közreadott, a tömegtájékoztatásban, a szépiro-

dalomban és a filmekben megjelent információk. Ez az eljárás operatív, az anyagok széles körét érinti, ugyanakkor a teljes káosz, az összegyűjtött adatok elemzésének hiánya, a negatív példák tudatos vagy nem tudatos túlnyomó többsége a jellemző.

- Egy-egy könyvtárral foglalkozó *digestek*, *bibliográfiai jegyzékek és mutatók* fontosak a könyvtár megismeréséhez, a munkatársak tájékoztatásához. Hátrányuk, hogy adott területre vagy könyvtárra korlátozódnak, az elsődleges források részletes elemzése nélkül.
- *Egy vagy néhány folyóíratra korlátozódó munkák.*
- *A könyvtári szakfolyóiratokban megjelent publikációk.*

Oroszországi tanulmányok: *A könyvtárügy Oroszország, a volt szovjet köztársaságok és a közeli szomszédos országok központi újságjaiban* (az Oroszországi Állami Könyvtár 1990-1993 között végzett kutatásai alapján), a *Könyvtárak a sajtóban 1994-2004.* c. tanulmány.

Ez utóbbi készítéséhez az oroszországi tömeg-tájékoztatási eszközök adatbázisát, az Internet-közkönyvtárat vették alapul. A tanulmányt később kiegészítették az Integrum szolgáltató 2005-2007. évi adataival. A „könyvtáros” szót tartalmazó publikációk találati halmazából az első 500 tételt vizsgálták. Az elemzések ebben az esetben is azt mutatják, hogy nem csökkent a könyvtárakról csak rendkívüli esemény megtörténtekor megjelent írások száma, jelentősen nőtt viszont az olvasásszociológiával foglalkozóké. Ez egyrészt az általános kedvezőtlen tendenciáknak, másrészt az Olvasás éve (2007) rendezvénysorozatnak köszönhető.

Következtetések:

- A könyvtárakkal foglalkozó publikációk nagyon változatos képet mutatnak.
- Az oroszországi könyvtárakról szóló írások sokszor elnagyoltak, nem eléggé objektívak és egyoldalúak; a cikkek egynegyede az Összoroszországi Könyvtári Nap rendezvénnyel foglalkozik, ami a szakma ünnepélyes jellegének téves értelmezéséhez vezet.

- Az újságírók számára egy könyvtár meglátogatása csak egy rutinfeladat.
- Az újságírókat az olvasással kapcsolatosan az általános problémák érdeklik (a volt Szovjetunióhoz hasonlóan Oroszország is a világ legtöbbet olvasó országa lett? Olvasnak-e a gyerekek és a fiatalok?)
- A legtöbb publikáció a szövetségi szintű, a központi és a városi könyvtárakat érinti, a nagy könyvtárakról szóló cikkek sokszor negatív kicsengésűek.
- Jelentős csoportot alkotnak az általános, egész Oroszországot érintő publikációk; lényegük, hogy a felnövekvő nemzedéknek csökken az olvasás iránti kedve; mind a könyvtárakról, mind a könyvtárosokról negatív kicsengésű sztereotípiák jelennek meg (a legkevésbé elismert és megfizetett szakma, tömegszórakoztató, Európában „kitenyészett” különös emberfajta, aki könnyen alkalmazkodott az oroszországi szellemi klímához, alakítja azt; különössége, hogy fanatikusan odaadó).
- Az újságírók mindössze a könyvtári munka néhány részletével foglalkoznak, mint a helyiségek állapota, gyarapítási és személyzeti problémák.
- A nem könyvtári szakfolyóiratok szerint a könyvtárak imázsára inkább a politikai és a gazdasági, mint a társadalmi és szakmai okok vannak hatással.
- A könyvtárosoknak elemezniük kell a tevékenységükről és a többi könyvtárról megjelenő publikációkat, nemcsak a tartalomra, hanem az újságírók érveléseire, stílusukra és az általuk felvetett kérdésekre figyelve.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

149/2010

SCHWAMM, Hartmut – STEPHENS, Derek – CLEEVE, Marigold: Marketing orientation of national libraries. – *Bibliogr. In: Libri.* – 59. (2009) 4., p. 259-274.

Az európai nemzeti könyvtárak marketingtevékenysége

Felmérés; Marketing; Nemzeti könyvtár

A cikk azt vizsgálja, mennyire sikeresen alkalmazták az európai nemzeti könyvtárak a marketing alapelveit, és milyen marketing-orientációt fejlesztettek ki annak érdekében, hogy megfeleljenek az új kihívásoknak.

A marketingtevékenység szintjét vizsgálták és rangsorolták 14 nemzeti könyvtár honlapján, Ausztria, Belgium, Nagy-Britannia, Németország, Hollandia és Portugália nemzeti könyvtárának épületében, valamint interjút készítettek az intézmények vezetőivel. A vizsgálat bemutatja a nemzeti könyvtárak marketinghez fűződő viszonyát, melyek közül a British Libraryé tekinthető a legelőrehaladottabbnak. A többi nemzeti könyvtár átvette a marketingtevékenység bizonyos elemeit, de hiányzik az egységes szemlélet. A cikk ajánlásokat fogalmaz meg a honlaptervezéssel kapcsolatban, ideértve a Web 2.0-s alkalmazások bevezetését és az elektronikus források jobb kihasználását. A nemzeti könyvtárak épületeivel kapcsolatos ajánlás szerint a látogatók számára egyetlen központi bejáratot érdemes működtetni, ahonnan kiindulva a látogató az épületben bárhol kiigazodik. A marketingtevékenység kialakítása jelentős, de kifizetődő lépésnek számít a nemzeti könyvtárak életében. Ehhez belülről kifelé történő szemléletváltásra van szükség és hajlandóságra, hogy más piaci szereplőktől tanuljanak. A marketingtevékenység segítségével az újabb kihívások sikeresen kezelhetők.

(Autoref.)

150/2010

WEINMANN, Anke: Imagekampagnen für Bibliotheken : ein Überblick. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bibliothek. – 33. (2009) 3., p. 359-362.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtári kampányok: nemzetközi áttekintés

Könyvtárpropaganda; Nemzetközi helyzetkép; Olvasásra nevelés

A könyvtárak az elmúlt években világszerte sok hasonlóságot mutató kampányokat folytattak. Az akciókban három cél különíthető el: 1. A közvélemény befolyásolása, a könyvtári imázs javítása. 2. A könyvtárhasználók taborának növelése. 3. Az olvasási szokások befolyásolása. A három cél gyakran összefonódik. A kampányok időtartama változó: egy hét, egy hónap vagy akár egy év is, az anyagi lehetőségektől függően. Az elmúlt évek ilyen megmozdulásai a professzionális marketing számos közös jegyét mutatják. Az USA egyes államaiban az ilyen jellegű akcióknak már hagyománya van. Chicagóban pl. 2001 óta szervezik a „*One book, one city*” mozgalmat, (amit a hollandok „*One country – one book*” jellegűre bővítettek). Az amerikai marketing jegye a „*@ your library*” ügyszólván világmárkává vált. Az amerikai kampányok eredményességét a könyvtári statisztika adatai (2008) bizonyítják: az Egyesült Államok lakóinak 68 %-a könyvtári tag, 1,4 milliárd látogatót, 2 milliárd kölcsönzést tartottak számon. Ezek az adatok 2001-hez képest 10%-os emelkedést mutatnak. A gazdasági krízis itt nem csökkentette, hanem növelte a könyvtárak igénybevételét: sokan keresték fel a könyvtárakat továbbképzésükkel kapcsolatban.

Szingapúrban 2009-ben kilencedik alkalommal szervezték meg a „*READ! Singapore*” elnevezésű három hónapos rendezvénysorozatot, melynek keretében 81 ezren vettek részt közel ezer rendezvényen és hatvan olvasóklub működött. Ausztriában 2008-ban az „*Ausztria olvas. Találkozzunk a könyvtárban!*” elnevezésű kampányt a Kereskedelmi és Munkaügyi Minisztérium finanszírozta, a Public Relations állami keretből első ízben kapott kulturális intézmény támogatást. A program keretében népszerűsítették a nyilvános könyvtárak új fejlesztési programját (részletesen lásd a 07/231 tételszámú referátumot a Könyvtári Figyelő 2007/3. számában). Az osztrák program egyes elemeit Németország is átvette: „*Németország olvas. Találkozzunk a*

könyvtárban!” jelszóval 2008 októberében tartottak kampányt, 4 200 rendezvénnyel. Németországban az egészségügyet is bevonták, a gyermekorvosi tanácsadás kertében két év alatt 250 ezer családhoz juttattak el olvasnivalót (részletesen lásd a 81/2009 tételszámú referátumot a Könyvtári Figyelő 2009/2. számában).

Angliában a *Love Libraries* kampány három könyvtár felújítását eredményezte a használók bevonásával. A *Summer Reading Challenge* mozgalomban (2007) 650 ezer gyermek vett részt, közülük 39 ezer akkor vált könyvtárhasználóvá. A résztvevők fele teljesítette a követelményt, hat vagy több könyv elolvasását. 2008-ban a megismételt mozgalom hasonló illetve még jobb eredményt hozott. Ekkor 3,4 millió alkalommal keresték fel a weboldalakat, há-

romszor annyian, mint egy évvel előbb. 2008 az olvasás éve volt, minden hónapban más témával és mottóval.

A kampányok megmozgatták a közönséget, de kérdéses, hogy a politikusokat sikerült-e megnyerniük. Nemigen. Szavakban és nyilatkozatokban mindenütt elismerték a könyvtárak fontosságát, de már a gazdasági krízis előtt is az anyagi elvonások és a könyvtárbezárások voltak a jellemzők, a krízis folyamán pedig a támogatást a bankok és a vállalatok kapták, amelyek maguk is okozói voltak a helyzetnek, és nem a könyvtárak.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 157, 174

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 117

Használat- és igényvizsgálat

151/2010

BÜNING, Petra – FÜHLES-UBACH, Simone – SEIDLER-DE ALWIS, Ragna: Das Potenzial der Nutzerrückgewinnung ist hoch : eine Nicht-Mehr-Kundenbefragung in den Regierungsbezirken Düsseldorf und Köln In: BuB. – 60. (2008) 9., p. 658-661.

Res. angol és francia nyelven

Felmérés a már nem könyvtárba járók körében Düsseldorf és Köln körzetében

Felmérés; Könyvtárhasználat; Városi könyvtár

Miért nem jönnek többé? Sok könyvtár számára, amelyek használói statisztikája folyamatosan romlik, ez a kérdés megválaszolatlan marad. A Düsseldorf és Köln (Észak-Rajna–Vesztfália) közigazgatási körzetében élő „már nem használók” körében végzett felmérés bepillantást nyújt az „elvesztett” könyvtári tagok motivációjába. A már nem könyvtárba járók többsége 13 és 18 év közötti, leginkább a 13-15 évesekre jellemző ez a tendencia. A fiúk aránya magasabb, mint a lányoké. Kevesebb lány hagyja abba a könyvtárba járást, és később (egy-másfél évvel), mint a fiúk. A második elmaradó csoport a 33-43 éveseké. Nők esetében az átlagéletkor 40 év körüli, és a nem könyvtárlátogató nők aránya kétszer annyi, mint a férfiaké.

A felmérés pozitív eredménye, hogy a korábbi használók 77%-a el tudja képzelni, hogy a jövőben újra használja majd a városi könyvtárat.

Természetesen a könyvtáraknak bele kell nyugodniuk bizonyos mértékű fluktuációba a hasz-

nálói kör tekintetében, mivel nem tudják a használói életében és életmódjában bekövetkezett változásokat befolyásolni. Különösen érvényes ez az idősebb tizenévesek esetében, akiknek élete a szakképzéssel és az egyetemi tanulmányokkal jelentősen megváltozik. A könyvtáraknak azonban jobban kell foglalkozniuk az elmaradó használói csoportokkal, mielőtt még ez a korszak bekövetkezne. A demográfiai elemzés azt mutatta, hogy a tizenéves fiúk és a dolgozó nők könyvtárhasználóként való megtartására nagyobb figyelmet kell fordítani a jövőben.

(Autoref.)

152/2010

BURHANNA, Kenneth J. – SEEHOLZER, Jamie – SALEM, Joseph: No natives here : a focus group study of student perceptions of Web 2.0 and the academic library. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 35. (2009) 6., p. 523-532.

Mennyire használják az egyetemi hallgatók a Web 2.0-s technológiákat?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Szolgáltatások használata

A Kent State University alsóéves hallgatói körében fókuszcsoportok segítségével azt vizsgálták, hogy a Web 2.0-s technológiákat hogyan használják egy felsőoktatási könyvtárban. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a hallgatók, bár egyébként intenzív számítógép-felhasználók, a Web 2.0-s alkalmazásokat csak sokkal egyszerűbb és jelentéktelenebb célokra veszik igénybe, mint az feltételezhető volna. Kiderült, hogy a hallgatók világosan elhatárolják egymástól a web oktatási és közösségi tereit. A könyvtár akkor jár el helyesen, ha a Web 2.0-s szolgáltatásokat webhelyébe szervesen integrálja, és szolgáltatásaiba bevonja a kurzuskezelő rendszereket.

(Autoref.)

153/2010

ČUDINOVA, Vera Petrovna: Deti i bibliotekari v Internetu : novye problemy i zadaci specialistov. – Bibliogr. 13 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2009) 6., p. 34-39.

Gyermekek és könyvtárosok az interneten: a szakemberek új problémái és feladatai

Felmérés; Gyermekolvasó; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata; Tájékoztatás szabadsága

Oroszországban az 1990-es évek közepétől terjed az internet használata. Az utóbbi időkből állami szinten számos döntés született az oktatás informatizálásáról és számítógépesítéséről, a középiskoláknak az internetbe történő bekapcsolásáról, a tanárok képzéséről, az információs-oktatási tér kialakításáról, beleértve az oktatási portálokat is. A gyerekek és a serdülők léte a kibertérben számos problémát okoz, amelyek nyugtalanítják a felnőtteket.

Az internet Oroszországban is megtalálható az iskolákban, a könyvtárakban, a lakásokban. A felnőttek internethasználatát különböző szakemberek vizsgálják és értékelik, ugyanakkor a *Gyermekek és az internet* témában kevés kutatás folyik. Ezek elsősorban az iskolások képzését, a médiaoktatást, az információs írástudást vizsgálják, és első helyen a fiatalok információs védelme szerepel. Az *Okinawai Charta* aláírásával Oroszország is csatlakozott az információs társadalom építésének koncepciójához. Ugyanakkor a gyerekek helyzetével foglalkozó szövetségi és célprogramokban, elemzésekben nincs *Gyermekek és az információ* c. fejezet, hiányzik a gyermekek/fiatalok és az információs tér közötti kapcsolat komplex elemzése. Az ENSZ-nek a gyermekek jogaira vonatkozó konvenciója szerint a gyerekek jogai elsőbbséget élveznek, az államnak mindent meg kell tennie ezek megvalósításáért. Az utóbbi évtizedben új szempontok szerint vizsgálják az internet kapcsolatát a személyiséggel és a társadalommal. A személyiség kapcsolata az információval, az információs tér

használata inkább társadalmi és pszichológiai, mint műszaki problémát jelent.

Oroszországban a felmérések szerint 2007-ben több mint 29,4 millió 18 éven felüli internethasználó volt, elsősorban felsőfokú végzettségű fiatal szakemberek és diákok. Az új felhasználók között jelentősen nő a 10–15 évesek aránya, az utóbbi három évben számuk megháromszorozódott. 2006 decemberében a gyerekek internethasználatáról folytattak közvélemény-kutatást a felnőttek körében. A 10 év alatti korosztályban a szülők 7%-a, a 10–14 éves korosztályban 17%-a, 15 év felettiéknél pedig 40%-a állította, hogy gyereke használja az internetet. 13%-uk otthonról, 5%-uk az iskolában lép be a hálózatba. A gyerekek tanulási-önképzési és szórakozási célokra egyenlő mértékben használják az internetet. Az Oroszországi Állami Gyermekkönyvtár 2006-ban 8. osztályos moszkvai tanulók körében végzett felmérést. Az eredmények azt mutatták, hogy a gyerekek nagyon sok mindenre használják az internetet: fórumokon való társalgásra 44%, klippek nézésére 39%, honlapok nézésére 36%, humoros írások olvasására 36%, információkeresésre 33%. Sokan használják az elektronikus levelezést, az egyéni és csoportos hálózati játékokat, néznek művészi és fényképeket, töltenek le filmeket. Sokan írnak blogokat, nézegetik hírességek honlapjait, rajzfilmeket. Csak minden tizedik válaszadó említette hírek, könyvek és folyóiratok elektronikus változatának olvasását, enciklopédiák keresését, kutatásokban, szavázásokban való részvételt.

A Biztonságos Internet Napot (Safer Internet Day) 2009-ben a világ hatvan országában tartották meg. Oroszországban ehhez a naphoz kötötték a *Biztonságos Runet hete* c. rendezvényt. A felhasználók segítésére létrejött az *Internetbiztonság Nemzeti Csomópontja*. Mindezekben a helyeken várták a könyvtárosokat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

154/2010

NICHOLAS, David [et al.]: Online use and information seeking behaviour : institutional and subject comparisons of UK researchers. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 35. (2009) 6., p. 660-676.

Brit kutatók online információkeresési szokásai: intézetek és tudományterületek szerinti összehasonlítás

Adatbázis; Felmérés; Használói szokások; Kutató-mint olvasó; Online információkeresés

A cikk „Az e-folyóiratok használatának és hatásának értékelése Nagy-Britanniában” projekt eredményeiről számol be. A naplók mélyelemzésével értékelték az Oxford Journals adatbázis használatát az élet-, a gazdaság- és a történettudomány területén tíz vezető kutatóintézetben Nagy-Britanniában. A tanulmány azzal a céllal készült, hogy megvizsgálják a kutatók szokásait digitális környezetben, és megállapítsák, vajon változik-e a témák, a tudományágak vagy az intézmények szerint. Az eredmények jelentős különbséget mutattak a témák és az intézmények tekintetében. A legnépesebb használói csoport az élettudományok kutatói. A közgazdászok használták a legtöbb referátumot. A történészek a legaktívabb kutatók. Az intenzív kutatást végző egyetemekre jellemző a rövid ideig tartó intenzív használat, az egyszerű és kevés funkciót használó keresések. A nyílt hozzáférésű folyóiratokat előnyben részesítik az élet- és történettudományok kutatói, a Google pedig rendkívül népszerű a teljes szövegű folyóiratok elérésében, leginkább a történészek esetében.

(Autoref.)

155/2010

ROWLANDS, Ian – NICHOLAS, David – JUBB, Michael: Does e-journal investment lead to greater academic productivity? In: Library + information update. – (2009) jul/aug., p. 45-47.

Az elektronikus folyóiratokba való befektetés magasabb tudományos produktívashoz vezet?

Állomány használata; Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Használói szokások; Kutató -mint olvasó

A Research Information Network-höz tartozó egyetemeken a kiadói naplófájlok alapján elemezték az elektronikus folyóiratok előfizetését, kihasználtságát, és az adatokat összevetették a publikációk alakulásával. Kiderült, hogy az online hozzáférés nagyban megnövelte a használatot. Az egyes szakterületeken eltérnek a kutatók információkeresési szokásai. Népszerűek az ebédszünetek, de az információgyűjtés negyede munkaidőn kívül (kora reggel, késő este és hétvégén) történik. Októberben és novemberben csökken a kutatói aktivitás, vélhetőleg a szakmai konferenciákra való részvétel miatt.

Sokan csak rövid időt töltenek el egy-egy weboldalon, céltudatosan keresve a releváns adatokat. A Google révén is kereshető forrásokat sokkal jobban kiaknázzák, de a számukra fontos weboldalakon már inkább böngészni szeretnek, nem pedig a keresőgép révén további forrásokat találni.

Bár minden folyóiratot használtak, 3-4, sőt olykor 8 éves cikkeket is olvastak, a cikkek 5%-ára esett az összes használat harmada-fele. A nagyobb kutatási igényű területeken különösen jellemző volt a magasabb impakt faktorú folyóiratokban való koncentrált keresés, valamint a keresési technikák jobb ismerete és hatékony felhasználása. Az élettudományok kutatói a legnagyobb (és leggyorsabb) információkeresők, a hétvégén a közgazdászok a legaktívabbak, a történészek használták leginkább a Google-t. A referátumokat a közgazdászok használták a legnagyobb mértékben, és a történészek a leg-

kevésbé. Az azonos profilú intézmények közötti különbségek is jelentősek voltak.

Megállapítható, hogy az elektronikus folyóiratok előfizetése bőven megtérül. (A brit felsőoktatási intézményekben az egy letöltött dokumentumra eső költség bruttó 0.8 font volt.) Az online használat szoros korrelációban van a használat által publikált cikkekkel, PhD-díjakkal, valamint az elnyert kutatási pályázatokkal és szerződésekkel.

(Mándy Gábor)

Lásd még 169, 173

Olvasás**156/2010**

EMANUEL, Jenny: Book group therapy : a survey reveals some truths about why some book groups work and others may need some time on the couch In: Reference & user services quarterly. – 49. (2009) 2., p. 122-125.

Olvasókör-terápia. Miért működnek jól egyes olvasókörök és mások miért nem?

Felmérés; Olvasókör

Növekszik az olvasókörök népszerűsége, akár könyvtári, akár magánszervezésűek. A 2008-ban elvégzett amerikai vizsgálat néhány közös problémát, a működést akadályozó gondot fedezett fel, melyek függetlenek a csoport egyéb jellemzőitől. Ezek közé tartozik, ha a tagok arra panaszkodnak, hogy kevés időt fordítanak az olvasottak megbeszélésére, mert mások a nyári filmjüket akarják megmutatni, vagy a csipegetni valót várják. Fontos, hogy a csoportnak közös célja legyen. Vannak, akik szabályokat hiányolnak, és a szabályok sok mindenre vonatkozhatnak.

Szerencsére vannak a körökkel foglalkozó weboldalak (pl. www.readinggroupchoices.com

vagy www.readinggroupguides.com), ahol számos példa és megoldás található. Fontos, hogy ha szabályokat alkotunk, azokat mindenki fogadja el, találjunk olyan működési formát, ami minden résztvevő igényeivel találkozik. Jó lenne, ha mindenki beszélne (és jó lenne, ha néhányan nem beszélnének annyit): egyes résztvevők túlszereplése megölheti a csoportot. Ezen a problémán csak a fájdalmas őszinteség segíthet.

A több mint 1200 válaszadó 94 százaléka panaszkodta, hogy a csoport főként nőkből áll, és 83% szerint az életkor 40 fölötti: szükség lenne új tagokra, fiatalokra, másféle emberekre, „vérfriessítésre”. Új tagokat toborozni, röplapokat kihelyezni a könyvtárban, könyvesboltokban, egyházi közösségekben, munkahelyi étkezőkben. A fiatalokat nem csak az iskolában, hanem az internetkávézókban is meg lehet szólítani. Új embereket ne a megszokott környezetünkben keressünk. Ha a kiválasztott könyvekről panaszkodnak, ismét az őszinte beszélgetés a megoldás, és az, ha nem csak a csoport vezetője tesz javaslatot. Ne a bestseller listáról válasszunk. Ha olyan műfajú könyvet választunk, amit nem mindenki kedvel, lehet, hogy érdekesebb, sikeresebb lesz a megbeszélés. És végül: minden itt említett probléma megoldásának alapja a jobb kommunikáció. Gyakran segít, ha – legalább időlegesen – külső moderátor vezeti az összejöveteleket.

Az amerikai olvasókör tipikus tagja egyébként nő, 40-65 év közötti, könyvtárhasználó, barátos, sokat olvas, lojális (a válaszadók 45%-a legalább öt éve tagja a körnek), elszánt (83% szinte mindig végigolvassa a könyvet), és éhes (a csoportok 60%-a összejövetelein ennivaló is szerepel a beszélgetés mellett).

(Mohor Jenő)

157/2010

KOREN, Marian: Nordic Plus : reading promotion in the Netherlands In: Scandinavian public library quarterly. – 42. (2009) 4., p. 22-24.

Az olvasás népszerűsítése Hollandiában

Könyvtárpropaganda; Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés

A kilencvenes években a kiadói és közkönyvtári egyesületek alapítványt hoztak létre a helyi és regionális olvasási kezdeményezések ösztönzésére. Most Kunstvalenzen címen a minisztérium támogatásával új olvasás-népszerűsítő program született, amelyet a holland közkönyvtári egyesület és az alapítvány közösen valósít meg.

A programnak négy összetevője van:

1. A Boekstart, amely a kisbábák olvasóvá nevelését célozza (az egészségügyi szolgálat a könyvtárba küldi a szülőket, ahol egy táskában könyvet és az olvasásra szoktatásról, a könyvekkel kapcsolatos játékról szóló DVD-t kapnak, továbbá egy próba-olvasójeget, és a kisbaba testvérei is beiratkozhatnak).
2. Szolgáltató csomagot adnak az iskoláknak, hogy segítsék az olvasási nehézséggel küzdő gyerekeket. Ebben a kísérletben hét könyvtár segít 30 ilyen iskolát. A beiratkozásokat, látogatásokat és kölcsönzéseket figyelemmel kísérik. A könyvtári gyűjtemények vonzóak, rendszeresen frissítik őket, az olvasást népszerűsítik és jutalmazzák, olvasási koordinátorok működnek, könnyű olvasmányokkal látják el a diákokat. Utrechtben komoly erőfeszítéseket tesznek azért, hogy minden általános iskolai tanulót elérjenek, az iskolákra szabott, egyedi programokkal. Egy másik városban a vizsgálat azt mutatta, hogy a kívánatosnál kevesebb gyerek tagja a közkönyvtáraknak. Prioritásként kezelik az osztálylátogatásokat és kölcsönzéseket. Intenzív megbeszéléseket tartanak a pedagógusokkal, az olvasási koordinátorokkal. Az országos program keretében a könyvtá-

rosokat és olvasási koordinátorokat továbbképzésre hívják meg.

3. A művelődéstörténeti kánont (Canon van Nederland) azért hozták létre, hogy a holland történelem legfontosabb tényeit szélesebb közönséggel ismertessék meg. A gyermekkönyvtárak 200 címmel járultak hozzá az akcióhoz, és ez közvetlenül kapcsolódik egy országos „virtuális „olvasóplázához”, ebben a gyerekeket különböző „ablakok” bátorítják az olvasásra. A kiadókkal rendszeresen egyeztetik az egyes könyvek elérhetőségét (lehetőleg papírkiadásban, vagy legalább PDF formátumban, illetve elektronikus könyvként). A könyvtárosok tervezik, hogy a kánont iskolalátogatások során, „digitális oktatódobozok” segítségével mutatják be, amelyekben témakörök, weboldalak, múzeumi információk találhatóak. Ezek kapcsolódnak a könyvtári egyesület által fenntartott „virtuális gyerekkönyvtárhoz”. Az iskolákban folytatják a már 15 éves hagyománnyal rendelkező hangosolvasási versenyt (helyi és regionális fordulóval; a döntőt a tv is közvetíti).
4. Három északi tartományban (Friesland, Groningen, Drenthe) sikeres olvasás-népszerűsítő hálózatokat hoztak létre. A regionális könyvtári szervezet kiképezi a könyvtárosokat a fiatalokkal kapcsolatos munkára, az önkormányzatokkal és iskolaigazgatókkal való együttműködésre. A helyi modellt országos kiadványokkal és kísérletekkel országos akcióvá tervezik bővíteni. Ezek a programok olyan régóta működő eseményekre épülnek rá, mint a „gyerekek bírósága”, a „fiatalok bírósága”, az országos hangosan olvasó napok, az országos olvasási program és a gyermek könyvhét. Külön említendő a „Hollandia olvas” program, amelyet a YouTube-on is népszerűsítenek (<http://www.youtube.com/watch?v=-25RdvUzfwY>).

A holland olvasás-népszerűsítési trendeket összefoglalva:

- a helyi kezdeményezéseket értékelik, és országos program is lehet belőlük;

- az országos programok minőségi propagandaanyagokat és média-nyilvánosságot nyújtanak;
- a programok helyi alkalmazásában rugalmasság érvényesül;
- együttműködnek a kiadói és könyvkereskedői egyesületekkel;
- az örömolvasást a közkönyvtárak kiemelt feladatává tették;
- növekvő és intenzív kapcsolatokat tartanak fenn az iskolákkal, hogy a tantervekhez kapcsolódó könyvekkel ösztönözhesék az olvasást.

(Mándy Gábor)

158/2010

MAHAFFY, Mardi: In support of reading : reading outreach programs at academic libraries. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 5. (2009) 3., p. 163-173.

Az olvasás népszerűsítése amerikai egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Olvasásra nevelés

A szórakoztató olvasmányok népszerűsítése nem tekinthető hagyományosan az egyetemi könyvtárak feladatának. Azonban azok a hallgatók, akik időt szakítanak az olvasásra, jobban teljesítenek tanulmányaik során. A fiatalok körében tapasztalható hanyatló olvasási tendencia aggodalomra ad okot, ezért sok felsőoktatási intézmény könyvtára kínál programokat az olvasás népszerűsítésére. A cikk vizsgálja az amerikai olvasás helyzetéről készített statisztikákat, bemutat két olvasás-népszerűsítő kezdeményezést, amelybe bekapcsolódott az Új-Mexikói Állami Egyetem, és stratégiákat javasol az olvasás hatékony népszerűsítése érdekében.

(Autoref.)

159/2010

ROTHBAUER, Paulette: Exploring the placelessness of reading among older teens in a Canadian rural municipality. – Bibliogr. 41 tétel In: The library quarterly. – 79. (2009) 4., p. 465-483.

Az olvasás (és a könyvtár) helye tizenéves kanadai vidéki fiatalok életében

Felmérés; Ifjúsági olvasó; Könyvtárhasználat; Köz-művelődési könyvtár; Olvasás

A „városi”-tól élesen megkülönböztetett „vidéki” könyvtárak ifjúságot érintő szolgáltatásai nem túl bőséges szakirodalmának fő témái az utóbbi 25 évben a szolgáltatások demográfiai okok miatti nehézségei, a számítástechnika megjelenése és elterjedése, az állandó alulfinanszírozottság és az infokommunikációs technológiáktól való egyre erősebb függőség voltak. Az irodalomból keveset lehet megtudni a könyvtár jelentőségéről vidéki közössége számára, ám egy érdekes megközelítés, a *kulturális geográfia* bukkant fel, amely a földrajzi, környezeti, térbeli adottságok miatti életvezetési (és így kulturális) különbségeket tárja fel. Az ifjúságkutatók a kulturális geográfiával találkozáskor már az „ifjúságföldrajz” kifejezést is használják, mindazonáltal a szakirodalom áttekintése után is kevés tudható a vidéki amerikai fiatalok mindennapi életének geográfiájáról, és arról, hogy a „vidékiesség” milyen társadalmi lehetőségeket nyújt, és az akadályok leküzdéséhez milyen stratégiákkal találkozhatnak.

A vizsgálat Kanada Ontario tartományának délnyugati részén fekvő 4500 lakosú kisváros és a környező falvak 15-19 éves fiataljai körében zajlott, akik túlnyomó többsége angol anyanyelvű, kanadai születésű volt, fiúk-lányok fele-fele arányban, háromnegyed részük tanuló. A környék egyetlen középiskolája és egyetlen teljes szolgáltatást nyújtó könyvtára a városban található. (A legközelebbi nagyváros kb. 50 kilométerre van.) A vizsgálat célja az olvasás térbeli dimenzióinak felderítése volt. Annak megértéséhez, hogy a könyvtár fizikai elhelyez-

kedése a mindennapi környezetben egyaránt hat a használat módjára, és az általa hordozott szimbolikus jelentés felfogására is, az interjúk négy témára összpontosítottak: a fizikai közelség, és az olvasnivalóhoz való köznapi hozzáférés; a könyvtár láthatóságának változása; az internet mint az olvasás helye; az olvasásra szánható idő hiánya.

A legfőbb megállapítás az, hogy az olvasásnak nincs helye, semmilyen értelemben a vidéki fiatalok körében. A környezet az olvasnivalóhoz való hozzáférés kevés lehetőségét kínálja, a mindennapi élet „szűk mezsgyéjén” járva legfeljebb az „útjukba akad” olvasnivalót szedik fel, akár nyomtatott, akár digitális formában. A könyvtárba olvasni, vagy olvasnivalóért járni a gyermekkor emléke, és nem aktuális gyakorlat, internetezni viszont betérnek, ám ha információt keresnek, egyszerűbbnek tartják bepötyögni a kérdést, mintsem a könyvek között keresni a választ. Az olvasás, az olvasmány nem válik beszélgetés témájává, hiszen az olvasás, az olvasnivalóhoz jutás esetleges, és így az olvasói identitás sem alakul ki.

A 15-19 éveseknek kevés idejük van az olvasásra, az olvasásnak nincs helye, láthatatlanok azok a fizikai helyek, amelyek az olvasókat és az olvasással kapcsolatos eseményeket támogatnák, és a tizenévesek helyzetét „multidimenzióális izoláltsággként” lehet leírni. A gyermekkor könyvtári emlékei miatt, és mert a könyvtár az internethasználat egyik fő forrása, – bár a fiatalok megfogalmazzák kifogásaikat is (az interjúkban a könyvtár leginkább úgy kerül szóba, hogy ott mihez nem lehet hozzájutni) – úgy tűnik, a könyvtár mégis az olvasmányok fő forrása. Hordozza annak lehetőségét, hogy fizikailag is fontos helyé váljon, amely az ifjúság élő olvasási kultúráját is támogatja.

(Mohor Jenő)

Használók képzése

160/2010

CHODOCK, Ted – DOLINGER, Elizabeth: Applying Universal Design to information literacy : teaching students who learn differently at Landmark College. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 49. (2009) 1., p. 24-32.

Az Universal Design alkalmazása a tanulási nehézségekkel küzdő diákok információs jártasságának fejlesztése során

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Hátrányos helyzetű olvasó

AD/HD-val (koncentrálási zavarok/hiperaktivitási rendellenesség), diszlexiával, vagy más ismert vagy rejtett tanulási zavarokkal egyre több fiatal küzd. 2004-ben a statisztikák szerint a diploma előtt álló korosztály 11,3%-a élt valamilyen fogyatékkal, közülük is 7,5% diszlexiával, 11%-uk koncentrációs zavarral (attention deficit disorder). Ez az arány 50%-os (!) emelkedést jelent négy év alatt az Egyesült Államokban.

A tanulásra képtelenség tudományos definíciója alapján olyan idegi állapot, amely kihat az egyén információátviteli, -feldolgozási és -előállítási képességére. Mivel nincs köze az intelligenciához, a Landmark College csapata nem is tanulási képtelenségről (*learning disability*), hanem eltérő tanulási módról (*learning differences*) beszél.

És hogy mi is az a *Universal Design*? A hetvenes években Robert Mace, a hasonló elnevezésű intézet vezetője azt vizsgálta, hogyan alakítható úgy egy termék vagy egy környezet a lehető legtöbb ember számára, hogy az a legkisebb adaptáció vagy formatervezés nélkül használható legyen. Ennek továbbgondolt változata az oktatás terén a *Universal Design for Learning* (UDL). Ennek segítségével egy kurzus anyagának teljességgel hozzáférhetővé kell válnia a hallgatók számára,

fizikai korlátoktól, tanulási problémáktól, viselkedéstől és nyelvi akadályoktól függetlenül. Ehhez az adott anyagot mindenekelőtt többféle formátumban kell prezentálni; felkészíteni a diákokat, hogy különféle stratégiákkal közelíthessék meg a tanulnivalót. A rendszer eredetileg az alap- és középfokú oktatásra volt tervezve, a felsőoktatásban hosszabb tesztelési időt, oktatói segítséget, támogató technológiát jelent.

A könyvtári társadalom az UD-ben komoly eszöközt lát az érintettek társadalmi integrációjának elősegítésére, a kérdésnek ugyanakkor viszonylag csekély a szakirodalma. Adott tehát a feladat a könyvtári ismereteket oktató könyvtárosoknak: hogyan tudják átadni számukra az információs műveltség elsajátításához szükséges ismereteket. Esetükben olyan integrált megközelítésre van szükség, amely valamennyiük számára lehetővé teszi az említett ismeretek elsajátítását. A UDI (*Universal Design for Instruction*) egy lehetséges eszköz a könyvtárosok kezében, akik a középfokú oktatásból már kikerült problémás diákokkal foglalkoznak. A cikk a Landmark College által kifejlesztett program (*Universal Design for Information Literacy*) részleteiről számol be.

Kilenc alapelvük a következő: azonos használhatóság; rugalmasság a használat során; egyszerű és intuitív útmutatás a hallgatóknak; jól érthető információ szolgáltatása; a hibák elfogadása; a fizikai megerőltetés minimális szintje; megfelelő csoportméret és téralakítás; a tanulóközösség megteremtése, valamint a pozitív légkörről való gondoskodás. Ezek többségét régóta használják, noha nem nevezték ezelőtt soha őket ezen az összefoglaló néven.

A módszer sikerességét a jövő dönti el, azonban annyi bizonyos: ez a szemlélet szakít a hagyományos pedagógiai megközelítéssel, ami a tanulók feltételezett „átlaga” alapján szabja meg az oktató teendőit. Ellenkezőleg: tudatosítja a különbözőségek jelenlétét egy csoportban, és az adott tanulóközösséghez leginkább illő stratégiában keresi az oktatói munka hatékonyságát.

(Vasbányai Ferenc)

161/2010

MITCHELL, Erik T. – SHARPLESS SMITH, Susan: Bringing information literacy into the social sphere : a case study using social software to teach information literacy at WFU. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 3. (2009) 3., p. 183-197.

Az információs jártasság oktatása egy közösségi szoftver segítségével

Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Szoftver

A cikk az információs jártasság oktatásának egy új megközelítését mutatja be egy egyetemi tantárgy keretében szocio-technikai nézőpontból. Áttekintést nyújt a tantárgy felépítéséről, tartalmáról, és vizsgálja a hallgatóknak a kurzus előtt illetve után készített felmérésre adott válaszait. A tantárgy tervezésénél abból indultak ki, hogy a hallgatók már rendelkeznek információs készségekkel, amelyek azonban speciálisabbak, mint az információs jártasság követelményei. Ennek a tantárgynak a megtervezésével az oktatók remélik, hogy új módszert találtak az információs jártasság oktatásának területén.

(Autoref.)

162/2010

SOMOZA-FERNÁNDEZ, Marta – ABADAL, Ernest: Evaluación de materiales formativos de acceso público elaborados por bibliotecas universitarias

españolas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 32. (2009) 4., p. 46-66.
Res. angol nyelven

A spanyol egyetemi könyvtárak által kidolgozott, nyilvánosan hozzáférhető használóképzési tananyagok értékelése

Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Kézikönyv -könyvtárhasználati

A felsőoktatási könyvtárak használóinak képzésében igen fontos szerepe van a tananyagoknak. 72 spanyol egyetemi könyvtár honlapjának vizsgálatából kiderült, hogy mindössze 17 (24%) kínál saját fejlesztésű tananyagot. A többiek a TILT (*Texas Information Literacy Tutorial*), az INTUTE (a JISC anyaga), a Sussexi vagy a Montreali Egyetemen kidolgozott tananyagokat alkalmazzák. A saját fejlesztésűek az információforrások és a könyvtári szolgáltatások használatára vonatkoznak, mindössze három célozza az információs műveltség fejlesztését. Didaktikai szempontból igen szegényesek, és alig felük interaktív.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az oktatóanyagok a fejlődés kezdeti szakaszában vannak, és nem teszik lehetővé, hogy használójuk teljes egészében és önállóan végigkövesse a tanulási folyamatot.

(Autoref. alapján)

Lásd még 97, 106, 124

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

163/2010

ANDROVIČ, Alojz: Digitálne iniciatívy Univerzítnej knižnice v Bratislave - DiFMOE In: ITlib. – 13. (2009) 3., p. 45-47. : ill.

Digitális kezdeményezések a Pozsonyi Egyetemi Könyvtárban - DiFMOE

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Hírlap

A Közép- és Kelet-Európai Digitális Fórum (Digitales Forum Mittel- & Osteuropa – DiFMOE) a határokon átívelő digitális könyvtári együttműködések kezdeményezése. A Pozsonyi Egyetemi Könyvtár részvétele ebben a projektben nem véletlen, mélyen gyökerezik a város, a történelmi múlt és az emberek szemléletében, a „hely szellemében”.

Bratislava, Pozsony, Pressburg – az a város, amely évszázadok óta politikai és gazdasági régiók központja, a békés együttélés és a kultúrák kölcsönhatásának szimbóluma. A „genius loci” tükröződik az egyetemi könyvtár gyűjteményében, eredetében, arculatában és főként nyelveiben. Az egyetemi könyvtár újkori történeti gyűjteményének jellegzetes vonása a német és magyar nyelvű irodalom nagy arányú részese. A könyvtár – mint a legnagyobb, kötelese példány-szolgáltatásban részesülő szlovák tudományos könyvtár – 1919-től őrzi és megtartotta gyűjteményében a többnyelvű jelleget.

A DiFMOE projektben a történelmi kontextus, ezen belül a régió muzeális periodika-állománya megkülönböztetett figyelmet kap. Olyan időszaki

kiadványok tartoznak ide, mint a lőcsei és kaszai Mercurius Veridicus ex Hungaria (1705), a pozsonyi Nova Posoniensia (1721), és főként a Pressburger Zeitung (1764), a Magyar Hírmondó (1780) és a Presspurské nowiny (1783) – az első hírlapok, amelyeket Magyarország területén németül, magyarul és szlovákul kiadtak.

A Pozsonyi Egyetemi Könyvtár 1998 óta részt vesz európai keretprogramokban és határokon átívelő együttműködésekben. A legújabbak közé tartozik az E-book on demand és a Digitális Világkönyvtár (World Digital Library) projekt. Számos kormányközi kulturális megállapodásban is részt vesz a könyvtár, a legsikeresebbek egyike a Bajor-Szlovák Bizottság, amely a DiFMOE projektet is támogatja.

A digitális könyvtár építése 1995-ben kezdődött, a következő évtől lépett működésbe az első Minolta PS 3000 könyvszkennel. 2004-ben a könyvtár megnyitotta digitális laboratóriumát, és megkezdte működését a digitalizáló osztály. Szlovákiában az Európai Strukturális Alapok támogatásával 2009-2013 között nagyszabású program indult, amelynek része a muzeális gyűjtemények tartalmának digitalizálása, megőrzése és hozzáférhetővé tétele. A nemzeti könyvtár a teljes slovacika anyag digitalizálását vállalta néhány év alatt. A nemzeti könyvtár tömeges digitalizálási törekvése mellett a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár az irodalmi örökség speciális területeit veszi számba.

A DiFMOE projekt keretében elsőként a Pressburger Zeitung digitalizálására került sor. A Bajor-Szlovák Bizottság és a Szlovák Kulturális Minisztérium közösen, az első fázisban 20 ezer eurót biztosított 92 500 oldal digitalizálására.

A Pressburger Zeitung koordinált digitalizálására három helyszínen, Pozsonyban, Budapesten és Münchenben került sor. Ennek köszönhetően

2009 közepéig 121 évfolyam (166 649 oldal) szkennelése valósult meg, ebből Münchenben és Pozsonyban közösen 74 évfolyamot (122 742 oldal), Budapesten 47 évfolyamot (43 907 oldal) dolgoztak föl (a projekt weboldalán prezentáció látható: www.difmoe.eu) A digitalizálás folytatódik, és remény van arra, hogy 2010-től teljességében rendelkezésre áll a Pressburger Zeitung digitális változata.

(Prókai Margit)

164/2010

BRANTL, Markus [et al.]: Massendigitalisierung deutscher Drucke des 16. Jahrhunderts : ein Erfahrungsbericht der Bayerischen Staatsbibliothek In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 56. (2009) 6., p. 327-338.
Res. angol nyelven

A 16. századi német nyomtatványok tömeges digitalizálása. A Bajor Állami Könyvtár tapasztalatai

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Régi és ritka könyvek

A cikk részletesen beszámol azokról a tapasztalatokról és ismeretekről, amelyekre a Bajor Állami Könyvtár 2006 és 2009 júniusa között a több mint 20 ezer 16. századi könyv digitalizálása során tett szert. A 16. és 17. századi német nyelvű könyvek digitalizálása és katalogizálása a Német Kutatási Társaság (DFG) által meghatározott cselekvési terv szerint folyik a VD16 és VD17 program keretében. A Bajor Állami Könyvtár a gyűjteményében lévő minden 16. századi kiadvány egy példányát digitalizálja. A projekt során a digitalizálás folyamatát optimalizálták annak érdekében, hogy eleget tegyenek az állományvédelmi és konzerválási követelményeknek, és belátható időn belül jó minőségű digitális másolat készüljön minden muzeális dokumentumról. Ezért 2007 óta robotszkennert használnak. A szerzők részletes információt nyújtanak egyrészt a régi könyvek jellegzetességeiről, másrészt a szkennelési technika adaptálásának és javítá-

sának hatásairól, valamint statisztikai adatokat közölnek, ami lehetővé teszi a régikönyv-gyűjtemények digitalizálási költségeinek helyes kalkulálását. Elvileg minden régikönyv-gyűjtemény digitalizálható, de – a példány egyedi jellemzőitől függően – ez változó hatékonyságú sajátos eljárást igényel, ami a digitalizálási költségekre is közvetlen hatást gyakorol.

(Autoref.)

165/2010

POLL, Roswitha: Digitisation in European libraries : results of the NUMERIC project In: LIBER quarterly. – 19. (2009) 3/4.

Digitalizálás az európai könyvtárakban: a NUMERIC projekt eredményei

Digitalizálás; Felmérés

Az Európai Bizottság projektje a nemzeti kulturális örökséggel kapcsolatos digitalizálási munkákat mérte fel a levéltárakban, könyvtárakban és múzeumokban. Azt kívánták feltárni, hogy mit digitalizáltak eddig, milyen ráfordítással, mit kell még digitalizálni, és ez várhatóan mennyibe kerül.

Az első fázisban (2007 májusától 2009 májusáig) elemezték a meglévő weboldalakat, és kidolgozták a kutatás koncepcióját, módszereit és fogalmait. Utána egy 60-as mintán előzetes felmérést végeztek. 2008 áprilisában Luxembourgonban 26 EU-tagország szakértői vitatták meg a tervet. Mindegyik országban koordinátorok jelölték ki a nemzeti kulturális örökség megőrzése szempontjából releváns 30-30 intézményt. A kérdőíveket 14 nyelvre fordították le, és a felmérés 2008 júliusában indult. (Összesen 1539 intézmény kapott kérdőívet, a válaszolási arány 51% volt.)

A digitalizálási költségek tekintetében az átlagok: 30 euró/óra a hangzó dokumentumoknál, 55,20 a filmeknél és 34,29 a videóknál. Az egy oldalra lefordított költségeknél 0,45 euróval számolnak a könyveknél és 0,30 euróval a folyóirat-

évfolyamoknál. A digitalizálás a közkönyvtárak 70%-ában házilag történik, partnerintézmények a felsőoktatási könyvtáraknál jönnek elsősorban számításba (45%).

Csaknem mindegyik felsőoktatási könyvtárnak van online katalógusa, és 75,9%-uk elérhetővé teszi rajta a digitalizált dokumentumokat. Az internetes hozzáférés adatai alacsonyabbak (az összes intézményt tekintve 20%), de a könyvtáraknál az átlagnál jóval magasabb (70%). A hozzáférés az összes intézményben 50%-ban, a könyvtárakban azonban 75%-ban ingyenes.

A még digitalizálásra váró gyűjtemény nagysága erősen függ az intézmény típusától. A könyvtárakban a duplumok nagy száma miatt alacsonyabb, a múzeumokban az eredeti tárgyak miatt magas. (A nemzeti könyvtárakban a már digitalizált anyag 3%, a digitalizálandó 51,4%, a közkönyvtárakban ezek az értékek 10,8 és 32,4%.)

A NUMERIC felmérés 2009 májusában befejeződött, de az adatokat tovább elemzik. A tapasztalatok alapján egy újabb, koncentráltabb kérdőíves felmérést javasolnak.

(Mándy Gábor)

Lásd még 118

Adatbázisok

166/2010

BHATT, Jay – DENICK, Dana: JISC's Academic Database Assessment Tool as a collection development and management tool for bibliographic databases In: Collection management. – 34. (2009) 3., p. 234-241.

A tudományos adatbázisok értékelésére szolgáló eszköz, az ADAT (Academic Database Assessment Tool) mint gyűjteményszervezési segédlet

Adatbázis; Állománygyarapítás; Felmérés; Elektronikus folyóirat; Gyűjtőkör; Hatékonyság

A Joint Information Systems Committee (JISC) 2007 novemberében új, ingyenesen hozzáférhető online adatbázis-összehasonlító alkalmazást indított, kooperálva a *DataSalon Ltd*, a *ProQuest*, a *Thomson Reuters' Web of Knowledge* és az *Elsevier Scopus* cégekkel. Munkájuk gyümölcse az *Academic Database Assessment Tool* (<http://www.jisc-adat.com>).

Vajon mi indokolja egy újabb szolgáltatás bevezetését az amúgy is túlszűfolt szegmensben? A magyarázat, hogy az elektronikus források bővülésével égető szüksége van a könyvtárosoknak arra, hogy tisztában legyenek az adatbázisok gyűjtőkörével, az általuk feltárt címekkel. A cikkírók a következő kérdésekre szerettek volna választ kapni: van-e átfedés olyan adatbázisok között, mint az *Inspec* és az *Engineering Information's Compendex*; milyen címeket tartalmaz a *Web of Science*, amelyek nem találhatók meg a *Compendexben* vagy az *Inspecben*, továbbá hogy van-e átfedés az *Academic Search Premier*, a *Wilson's OmniFile Full Text (Mega-Edition)* között. Végül, hogy melyiket használják előszeretettel egyetemi karok, intézetek.

Az ADAT ígérete szerint meg tud felelni ezekre a kérdésekre. Az eszköz képes összevetni a nagy bibliográfiai és teljes szöveges adatbázisok folyóiratlistáját és egyéb adatokat (ISSN, a publikáció típusa, kiadója, helye). A szerzőpáros példája: a *Web of Science* mintegy négyszer anynyi (10 558) címet tartalmaz, mint a *Compendex* (2755), és az átfedés is jelentős (1817 cikk). Mivel az utóbbi mintegy öt és félezer címet fog át, mi lehet a magyarázata az ADAT-ban futtatott keresés alacsony találati arányának? Mint kiderül, az ún. „szürke irodalmat” (konferenciaanyagok, közlemények) nem veszi figyelembe az ADAT, pedig egy-egy szakterület számára nélkülözhetetlenek ezek a dokumentumok, ráadásul arányuk sem elhanyagolható, legalább 2/3-a a szaklapokénak. A listát exportálhatjuk egy Excel-munkalapra, ahol tovább dolgozhatunk vele. Felkínálják még azt a lehetőséget, hogy e-mailt küldenek, ha frissítik a listát. Ezen kívül adatbázis- és elektronikuskönyv-platfomokat hasonlíthatunk össze a segítségével, ami

kétségtelenül hasznos lehet, ám különféle, tartalmi alapon szervezett gyűjtemények és e-könyvcímek összehasonlítására még nem alkalmas.

A szerzők úgy látják, hogy az ötlet jó, de a szolgáltatónak mielőbb ki kell küszöbölnie a hiányosságokat. A jövőben tekintetbe kell vennie a konferencia-anyagokat, számos egyéb adatbázist bevonni a látókörbe (pl. *ProQuest CSA Illumina*), és integrálnia kellene a *Google Scholar* és a *Scitopiát* is. Néhány alapvető kérdés azért akkor is marad, ha mindezeket már megoldották: össze kell-e hasonlítani például egy üzleti és egy mérnöki adatbázist? Szükség van-e az adatbázisok téma szerinti csoportosítására az összehasonlításhoz?

(Vasbányai Ferenc)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

167/2010

MÄKINEN, Olli: 50 kautta aikain suosituinta CD-levyjä Vaasan kaupunginkirjastossa In: Kirjastolehti. – (2008) 4., p. 18.

Finn könyvtári statisztika a legkedveltebb CD-kről

Állomány használata; CD-ROM; Statisztika -rokon területről; Zenei könyvtár

A zenei könyvtárak, részlegek jubileumi évében a Vaasai Városi Könyvtár egyedülálló statisztikával rukkolt elő, amely az 50 leginkább keresett és kölcsönzött CD-t vette számba. A könyvtár a saját CD-gyűjteményét és az 1996-2007 közötti időszakot vette alapul a zenei statisztika elkészítéséhez.

Statisztikák természetesen minden évben készülnek a könyvtárban, amelyek nem váltanak ki különösebb visszhangot, a nagyközönséget pedig nem érdeklik. A helyi lapok kulturális rovatai is alig pár sort szentelnek a témának. Az új statisztikai megközelítés a nagyközönség felől, tehát a kölcsönzésekből indul ki. Ezzel pedig sikerült

mind a média, mind a nagyközönség figyelmét felkelteni. A cél egyfajta zenei betekintés volt a kölcsönzött zeneszámok sugallta zenei világ feltárása érdekében.

Meglepő, hogy a listát most is a 60-as, 70-es évek legendás rockegyütteseinek vezetnek (Creedence Clearwater Revival, Led Zeppelin, Beatles a legelőkelőbb helyeken). A legfeltűnőbb az angol-szász-amerikai dominancia. A lista összességében teljesen eltér a kereskedelmi népszerűségi listáktól. A statisztika abszolút győztese Jimi Hendrix Cornerstones c. CD-je, amelyet a legtöbben kölcsönöztek ki a vaasai könyvtárból. A minden ízlésnek egyaránt megfelelő zene iránti érdeklődés meglepően kevés a statisztika tükrében.

A lista egyébként rendkívül sokféleképpen értelmezhető. Meglepetés az is, hogy Vaasa túlnyomóan svédajkú lakossága a statisztikában nem túlreprezentált. Hiszen a 4. helyen álló és svédül éneklő Eva Dahlgren minden finn számára egyformán régi nagy kedvenc. Megfigyelhető az is, hogy a hazai könnyűzenei CD-kezt kevesebben kölcsönzik ki, a rockzenével ugyanez a helyzet a lista szerint.

A könyvtár a legkedveltebb CD-kezt külön is kiállította a közönség számára, de a lemezek sokáig nem maradnak a vitrinben, jelenleg is mintegy 15 lemez van kölcsönzés alatt. A zenei részleg kb. 800 nosztalgia-albummal rendelkezik szerencsére, és nagy kárnak tekintik, hogy annak idején helyhiány miatt a régi bakelitlemezeket továbbadták.

A gyűjtemény feltárása csak egy példa a részlegben folyó sokoldalú feldolgozó tevékenységre. A zenei részleg feladata a művészeti kiállítások és koncertek megszervezése is. Itt kap helyet a műtárgykölcsönző is. A művészet tehát a zenei részleg munkájában egyensúlyt és szellemi hátteret jelent.

A vaasai könyvtárosok nem csak zeneileg képzetek, hanem más művészeti ágak elkötelezett szakértői is. Ebben a találkozásban nagy lehetőséget látnak a tevékenységi körök esetleges változása esetén is.

(Kránitz Lászlóné)

168/2010

SEADLE, Michael: PDF in 2109?. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 27. (2009) 4., p. 639-644.

A PDF formátum jövője

Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Megőrzés; Szabvány

Az Adobe cég által kifejlesztett *Portable Document Format* 1.7-es verziója 2008. óta nemzetközi szabvány (ISO 32000-1). A hosszú távú elektronikus archiválásra tervezett PDF/A, amely egy korábbi változatra (1.4) épül, három évvel korábban vált ISO-szabvánnyá (ISO 19005-1). A PDF, amelynek elnevezése magyarul hordozható dokumentumformátumot jelent, rengeteg előnnyel bír. Mindenekelőtt a legtöbb szövegszerkesztő alkalmas megbízható PDF állományok létrehozására. Egy PDF formátumú dokumentum megjelenítésén sem a különböző rendszerkörnyezet, sem az idők változása nem módosít: egy 2001-ben kreált PDF dokumentum 2009-ben éppen ugyanúgy néz ki, ahogy 2001-ben kinézett. Ebben, a formai megjelenés állandóságában, ill. az eredeti megjelenés megőrzésében rejlik a formátum legfőbb értéke. Ha tehát az archiválás a cél, a PDF jó választásnak tűnhet.

A *Humboldt Egyetem* dokumentumszerverén, illetve a teljes szöveges hozzáférést nyújtó repozitóriumok között a legnagyobb számú *Social Science Research Network* adatbázisában túlnyomórészt a nyomtatók és fénymásolók által is kezelhető szabványos, A4-es méretű PDF dokumentumokat találunk, illetve az Észak-Amerikában elterjedt, az A4-estől kismértékben eltérő „letter-size” méretűeket. A szerző az A4-es méretű PDF állományok megjelenítését két e-könyv-olvasón tesztelte. A kis képernyős, akár egy zakó zsebében is elférő Sony PRS-505-ösön a PDF dokumentumot 90 fokkal megdöntve lehetett csak olvasni. Az A4-es méret két képernyőn fért csak el: a szerző úgy találta, hogy egy rendkívül gyorsan olvasó egyén számára kissé zavaróak lehetnek az egy másodpercet is

igénybe vevő lapozások. Az iRex olvasó előnye, hogy nagyobb képernyővel rendelkezik, s így alkalmas egy teljes PDF oldal megjelenítésére. Szintén mellette szól, hogy széljegyzeteket lehet fűzni a dokumentumhoz, míg a Sony készüléke esetében csak könyvjelzőzésre van lehetőség. Hátrány azonban, hogy a PDF oldalak az eredetinel kisebb betűkkel jelennek meg, így olvashatóságuk gondot jelenthet. Asztali számítógépen vagy laptopon a PDF dokumentumok könnyebben olvashatók, főként, ha van egy gördítőkerekes egerünk, mivel a page-down/page-up gombok használatakor – az oldalak hirtelen ugrásaiból eredően – könnyen elveszíthetjük a fonalat.

Mindent összevetve a PDF dokumentumok különböző készülékeken való viszonylag kényelmes olvashatóságához nem fér kétség, és a helyzet a jövőben csak javulni fog. De vajon mennyiben nevezhető a PDF formátum ideális megoldásnak a szöveges tartalmak archiválására? Úgy tűnik, hogy a megjelenés állandósága, amely a formátumnak korábban az előnyére vált, az elektronikus olvasóeszközök korában inkább hátrány. Olyan alternatív formátumokra van szükség, amelyek kellőképp flexibilisek: az e-book olvasó monitorának méretéhez igazodnak. Jó megoldásnak látszik az RTF, amely a beillesztett ábrákat is kezelni tudja. Ideális lehet a Text Encoding Initial DTD-jét használó XML, de szóba jöhető alternatíva a tiszta szöveges állomány (txt) is: példának okáért a Gutenberg projekt is ilyen, tisztán szövegesre redukált dokumentumokat kínál letöltésre. Mérlegelni kell ugyanakkor azt is, hogy a formátumnak együtt kell működnie a digitális jogokat kezelő (DRM) technológiával.

Összefoglalva: egyes esetekben, például matematikai képleteket tartalmazó szövegeknél különös jelentőséggel bír a dokumentumok formai megjelenítésének állandósága, stabilitása. Egyéb esetekben azonban a betűméret, a margók elhelyezkedése, az oldalbeállítások stb. az olvasók nagy többsége számára nem olyan tényező, amely befolyásolná az olvasott szöveg befogadását. Így várható, hogy az eljövendő-

ben a PDF dokumentumok megjelenítésekor az e-könyv olvasóeszközök a PDF-ből kivont szöveges tartalmakat egy rugalmasabb megjelenítést lehetővé tevő formátumba helyezik át. A dokumentumok eredeti formájukban történő archiválása csak azok számára tűnhet értelmes célnak, akik egy „papíralapú” világban nőttek fel. A jövőben valószínűleg nem lesz sok értelme ahhoz ragaszkodni.

(Dancs Szabolcs)

169/2010

VAN DER VELDE, Wouter – ERNST, Olaf: The future of eBooks? : will print disappear? : an end-user perspective In: Library hi tech. – 27. (2009) 4., p. 570-583.

Az elektronikus könyv jövője. Vajon eltűnik a nyomtatott könyv? A felhasználók szempontjai

Elektronikus könyv; Felmérés; Használói szokások; Könyvkiadás

A cikk célja, hogy választ találjon arra a kérdésre, vajon az e-könyvek „felfalják-e” a nyomtatott könyveket, és hogy felmérje azokat a tényezőket, amelyek az e-könyvek használatát befolyásolják. Az e-könyvek állandóan napirenden vannak. A hagyományos könyvkiadás, különösen a felsőoktatás világában, gyors ütemben változik. A mindenkit foglalkoztató kérdés: milyen irányt vesz a könyvkiadás? Fennmarad-e a nyomtatott formátum a Google-generáció számára, vagy az e-könyv teljes mértékben helyettesíteni fogja? A Springer évente 4000 könyvcímet jelentet meg, amelyeket kivétel nélkül e-könyvvé alakít. Piacvezetőként és a tudományos-műszaki-orvosi témájú elektronikus könyvek új üzleti modelljének újjítójaként a Springer vizsgálatot végzett a Springer e-könyveknek a saját nyomtatott könyveire gyakorolt hatásáról.

A tanulmány végfelhasználókkal és könyvtárokkal folytatott interjúkon alapul. Ezenkívül a Springer értékelte a (COUNTER-rel kompatibilis) SpringerLink használati statisztikáit.

Általánosságban elmondható, hogy a Springer e-könyveinek használata már most a fele a folyóirataiénak, míg a tartalom mennyisége a folyóiratokkal összehasonlítva csak 15%. Figyelembe véve az e-könyvek használatának sikerét, a Springer még mindig hisz a nyomtatott modellben, és nemrégiben indította a MyCopy projektet, amelynek keretében az elektronikus verziókból igény szerinti nyomtatást szolgáltat.

A tanulmány azt bizonyítja, hogy az elektronikus és nyomtatott változat együtt élhet, és hosszú távon erősíteni fogják egymást.

(Autoref.)

Lásd még 112, 155

Információ- és kommunikációs technológia

170/2010

BORST, Timo [et al.]: How do libraries find their way onto the semantic web? : conference report from the SWIB09 (Semantic Web in Libraries '09) in Cologne In: LIBER quarterly. – 19. (2009) 3/4.

A könyvtárak és a szemantikus web. Beszámoló a 2009. évi kölni konferenciáról

Konferencia -nemzetközi; Számítógép-hálózat

Az első *Szemantikus web a könyvtárakban (Semantic Web in Libraries)* konferenciát 2009. november 24-25-én rendezték Kölnben. A nyitónapon az általános bevezető előadások után gyakorlati példákon keresztül mutatták be a szemantikusweb-alkalmazásokban rejlő lehetőségeket. Másnap – szintén gyakorlati példákon keresztül – a kihívásokra és a lehetséges könyvtári válaszokra koncentráltak.

A szemantikus világháló az összekapcsolt dokumentumok helyett az összekapcsolt adatok (linked data) webje lesz, ahol a különböző forrásokból származó adatok integrálására kerül

a hangsúly. Mindez azt jelenti, hogy egyrészt csak azokat az adatokat kell közzétenni, amelyeket máshol még nem publikáltak, másrészt a könyvtáraknak szakítani kell azzal a gyakorlattal, hogy zárt adattárházakban „rejtik el” a metaadataikat. A könyvtáraknak elsősorban azért kell magukat elkötelezni a szemantikus web mellett, mert csak így maradhatnak láthatóak a jövő világhálóján.

A konferencián számos konkrét projekt is bemutatkozott. A jelenleg folyó fejlesztések közül van példa katalógusok szemantikusweb-szabványokkal kompatibilis közzétételére (Svéd Nemzeti Könyvtár), és olyan szemantikusweb-alapú könyvtári portál kialakítására is, amely a bibliográfiai adatok mellett tartalmaz egyéb információkat, mint nyitva tartás vagy személyes adatok (Bochumi Egyetemi Könyvtár). A könyvtárak azzal is hozzájárulhatnak a szemantikus web fejlesztéséhez, hogy az egységesített névalakokat publikálják újrahasznosítás céljából.

A rokonterületeken zajló fejlesztések közül bemutatták a *CIDOC Fogalmi Referencia Modellt*, amely lényegében a kulturális örökség témára kifejlesztett ontológia-alkalmazás, az *Europeana* új szemantikus adatrétegét, és a *DBPediát*, a Wikipédia szemantikus webes verzióját.

Az intelligens web felé az első lépések a könyvtári metaadatok összekapcsolt adatokként (linked data) való közzététele, a stabil HTTP URI-k (URL-ek) használata lehetnek. Ezt követően biztosítani kell a szemantikusweb-szabványokkal való kompatibilitást (RDF, SPARQL), végül a külső URI-kkal való kapcsolatokat. A fejlesztések kulcsa a közzétett adatok újrahasznosítása, így a könyvtáraknak célszerű minden korlátozás nélkül publikálni metaadataikat.

A komolyabb fejlődéshez azonban a könyvtári rendszernek, a bibliográfiával kapcsolatos merev nézeteknek és a jelenlegi jogi szabályozásnak is változniuk kell.

(Tóth Máté)

171/2010

BREEDING, Marshall: Social networking strategies for professionals In: *Computers in libraries.* – 29. (2009) 9., p. 29-31.

Közösségi hálózatépítési stratégiák könyvtárosok számára

Információtechnológia; Számítógép-hálózat

A közösségi hálózati alkalmazások révén bővülnek a könyvtárosok közötti szakmai kommunikáció színterei.

A *Facebook* ígéretes eszköz volt erre a célra is, de ma már egyre inkább a szórakozásra szolgál. A *LinkedIn* szolgáltatás a szakmai kapcsolatok építését, ápolását segíti, elsősorban a munkakereséshez, a munkahelyi előrelépéshez ad támaszt.

A könyvtárosok jelenléte a *Twitter*en az utóbbi időben érte el a kritikus tömeget. A *Twitter* segítségével ki-ki naprakész információkhoz juthat érdeklődési területén, ha megfelelő profilokat alakít ki. A *Twitter* közleményei mobiltelefonon, laptopon vagy asztali számítógépen egyaránt olvashatók. Használatának különböző szintjei vannak, a passzív olvasástól az aktív szereplésig. A *Twitter*en törődni kell az úgynevezett követőkkel, akik vagy ismerik az embert, vagy tudnak róla, vagy érdekesnek találják, amiről ír. A követőket természetesen motiválhatja személyes vagy szakmai érdeklődés.

A *Twitter* könyvtári használata ma már bevettnek tekinthető. Egy-egy intézmény a közönségkapcsolatok ébrentartására használhatja a *Twitter*t (értésítés sajtóközleményről, új termékekről, új ügyfelekről, a munkatársak elismeréséről stb.). Ilyen alkalmazásnál rendszeres, releváns, érdekes üzenetekre kell törekedni. (A *Twitter* egyébként a feszes, tömör fogalmazásra is nevel.)

Aki saját szakmai fejlődése érdekében fordul a *Twitter*hez, gondosan tervezze meg, miről „csiripel”, és azt is, kiket követ (azokat érdemes, akiket okosnak tartunk, a legújákozottabbnak, aktív szakembernek). Ha nem így tesz, előfordulhat, hogy nagy mennyiségben ömlik rá az irreleváns információ.

Még egy hasznos tanács: online személyiségünk mindig legyen összhangban szakmai pozíciónkkal!

(Hegyközi Ilona)

172/2010

BUNDZA, Maira – VANDER MEER, Patricia Fravel – PEREZ-STABLE, Maria A.: Work of the Web weavers : Web development in academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 3. (2009) 3., p. 239-262.

Honlapfejlesztés a felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Honlap

A könyvtári honlapok a felsőoktatási intézményekben zajló információkeresés és kutatási tevékenység általános eszközévé váltak, ezért a könyvtárak számos módszerrel próbálják fejleszteni és karbantartani honlapjaikat, amely nem kevés kihívást jelent számukra. A Western Michigan University három könyvtárosa feltárta az ezzel kapcsolatos folyamatokat egy internetes felmérés segítségével, amelyet 149 felsőoktatási intézménynek küldtek el két fő, egy olvasószolgálatos és egy informatikus könyvtáros számára. A cikk elemzi a vizsgálat eredményeit, beleértve a webes szolgáltatások szervezeti egységeire, a prioritások kitűzésére, a webes tartalmak előállítására, az adatok bekérésére, a kiszervezésre, a tartalomkezelő rendszerekre, az újratervezésre és a használók bevonására vonatkozó adatokat. A cikkben olvasható a résztvevők véleménye arról, hogy mi jelenti a legnagyobb kihívást, illetve mi az, ami jól vagy nem működik. Végül a szerzők ajánlásokat fogalmaznak meg a téma jövőbeni kutatásaira vonatkozóan.

(Autoref.)

173/2010

CHIANG, I-Ping – HUANG, Chun-Yao – HUANG, Chien-Wen: Characterizing Web users' degree of Web 2.0-ness. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 60. (2009) 7., p. [1349]-1357.

Hogyan jellemezhető, hogy mennyire kedvelik a webhasználók a Web 2.0-s megoldásokat?

Felmérés; Használó; Számítógép-hálózat

A gyakorló szakemberek megtapasztalhatták, hogy a Web 2.0 fogalma számos megbeszélés és vita tárgya, de keveset lehet tudni arról, hogy a webhasználók voltaképpen milyen sokféleképpen használják a Web 2.0-s alkalmazásokat, nem is beszélve e sokféleség különböző tényezőiről. A cikk szerzői azt javasolják, hogy egy-egy webhasználó esetében a Web 2.0 kedveltségének, elfogadottságának mértékét az általa felkeresett webhelyek Web 2.0-s jellegének súlyozott átlagával célszerű mérni. Egy-egy webhely Web 2.0-s jellegének mértékét ugyanakkor egy bináris kritériumsor alapján kell értékelni: a webhely magában foglal-e népszerű Web 2.0-s alkalmazásokat. Egy kiválasztott csoport kattintási adatait és szakértők által az empirikus elemzés céljából adott pontjait vizsgálták meg. A szerzők azt találták, hogy egy-egy webhasználó Web 2.0 iránti kötődése pozitív módon kapcsolódik a teljesítményéhez (amelyet a megtekintett oldalak számával mérnek), sebességéhez (amelyet az egyes oldalmegtekintések időtartamával mérnek), és koncentrációjához (amelyet a felhasználó által az egyes webhelyek között kapcsolgatva megtekintett oldalakra vonatkoztatott Gini-indexszel mérnek). A Web 2.0 iránti kötődés magasabb fokát a fiatalabbak és a férfiak esetében tapasztalták.

(Autoref.)

174/2010

CVETKOVIC, Milica: Making Web 2.0 work : from 'librarian habilis' to 'librarian sapiens' In: Computers in libraries. – 29. (2009) 9., p. 14-17.

A Web 2.0 a könyvtárban

Információtechnológia; Számítógép-hálózat

A Web 3.0-nak – bár sokat beszélnek róla – még nem jött el az ideje. A nagyközönségnek még a Web 2.0-val is meg kell alaposan ismerkednie. A könyvtári Web 2.0-s alkalmazások a szerző nézete szerint azért nem hozzák meg a várt eredményt, mert nem kapcsolódnak szervesen a könyvtár stratégiai céljaihoz. Sok helyen azért indítanak például blogot, mert úgy érzik, ez manapság már kötelező. Másutt a könyvtárosok (vagy csak egy közülük) jöttek lázba az új technológiától. A kiindulópontot jelentsék a használói igények, azokhoz igazodva kell megtalálni a szolgáltatásokhoz megfelelő technológiát.

Sok könyvtárosnak napi munkája mellett egyáltalán nem jut ideje a blogokkal, wikikkel és Web 2.0-s projektekkel kísérletezni. Elindulni egyébként nagyon könnyű, de a fenntartás sok energiát és időt igényel: a blogokra rendszeresen posztokat kell elhelyezni, a wikikbe tartalmat feltölteni, a MySpace oldalakat frissíteni.

Ha sikertelennek érezzük a Web 2.0-s projektünket, gondolkodjunk el a következőkről! Tudnak-e a használók a dolgról? Nagyon fontos a marketing; és csak annyiról van szó, hogy a használókat megismertessük egy ingyenes szolgáltatásunkkal. Lehet, hogy magával a termékkel van a gond: túl nehéz a bloghoz hozzászólni, vagy esetleg unalmas a tartalma. Az oktatásra is gondolni kell: azokkal kell kezdeni, akik érdeklődnek a technológia fejleményei iránt.

Sok könyvtár kialakította már profilját a Facebookon és a MySpace-en. A Web 2.0-s alkalmazásoknál a legfontosabb dolog a hatékonyan felhasználás, a használói visszajelzés. Ezek az alkalmazások legyenek a könyvtári portál egyfajta bővítményei, linkekkel a katalógusokhoz, működjenek forráskalauzokként,

eseménynaptárakként.

Vannak kereskedelmi forgalomban beszerezhető alkalmazások is, amelyek a könyvtári tartalmak népszerűsítésére szolgálnak a Facebookon. Ilyen például a LibGuides Web 2.0-s tartalom- és könyvtári tudásmegosztó rendszer, amely a Twitterrel integráltan működik. A LibGuides-t használó 750 könyvtár (és 12 és fél ezer munkatársa) hálózatot alkot, együttműködésük eredményeként több tízezer kutatási és információs kalauz jött létre.

A Könyvtár 2.0 azt jelenti, hogy a gyorsan változó környezetre gyorsan kell reagálni. Ami változik, az a könyvtár „architektúrája”: éjjel-nappal a használók rendelkezésére állnak, mindig elérhetően, mindig nyitott módon, minden eszközt megragadva, hogy e-szolgáltatásaikat a használók otthonaikban, munkahelyükön, a repülőtereken stb. igénybe vehessék.

Az egyének a közösségi hálózatokon információkat osztanak meg, látszani és barátkozni akarnak. A személyes információk megosztása felveti a személyes adatok védelmének kérdését. A könyvtárak számára hagyományosan fontos a személyes adatok védelme, az új technológiai fejlemények miatt ne siessünk lemondani erről. A Könyvtár 2.0 a részvétel körül forog, de a részvétel önkéntes!

(Hegyközi Ilona)

175/2010

GOH, Tiong-Thye – HUANG, Yen-Pei: Monitoring youth depression risk in Web 2.0. – Bibliogr. In: VINE. – 39. (2009) 3., p. 192-202.

A fiatalkori depresszió vizsgálata a Web 2.0-n

Felmérés; Ifjúsági olvasó; Számítógép-hálózat

A közösségi hálózati webhelyek egyre népszerűbbek az utóbbi időben a fiatalok körében, ott fejtik ki és osztják meg másokkal gondolataikat, nézeteiket és érzéseiket. Korábban, ha egy fiatal lehangolt volt, a barátaihoz, szüleihez vagy szakemberhez fordult. Ma a blogokon oszthatja

meg vagy adhatja közre érzelmeit és szándékait. A cikk azt a célt tűzte ki, hogy megvizsgálja, felhasználható-e a szövegbányászat és adattárolás arra, hogy megtalálják és figyelemmel kísérik azokat a bloggolókat, akik depressziósak, és akiknél fennáll az öngyilkosság kockázata, annak veszélye, hogy kárt tesznek magukban vagy másokban.

A cikk szakirodalmi szemlével indul, amely az érzelmi vonatkozású szövegbányászattal és az öngyilkosság-kutatással foglalkozó publikációkat foglalja össze. A veszélyeztetett bloggerek felderítésére súlyozott szótárral rendelkező szöveges keresőalgoritmust dolgoztak ki, majd tesztelték a rendszer működőképességét. A cikk egy mintán összehasonlítja a veszélyeztetett bloggerek százalékos arányát Ausztráliában, az Egyesült Királyságban és Új-Zélandon.

Az eredmények azt mutatják, hogy a szövegbányászati technológiákkal ki lehet szűrni a depressziós bloggereket. Azonban a jövőben további kutatásokra van szükség az azonosítás továbbfejlesztése és a téves riasztások kiküszöbölése érdekében.

(Autoref.)

176/2010

LIETZAU, Zeth: U.S. public libraries and Web 2.0 : what's really happening? In: Computers in libraries. – 29. (2009) 9., p. 6-10.

Mennyire használják az amerikai közkönyvtárak a Web 2.0-s technológiákat?

Felmérés; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A Colorado State Library könyvtári kutatásokkal foglalkozó részlege 2008 tavaszán azt vizsgálta, hogy mennyire használják a közkönyvtárak a webes technológiákat. Három kérdéskört elemeztek: az USA-beli közkönyvtárak hány százaléka érintett; a webet használó könyvtárak miben különböznek a nem használóktól; a webes technológiák korai alkalmazása hogyan járult hozzá

az illető könyvtárak sikerességéhez.

A 2005. évi közkönyvtári jelentés alapján százszáz könyvtárat választottak ki a különböző méretű intézmények közül (a lakosság száma 10 ezer fő alatt, 10 és 25 ezer között, 25 és 99 ezer között, 100 ezer és 500 ezer között). A mintát kiegészítették 83 olyan könyvtárral, amely legalább 500 ezer főt lát el (ezek a könyvtárak 1%-át teszik ki, ugyanakkor a lakosság közel 30%-át látják el).

Felkeresték a könyvtárak honlapjait, és megnézték azt is, jelen vannak-e a MySpace, a Facebook, a Twitter közösségi szolgáltatások használói között.

2008-ra a webes technológiák alkalmazása közkeletűvé válhatott volna a közkönyvtárakban. A vizsgálat tapasztalatai szerint az amerikai közkönyvtárak több mint felénél három dolog fordult elő: a webes jelenlét, az online katalógus és az, hogy a használó el tudja érni saját kölcsönzési stb. adatait. Az újabb szolgáltatásokat legfeljebb a könyvtárak fele szerepeltette kínálatában, és sok olyan szolgáltatás volt, amellyel egyáltalán nem éltek. Például a könyvtáraknak csak 1%-a engedte a használók számára, hogy a katalógustételeket címkézzék, és csak minden huszadik könyvtár találta vonzónak a közösségi hálózati webhelyeket.

Az arányokat kissé torzítja az a tény, hogy az USA-ban nagyon sok a kis könyvtár. A közkönyvtárak 60%-a 10 ezernél kevesebb embert lát el (összesen a lakosság 7%-át). Ebben a könyvtári körben rosszabbak az anyagi lehetőségek, csak a könyvtárak 73%-a rendelkezik weboldallal, és alig a fele online katalógussal. A legkisebb könyvtárakban csekély a csevegő és az elektronikus levélben zajló referenz aránya is. A nagyobb közkönyvtárak szinte mindegyike alkalmazza a webes technológiákat, és lassan a Web 2.0-s szolgáltatások irányába mozdul el. Minél nagyobb egy-egy könyvtár, annál valószínűbb, hogy alkalmazza a különböző technológiákat, de csak a legnagyobbaknál fordul elő az összes technológia. A legnagyobbaknál a legnagyobbnál előfordulása 72% (az összes többi kategóriánál alig 50%), a blogé 57% (má-

sutt 39%). Még a legnagyobbak is csak lassan kezdenek a közösségi hálózatok felé fordulni (MySpace és Flickr 30%, Facebook 11%).

A könyvtárhasználók felől nézve: szinte minden könyvtárhasználó megtalálhatja könyvtárát a weben, a legtöbben el tudják érni könyvtárak katalógusát és saját adataikat. A használók többségének rendelkezésére áll az e-mail-es referenz. Az újabb technológiák elfogadásával és azoknak az alkalmazásoknak a népszerűsítésével, amelyek a használókat közvetlenül bevonják, még sok a teendő. A csevegő referenz a használók felé áll rendelkezésre, tíz ember közül négy fogad blogok vagy RSS útján információkat könyvtárától.

A vizsgálat későbbi részében a minőséget vizsgálták. Az egyes könyvtárakat egy 29 pontos skálán értékelték. Az egyes könyvtári kategóriákban a legmagasabb pontszámot elérő intézményeket tekintették a webes technológia úttörőinek. E könyvtárakról kiderült, hogy szinte minden területen jobbak a körülményeik (finanszírozás, személyzeti ellátottság, egy főre jutó jövedelem), mint a kategória egyéb könyvtárainak. E könyvtárakat ugyanakkor többször használják, több dokumentumot kölcsönöznek, többször kérnek tőlük tájékoztatást. Meglepő módon a könyvállományt és a számítógépek számát tekintve nincs jelentős eltérés a két kategória között. Mivel az adatok 2005-ből származnak, ezekből nem lehet következtetéseket levonni arra nézve, hogy az új webes technológiák alkalmazása mennyire lendíti fel a kölcsönzési forgalmat és a rendezvények látogatottságát.

Ez lesz a vizsgálat következő szakaszának a tárgya. A 2003. és a 2008. évi adatokat vetik össze a hagyományos szolgáltatásokat tekintve. Folytatják a webes technológiák terjedésének tanulmányozását is, összehasonlító adatokra is támaszkodva. Azt kutatják majd, az új technológiák használata hogyan befolyásolja a könyvtár sikerességét.

(Hegyközi Ilona)

177/2010

PELTIER-DAVIS, Cheryl: Web 2.0, Library 2.0, Library user 2.0, Librarian 2.0 : innovative services for sustainable libraries In: Computers in libraries. – 29. (2009) 10., p. 16-21.

Web 2.0, Könyvtár 2.0, Használó 2.0, Könyvtáros 2.0. Innovatív szolgáltatások a „fenntartható” könyvtárak számára

Használó; Igény; Információtechnológia; Számítógéphálózat; Szolgáltatások

A Web 2.0 a webre alapozott szolgáltatások második generációját jelenti. Egészen egyszerűen megfogalmazva olyan hely, ahol a weben olvasni és írni lehet; ahol a használók az online tartalom előállítói és fogyasztói is egyben; ahol interaktív, kétirányú a kommunikáció. Míg a Web 1.0 olyan hely volt, ahová el kell látogatni, és onnan valamit kapni lehet, a Web 2.0 olyan hely, ahol jó lenni, és érdemes csinálni valamit.

A Könyvtár 2.0 – egyszerűen megfogalmazva – olyan könyvtár, amely a Web 2.0-s technológiát alkalmazza, használó-központúság jellemzi, amely a használókat bevonja a tartalom létrehozásába, és közösségi szolgáltatásokat nyújt. Hívei azt jósolják, hogy az új szolgáltatási modell felváltja a hagyományos, „egyirányú” szolgáltatási kínálatot, amely több évszázadon át jellemezte a könyvtárakat.

A 2.0-s könyvtári gyűjteményekben egyaránt előfordulnak a hagyományos és a „feltörekvő” formátumok. Az új generációs könyvtári katalógusok mindkét kategóriához hozzáférést nyújtanak. Egy OCLC jelentés (*Online katalógusok: mit akarnak a használók és mit akarnak a könyvtárosok*; www.oclc.org/reports/onlinecatalogs/default.htm) azt sugallja, hogy a használók a következőkre vágnak:

- közvetlen linkekre online tartalomhoz,
- értékelésekre,
- releváns keresési eredményekre,
- lelőhely-információkra, a hozzáférhetőséget is beleértve,
- egyszerű kulcsszavas keresésre, amelyhez

szakértői, útmutatással segített keresési lehetőség is csatlakozik.

A 2.0-s könyvtári szolgáltatásokra rátérve a szerző saját könyvtárának (amely felsőoktatási és közkönyvtári feladatokat egyaránt ellát) gyakorlatából a következőket emeli ki: értéknövelt szolgáltatások, a sokrétű igények kielégítése, a szolgáltatások és tartalom proaktív népszerűsítése. Az oktatókat, az egyéb munkatársakat, a hallgatókat és más felhasználókat ösztönözték, hogy legyenek a könyvtár Facebook oldalán „rajongók”. Új termékeikről és szolgáltatásairól beszámoltak a Twitteren. Létrehozták a webhely hordozható változatát, amely mobil eszközökkel is használható, virtuális referenz szolgáltatást indítottak. Folyamatosan értékeli és használatba veszik a források felkutatásának és szolgáltatásának eszközeit (WorldCat Local – OCLC, Encore – Innovative).

A Használó 2.0 a következő tulajdonságokkal rendelkezik:

- információfüggő, gyorsan szeretne hozzájutni a friss, testre szabott információkhoz,
- egyre önállóbban navigál és választ, nem igényel útmutatókat,
- egyre elégedettebb a weben talált információk minőségével,
- az online forrásokat előnyben részesíti a nyomtatottakkal szemben,
- a tartalom mellett nagyon fontos számára a kontextus (az Amazon webes portálja, új generációs OPAC-ok),
- rajong az e-mailért, a blogokért, wikikért, online vásárlásért,
- teljesen be van hálózva (laptop, okos telefon, MP3 lejátszó),
- 24/7-es hozzáférést igényel a fizikai és a virtuális könyvtárhoz,
- jól teljesít a felsőoktatásban és a tudományos életben.

Mindez a Könyvtáros 2.0-tól megkívánja a kö-

vetkező kompetenciákat:

- az állandó és gyors tanulás képessége,
- tájékozódás az erőforrások megszervezésének és elérésének új módszereiről, a technológiai trendekről,
- az önálló és a csoportban való munkavégzés képessége,
- kockázatvállalás, nyomás alatti munkavégzés,
- szolgáltatás- és használó-központúság,
- a változások előmozdításának képessége,
- humorérzék,
- folyamatos képzés,
- kutatás és publikálás,
- a szakirodalom olvasása,
- részvétel a könyvtári integrált rendszerek megtervezésében és használhatóságának vizsgálatában,
- együttműködés,
- lobbizás a 2.0-s megoldások érdekében.

Hogyan integrálhatjuk a Web 2.0-s technológiákat meglévő könyvtári szolgáltatásainkba? A használók „civilként” már használják ezeket az eszközöket – ismerjük meg ezeket minél jobban, és használjuk fel szolgáltatásainkban. Ezek az eszközök nem csak a külső kommunikációt, hanem a belsőt is jobba tehetik (a wiki mint online tudásbázis, a bevált gyakorlat népszerűsítésének helye, eljárások és koncepciók lelőhelye). A közösségi szoftverekkel bárki közzétehet online tartalmat, mégpedig azonnal.

A technológiában jártas használóknak újszerű és használóközpontú szolgáltatásokat kell nyújtani. Rugalmas megközelítésre van szükség: ragaszkodjunk a szakma szabályaihoz, de közben kísérletezzünk az új megoldásokkal. Ezek révén hozhatjuk létre a 21. század fenntartható könyvtárait.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 106, 121, 124, 133, 152, 183

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

178/2010

BEGG, Rachel: Death or diversification? : the use of space in public library buildings. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 61. (2009) 6., p. 619-635.

Térhasználat a közkönyvtárakban

Állomány; Felmérés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár

A szerző arra volt kíváncsi, vajon az elmúlt évek könyvtárhasználatának tendenciái – amelyek legfontosabb hozadéka talán a gyűjtemények társadalmon belüli szerepének visszaszorulása volt – megfordítható-e azáltal, hogy a könyvtárak újragondolják szolgáltatásaikat. A London Tower Hamlets negyedében található *Idea Stores*, valamint a Hampshire megyei *Discovery Centres* példáján a társadalmi térhasználat és gyűjteményi funkció ürügyén annak is utánajárt, hogy a nem könyv jellegű állomány és egységek (a legkülönbözőbb médiatárak, galéria, kávézó, gyereksarok, stb.) valóban a könyvek rovására terjeszkednek-e.

A szakirodalom egyetért abban, hogy a könyvkeret állandó csökkenése negatív hatással van a könyvekkel kapcsolatos szolgáltatásokra: így például 2000 és 2006 között 21%-kal csökkent a kölcsönzések aránya a brit könyvtárakban, míg ugyanebben az időszakban a más médiumokra szánt összeg jelentősen emelkedett. A dilemma nem új keletű, hiszen már a negyvenes években (!) voltak, akik nem tartották helyesnek a funkciók megosztását. Az ellentábor azzal érvel, hogy követni kell az életformaváltással együtt módosuló közösségi igényeket, mivel a társadalmi integrációt a dinamikus, multifunkcio-

nális információs központok segítik manapság. Mindez feladatot jelent a tervezőknek is, akiknek flexibilis épületekben kell gondolkodniuk. A példákban említett intézmények statisztikája azt mutatja, hogy sikeresen vették fel a kesztyűt, de még az új keretek között is esett a könyv iránti érdeklődés.

A könyvtári terek használatának vizsgálatához a szerző elsősorban a két könyvtár használati mutatóit, egy könyvtárépítési könyvsorozat vonatkozó fejezeteit, és a *Designing Libraries* honlapját tekintette át. Az eredmény meglepő: már a 60-as évek óta vannak nem könyves terek és anyagok a könyvtárakban, a közösség igényeitől függően ezek lehetnek az audiovizuális anyagok számára kialakított terek, vagy művészeti galériák. A nagy áttörést a számítógépek megjelenése hozta. Ugyanakkor a vadonatúj *Discovery Centres*-ben is csupán 35-40% ezek aránya az olvasói terek és a könyvek mellett. Való igaz, hogy az újabb könyvtárakban nagyobb szerephez jutnak a tan-, kiállítási és előadótermek, a számítógépek, a találkozóhelyek és egyebek, ám az új épületeknek az alapterülete is sokkal nagyobb. A szerző úgy találta, az audiovizuális gyűjtemények mindössze 10%-ot foglalnak el, miközben ennek a médianak kb. ugyanekkora az aránya a teljes állományban. Vagyis a könyvek továbbra is az állomány többségét alkotják.

Annak a célnak az érdekében tehát, hogy azok a látogatók is hosszabb időt töltsenek az intézményekben, akik nem olvasni akarnak, nem áldozták fel a könyvtárak „hagyományos” funkcióját. Az elmúlt évtizedek kevésbé drámai változásokat hoztak, mint azt néhányan vélelmezik. Mindazonáltal nem árt újraértékelni a könyvtár – és benne a könyvtárosok – helyét, munkáját a társadalomban.

(Vasbányai Ferenc)

179/2010

KURKA, Ladislav: Stavby českých knihoven. – Bibliogr. In: Knihovna. – 20. (2009) 2., p. 25-36. : ill.
Res. angol nyelven

Cseh könyvtárépületek

Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület; Könyvtárügy története

A cikk a cseh könyvtárépítészeti négy évszázados történetét tekinti át. 1605-ben a rožmberki Petr Vok, dél-csehországi főúr rendelte el a cseh területen első könyvtári célú épület megépítését. A szerző részletesen bemutatja az 1919 előtti időszak építészeti (főként barokk könyvtári termek épültek kolostorokban és várkastélyokban), és az elszórtan fellelhető közkönyvtári épületeket. 1919-ben született meg az igen haladó szellemű könyvtári törvény, amely nagy hatással volt a csehszlovák könyvtárügyre, azonban nem foglalkozott a könyvtárépítés kérdésével. Vizsgálja a könyvtárépületek és a könyvtárügy anyagi ellátottságának helyzetét az ún. első csehszlovák köztársaság időszakában, a 2. világháborút követő időben és 1989 után. A szerző az utóbbi húsz évet veszi alaposabban szemügyre, és bemutatja az ekkor átépített vagy újonnan épült könyvtárakat, az információtechnológia hatását a könyvtári szolgáltatásokra, számtalan sikeres új könyvtárépület részletes (fényképekkel illusztrált) leírásával.

(Autoref.)

180/2010

LEITNER, Gerald – MERSCHITZKA, Heike – WINDINGER, Helmut: Nové budovy rakouských knihoven In: Knihovna. – 20. (2009) 2., p. 4-13. : ill.
Res. angol nyelven

Új könyvtárépületek Ausztriában

Könyvtárépület -közművelődési; Működési feltételek; Városi könyvtár

A világ, így Ausztria könyvtáraiban is fellendülés tapasztalható az elkerülhetetlen megszűnésről szóló jóslatok ellenére. Az osztrák könyvtárak használata több mint 40%-kal növekedett az utóbbi 20 év alatt. Az új információs és kommunikációs technológiák nem mértek végső csapást a könyvtárakra. Éppen ellenkezőleg, új ösztönzést adtak nekik. Létrejött a könyvtárosi munka új koncepciója, amely sokkal inkább koncentrálna a használók kívánságaira, igényeire, mint korábban.

Ausztriában az egyik fő probléma a kis és közepes könyvtárak esetében a könyvtári törvény hiánya, amely biztosítaná működésüket és finanszírozásukat, meghatározná szabályait és szolgáltatásait. A közművelődési könyvtárak a helyi hatóságok mindenkori prioritásaitól függenek. Ausztriának tehát felelős és modern könyvtárpolitikára van szüksége, melyet szövetségi és regionális szinten is támogatnak.

A könyvtárak vitalitását és vonzerejét a könyvtárépítés fellendülése is jelzi. Az egyik legnagyobb könyvtárépület a Wiener Hauptbibliothek (bécsi városi könyvtár), amely 2003-ban nyitotta meg kapuit nagy médiaérdeklődés közepette. A könyvtár nemcsak a közönség soraiban lett sikeres, hanem Bécs új jelképévé is vált. Nemrégiben Linz, Graz és Salzburg könyvtárai is követték példáját. A szerzők bemutatják ezeknek a könyvtáraknak az építészeti és szolgáltatási koncepcióját.

(Autoref. alapján)

Számítógépes könyvtári rendszerek

181/2010

PASQUI, Valdo: Evoluzione dei sistemi di gestione bibliotecaria tra vecchi e nuovi paradigmi. – Bibliogr. 27 tétel In: Bollettino AIB. – 49. (2009) 3., p. 289-306.

Res. angol nyelven

A könyvtári rendszerek fejlődése régi és új paradigmák között

Elektronikus könyvtár; Használó; Integrált gépi rendszer; Szabvány

A könyvtárak jelenlegi működési környezetét leginkább a digitális információk mennyiségének exponenciális növekedése, a mindent átszövő web, a használók aktív részvételének előmozdítására tervezett eszközök terjedése és az adatok és szolgáltatások megosztásán és újrafelhasználásán alapuló alkalmazások jellemzik. Mindezeket a tendenciákat az infokommunikációs technológia változásai kísérik, és befolyásolják mind a társadalmi változások, mind a gazdasági folyamatok, események. A mobilitás és az állandó „bekapcsoltság” („*permanent connectivity*”) révén fejlődő „közösségi hálózatok”, „virtuális közösségek” és a „virtuális üzlet” szükségessé teszik a fennálló helyzet és a lehetséges forgatókönyvek vizsgálatát. Ezekben – úgy tűnik – a szöveges dokumentumoktól eltérő kifejezési formák jutnak vezető szerephez, és az információ létrehozásának, megosztásának, keresésének és használatának olyan új modelljei, melyekben a digitális tartalom jut egyre növekvő szerephez. Mindezek hatása a munkára, a kutatásra és az oktatásra olyan vizsgálható problémákat vet fel, amelyek összefüggenek a források megbízhatóságával, integritásával, megőrzésével, a jogok kezelésével.

Az „ILS” szoftvercsomagok (amelyeket annak idején *integrált könyvtári rendszernek* értelmeztünk, és ma „*library management system*”-ként vannak a könyvtárak használatában) a könyvtár fő működési területeit fedik le: a gyarapítást, feldolgozást és kölcsönzést, beleértve a könyvtárközi kölcsönzést is (a leltári és a megőrző funkciók kiszolgálása mellett). Manapság pedig minden komolyabb szoftvergyártó integrálja az elektronikus források kezelését szolgáló „ERMS” (*Electronic Resource Management Systems*) alkalmazásokat. Mégis, a könyvtári rendszerek olyan „vertikális alkalmazások”, melyek más alkalmazásokhoz való integrálódási képessége meglehetősen korlátozott; többnyire

a katalógus-használatra és az átvett katalógusrekordokra (Z39.50), a könyvtárközi kölcsönzésre (ISO ILL 10160/61) és a kölcsönzésre (ide értve az önkiszolgáló kölcsönzés eszközeit is) terjed ki. Még az – eddig nem eléggé elterjedt – EDI (*Electronic Data Interchange*) rendszerek sem nagyon alkalmasak más rendszerekhez (pl. a könyvelés, a humánerőforrás-gazdálkodás, a hallgatói előmenetel, az *e-learning*), illetve más funkcionális területek (pl. az e-közigazgatás, e-tudomány) rendszereihez kapcsolódni.

A használó felé forduló szolgáltatásokat ma leginkább a 2002-ben *Dempsey* által *Discover to Deliver*-nek nevezett (és D2D-nek becézett) paradigma uralja, ahol a legjobb eszköz a több katalógusban való kereséshez még mindig a Z39.50, ám bár napjainkban az OPAC-ok és metaOPAC-ok jelentős átalakuláson mennek át, hogy a Web 2.0 integrált és metamotoros világában hasznosuljanak.

A digitális könyvtárak terén, főként az egyetemi és tudományos környezetben kedvelt nyílt hozzáférés (vagy archívum) kezdeményezés (OAI – *Open Access* ill. *Archive Initiative*) olyan paradigmává vált, amely – egyebek között – lehetővé tette a világos különbségtételt az adat- és a szolgáltatásnyújtók között. Az újabb, paradigmává váló kezdeményezések:

- a könyvtárközpontúságról végképp lemondó, a használó munkafolyamatára (*workflows*) koncentráló megközelítés;
- az „adatfelfedezés” (*Data disclosure*) szélesebb, az „alkotási ciklus” egészét magába foglaló folyamata, melynek egyik részévé válik a D2D;
- a forrásközpontú modell;
- a szolgáltatásra irányuló felépítés (*Service Oriented Architecture* – SOA);
- és a meghatározással még nem rendelkező „*cloud computing*”, ami egyelőre a számítástechnikai háttérszolgáltatások (pl. tér biztosítása adatbázisok számára, „virtuális számítógép” szolgáltatás, a szoftver mint szolgáltatás – „*Software as a Service*” – modell, központosított szerverszolgáltatások stb.) közös megnevezésére szolgál.

A folyamatban lévő munkálatok közül a Digitá-

lis Könyvtári Szövetség 2007-ben létrehozott, az ILS-ek átjárhatóságát és együttműködő-képességét vizsgáló munkacsoportjának tevékenysége; az OAIS (szervezet a strukturált információs szabványok fejlődéséért) konzorcium ugyanabban az évben létrehozott *Search Web Services* műszaki bizottságának munkálatai mellett az „Elektronikus keretek az oktatás és a kutatás számára” projekt érdemel figyelmet. Ez utóbbi (*e-Framework for Education and Research*) a JISC, Ausztrália és Új-Zéland oktatási minisztériumai és a holland SURF együttműködésén alapul, és az OAI, SOA elveit próbálja a (könyvtári) gyakorlatba átültetni.

(Mohor Jenő)

Számítógép-szoftver

182/2010

DE SMET, Egbert: Some ISIS-software history and technical background on the new FOSS integrated library system ABCD In: LIBER quarterly. – 19. (2009) 3/4.

Az ISIS szoftvercsalád története és az új integrált könyvtári rendszer, az ABCD

Integrált gépi rendszer; Szoftver

A történet a számítástechnikában szinte történelem előtti időnek tűnő 1970-es években kezdődött, amikor az ENSZ nemzetközi munkaügyi Szervezete (ILO) két dokumentációs rendszert egyébe integrált. A „*Central Documentation System*” és az „*Integrated Set of Information Services*” házasításából létrejött a CDS/ISIS szoftver, az első egyike, amely mögött komoly adatbázis-kezelő technológia állt.

Az új szoftver felkeltette az UNESCO érdeklődését, mivel kevésbé fejlett országok számára a fejlett és professzionális bibliográfiai ellenőrzést lehetővé tevő eszközt láttak benne. 1985-ben elkészült az addig nagy gépeken

futó alkalmazás DOS alapú változata, a „*Micro CDS/ISIS*”, amely már jelentős tároló és indexelő kapacitással is rendelkezett. Ez a változat, melyet az UNESCO floppyn (később CD-n is) forgalmazott, világszerte komoly sikert aratott, főleg a fejlődő országokban. Újabb verziói már a hálózati, többfelhasználós működést is lehetővé tették, és a beépített Pascal programnyelv a helyi igényekhez alkalmazást, saját interfészek, különböző nyelvű változatok létrehozását szolgálta (a kínai változat pl. még 1995-ben is széles körben használatos volt).

Nyíltságával a CDS/ISIS voltaképpen a nyílt szoftver mozgalom előfutárának tekinthető. Ugyanakkor sokáig megmaradt DOS-alapú, nem grafikus, billentyűzet-használó eszköznek, miközben a nyugati világ könyvtáraiban az ablak-egér-ikon-legördülő menü megjelenés (a grafikus interfész) vált egyeduralmúvá. Az 1995-ben megkezdett fejlesztés eredményeképpen 1997-ben Bogotában, az első CDS/ISIS világtalálkozón bemutatották a Windowsra alkalmazott változatot, mely „*WinISIS*” néven vált népszerűvé. Újabb tíz év múlva, 2005-re megjelentek a www-képes szerverváltozatok: a lengyel „*ISIS3W*”, a német „*OpenISIS*” és a brazil „*wwwisis*”, azt mutatva, hogy a szoftver követi a technológiai fejlődést, és azt is, hogy használata, fejlesztése túlterjedt az UNESCO-kontextuson. (A lengyel változatot a FAO használja, a WHO latin-amerikai információs központja 16 millió rekordot, kivonatokat és online teljes szövegeket tartalmazó adatbázist kezel „házi” fejlesztésű ISIS-változattal.)

2005-ben az UNESCO teljes mértékben szabad és nyílt forráskódú szoftverré tette az ISIS-t, és további fejlesztését a „*FOSS ISIS community*”-re bízta (www.iccisis.org). 2009-ben pedig bemutatták a kliens-szerver architektúrájú, JAVA alapú „*J-ISIS*”-t is.

A többé-kevésbé négy generációjú ISIS szoftvercsaládnak van néhány, az alábbiak szerint jellemezhető közös tulajdonsága:

- sémamentes, azaz változó hosszúságú és struktúrájú rekordok;
- az adatok könnyen azonosítható mezők-

Elektronikus könyvtár

183/2010

BYGSTAD, Bendik – GHINEA, Gheorghita – KLÆBOE, Geir-Tore: Organisational challenges of the semantic web in digital libraries : a Norwegian case study. – Bibliogr. In: Online information review. – 33. (2009) 5., p. 973-985.

A szemantikus web szervezeti kihívásai a digitális könyvtárak számára: norvég esettanulmány

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Információszerzés; Információtechnológia; Nemzeti könyvtár

A cikk célja, hogy szocio-technikai szempontból vizsgálja a szemantikusweb-technológia hatását stratégiai, szervezeti és technikai szinten. A szemantikus web ígéretes kezdeményezésnek tűnik a jövő digitális könyvtárai számára. Ugyanakkor jelentős eltérés tapasztalható a szemantikus webbel kapcsolatos kutatásokat tekintve a technikai és a szervezeti területen folyó kutatások között.

A norvég nemzeti könyvtár (NL) átfogó esettanulmánya két fő információforrásra épül: az NL digitalizálási projektjének dokumentációjára, és kilenc különböző érdekelt féllel folytatott interjúra az NL szervezeti egységének három szintjéről 2007. június és augusztus között. A felsővezetőket a stratégiáról kérdezték, a középsővezetőket és a könyvtárosokat a szervezeti, az informatikusokat a technikai kérdésekkel keresték meg.

Az eredmények azt mutatják, hogy a legnagyobb hatás a szervezeti szinten lesz tapasztalható, mert a külső és belső szervezeti struktúrákat úgy kell felépíteni, hogy megoldást jelentsenek az ontológiaszervezés problémáira. A digitális könyvtárakban meg kell vizsgálni az ontológiai fejlesztésének szervezeti kereteit.

Az informatikusoknak és a könyvtárosoknak körültekintőbbnek kell lenniük a szervezeti kérdésekben, amikor szemantikusweb-projektek

ben és almezőkben található (az új „NO-SQL” mozgalom fényében érdeklődésre számot tartó tulajdonság);

- a helyi fejlesztést programozói tudás nélkül lehetővé tevő „formattáló nyelv”;
- ennek köszönhető egyszerű adatexport, -import.

Nem technikai jellemzőit illetően az ISIS (mivel soha nem fordult az SQL és a relációs adatbázis-kezelés felé) nem kapott erős támogatást a számítástechnikai tudományok felől. Annál nagyobb érdeklődést váltott ki a számítástechnika felé forduló könyvtárosok és információs szakemberek körében, akik nem tévesztették szem elől a könyvtári és dokumentációs információs rendszerek speciális követelményeit. Az ISIS-t (ENSZ-es származása, és a fejlődő világnak szánt volta miatt) gyakran a szegény ember könyvtári rendszerének tartják, holott nem is valódi könyvtári rendszer, csak egy általános eszköz, melyből a szegény könyvtáros kifejlesztheti a maga adatbázisát könyvtára fél-automatizálásához. Népszerűségét mindenképpen támogatja, hogy viszonylag szerény hardver- és operációs rendszer követelményei vannak, és hogy ingyenes terjesztésű (ez tette a nyugati világban a nonprofit szférában különösen elterjedté).

Az ISIS család legújabb tagja, az ABCD betűnévének feloldása mutatja, hogy komoly ambíciói vannak, nem csak könyvtárak (*Automatización de Bibliotecas*), hanem dokumentációs központok (*Centros de Documentación*) automatizálásának eszköze is kíván lenni. Ez azt jelenti, hogy teljesen független a használatos bibliográfiai struktúráktól (bár tartalmazza a MARC és a Latin-Amerikában elterjedt CEPAL szabványokat), a szoftver segítségével létrehozott bármilyen struktúra kezelését lehetővé teszi. Az ABCD a teljes ISIS interfészt nyújtja webes környezetben, így könyvtárak, levéltárak, dokumentációs intézmények és múzeumok is használhatják saját információs struktúrájukban. Webes voltának köszönhetően pedig elektronikus dokumentumok kezelésére is alkalmas.

(Mohor Jenő)

terveznek és kiviteleznek digitális könyvtárakban. A szakembereknek elsősorban azt kell tudomásul venniük, hogy az ontológia-szervezés folyamata és a szemantikus metaadatok előállítása hatással lesz az egész szervezetre. A nyilvános digitális könyvtárakat mindez nagyobb

nyitottságra ösztönözheti a használói csoportok felé az ontológia-szervezés folyamatának megfelelő irányítása érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 87, 132, 135

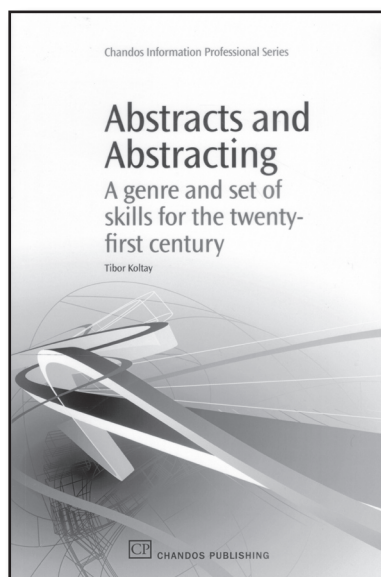
Az ismertett cikkek forrásai

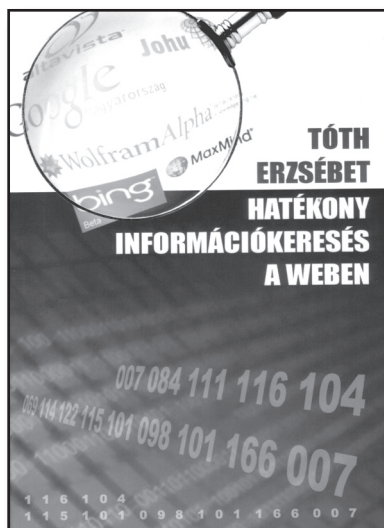
Annals of library and information studies (IN)	56. (2009) 3.
Aslib proceedings (GB)	61. (2009) 6.
Bibliotekarz (PL)	(2009) 10., 11., 12.; (2010) 1., 2.
Bibliotekovedenie (RU)	(2009) 6.
Bibliothek DE)	33. (2009) 3.
Bibliotheksdiens (DE)	43. (2009) 10.
Bollettino AIB (IT)	49. (2009) 3.
The bottom line (US)	22. (2009) 4.
BuB (DE)	60. (2008) 7/8., 9., 11/12.; 61. (2009) 1., 3., 5.
Bücherei Perspektiven (AT)	(2009) 2.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	54. (2009) 6.
Cataloging & classification quarterly (US)	47. (2009) 7.
Collection management (US)	34. (2009) 3.
College & research libraries (US)	70. (2009) 6.
Computers in libraries (US)	29. (2009) 9., 10.
IFLA journal (I)	35. (2009) 4.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	60. (2009) 5.
Interlending & document supply (GB)	37. (2009) 4.
Itlib (SK)	13. (2009) 3.
The journal of academic librarianship (US)	35. (2009) 6.
Journal of access services (US)	6. (2009) 4.
Journal of documentation (GB)	65. (2009) 6.
Journal of information science (GB)	35. (2009) 4., 6.
Journal of librarianship and information science (GB)	41. (2009) 2., 3., 4.
Journal of library administration (US)	49. (2009) 6.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	60. (2009) 7., 9.
Journal of web librarianship (US)	3. (2009) 3.
Kirjastoletti (FI)	(2008) 4., 6.
Knihovna (CZ)	20. (2009) 2.
Knižnica (SK)	10. (2009) 11/12.
LIBER quarterly (I)	19. (2009) 3/4.

Library hi tech (US)	27. (2009) 4.
Library + information update (GB)	(2009) jul/aug.
The library quarterly (US)	79. (2009) 4.
Library trends (US)	58. (2009) 1.
Libri (I)	59. (2009) 4.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2009) 9., 10.
New review of academic librarianship (GB)	15. (2009) 2.
Online information review (I)	33. (2009) 5.
Program (GB)	43. (2009) 4.
Public services quarterly (US)	5. (2009) 3.
The reference librarian (US)	50. (2009) 4.
Reference & user services quarterly (US)	49. (2009) 1., 2.
Revista española de documentación científica (ES)	32. (2009) 4.
Scandinavian public library quarterly (Sx)	42. (2009) 4.
Technical services quarterly (US)	26. (2009) 4.
VINE (GB)	39. (2009) 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	56. (2009) 6.

Most jelentek meg:

Koltay Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata (Budapest, Könyvtári Intézet, 2003.) c. könyvének átdolgozott, bővített angol nyelvű kiadása a Chandos Publishing kiadásában Abstracts and Abstracting. A genre and set of skill for the twenty-first century c. kötete 227 oldalon.

Tóth Erzsébet:

Hatékony információkeresés a weben. Az internetes keresők lekérdezési hatékonyságának vizsgálata. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola, 2010. 159 p.

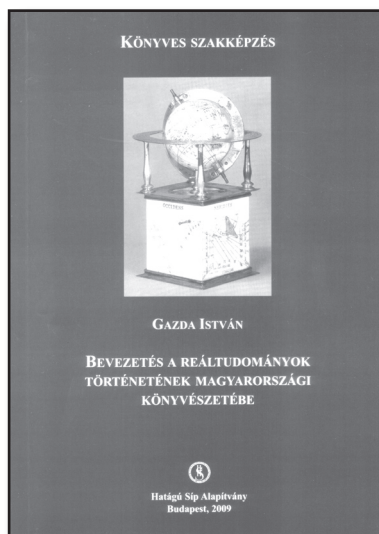
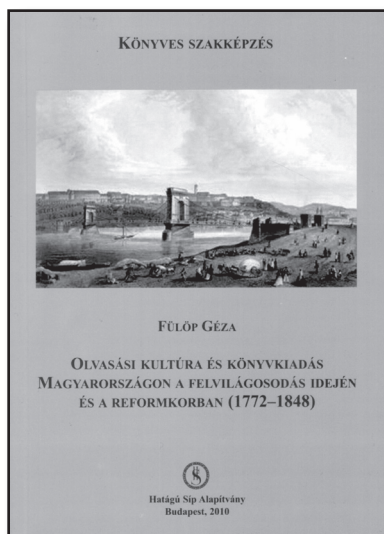
A Hatágú Síp Alapítvány gondozásában a Könyves szakképzés újabb két kötete jelent meg a közelmúltban:

Fülöp Géza:

Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban (1772–1848) Budapest,. Hatágú Síp Alapítvány, 2010. 249 p.

Gazda István:

Bevezetés a reáltudományok történetének magyarországi könyvészetébe. Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 2010. 252 p.

(A könyveket lapunk következő számaiban ismertetjük majd. – *A szerk.*)